

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**Аранчій В.І.
Томілін О.О.
Дорогань-Писаренко Л.О.**

ФІНАНСОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

ПОЛТАВА-2021

**УДК 005.915(075,8)
А79**

Авторський колектив: к.е.н., професорка, *Аранчій В.І.*, д.е.н., професор *Томілін О.О.*, к.е.н., професорка *Дорогань-Писаренко Л.О.*

Рецензенти:

Дем'янчук М.А., д.е.н. доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Зось-Кіор М.В., д.е.н. професор, професор кафедри менеджменту Полтавського державного аграрного університету;

Худолій Л.М., завідувачка кафедри банківської справи та страхування Національного університету біоресурсів і природокористування України, д.е.н., професорка.

Рекомендовано до видання вченою радою Полтавської державної аграрної академії (протокол № 19 від 19.04.2021р.).

Аранчій В.І., Томілін О.О., Дорогань-Писаренко Л.О. Фінансовий менеджмент: навч. посібник. РВВ ПДАУ. 2021. 300 с.

Затверджено до друку Вченою радою Полтавської державної аграрної академії як навчальний посібник для здобувачів вищої освіти, галузі знань 07 „Управління та адміністрування”, освітнього ступеня магістр.

Зміст навчального посібника відповідає програмі навчальної дисципліни „Фінансовий менеджмент” для здобувачів вищої освіти, галузі знань 07 „Управління та адміністрування”, освітнього ступеня магістр, що дозволяє сформувати у студентів сучасні знання про сутність, цілі і функції фінансового менеджменту, системи його забезпечення; розглядаються сучасні методи фінансового управління грошовими потоками, прибутком, капіталом, інвестиціями, фінансовим потенціалом та фінансовими ризиками підприємства; визначено зміст основних механізмів антикризового фінансового управління.

Навчальний посібник охоплює 12 тем навчальної дисципліни „Фінансовий менеджмент”. Навчальний курс охоплює основне коло питань фінансового управління підприємствами, що вивчаються студентами економічних спеціальностей. Навчальний посібник націлений на формування системи теоретичних знань і практичних навичок з управління фінансами підприємств, що і є метою вивчення даної навчальної дисципліни.

Навчальний посібник буде корисним викладачам, слухачам системи підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів, практичним працівникам, аспірантам та всім, хто бажає професійно знати все про сучасний фінансовий менеджмент.

**УДК 005.915(075,8)
А79**

© Аранчій В.І.,
© Томілін О.О.
©Дорогань-Писаренко Л.О.

Зміст

	ст.
Зміст	3
Вступ	4
Тема 1. Теоретичні та організаційні основи фінансового менеджменту.....	7
Тема 2. Система забезпечення фінансового менеджменту.....	28
Тема 3. Управління витратами	46
Тема 4. Управління грошовими потоками на підприємстві.....	64
Тема 5. Управління прибутком.....	87
Тема 6. Управління джерелами фінансування.....	111
Тема 7. Управління інвестиціями.....	134
Тема 8. Управління фінансовими ризиками.....	154
Тема 9. Стратегія фінансового управління підприємством. Дивідендна політика.....	176
Тема 10. Антикризове фінансове управління на підприємстві.....	201
Тема 11. Аналіз фінансових звітів.....	223
Тема 12. Внутрішньо-фірмове фінансове прогнозування та планування.....	246
Ключ до тестового контролю	266
Список використаної та рекомендованої літератури	267
Глосарій	272
Додатки	287

Вступ

„Все управління у кінцевому рахунку зводиться до стимулювання активності інших людей”

Лі Якокка

На сучасному етапі в умовах перехідної економіки відбуваються трансформаційні процеси щодо ринку та реорганізація механізму управління національної економіки. Ринкові перетворення зумовили створення і функціонування на нових засадах підприємств різних форм власності та організаційно-правового устрою, що потребує відповідної організації, управління різноманітними сторонами фінансової діяльності, забезпечення фінансової діяльності та формування нормативно-правової бази.

Сучасний розвиток національної економіки України характеризується розгалуженою структурою, загальною розбалансованістю виробництва, його низьким технічним рівнем. В країні ще не на достатньому рівні створені сприятливі умови для ефективного формування капіталу виробничих підприємств та його ефективного використання. Як відомо, до основних виробничих підприємств відносять: бюджетні установи, приватні, сімейні господарства, страхові компанії, банківські установи, біржі, сфери послуг і т.д.

Загострюються протиріччя, пов'язані з відсталістю в інноваційному розвитку більшості вітчизняних галузей, що негативно впливає на потенційні можливості подальшого динамічного зростання в сфері економічної політики. Структурні пропорції, що склалися, не дають можливості забезпечити відновлення макроекономічної стабільності, не сприяють підвищенню конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Вирішення питань вибору оптимальних варіантів розв'язання завдань закономірності розвитку фінансів, банківської справи та страхування у поєднанні з дослідницькими і управлінськими інструментами, організації фінансового забезпечення, прийняття якісних управлінських рішень щодо оцінки і напрямків

використання фінансових ресурсів, потребує спеціальних знань з фінансової діяльності суб'єктів господарювання.

„Фінансовий менеджмент” є дисципліною, яка відноситься до галузі знань 07 Управління і адміністрування, освітнього ступеня магістра. Вивчення фінансового менеджменту базується на програмних результатах дисципліни, яка входить до вступного фахового випробовування: „Фінанси підприємств”.

Метою вивчення дисципліни „Фінансовий менеджмент” є формування системи теоретичних знань і практичних навичок з управління фінансами підприємств.

У процесі вивчення курсу „Фінансовий менеджмент” нами розглянуто такі основні завдання вивчення навчальної дисципліни:

- вивчення теоретичних та організаційних основ фінансового менеджменту;
- набуття знань і практичних навичок з управління грошовими потоками, прибутком і активами підприємства.

Курс навчальної дисципліни „Фінансовий менеджмент” розділено на 12 тем.

До кожної теми в навчальному посібнику авторами подано короткий опорний конспект лекції та практикум. До останнього входять: ситуаційні завдання, задачі для самостійної роботи студентів, аналітичні ситуації, тестові завдання та їх розв'язки, контрольні питання, список використаних джерел.

Метою навчального посібника є формування у студентів сучасного і економічного мислення, уявлення щодо фінансової діяльності в ринкових умовах, системи глибоких теоретичних знань і практичних навиків з питань організації з управління фінансами підприємств.

При підготовці навчального посібника „Фінансовий менеджмент” автори намагалися по максимуму показати практичну значущість теоретичних та практичних основ формування та розвитку функціонування підприємництва, розкрити питання управління та шляхи їх вирішення в сфері фінансового менеджменту, як галузі наукового пізнання.

Дана дисципліна відноситься до обов'язкових компонентів освітньо-професійної програми для студентів економічного профілю навчання, рівень її знань багато в чому визначає професійну компетентність фахівців, їх підготовленість до практичної діяльності в ринкових умовах господарювання.

Тема 1. Теоретичні та організаційні основи фінансового менеджменту

Навчальні питання:

1. Основи фінансової діяльності підприємства.
2. Сутність фінансового управління підприємством і фінансових відносин.
3. Сутність, мета і задачі фінансового менеджменту. Функції і механізм фінансового менеджменту.

Короткий опорний конспект

1.1. Основи фінансової діяльності підприємства

Фінанси виникли при регулярному товарно-грошовому обігу з розвитком держави і його потреб у грошових ресурсах. *Фінанси* – це сукупність економічних відносин в процесі створення і використання централізованих та децентралізованих фондів грошових коштів.

Фінансова діяльність – це діяльність, яка веде до змін розміру і складу власного та позичкового капіталу підприємства (який не є результатом операційної діяльності). За своєю економічною сутністю вона спрямована на забезпечення підприємства фінансовими ресурсами, тобто достатнього обсягу капіталу [30, с. 8]. Фінансова діяльність – це сукупність відносин щодо забезпечення фінансовими ресурсами функціонування підприємства для досягнення намічених завдань економічного і соціального розвитку [1, с.116].

В Україні за останній період у сфері економічних відносин відбулися істотні зміни. Запровадження нової системи бухгалтерського обліку і фінансової звітності, розвиток фінансового законодавства супроводжується появою відповідних економічних термінів, незвичних елементів фінансових відносин у процесі господарської діяльності підприємств. З прийняттям стандартів бухгалтерського обліку набув широкого застосування термін „фінансова діяльність”. Порядок (стандарт) бухгалтерського обліку П(С)Б-4 визначає фінансову діяльність як діяльність, що призводить до змін розміру і складу власного і позичкового капіталу підприємства. Така нормативна трактовка цього терміну зводиться

лише до операцій щодо надходження власного капіталу і позик, а також виплати дивідендів. Проте, такий підхід до визначення терміна значно звужує його поняття і не в повній мірі розкриває економічну сутність фінансової діяльності. Але за межами змісту залишаються процеси формування та розвитку фінансових ресурсів, розміщення капіталу в активи, одержання і використання прибутку, амортизаційна і податкова політики.

З урахуванням цього, фінансова діяльність займає особливе місце в управлінні грошовими потоками підприємства.

В основу фінансової діяльності покладено вирішення таких важливих завдань як:

- забезпечення фінансовими ресурсами статутної діяльності підприємства;
- здійснення заходів щодо збільшення доходів, чистого прибутку і рентабельності;
- мобілізація ресурсів для забезпечення виконання зобов'язань, які виникають у процесі фінансово-господарської діяльності підприємства;
- забезпечення безперервності виробничого процесу, економічного і соціального розвитку;
- контроль за оптимальним розподілом і ефективним використанням фінансових ресурсів підприємства [13, с.11].

На нашу думку, *фінансова діяльність* – це система застосування різних економічних механізмів, які спрямовані на забезпечення функціонування фінансовими ресурсами підприємства з метою досягнення поставленої мети і завдань.

Ефективність фінансової діяльності залежить від ряду факторів. До найбільш важливих факторів належить оптимізація фінансування.

Вдосконалення структури капіталу дає можливість зменшити витрати на його залучення, створити раціональну фінансову базу для досягнення позитивних результатів у інших видах діяльності підприємства [13, с. 14].

Окремі автори вважають, що фінансова система – це сукупність урегульо-

ваних фінансово-правовими нормами окремих ланок фінансових відносин і фінансових установ, за допомогою яких держава формує, розподіляє і використовує централізовані й децентралізовані грошові фонди [17, с. 435].

Отже, *фінансова система* – це сукупність різних сфер фінансових відносин в рамках даної країни.

На сучасному етапі формування та розвитку національної економіки відбуваються трансформаційні процеси по відношенню до ринку, відбувається реорганізація механізму управління національною економікою. Ринкові перетворення як на мікро, так і на макро економічних рівнях обумовили створення і функціонування на нових засадах підприємств різних форм власності та організаційно-правового устрою, що потребує відповідних знань, умінь організації чи підприємства та забезпечення фінансової діяльності.

Фінансування носить строго цільовий характер, здійснюється в міру виконання встановлених планів, за умови дотримання режиму економії і під фінансовим контролем держави. Докорінна зміна механізму фінансування розвитку національної економіки, істотне зменшення участі держави в інвестиційному процесі, спонукають до пошуку абсолютно нових джерел фінансового забезпечення господарської діяльності підприємств.

Вирішення питань вибору оптимальних варіантів розв'язання завдань організації фінансового забезпечення, прийняття якісних управлінських рішень щодо оцінки і напрямків використання фінансових ресурсів потребує спеціальних знань, що розкриваються при вивченні фінансової діяльності суб'єктів господарювання. Важливе значення при вивченні фінансової діяльності підприємства має фінансово-кредитний механізм.

За економічною сутністю фінансово-кредитний механізм являє собою сукупність форм і методів створення і використання фінансових ресурсів з метою забезпечення потреб підприємства.

Фінансово-кредитний механізм включає дві підсистеми: фінансове забезпечення і фінансове регулювання. Функціонування фінансово-кредитного механізму здійснюється за допомогою системи фінансових методів: фінансового

прогнозування, планування, фінансових показників, нормативів, лімітів, резервів, кредитування, інвестування, оподаткування, страхування, стимулювання, економічних розрахунків; фінансових важелів (дохід, прибуток, ціна, норма амортизації, ставка податку, відсотки, ставка дисконту, нормативи фінансових санкцій).

Через фінансово-кредитний механізм, як сукупність методів, форм, інструментів і важелів впливу на економічний і соціальний розвиток у процесі розподільних і перерозподільних відносин, підприємство має змогу реалізувати свою програму фінансової стратегії та фінансової тактики.

Формування фінансово-кредитного механізму підприємств відбувається на основі правового, нормативного та інформаційного забезпечення. Розглядаючи фінансово-кредитний механізм з позиції фінансового забезпечення господарської діяльності підприємства, важливе значення мають такі його складові функціональні ланки, як: мобілізація ресурсів, фінансування, стимулювання, регулювання та ін.

Всі форми, види, методи організації фінансових відносин приводяться в дію як цілісний фінансово-кредитний механізм, встановленням кількісних параметрів кожного елемента, тобто з допомогою визначення обсягу фондів, рівня видатків, ставок і норм вилучення коштів тощо. З практичної точки зору стан фінансово-кредитного механізму і ефективність функціонування залежить і від рівня досконалості господарського механізму управління фінансами та його окремих елементів (ціноутворення, економічного стимулювання, механізму кредитування та ін.).

У науковій літературі, нормативних актах, в системі бухгалтерського обліку і звітності фінансово-господарська діяльність підприємств поділяється на звичайну і надзвичайну. Звичайна діяльність, згідно з Національними стандартами бухгалтерського обліку, включає операційну, фінансову та інвестиційну діяльності. Тут же визначено економічний зміст і місце кожного з них [13, с.11–12].

Отже, організація фінансової діяльності здійснюється на основі фінансо-

во-кредитного механізму підприємства.

Ефективність фінансової діяльності залежить від ряду факторів. До найбільш важливих належить оптимізація фінансування. Вдосконалення структури капіталу дає можливість зменшити витрати на його залучення, створити раціональну фінансову базу для досягнення позитивних результатів у інших видах діяльності підприємства.

Фінансова діяльність може розглядатись у вузькому розумінні у відповідності з позицією П(С)БО. В той же час фінансова діяльність об'єднує значний комплекс завдань підприємства щодо фінансового забезпечення усіх видів діяльності підприємства з метою досягнення поставлених цілей [30, с. 9]. Так, Л.В.Кузьменко, В.В.Кузьмін та В.М. Шаповалова вважають, що фінансова діяльність охоплює зміну і структуру джерел фінансування власного і позикового капіталу за рахунок: продажу нових, щойто емітованих акцій інвесторам; виплату дивідендів інвесторам; продаж кредитних цінних паперів та виплата на них; отримання і виплата кредитних зобов'язань [21, с. 109].

Фінансову роботу підприємства можна згрупувати по таких основних напрямках: фінансове планування і прогнозування, що передбачає розробку перспективних, поточних і оперативних фінансових планів підприємства, бізнес-планів, конкретних підприємницьких угод і проєктів; оперативна фінансова робота, яка включає забезпечення розрахунків з постачальниками за сировину, матеріали, з покупцями за реалізовану продукцію, з державою по сплаті податків, з працівниками по виплаті заробітної плати тощо; контрольно-аналітична робота по здійсненню аналізу і контролю фінансово-господарської діяльності, з метою оцінки фінансового стану, пошуку резервів зменшення витрат і збільшення прибутку підприємства [30, с.14–15].

Крім того, фінансовий стан підприємства визначають за допомогою ряду фінансових показників і особливо таких, як: коефіцієнти ліквідності, рентабельності та платоспроможності.

$$K_{фн} = \frac{BK}{BB}, \quad (1.1)$$

де: $K_{фн}$ – коефіцієнт фінансової незалежності;

$ВК$ – власний капітал; $ВБ$ – валюта балансу.

Нормативне значення цього показника 0,5. Якщо $K_{фн}$ більше 0,5, то всі позикові кошти підприємство може компенсувати за рахунок власного капіталу. Аналіз цього коефіцієнта у динаміці дає можливість прогнозувати фінансову незалежність позичальника на перспективу, що має важливе значення для вирішення питання залучення позикового капіталу.

Під *ліквідністю* розуміється здатність підприємства розраховуватись за своїми зобов'язаннями за рахунок наявних активів. Адже це співвідношення величини його високоліквідних активів і короткострокової заборгованості. Однак, як зазначає О.А.Кнейслер, ліквідність – це спроможність підприємства перетворювати свої активи на гроші без втрат їх ринкової вартості для покриття всіх необхідних платежів у міру настання їх строків та швидкість здійснення цього перетворення [47, с. 336].

Оцінку ліквідності підприємства визначають за допомогою таких показників, як: коефіцієнт абсолютної ліквідності ($K_{ал}$); коефіцієнт поточної ліквідності ($K_{пл}$); коефіцієнт загальної ліквідності ($K_{зл}$).

Вони розраховуються за такими формулами:

$$K_{ал} = \frac{ГК + КФВ}{КО}; \quad K_{пл} = \frac{ГК + КФВ + ДЗ}{КО}; \quad K_{зл} = \frac{ГК + КФВ + ДЗ + З}{КО}, \quad (1.2)$$

де: $ГК$ – грошові кошти на рахунках у банках та в касі;

$КФВ$ – короткострокові фінансові вкладення;

$ДЗ$ – дебіторська заборгованість;

$З$ – запаси товарно-матеріальних цінностей;

$КО$ – короткострокові зобов'язання.

Крім зазначених коефіцієнтів ліквідності для оцінки кредитоспроможності позичальника використовують: коефіцієнт фінансування ($K_{ф}$); коефіцієнт забезпечення власними обіговими коштами ($K_{з}$) та коефіцієнт маневреності капіталу ($K_{м}$):

$$K_{ф} = \frac{ЗК}{ВК}; \quad K_{з} = \frac{ЧОК}{ОА}; \quad K_{м} = \frac{ЧОК}{ВК}, \quad (1.3)$$

де: *ЗК* – залучені кошти;

ВК – власний капітал;

ЧОК – чистий обіговий капітал;

ОА – обігові активи підприємства [13, с.110–111].

Таким чином, фінансова діяльність за своєю сутністю являє собою сукупність економічних відносин щодо забезпечення фінансовими ресурсами функціонування підприємства для досягнення намічених задач економічного і соціального розвитку, пошуку шляхів зміцнення фінансової стабільності.

2.2. Сутність фінансового управління підприємством і фінансових відносин

В сучасних ринкових умовах господарювання у системі управління різними аспектами діяльності будь-якого підприємства найбільш складною ланкою є управління фінансами. Варто погодитися з думкою М.В.Гридіної, що *управління фінансами* – це сукупність прийомів, методів і засобів, які використовують підприємства для підвищення прибутковості і мінімізації ризику неплатоспроможності [9, с. 5].

Об'єктом управління у фінансовому менеджменті є фінансові відносини економічних суб'єктів та безпосередньо їхня фінансова діяльність.

Суб'єктами управління у фінансовому менеджменті виступають фінансові менеджери різних рівнів та профілів.

Фінансовий менеджер – це посередник між підприємством і фінансовими ринками (або ринками капіталу) на яких інвестори купують фінансові активи, що випускаються підприємством в продаж. У своїй діяльності фінансовий менеджер повинен незмінно вміти відповісти на два головних питання:

1. У які реальні активи необхідно інвестувати свої кошти?
2. Де взяти гроші для цих інвестицій?

Тобто ставиться питання про джерела фінансування діяльності підприємства. Робота фінансового менеджера в даний час вимагає набагато глибшої підготовки і вміння оцінювати ризики, ніж це було років 30-40 назад, оскільки фінансові ринки стали міжнародними. Перехід України до іншої моделі управлін-

ня вимагає від фінансистів сучасних знань технологій фінансового управління.

Управління – це процес впливу будь-кого на будь-що, керуючого суб'єкта на керований об'єкт з метою досягнення поставлених цілей. Грідчіна М.В. вважає, що управління фінансами – це сукупність прийомів, методів і засобів, що використовуються для підвищення прибутковості і мінімізації ризику неплатоспроможності [10, с. 5].

Інші вчені вважають, що ефективне управління фінансами підприємства вимагає організації системи, яка реалізує набір нетрадиційних шляхів вирішення виникнення проблем та забезпечує його платоспроможність, високий рівень рентабельності та фінансову стабільність [25, с. 6].

Ефективність організації управління фінансами, при якій делегування відповідальності за отримання доходу (прибутку) і досить широких повноважень в управлінні поточною діяльністю поєднується з централізацією прийняття фінансових рішень щодо розподілу та використання фінансових результатів [9, с.10–11]. Ефективне управління фінансами підприємства вимагає організації системи, яка реалізує його платоспроможність, високий рівень рентабельності та фінансову стійкість [25, с. 6].

Ми розділяємо думку вчених щодо ефективності управління фінансами підприємств та вибору оптимальних шляхів вирішення проблем з централізацією прийняття фінансових рішень щодо розподілу та використання фінансових результатів. Доречно зауважити, що в сучасній науковій літературі немає чіткого визначення поняття „ефективне управління фінансами”. Крамаренко Г.О., Чорна О.Є. виводять стадії управління фінансами підприємства, які утворюють відповідні ланки управління.

До останніх належать: розробка форм фінансових відносин, їх вдосконалення (фінансове право); практичне застосування форм фінансових відносин (фінансова діяльність, що полягає у розробці і виконанні фінансових планів і фінансових прогнозів); перевірка дотримання, вивчення, аналізу діючих форм фінансових відносин з метою підготовки пропозицій щодо їх подальшого удосконалення (фінансовий контроль) [20, с.15]. Так, В.М. Шелудько

вважає, що система управління фінансами підприємства включає прийняття рішень щодо управління фінансовими ресурсами підприємства, а також фінансовими відносинами, які виникають у процесі руху фінансових ресурсів [50, с.10].

Отже, управління фінансами – це специфічна сфера управлінської діяльності щодо процесу формування перерозподілу фінансових ресурсів між суб'єктами фінансової системи та ефективного використання фондів грошових ресурсів з метою вироблення і реалізації прийняття якісних управлінських рішень.

В залежності від типу господарсько-фінансової діяльності підприємства можна розділити за галузевою ознакою (рис. 1.1).

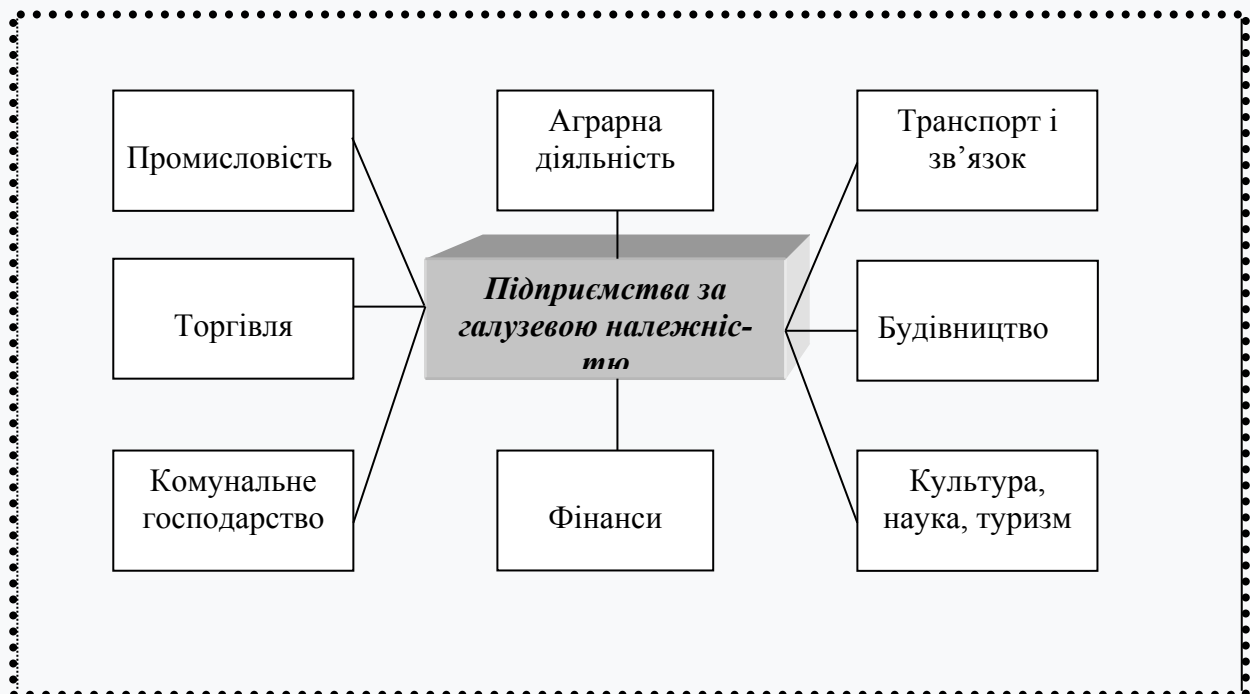

Рис. 1.1. Класифікація підприємств за галузевою належністю

Джерело: сформовано авторами на основі [13, с. 26]

За економічною сутністю фінансово-кредитний механізм являє собою сукупність форм і методів створення і використання фінансових ресурсів з метою забезпечення потреб підприємства. Фінансово-кредитний механізм включає дві підсистеми: фінансове забезпечення і фінансове регулювання.

Функціонування фінансово-кредитного механізму здійснюється за допомогою системи фінансових методів (фінансового прогнозування, планування,

фінансових показників, нормативів, лімітів, резервів, кредитування, інвестування, оподаткування, страхування, стимулювання, економічних розрахунків) та фінансових важелів (дохід, прибуток, ціна, норма амортизації, ставка податку, відсотки, ставка дисконту, нормативи фінансових санкцій). Через фінансово-кредитний механізм, як сукупність методів, форм, інструментів і важелів впливу на економічний і соціальний розвиток у процесі розподільчих і перерозподільних відносин, підприємство має змогу реалізувати свою програму фінансової стратегії і фінансової тактики.

Формування фінансово-кредитного механізму підприємств відбувається на основі правового, нормативного та інформаційного забезпечення.

З практичної точки зору стан фінансово-кредитного механізму і ефективність функціонування залежить і від рівня досконалості господарського механізму управління фінансами та його окремих елементів (ціноутворення, економічного стимулювання, механізму кредитування та ін.) [13, с.11–12].

Фінансовий менеджмент відіграє важливу роль в національній економіці України в системі формування та управління фінансами підприємства.

Для формування та розвитку фінансового менеджменту, як системи управління фінансами підприємства, відіграє важливу роль у ринкових перетвореннях як на макро, так і на мікроекономічних рівнях.

Ефективне управління фінансовою діяльністю підприємства забезпечується реалізацією ряду *принципів*, і основними з яких є:

1. Інтегрованість із загальною системою управління підприємством.
2. Комплексний характер формування управлінських рішень.
3. Високий динамізм управління.
4. Варіативність підходів до розробки окремих управлінських рішень.
5. Орієнтованість на стратегічні цілі розвитку підприємства.

Організація фінансової діяльності здійснюється на основі фінансово-кредитного механізму підприємства.

Основні принципи управління фінансовою діяльністю підприємства нами представлено на рис.1.2.

Рис. 1.2. Основні принципи управління фінансовою діяльністю підприємства

Джерело: [44, с. 8-9]

Отже, управління фінансовою діяльністю підприємства – це система управління фінансовою діяльністю, при якій використовуються різні форми і методи фінансового забезпечення з метою досягнення ними поставлених цілей щодо максимізації прибутку, підвищення рентабельності та платоспроможності підприємства.

1.3. Сутність, мета і задачі фінансового менеджменту. Функції і механізм фінансового менеджменту.

Фінансовий менеджмент як наука, являє собою систему знань про методологію і техніку управління фінансовими ресурсами підприємств для досягнення стратегічних цілей і вирішення тактичних завдань.

Сутність фінансового менеджменту, як економічної категорії, виявляється у виконуваних нею функціях. Тільки науково-обґрунтована характеристика функцій необхідна для ефективної організації управління фінансовою діяльніс-

ттю підприємства будь-якої форми власності, що пояснює значимість управлінського аспекту.

Будь-якій потік має дві ключові позиції: початок потоку – пов'язаний із з'ясуванням джерел фінансових ресурсів; кінець потоку – пов'язаний із визначенням напрямків інвестування даних ресурсів.

Значний доробок теоретичних засад базових елементів фінансового менеджменту зроблено Д.І. Демою, Л.М. Дороховою, О.М. Віленчуком. У цьому контексті для фінансового менеджера постає завдання вибору оптимальної структури потоків, як за джерелами виникнення (що краще з економічної точки зору: кредит або облігаційна позика?), так і за варіантами їх інвестування (що краще з економічної точки зору: тримати гроші на депозитному рахунку у вигляді страхового запасу або конвертувати їх у цінні папери?).

Таким чином, відокремлюються базові елементи фінансового менеджменту: фінансові відносини, ресурси, джерела фінансування, фінансові результати, поточні грошові потоки тощо [45, с.10].

Так, Шелудько В.М. вважає, що основною метою фінансового менеджменту на підприємстві більш доцільно вважати максимізацію ринкової вартості підприємства, оскільки досягнення цієї мети, як правило, свідчать про значний економічний потенціал підприємства, забезпечення добробуту акціонерів, максимальні та стабільні прибутки [50, с.15].

Отже, *основною метою фінансового менеджменту є формування системи теоретичних знань і практичних навичок з управління фінансами підприємств та отримання більшої вигоди від функціонування та розвитку підприємства.*

У своїх дослідженнях Грідчіна М.В. доводить, що досягнення вказаної мети фінансового менеджменту ставить перед фінансовими менеджером наступні *завдання:*

- забезпечити приріст рентабельності власного капіталу, тобто збільшення прибутку за кожну грошову одиницю, вкладених засновниками засобів;
- постійно дотримувати поточну платоспроможність (ліквідність) підп-

риємства, що означає забезпечення своєчасного виконання поточних зобов'язань за рахунок оборотних коштів;

– забезпечувати фінансову стійкість (довгострокову платоспроможність), яка полягає у виконанні зобов'язань перед інвесторами і кредиторами, що мають довгострокові вкладення у підприємство;

– забезпечувати фінансовими ресурсами процеси розширеного відтворення [10, с. 5]. Забезпечення фінансування означає сукупність заходів щодо покриття потреби підприємства в фінансових ресурсах для формування оборотних коштів і необоротних активів, виконання зобов'язань та здійснення розширеного відтворення [13, с. 14]. Фінансовий менеджмент – являє собою науку про управління фінансами підприємств щодо вироблення і реалізації управлінських рішень, пов'язаних з формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів підприємства [20, с.14]. Основні *функції* фінансового менеджменту нами наведено на рис.1.3.

Рис. 1.3. Основні функції фінансового менеджменту

Джерело: [21, с. 9]

Так, С.І.Юрій, В.М. Федосова вважають, що фінансовий менеджмент представляє собою систему принципів і методів розробки та реалізації управлінських рішень, пов'язаних з формуванням, розподілом, а також використан-

ням фінансових ресурсів підприємства та організацією обороту його грошових потоків. Філософія фінансового менеджменту ґрунтується на філософії людини, філософії господарювання, філософії держави та права, філософії бізнесу і управління теоріями управлінських рішень.

Фінансовий менеджмент розглядається як мистецтво розробки, відбору та реалізації фінансових рішень із врахуванням дії всіх можливих чинників, визначення впливу внутрішнього та зовнішнього середовищ, прогнозування можливих загроз та ризиків, оцінки їх рівня та характеру впливу на фінансову безпеку суб'єкта господарювання з метою досягнення визначених цілей та реалізації завдань [41, с. 9].

Фінансовий менеджмент є невід'ємною складовою частиною загального менеджменту підприємства, оскільки він дозволяє більш ефективно вирішувати виробничі (програма виробництва і збуту, якість виробничих, матеріальних і фінансових ресурсів, місце розташування виробництва, його потужність), економічні (товарний оборот і його структура, структура витрат, прибуток, рентабельність, дивіденди), фінансові цілі (платоспроможність, ліквідність, інвестування, фінансування, фінансова структура) господарюючого суб'єкта.

Фінансовий менеджмент дозволяє виявляти і аналізувати взаємозв'язки між цілями підприємства та координувати їх [34, с. 112–113].

Дослідженнями Салиги С.Я. доведено, що фінансовий менеджмент – це управління фінансами, тобто процес управління грошовим обігом, формуванням і використанням фінансових ресурсів підприємства [27, с. 4].

Окремі автори вважають, що фінансовий менеджмент це – комплексна система принципів і методів розроблення та реалізації управлінських рішень, спрямованих на формування, розподіл і використання фінансових ресурсів підприємства й організацію його грошових потоків з метою досягнення оперативно тактичних та стратегічних цілей [49, с.15].

Фінансовий менеджмент охоплює три складові частини: операційний менеджмент; інвестиційний менеджмент; власне фінансовий менеджмент (рис.1.4).

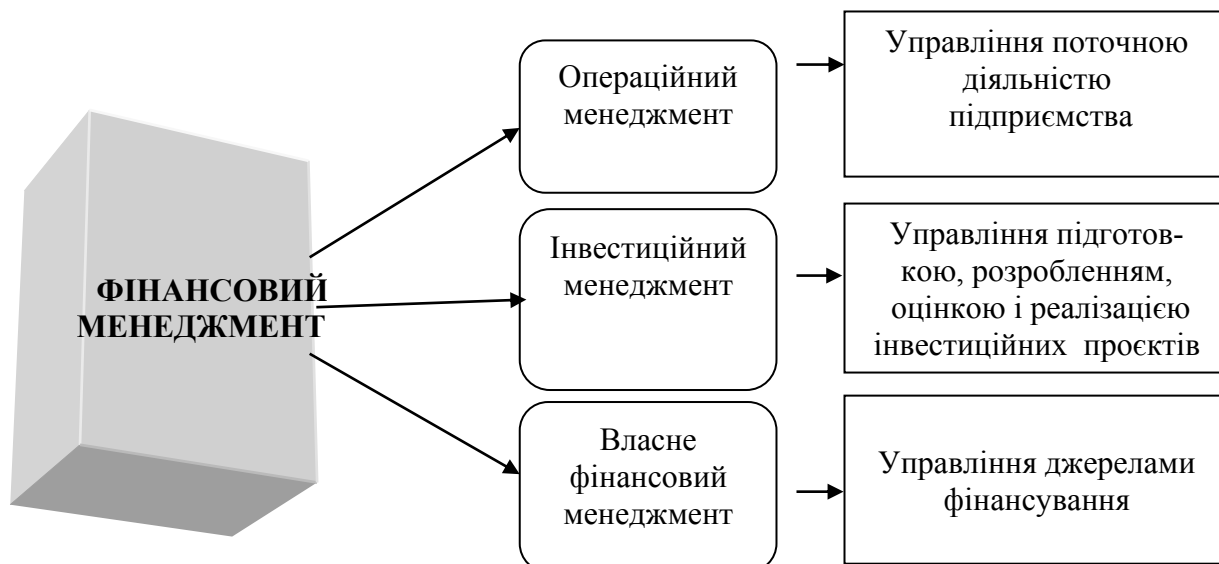

Рис. 1.4. Основні складові частини фінансового менеджменту

Джерело: сформовано авторами на основі [21, с. 8]

Деякі автори вважають, що фінансовий менеджмент являє собою науку про управління фінансами підприємств щодо вироблення і реалізації управлінських рішень, пов'язаних з формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів підприємства [20, с.14].

Отже, *фінансовий менеджмент* – це багатопланове та багаторівневе поняття, яке відображає співвідношення різних взаємопов'язаних і взаємообумовлених економічних систем.

Процес управління фінансовою діяльністю підприємства передбачає розробку певного механізму фінансового менеджменту, що має включати систему основних показників, за допомогою яких можна оцінити з достатнім ступенем точності його поточні і стратегічні можливості.

На думку Петленка Ю.В., фінансовий механізм – це сукупність методів реалізації економічних інтересів шляхом фінансового впливу на соціально-економічний розвиток підприємства [25, с. 17].

Окремі автори вважають, що фінансовий механізм – це сукупність форм і методів створення та використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різноманітних потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення [17, с. 274].

Напрями фінансового менеджменту нами представлено на рис.1.5.

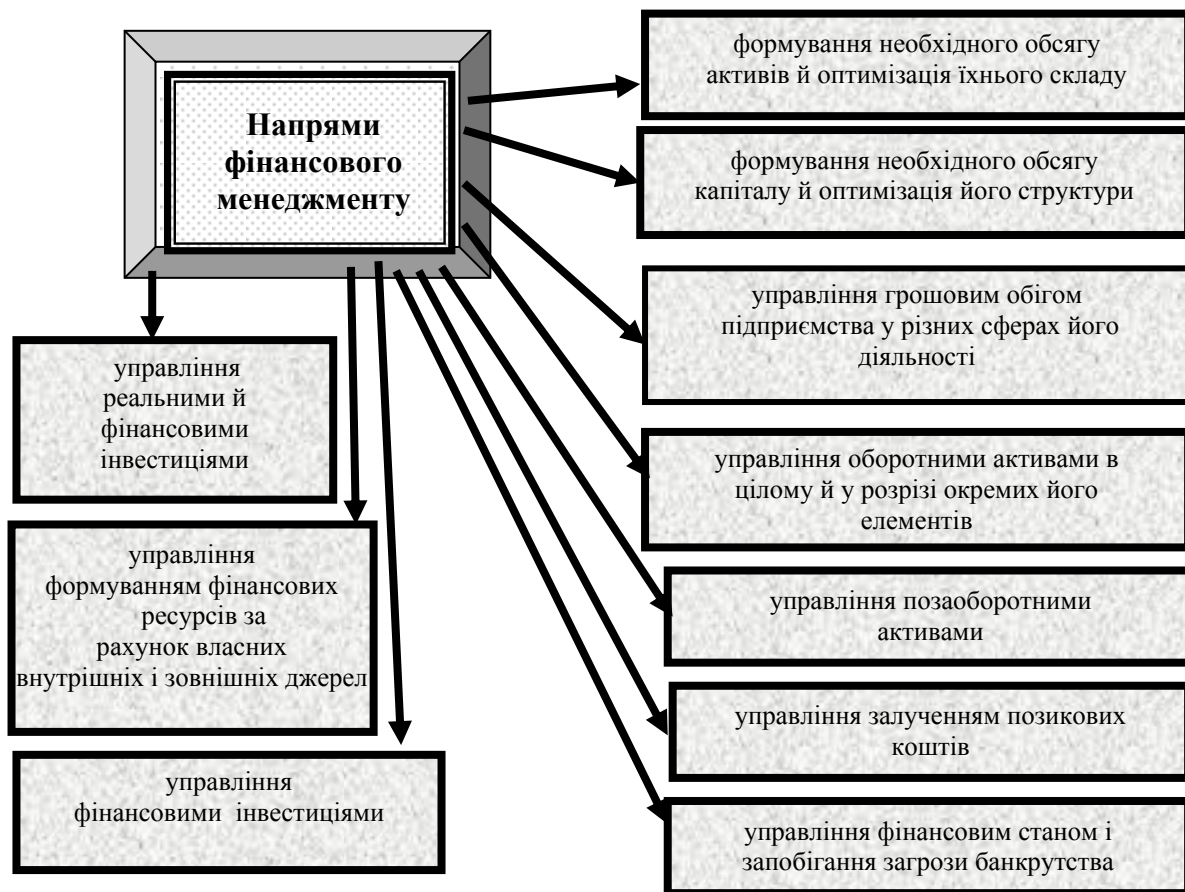

Рис. 1.5. Напрями діяльності фінансового менеджменту

Джерело: сформовано авторами на основі [27, с.12]

На нашу думку, найважливішими складовими фінансового механізму є фінансове планування і прогнозування, система управління фінансами, фінансові показники, фінансові ліміти і резерви тощо.

Так, окремі автори вважають, що основними елементами фінансового механізму є податки, мита, відсоток (кредитний і депозитний), облікова ставка, тарифи, пільги, штрафи, санкції, дотації, субсидії та ін. [16, с. 508].

Узагальнюючи точку зору науковців, можна сказати, що механізм фінансового менеджменту представляє собою сукупність основних методів реалізації економічних інтересів, шляхом фінансового впливу на соціально-економічний розвиток та процес розробки і реалізації управлінських рішень в області фінансової діяльності підприємства.

І.А.Бланк вважає, що до структури механізму фінансового менеджменту входять: система регулювання фінансової діяльності підприємства; система зо-

внiшньої пiдтримки фiнансової дiяльностi пiдприємства; система фiнансових важелiв; система фiнансових методiв; система фiнансових iнструментiв [6, с. 21]. Фiнансовий механiзм – важлива складова господарського механiзму, комплекс форм, засобiв та iнструментiв регулювання економiчного способу виробництва, зокрема, використання фiнансових ресурсiв i грошових коштiв для забезпечення найважливиших соцiально-економiчних потреб споживачiв й усього суспiльства [16, с. 508]. Фiнансовий механiзм у вузькому розумiннi означає – сукупнiсть конкретних фiнансових методiв та важелiв впливу на формування i використання фiнансових ресурсiв з метою забезпечення функцiонування й розвитку державних структур, суб'єктiв господарювання i населення. До складу фiнансового механiзму входять такі основнi елементи: фiнансовi методи; фiнансовi важелi; фiнансовi iнструменти; нормативно-правове, iнформацiйне та органiзацiйне забезпечення [41, с. 74].

С.І.Юрiй, В.М.Федосова своїми дослiдженнями довели, що важливою складовою механiзму фiнансового менеджменту є системи забезпечення, до складу яких входять:

- система органiзацiйного забезпечення;
- система iнформацiйного забезпечення;
- система кадрового забезпечення;
- система технiчного забезпечення;
- програмне забезпечення;
- фiнансове забезпечення [41, с. 397].

Механiзм фiнансового менеджменту – це система фiнансових iнструментiв, важелiв i методiв, за допомогою яких в рамках дiючої нормативно-правової бази обгрунтовуються i приймаються фiнансовi та iнвестицiйнi управлiнськi рiшення, якi спрямованi на досягнення цiлей дiяльностi пiдприємства.

Отже, з метою реалiзацiї процесу управлiння фiнансами пiдприємств, фiнансовий механiзм має можливiсть безпосередньо здiйснювати фiнансовий вплив на соцiально-економiчний розвиток пiдприємства.

Таким чином, сутнiсть фiнансового менеджменту, як науки та практики

управління фінансами господарюючого суб'єкта полягає у ефективному розподілі фінансових ресурсів підприємства з метою отримання прийнятних оптимальних результатів у майбутньому періоді.

Тестовий контроль:

1. Основною метою фінансового менеджменту є:
 - а) створення умов, сприятливих для залучення клієнтів;
 - б) максимізація прибутку, збільшення добробуту підприємства за допомогою грамотно проведеної фінансової політики;
 - в) вироблення стратегії розширення діяльності підприємства.
2. Головне правило фінансового менеджменту говорить:
 - а) дохід зростає в міру зростання ризику;
 - б) вкладення грошей сьогодні принесе прибуток після завтра;
 - в) сьогоднішня вартість гривні більше, ніж завтрашня.
3. Що є предметом фінансового менеджменту?
 - а) залучення трудових ресурсів і капіталу;
 - б) сукупність методів, прийомів і важелів управління фінансами підприємства;
 - в) способи, прийоми і важелі максимізації прибутку підприємства.
4. Фінансовий менеджмент являє собою:
 - а) створення умов для вливання потоків державних фінансів в приватний сектор;
 - б) управління потоками фінансів комерційного підприємства в умовах ринкової економіки;
 - в) управління інвестиційними ризиками, зниження податкового навантаження підприємства.
5. Об'єктами фінансового менеджменту є:
 - а) рух трудових ресурсів підприємства, рентабельність діяльності;
 - б) інвестиції та фінансові ресурси;
 - в) фінансові потоки, фінансові відносини, фінансові ресурси.
6. Перерахуйте основні завдання фінансового менеджменту:

а) створення умов для найбільш ефективного використання фінансових ресурсів, оптимізації витрат, мінімізації фінансового ризику, забезпечення рентабельності діяльності та поточної фінансової стійкості підприємства;

б) максимізація прибутку, залучення клієнтів, забезпечення поточної фінансової стійкості підприємства;

в) мінімізація витрат, розширення клієнтської бази, раціональне використання фінансових ресурсів.

7. Механізм фінансового менеджменту – це:

а) комплекс заходів, що забезпечують довгострокову фінансову стійкість підприємства;

б) система елементів, що регулюють фінансову діяльність підприємства;

в) сукупність методів і способів здійснення взаєморозрахунків між підприємствами.

8. Роль фінансового менеджменту полягає в:

а) більш ефективному використанні фінансових ресурсів підприємства;

б) раціональному використанні грошових, трудових і паливно-сировинних ресурсів підприємства;

в) розробці методів і прийомів подолання кризових ситуацій.

9. Перерахуйте основні категорії фінансового менеджменту:

а) прибуток, збитки, фінансові потоки;

б) активи, грошові потоки і відтоки;

в) прибуток, капітал, фінансові ресурси, грошові потоки.

10. Фінансовий менеджмент спрямований на:

а) більш ретельний розрахунок бюджету підприємства з метою мінімізації витрат виробництва;

б) управління рухом грошових ресурсів і фінансових відносин, що виникають між підприємствами в процесі виробничої діяльності;

в) акумулювання і раціональний перерозподіл.

Ситуаційно-аналітичні вправи

Завдання 1. Вивчіть систему фінансового менеджменту у відомому вам підприємстві. Обґрунтуйте власну думку.

Завдання 2. Вивчіть організаційну структуру підприємства і визначте структурні підрозділи, які беруть участь в процесі фінансового управління фінансово-господарської діяльності підприємства.

Завдання 3. Які проблеми заважають українським компаніям вийти на сучасний міжнародний рівень фінансового менеджменту?

Завдання 4. Необхідно скласти структурно-логічну схему здійснення процесу управління потоками фінансів комерційного підприємства.

Для повторення

Терміни і поняття: мета і функції управління фінансами; сутність фінансового управління підприємством; основні завдання фінансового менеджменту; складові частини фінансового менеджменту; механізм фінансового менеджменту.

Питання для самоперевірки знань

1. Розкрийте сутність поняття „фінансова діяльність” та що покладено в основу фінансової діяльності. Які інтерпретації цього поняття ви знаєте?

2. Розкрийте основні принципи управління фінансовою діяльністю підприємства.

3. Охарактеризуйте зміст і структуру складових частин фінансового менеджменту.

4. Охарактеризуйте сутність фінансового управління підприємством і фінансових відношень.

5. Дайте оцінку цілям фінансового менеджменту.

6. Проаналізуйте різні підходи до визначення поняття „фінансовий менеджмент”.

7. Охарактеризуйте функції і механізм фінансового менеджменту.

8. Розкрийте сутність, зміст, принципи та функції фінансового менеджменту?

9. Як ви розумієте, чому саме фінансовий менеджмент є невід’ємною

складовою частиною загального менеджменту підприємства?

10. Дайте характеристику основних галузей діяльності фінансового менеджера. Відповіді на які ключові питання повинен давати фінансовий менеджер?

11. Визначте через які функції реалізуються цілі фінансового менеджменту.

12. Дайте характеристику механізму фінансового менеджменту.

Теми рефератів

1. Роль фінансового менеджера в сучасній ринковій економіці.

2. Основні аспекти фінансової діяльності підприємств.

3. Теоретичні основи фінансового менеджменту на підприємстві.

4. Сутність діяльності фінансового менеджера.

5. Складові фінансового механізму.

6. Сутність, зміст, принципи та функції фінансового менеджменту.

7. Основні принципи управління фінансовою діяльністю підприємства.

8. Напрями діяльності фінансового менеджменту.

9. Основні функції фінансового менеджменту.

10. Управління рухом грошових ресурсів і фінансових відносин.

11. Управління потоками фінансів комерційного підприємства в умовах ринкової економіки.

12. Сутність фінансового менеджменту, як науки та практики управління фінансами господарюючого суб'єкта.

13. Процес управління фінансовою діяльністю підприємства.

14. Сутність фінансового управління підприємством і фінансових відношень.

Використані джерела: [1; 6; 9; 10; 13; 16;17; 20; 21; 25; 27; 30; 34; 41; 44; 45; 47; 49; 50]

Тема 2. Система забезпечення фінансового менеджменту

Навчальні питання:

1. Організаційне забезпечення фінансового менеджменту.
2. Інформаційне забезпечення фінансового менеджменту.

Короткий опорний конспект

2.1. Організаційне забезпечення фінансового менеджменту

Організаційне забезпечення фінансового менеджменту представляє собою інтегровану систему внутрішніх відділів, структурних служб та підрозділів підприємства, які несуть відповідальність за прийняття оперативних якісних управлінських рішень щодо фінансової діяльності підприємства. Організація виробничого процесу об'єднує працівників з метою спільного виготовлення товарів, надання послуг, виконання робіт, на підставі певних принципів (рис.2.1).

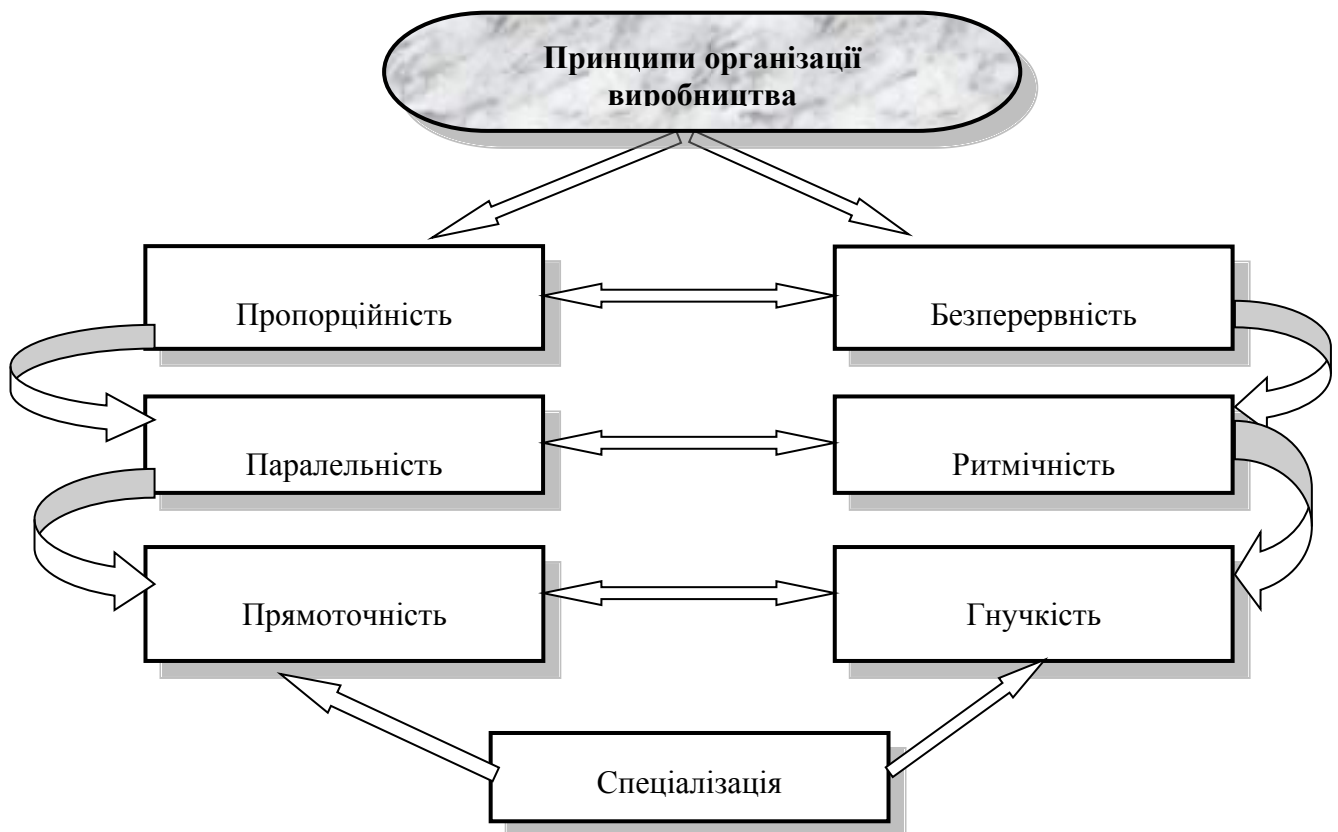

Рис. 2.1. Принципи організації виробничого процесу

Джерело: сформовано авторами на основі [16, 23]

До принципів організації виробництва відносять:

1) *пропорційність*: передбачає на всіх етапах виробничого процесу однакову пропускну здатність щодо випуску продукції чи надання послуг, виконання робіт, а отже, однакову працевіткість;

2) *паралельність*: передбачає одночасне виконання окремих операцій з виготовлення продукції, що реалізується шляхом раціонального поділу виробничого процесу на складові і суміщенням часу виконання окремих операцій;

3) *прямоточність*: передбачає, що оброблювані предмети повинні проходити найкоротший шлях на всіх стадіях і операціях виробничого процесу;

4) *безперервність*: у процесі виробництва перерви між послідовно-виконуваними операціями повинні бути мінімальними або взагалі відсутніми;

5) *ритмічність* полягає в тому, що робота всіх підрозділів підприємства і випуск продукції мають здійснюватися із певним ритмом, планомірною повторюваністю. У разі додержання цього принципу за однакові проміжки часу виготовляють однакову або таку, що рівномірно зростає, кількість продукції, забезпечуючи рівномірне завантаження робочих місць;

6) *спеціалізація*: передбачає виконання технологічного процесу в одному підрозділі підприємства, в такому зосереджено різноманітне обладнання та устаткування для виготовлення визначеного продукту;

7) *гнучкість* означає, що виробничий процес має оперативно адаптуватися до зміни організаційно-технічних умов, пов'язаних із переходом на виготовлення іншої продукції або з її модифікацією. Гнучкість виробничого процесу робить можливим освоєння нової продукції в стислі терміни і з меншими витратами [16, 23].

Вищенаведені принципи організації виробничого процесу тісно пов'язані між собою, доповнюють один одного і різною мірою реалізуються в практичній роботі.

Система організаційного забезпечення – взаємопов'язана система внутрішніх підрозділів, служб, керівників суб'єкта господарювання, які уповноважені здійснювати підготовку та прийняття фінансових рішень, несуть відповідаль-

ність за їх здійснення і результати фінансово-господарської діяльності, досягнення мети та реалізації завдань фінансового менеджменту.

Система організаційного забезпечення фінансового менеджменту залежить від таких *чинників*, як:

- величини суб'єкта господарювання;
- організаційно-правового типу господарювання;
- галузі;
- форми власності;
- структури управління;
- національних традицій;
- культури та етики управління;
- професійного рівня персоналу [41, с. 397–398].

Система організаційного забезпечення фінансового менеджменту являє собою взаємопов'язану сукупність внутрішніх структурних служб і підрозділів підприємства, які забезпечують розробку і прийняття управлінських рішень щодо окремих напрямів його фінансової діяльності і несуть відповідальність за результати здійснення цих рішень [21, с. 31].

Система організаційного забезпечення фінансового менеджменту, на думку І.О.Школьник, М.В.Кремень це – сукупність внутрішніх структурних підрозділів підприємства, які забезпечують розроблення і прийняття управлінських рішень в сфері фінансів і несуть відповідальність за результати цих рішень [49, с. 25].

Так, Петленко Ю.В. у своїх дослідженнях доводить, що „ ... система організаційного забезпечення фінансового менеджменту шляхом створення центру відповідальності різних типів залежить від багатьох факторів: обсягу діяльності, чисельності персоналу, організаційної структури виробництва, організаційно-правової форми діяльності та ін.” [25, с. 30].

Отже, уніфікованого підходу до визначення сутності систем організації забезпечення фінансового менеджменту в сучасних науковців немає, що свідчить про недостатнє наукове опрацювання дослідниками цього поняття.

Система фінансового менеджменту є складовою частиною загальної системи управління підприємством, тому його організаційне забезпечення повинно відповідати загальній організаційній структурі управління.

Так, Осовська Г.В., Юшкевич О.О., Завадський Й.С., вважають що структура управління – це упорядкована сукупність взаємопов'язаних елементів системи, що визначає поділ праці і службових зв'язків між структурними підрозділами і працівниками апарату управління з підготовки, прийняття і реалізації управлінських рішень [24, с. 301].

Як показують дослідження Г.О. Крамаренко, О.Є. Чорної, організаційне забезпечення фінансового менеджменту включає сукупність внутрішніх структурних служб підприємства, пов'язаних з розробкою і реалізацією управлінських рішень щодо окремих напрямків його фінансової діяльності [20, с. 46].

У широкому значенні *виробництво* – це процес діалектичної взаємодії сфер безпосереднього виробництва, розподілу, обміну і споживання. Це зумовлено з тим, що кожна з них пронизує процес праці. Тому двома складовими процесу виробництва є матеріальне і нематеріальне виробництво.

Якщо процес праці розглядати з боку його результату, то він є процесом виробництва, а засоби і предмети праці – засобами виробництва.

Спільними ознаками для всіх суспільно-економічних формацій у структурі продуктивних сил є те, що її становлять засоби виробництва і люди, які володіють виробничим досвідом і приводять у рух засоби виробництва.

На нашу думку, виробництво – це процес взаємодії сфер виробництва, переробки, галузей ринкової інфраструктури, зберігання, гуртової та роздрібною торгівлі.

Фінансова діяльність за своєю сутністю – це сукупність відносин щодо забезпечення фінансовими ресурсами функціонування підприємства для досягнення намічених завдань економічного і соціального розвитку [13, с. 10].

Важливою умовою забезпечення ефективної фінансової діяльності підприємства є залучення позикового капіталу, що створює можливість для розширення обсягу фінансово-господарської діяльності, досягнення кращих фінансо-

вих результатів господарювання, прискорення формування різних цільових фондів, підвищення ринкової вартості підприємства [13, с. 96].

Фінансовий стан це – рівень збалансованості окремих структурних елементів активів і капіталу підприємства, а також рівень ефективності їх використання.

Оптимізація фінансового стану підприємства є однією із головних умов успішного його розвитку в майбутньому періоді. В той же час кризовий фінансовий стан підприємства свідчить про серйозну загрозу – його банкрутства [44, с.192].

Фінансова звітність є важливим звітним документом і основним джерелом інформації про фінансовий стан підприємств за звітний період. Фінансова звітність – це бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період [18, с. 18].

Фінансова звітність – це сукупність форм звітності, які складені на основі даних фінансового обліку з метою надання зовнішнім і внутрішнім користувачам узагальненої інформації про фінансовий стан у вигляді, який зручний і зрозумілий для прийняття цими користувачами певних ділових рішень [44, с. 193].

Отже, фінансова звітність є основним джерелом інформації та своєрідною міжнародною фінансовою мовою, яка дозволяє користувачам дізнатися про фінансовий стан підприємства.

Як правило, фінансова звітність підприємства є відкритою, крім випадків передбачених чинним законодавством України. Потреби користувачів визначають обсяг інформації, а, відповідно, і склад фінансової звітності, а також її види та форми.

Цілком зрозуміло, що користувачам фінансової звітності великого підприємства потрібна більш докладна інформація, ніж користувачам фінансової звітності маленького підприємства, а потреби користувачів звітності банків суттєво відрізняються від потреб користувачів звітності бюджетних установ.

Чинні нормативні документи бухгалтерського обліку враховують це і передбачають різну за складом, видами та формами фінансову звітність для різних категорій суб'єктів господарювання [39, с. 218].

Бухгалтерську звітність на підприємстві для користувача, як правило, сформовують з метою оподаткування. В склад річної бухгалтерської звітності на підприємстві входить:

1. *Баланс підприємства* (форма № 1): інформація про стан засобів підприємства в грошовому виразі (звіт про активи і пасиви). У загальному вигляді баланс підприємства відображається наступним рівнянням:

$$\text{АКТИВИ} = \text{КАПІТАЛ} + \text{ЗОВОВ'ЯЗАННЯ} \quad (2.1)$$

Таким чином, у балансі підсумок активів повинен дорівнювати сумі пасивів.

Цей підсумок називається валютою балансу [39, с. 37].

У своїх дослідженнях Шелудько В.М. вказує, що баланс (форма №1) відображує стан засобів підприємства в грошовому вираженні на певну дату у двох розділах – за складом (актив) та за джерелами формування (пасив) [50, с. 130].

Баланс – спосіб групування цифрових показників, що характеризують певне явище (зокрема наявність і використання матеріальних, трудових, фінансових ресурсів), через зіставлення або протиставлення окремих його сторін [17, с. 29].

Бухгалтерський баланс – це не тільки метод узагальнення інформації про стан та склад господарських засобів підприємства і джерел їх формування, а й форма фінансової звітності, яка містить важливу інформацію про фінансовий стан підприємства. Тому необхідно вміти не тільки складати баланс, а й розуміти його, вміти його читати з метою економічного аналізу [39, с. 40].

3. *Звіт про рух грошових коштів* (форма № 3): відображає інформацію про надходження та вибуття грошових засобів.

Система управління різними аспектами фінансової діяльності підприємства в сучасних ринкових умовах господарювання нами представлена на рис. 2.2.

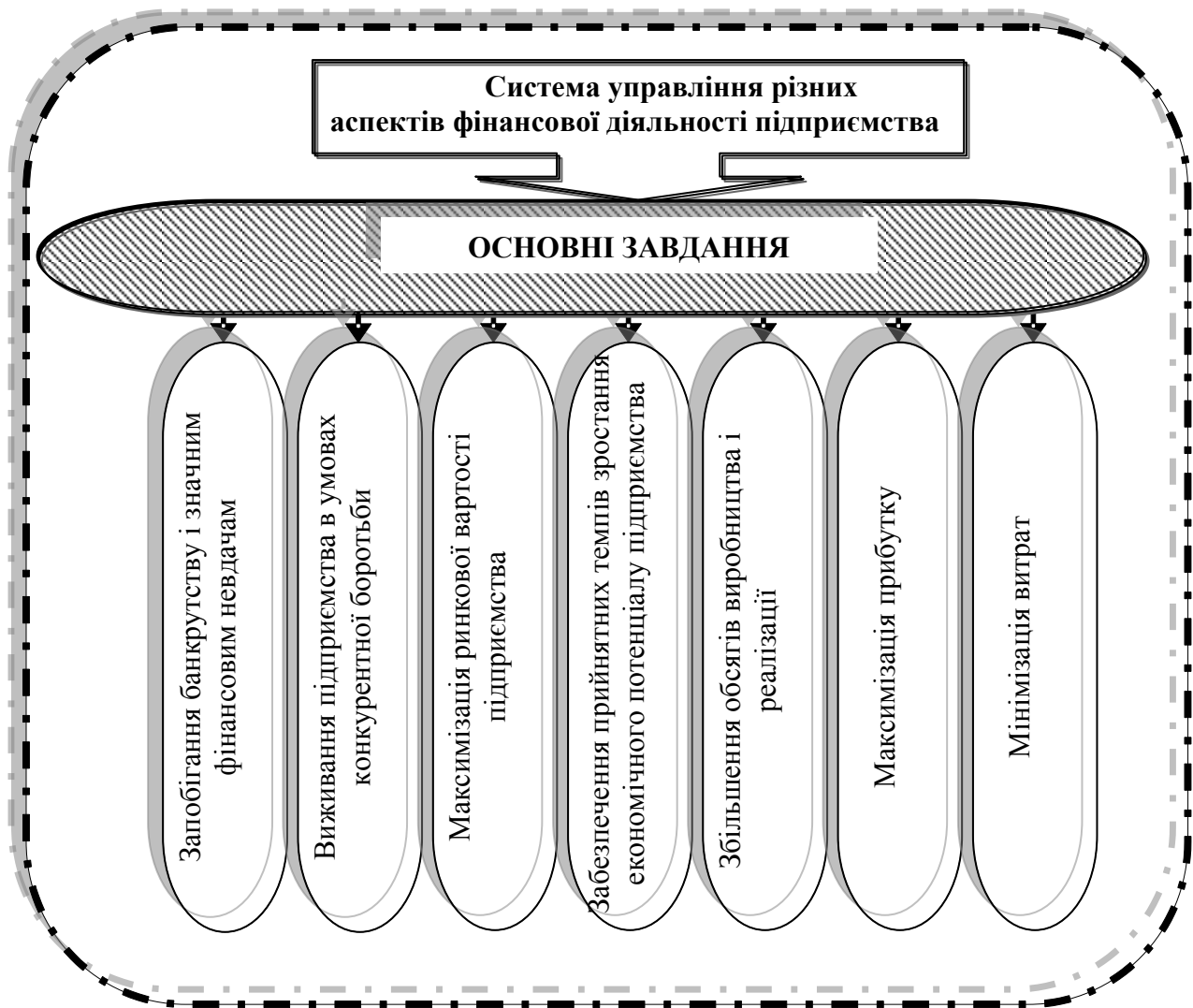

Рис. 2.2. Система управління різними аспектами фінансової діяльності підприємства

Джерело: сформовано авторами на основі [20, с.47-48]

4. *Звіт про власний капітал* (форма № 4): показує інформацію про динаміку змін в складі власного капіталу, структурі і сумі власного капіталу у результаті переоцінювання основних засобів, а також показує причини, що привели до відповідних змін.

5. *Примітки до бухгалтерської звітності*. Примітки до фінансової звітності входять до складу річної фінансової звітності для всіх підприємств, крім: бюджетних установ; представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності; суб'єктів малого підприємництва, визнаними такими відповідно до чинного законодавства. Це означає, що користувачі фінансової звітності, а саме:

акціонери, власники та керівники підприємств, а також державні органи отримують розгорнуті (повні, зрозумілі і доступні) дані, що стосуються діяльності підприємства, тільки один раз на рік і не раніше ніж через місяць після закінчення року.

Як форма звітності примітки до фінансових звітів являють собою сукупність показників та роз'яснень, що забезпечують деталізацію й обґрунтованість статей фінансових звітів, тобто інформацію що містить додатковий аналіз звітності, необхідної для забезпечення її зрозумілості. Іншу інформацію, розкриття якої передбачено відповідними положеннями (стандартами), тобто інформацію, яка не наведена безпосередньо у фінансових звітах, але є обов'язковою згідно з відповідними положеннями (стандартами). При цьому йдеться про спеціальні вимоги щодо висвітлення даних у примітках до фінансової звітності або про додаткові вимоги та додатковий перелік показників розкриття інформації, що міститься у кожному конкретному положенні (стандарті) бухгалтерського обліку.

Примітки до фінансової звітності повинні розкривати додаткову інформацію про фінансову діяльність підприємства, оскільки саме за ними користувач фінансової звітності, який не має спеціальної освіти та підготовки, зможе зробити висновок про фінансово-господарську діяльність підприємства. Оцінка та розкриття інформації про статті фінансової звітності мають важливе значення для кожного користувача звітності, оскільки лише завдяки докладному розкриттю змісту кожної статті балансу уможлиблюється ув'язка показників форм звітності, перевірка правильності складання фінансової звітності та перевірка правильності рішень, прийнятих керівництвом підприємства. Тільки завдяки приміткам кожний конкретний користувач дістає можливість розібратися у діяльності підприємства, навіть не маючи спеціальної освіти і знань. Саме наявність подібних приміток є основним фактором, що визначає прозорість, доступність та зрозумілість фінансової звітності [39, с. 227–229].

Діяльність підприємства – це сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій [17, с.127]. Фінансова діяль-

ність дає змогу не тільки оцінити ефективність фінансово-господарської діяльності підприємства, а й визначити і проаналізувати механізми управління власним капіталом і прибутком, що завжди важливо для акціонерів підприємства, його потенційних інвесторів і партнерів по бізнесу. Фінансові звіти відображають поточний фінансовий стан і фінансово-господарську діяльність підприємства або результати його минулої діяльності та фінансовий стан протягом попередніх періодів [50, с. 128].

Таким чином, комплекс вищенаведених форм звітності дає змогу користувачу отримати повну інформацію у розрізі операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, а також визначити механізми управління власним капіталом та прибутку досліджуваного підприємства.

Оприлюднення звітності – це офіційне подання фінансової звітності до органів Державного комітету статистики України, Державної податкової адміністрації України, Фонду державного майна, Антимонопольного комітету України, Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю, Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку та інших установ і організацій, які відповідно до законодавчих актів України вповноважено для отримання бухгалтерської звітності від суб'єктів господарювання, а також офіційна публікація звітів про фінансовий стан підприємства в засобах масової інформації, якщо це передбачено чинним законодавством [39, с. 217].

Статистична звітність – це форма спостереження, згідно з якою кожний суб'єкт діяльності регулярно подає відповідну інформацію до державних органів статистики та певних відомств у вигляді документів (звітів) спеціально затвердженої форми [18, с. 18].

Крім вищенаведеної внутрішньої інформації, фінансовий менеджер має володіти і зовнішньою інформацією про фінансовий стан партнерів, покупців (споживачів) і постачальників як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Таким чином, під організаційним забезпеченням фінансового менеджменту слід розуміти взаємопов'язану (інтегровану) систему внутрішніх підрозділів, служб та відділів підприємства, уповноважених брати на себе

відповідальність за вчинення і прийняття оперативних якісних управлінських рішень по реалізації поставлених завдань та досягнення мети фінансового менеджменту.

2.2. Інформаційне забезпечення фінансового менеджменту

Як відомо, результат будь-якого наукового дослідження залежить від якості використаної інформації. Так, окремі автори вважають, що інформація – це: відомості про когось і щось (про осіб, об'єкти, предмети, явища, процеси, факти, тощо); найсучасніший елемент продуктивних сил, окремий фактор виробництва; власність певних матеріальних систем, створених людиною (в т.ч. економічних, техніко-технологічних) та ін.; невід'ємна властивість процесів керування та управління в системних об'єктах будь-якої природи – економічної, правової, соціальної та ін. [15, с. 294]. Ключников В.П. та ін. вважають, що інформація – це роз'яснення, уявлення ознайомлення [19, с. 59]. Інформаційне забезпечення створює основу для здійснення функцій фінансового менеджменту відносно об'єкта та суб'єкта, є необхідною умовою підготовки фінансових рішень, їх оцінки та прийняття ефективних рішень. Система інформаційного забезпечення складається: із зовнішньої та внутрішньої інформаційної бази. Система інформаційного забезпечення це – система безперервного та цілеспрямованого відбору інформаційних показників, здійснення планових, звітних, аналітичних розрахунків, необхідних для підготовки, прийняття та реалізації фінансових рішень суб'єкта господарювання [41, с. 398]. Система інформаційного забезпечення фінансового менеджменту це – процес цілеспрямованого відбору відповідних інформативних показників, необхідних для проведення аналізу, планування і підготовки ефективних управлінських рішень щодо формування, розподілу та використання фінансових ресурсів підприємства. Зміст системи інформаційного забезпечення фінансового менеджменту, її ширина та глибина визначаються галузевими особливостями діяльності підприємства, організаційно-правовою формою господарювання, обсягом та ступенем диверсифікації фінансової роботи [49, с. 25]. Отже, однозначного поняття системи інформаційного забезпечення в економічній літературі не існує. *Зовнішня інформаційна база* формується шля-

хом цілеспрямованого підбору показників, зокрема: розвитку світового господарства; розвитку держави; розвитку регіону, території; галузі, виду економічної діяльності; діяльності, стану та перспектив розвитку конкурентів; стану та перспектив розвитку контрагентів; кон'юнктури фінансового ринку. Джерелами зовнішньої інформації є: законодавчі, нормативні та інструктивні документи державних органів управління; дані опубліковані спеціальними періодичними виданнями з економіки і фінансів, статистичні збірники; дані торговельно-промислових палат, підприємницьких союзів, асоціацій та інших організацій; дані спеціальних рейтингових агенств тощо [10, с. 25]. *Внутрішня інформаційна база* суб'єкта господарювання включає: прогнозні, планові показники; дані обліку; звітність та звітні показники; експертні оцінки; дані внутрішнього аудиту та контролю. Серед необхідної для підготовки та реалізації фінансових рішень інформації виокремлюють такі види: законодавчі, нормативні, методичні, інструктивні; планово-прогнозні; звітні; аналітичні; довідкові; експертні [41, с. 398–399]. Для ефективного управління фінансовими ресурсами необхідна науково-обґрунтована інформація про те, яку суму власного капіталу авансовано в основні засоби, яку – у нематеріальні активи, в оборотні виробничі засоби, в фонди обігу, а також у фінансові інвестиції [13, с. 62]. Крім того, фінансова інформація повинна підлягати певному обробленню перед її користувачам. Л.В.Кузьменко та ін. вважають, що до основних способів оброблення фінансової інформації необхідно віднести: при горизонтальному аналізі (який дає змогу виявити відхилення статей звітності порівняння з іншим періодом), це – групування відносні величини, аналіз коефіцієнтів; при вертикальному аналізі (який дає змогу визначити частку окремих статей звітності в сумі), це – порівняння, середні величини, аналіз динаміки показників [21, с. 70]. Так, О.В. Куроченко та ін. вважають, що інформація – це корисні знання, одержані за допомогою аналізу даних [14, с. 153]. Інші науковці вважають, що повнота інформації визначається як наявність всіх необхідних даних для ухвалення рішення. Разом з тим, інформація не повина бути надлишковою (за випадків дублювання інформації з метою її перевірки на вірогідність). Вірогідність деяких відомостей може при-

вести до ухвалення неправильного рішення [27, с. 21]. Крамаренко Г.О, Чорна О.Є вважають, що основними користувачами *фінансової інформації* є: *зовнішні користувачі*: вони використовують в основному інформацію про результати фінансової діяльності підприємства і його фінансового стану; *внутрішні користувачі*: використовують зовнішню інформаційну базу фінансового менеджменту підприємства, доповнюючи її внутрішньою інформацією та інформацією, що не є комерційною таємницею [20, с. 55]. Так, на думку С.В Мочерного та ін., інформаційне забезпечення – це інформація, яка необхідна для управління економічними процесами, та яка зберігається в базах даних інформаційних систем [15, с. 293]. На нашу думку, саме інформаційне забезпечення відіграє важливу роль для здійснення аналізу управління економічними процесами, які необхідні для здійснення планування і прийняття оперативних управлінських рішень по всіх системних об'єктах. Петленко Ю.В. вважає, що основними споживачами фінансової інформації є: власники підприємства; наймані робітники підприємства; інвестори; керівники підприємства; банківські та фінансові установи; наймані робітники підприємства; державні установи (податкові інспекції, правоохоронні органи та ін.); широкі кола зацікавленої громадськості; покупці продукції; спеціальні ринкові структури (біржі, страхові компанії, різні фонди і т.п.) [25, с. 80].

Інформаційна система (або система інформаційного забезпечення) фінансового менеджменту являє собою процес безперервного цілеспрямованого підбору відповідних інформативних показників, необхідних для здійснення аналізу, планування і підготовки ефективних оперативних управлінських рішень по всіх аспектах фінансової діяльності підприємства.

Зміст системи інформаційного забезпечення фінансового менеджменту, її обсяг і глибина визначаються галузевими особливостями діяльності підприємств, їхньою організаційно-правовою формою функціонування, рівнем диверсифікованості фінансової діяльності і рядом інших умов. Конкретні показники цієї системи формуються за рахунок як зовнішніх (що знаходяться поза підприємством), так і внутрішніх джерел інформації [44, с. 17]. Окремі автори

вважають, що інформаційна система – це функціональний комплекс, який забезпечує процес безперервного цілеспрямованого підбору відповідних інформаційних показників, які необхідні для здійснення аналізу, планування і підготовки ефективних оперативних управлінських рішень по всіх аспектах фінансової діяльності підприємства [6, с. 24]. Інформаційні системи – це системи збирання, зберігання, обробки, перетворення та оновлення інформації за допомогою сучасної комп'ютерної та іншої техніки для постійного використання у процесі планування у всіх ланках господарства і сферах суспільної діяльності [15, с. 294]. Інформаційна система включає людей, структуру побудова, форма, методи, технічні засоби, знання, перетворення, передачу даних, носії інформації, схеми обробки даних [24, с. 294]. Отже, уніфікованого підходу до визначення сутності інформаційної системи у сучасних науковців немає, що свідчить про недостатнє наукове опрацювання дослідниками цього поняття. На наш погляд, *інформаційна система* це – сукупність засобів для збереження, пошуку та отримання, видачі за запитом потрібної інформації. Формування інформаційних каналів, означає забезпечення інформаційного зв'язку між джерелами інформації та системою раннього реагування, а також між цією системою та її споживачами [30, с. 155]. Основні функції управлінської інформаційної системи: збір, зберігання, накопичення, пошук і передача даних, що використовуються для підтримки прийняття рішень [24, с. 294].

Формування інформаційної бази фінансового менеджменту на підприємстві – це процес цілеспрямованого добору відповідних економічних показників, орієнтованих на прийняття стратегічних рішень і ефективне поточне управління фінансовою діяльністю підприємства.

Формування системи інформаційних показників фінансового менеджменту для конкретного підприємства пов'язане з його галузевими особливостями, організаційно-правовою формою, обсягом, ступенем диверсифікації господарської діяльності та інших чинників [20, с. 54–55].

Види інформації згруповано в основний спосіб, який нами наведено на рис. 2.3.

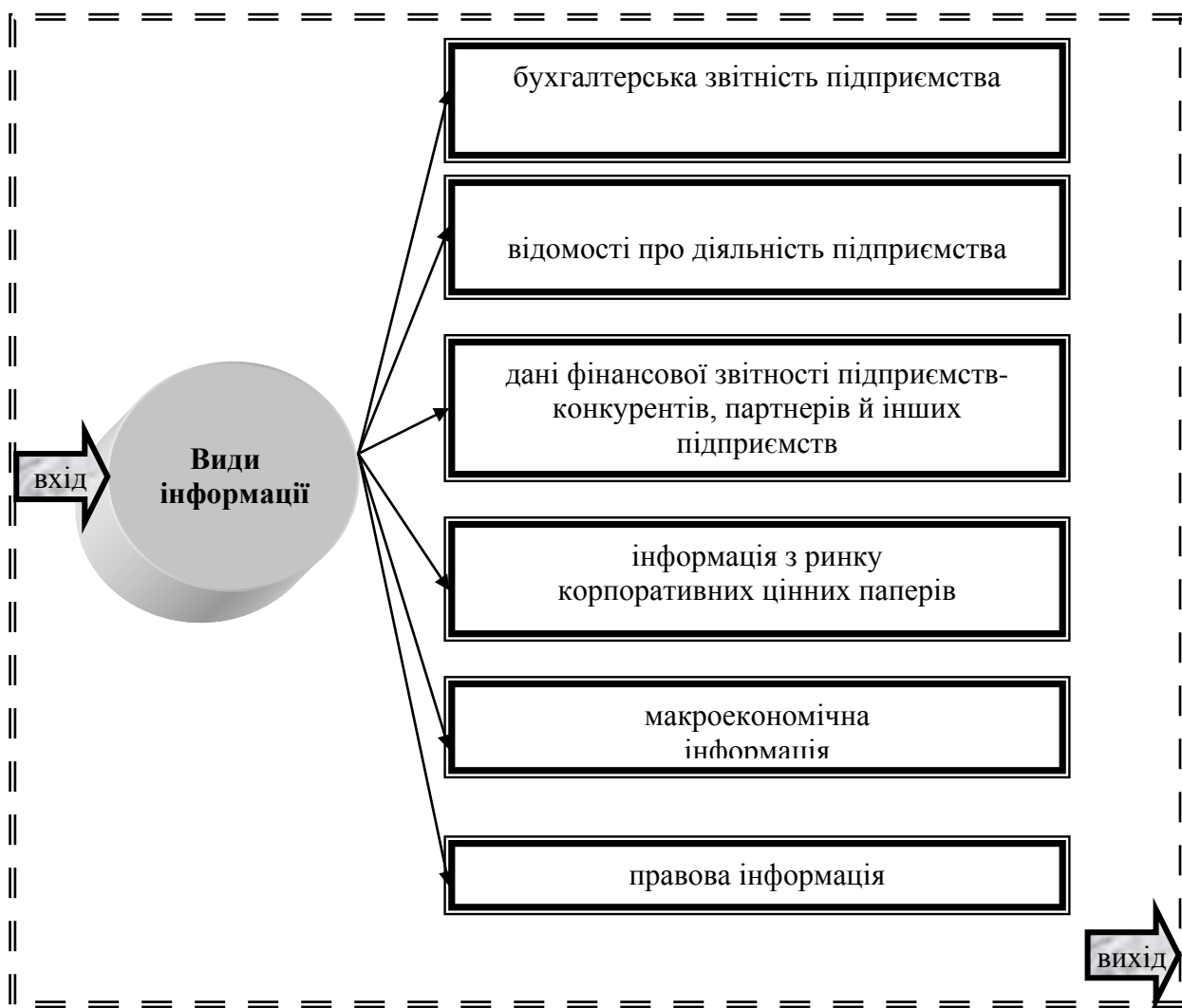

Рис.2.3. Основний спосіб згрупування видів інформації

Джерело:[27]

Л.А.Захарченко, Г.Л.Вознюк, Т.С.Смовженко дійшли до висновку, що інформація про витрати підприємства з первинних документів переноситься до облікових реєстрів.

Облікові реєстри (книги, відомості, журнали тощо) призначені для хронологічного, систематичного або комбінованого накопичення, групування та узагальнення інформації про господарські операції, що міститься у прийнятих до обліку первинних документах [18, с. 18].

Отже, інформація про витрати підприємства з облікових реєстрів переноситься у згрупованому вигляді до форм фінансової та статистичної звітності.

Таким чином, інформаційне забезпечення фінансового менеджменту яв-

ляє собою інформаційну систему інформативних (автоматизованих) показників, які необхідні для ефективного управління та прийняття якісних управлінських рішень щодо фінансової діяльності підприємства.

Тестовий контроль

1. Система управління фінансами підприємства – це:
 - а) фінансовий апарат;
 - б) фінансовий механізм;
 - в) фінансова політика.
2. Що є керуючою підсистемою фінансового менеджменту?
 - а) дирекція комерційної організації;
 - б) фінансовий підрозділ і бухгалтерія;
 - в) маркетингова служба організації.
3. З перерахованих джерел інформації для фінансового менеджера до зовнішніх відносять:
 - а) бухгалтерський баланс;
 - б) прогноз соціально-економічного розвитку галузі;
 - в) звіт про рух грошових коштів.
4. З перерахованих джерел інформації до внутрішніх відносять:
 - а) рівень інфляції;
 - б) звіт про прибутки і збитки;
 - в) дані статистичного збірника.
5. Зовнішнім користувачем інформації є:
 - а) інвестори;
 - б) фінансовий менеджер організації;
 - в) головний бухгалтер організації.
6. Основою інформаційного забезпечення фінансового менеджменту є:
 - а) облікова політика організації;
 - б) бухгалтерський баланс;
 - в) дані статистичного збірника.
7. Система показників, інформаційного забезпечення фінансового мене-

дзменту, яка формується із внутрішніх джерел включає всі пункти, крім:

- а) показників, що характеризують фінансовий стан і результати фінансової діяльності по підприємству в цілому;
- б) показників, що характеризують кон'юнктуру фінансового ринку;
- в) показників, що характеризують фінансові результати діяльності окремих структурних підрозділів підприємства.

8. В активі бухгалтерського балансу відображається:

- а) виручка від продажів;
- б) необоротні активи;
- в) вартість майна підприємства.

9. У пасиві бухгалтерського балансу відображається:

- а) вартість майна підприємства;
- б) виручка від продажів;
- в) величина джерел фінансування майна.

10. Основна мета оцінки фінансового стану:

- а) оцінка кількісних і якісних змін фінансового стану;
- б) виявлення змін показників фінансового стану;
- в) отримання невеликого числа ключових (найбільш інформативних) показників, що дають об'єктивну і точну картину фінансового стану підприємства і його фінансових результатів.

Ситуаційно-аналітичні вправи

Завдання 1. За яким принципом краще побудувати систему організаційного забезпечення для:

- а) великого промислового підприємства;
- б) торгового підприємства, що працює в декількох регіонах;
- в) багатофілійного комерційного банку;
- г) страхової компанії без філій;
- д) малого підприємства сфери послуг.

Відповідь обґрунтуйте.

Завдання 2. Яким чином на якість управлінських рішень ради директорів на великому промисловому підприємстві, з розгалуженою мережею регіональних представництв, може вплинути централізація і децентралізація внутрішніх інформаційних потоків?

Відповідь обґрунтуйте.

Завдання 3. Застосування будь-яких підходів до виділення центрів управління на підприємствах різних масштабів (мале, середнє, велике) ви вважаєте за доцільне? Обґрунтуйте свою точку зору.

Завдання 4. Яким чином визначають інформаційне забезпечення фінансового менеджменту для самостійно обраного підприємства? Охарактеризуйте основні джерела інформаційного забезпечення. Зробіть власні висновки.

Завдання 5. Необхідно скласти структурно-логічну схему здійснення процесу формування інформаційної бази фінансового менеджменту на підприємстві.

Для повторення

Терміни і поняття: система управління фінансами підприємства, організаційне забезпечення фінансового менеджменту, мета оцінки фінансового стану підприємства, принципи організації виробничого процесу підприємства, принципи побудови системи організаційного забезпечення, інформаційна система, інформаційне забезпечення фінансового менеджменту, види інформації.

Питання для самоперевірки знань

1. У чому полягає головна мета і призначення фінансової звітності підприємства?

2. Які основні умови і обмеження застосування методу порівняння в процесі аналізу фінансових звітів підприємства?

3. Охарактеризуйте систему показників інформаційного забезпечення фінансового менеджменту.

4. Чи існують відмінності в застосуванні середніх величин у фінансовому аналізі і статистиці?

5. Охарактеризуйте основних користувачів фінансової інформації.

6. Розкрийте сутність, формування інформаційної бази фінансового менеджменту на підприємстві.

7. Чим пояснюється необхідність угруповання фінансових показників за певними ознаками?

8. Чому фінансова звітність є основним джерелом інформації та своєрідною міжнародною фінансовою мовою?

9. Як ви розумієте поняття системи управління різних аспектів фінансової діяльності підприємства?

10. Що, на вашу думку, включає поняття організаційного забезпечення фінансового менеджменту?

11. Яка система показників інформаційного забезпечення фінансового менеджменту формується із зовнішніх джерел інформації?

12. Яка система показників інформаційного забезпечення фінансового менеджменту формується із внутрішніх джерел інформації?

Теми рефератів

1. Вимоги, що пред'являються до інформації в системі фінансового менеджменту на підприємстві.

2. Основні показники фінансової звітності, що використовуються у фінансовому менеджменті.

5. Головна мета і призначення фінансової звітності підприємства.

6. Інформаційне забезпечення фінансового менеджменту.

7. Принципи організації виробничого процесу.

8. Основні джерела інформаційного забезпечення.

9. Система управління фінансами підприємства.

10. Вимоги, які пред'являються до інформації в системі фінансового менеджменту на підприємстві.

Використані джерела: [6; 10; 13-21; 23-25; 27; 30; 39; 41; 44; 49; 50]

Тема 3. Управління витратами

Навчальні питання:

1. Суть та актуальність управління витратами. Класифікація витрат.
2. Функції управління витратами.
3. Принципи управління витратами.

Короткий опорний конспект

3.1. Суть та актуальність управління витратами. Класифікація витрат.

Витрати – це втрачена на що-небудь якась сума. Витрати це – зменшення засобів підприємства або збільшення його зобов'язань, що виникають у процесі господарської діяльності з метою отримання прибутку, призводить до зменшення розміру власного капіталу.

До них належать різні витрати засобів: собівартість реалізованої продукції, поза виробничі та адміністративні витрати, виплата відсотків, орендної плати, заробітної плати, податків і т. ін.;

– минулі витрати, що враховуються в узагальнених виробничих витратах у процесі виробництва кінцевої продукції;

– витрати, що стосуються вже проданої продукції і відповідної виручки з продажів;

– власне витрати, що не входять у виробничу собівартість проданих товарів;

– в макро і мікроекономічних дослідженнях – грошовий вираз вартості економічних ресурсів, які витрачаються при здійсненні суб'єктом будь-якої дії [14, с. 57].

Постійні витрати це – витрати, сума яких не залежить від зміни обсягу виробництва і реалізації продукції в рамках певного часового періоду. Традиційно до постійних витрат включають: амортизаційні відрахування, витрати на оренду, заробітну плату адміністративного персоналу та ін.

Як правило, постійні витрати здійснюються і за умови відсутності основ-

ної діяльності. При цьому слід враховувати, що постійні витрати не залежать від обсягу реалізації в певному періоді часу, так званому релевантному діапазоні, – цей період триває до того моменту, доки подальше нарощення обсягів виробництва не вимагатиме збільшення виробничих потужностей, оренди додаткових активів, збільшення працівників адміністративного апарату. Саме з погляду на це поряд із терміном „постійні витрати” часто вживають термін „умовно-постійні витрати”.

Змінні витрати – витрати, сума яких прямо залежить від зміни обсягу виробництва і реалізації продукції. До змінних витрат включають витрати на сировину і матеріали, енергоносії, задіяні у процесі виробництва та реалізації продукції.

Управління витратами – це динамічний процес, який включає управлінські дії, мета яких полягає у досягненні високого економічного результату діяльності підприємства. Воно не зводиться лише до зниження затрат, а поширюється на всі елементи управління [49, с. 103].

Управління – це специфічна функція організованих систем різної природи (соціальних, біологічних, технічних, економічних), які забезпечують функціонування їх структур, реалізацію програм, цілей та спрямованість діяльності суб'єктів [19, с. 138].

Крім того, управління передбачає свідому діяльність суспільних інститутів і окремих індивідів спрямовану на утвердження цілепокладальних програм, зменшувальну роль стихійних елементів у суспільному житті, а також використання об'єктивних і суб'єктивних передумов відповідного упорядкування насамперед соціальних структур та об'єктів [19, с. 138].

Предметом управління є витрати підприємства за їх усіма видами.

Суб'єктами управління витратами виступають керівники та фахівці підприємства і виробничих підрозділів (виробництв, цехів, відділів, ділянок і т.п.). Окремі функції й елементи управління витратами виконуються службовцями підприємства за їхньої активної участі. Наприклад, диспетчер впливає на координацію і регулювання виробничого процесу, а отже, на виробничі витрати;

бухгалтер виконує облік витрат і т.п. *Об'єктами управління* є витрати на розробку, виробництво, реалізацію, експлуатацію (використання) й утилізацію продукції (робіт, послуг). Управління витратами не є самоціллю, а є необхідністю підвищення ефективності роботи для досягнення підприємством визначеного економічного результату [18, с. 14]. Особливостями витрат як предмета управління є:

1. *Динамізм*. Вони знаходяться в постійному русі, зміні.
2. *Різноманіття*, що вимагає застосування значного спектра прийомів і методів у керуванні ними.
3. *Труднощі їхнього виміру, обліку й оцінки*. Абсолютно точних методів виміру й обліку витрат не існує.
4. *Складність і суперечливість* впливу витрат на економічний результат [28, с. 11].

Фінансове управління – проведення загальної фінансової політики держави, фінансове планування, координація фінансових ресурсів, розробка фінансового законодавства, складання та виконання бюджету, збір податків, управління державним боргом [24, с. 331]. Надзвичайно практичне значення мають такі аспекти структури витрат, як: видова (елементна) структура: дає можливість характеризувати виробництво щодо витрат ресурсів (матеріаломістке, капіталомістке, трудомістке виробництво); співвідношення прямих і непрямих витрат: характеризує рівень і складність калькулювання; співвідношення змінних і постійних витрат: показує частку сукупних витрат на підтримання виробничого потенціалу в стані готовності, а також ступінь реакції прибутку на динаміку обсягу виробництва і продажу. Чим більшою є частка постійних витрат у загальній їх величині, тим більший обсяг виробництва забезпечує його беззбитковість і тим суттєвішою є реакція прибутку на зміну обсягу виробництва і продажу продукції [18, с. 31].

Структура витрат за зазначеними аспектами залежить від низки факторів: галузевих особливостей; широти номенклатури продукції підприємства; складності виробництва та ін.

Управління витратами на підприємстві покликано вирішувати наступні основні *задачі*:

- виявлення ролі управління витратами як фактора підвищення економічних результатів діяльності;
- визначення витрат по основних функціях управління;
- розрахунок витрат по виробничих підрозділах підприємства;
- необхідні витрати на одиницю продукції (робіт, послуг).

На думку І.Є.Давидович, сутність проблеми управління витратами полягає: *по-перше*, не у точному визначенні величини собівартості, а у виявленні того, як вона утворилась (сформувалась); *по-друге*, процес управління витратами повинен бути направлений на формування собівартості у попередньому і поточному режимах та оперативному втручанні у діяльність підприємств (організацій) у разі виявлення відхилень від бажаного стану [12, с. 7]. Управління витратами – це окрема ланка менеджменту і економіки, яка має важливе значення для їх функціонування та загальної ефективності економічної системи. На рівні підприємства організації управління витратами поєднує в собі елементи операційного (виробничого) та фінансового менеджменту з метою оптимізації витрат і забезпечення максимізації прибутку. На макроекономічному рівні суть управління витратами зводиться до впливу на основні макроекономічних важелів регулювання економіки з метою мінімізації питомих виробничих витрат і забезпечення найвищої ефективності використання матеріальних, трудових, фінансових та інших ресурсів у масштабах національної економіки [12, с. 5–6]. Витрати утворюються в процесі формування та використання ресурсів для досягнення певної мети. Виробничі витрати є головними складовими підприємства в цілому. Досить важко оцінити те значення, яке має наявність інформації про виробничі витрати для діяльності підприємства. Витрати, які несе підприємство у процесі виробництва своєї продукції, і є витратами виробництва. Ці витрати існували ще у стародавньому світі, майже з того часу, коли людина почала щось виробляти для задоволення своїх власних потреб. Але тоді вона не замислювалась над їх існуванням, над тим, що була витрачена сировина, її час та праця. Не

була зрозуміла необхідність відрізнити витрати, витрачені на виробництво продукції, та витрати, які здійснені під час її продажу [7, с. 11]. *Валові витрати* – це будь-які витрати підприємства, пов’язані з його господарською діяльністю, а саме – всі витрати, які пов’язані з виробництвом реалізацією продукції (вони мають найбільшу питому вагу у складі валових витрат), а також заохочувальні виплати працівникам, а також витрати, які пов’язані з поліпшенням основних засобів, витрати на утримання та експлуатацію об’єктів соціальної інфраструктури, по операціях з борговими зобов’язаннями, валютними цінностями, сумами оплачених (або нарахованих) податків, зборів, обов’язкових платежів та всіх інших витрат крім тих, які у законодавчому порядку не входять до складу валових витрат [18, с. 29].

Питанням класифікації витрат виробництва в економічній теорії протягом довгого часу приділялася значна увага, однак, єдиної класифікації таких витрат, яка б задовольнила інформаційні потреби користувачів, досі не розроблено. Тому в практичній діяльності використовуються різні класифікації витрат. При цьому є певні відмінності при обґрунтуванні таких класифікацій в різних країнах світу. Проблема полягає в тому, що важливо вибрати класифікацію витрат виробництва, яка найбільш повно відповідала б завданням дослідження та напрямкам їх реалізації в системі управління.

Класифікація, в загальному понятті, – це один із методів пізнання та вивчення об’єктів.

Сутність класифікації визначається у розподілі досліджуваних об’єктів на класи на базі визначених загальних властивостей об’єктів та закономірних зв’язків між ними. Доцільним є дослідження науковців підходів до класифікації витрат, оскільки науково-обґрунтоване групування витрат за визначеними однорідними ознаками важливе для цілей обліку, аналізу, контролю, планування та прийняття управлінських рішень стосовно процесу виробництва продукції [7, с. 14].

Класифікація витрат за економічними елементами та статтями калькуляції нами представлено в табл. 3.1.

Класифікація витрат за економічними елементами та статтями калькуляції

Класифікаційна ознака	Групування витрат за статтями калькуляції
За способом перенесення вартості на продукцію	Прямі витрати (витрати, які можуть бути віднесені до конкретного об'єкту витрат); непрямі витрати (витрати, які не можуть бути віднесені безпосередньо до конкретного об'єкту витрат).
За видами продукції (робіт, послуг)	Витрати на виробництво (витрати, які пов'язані з виробництвом або придбанням товарів для реалізації); витрати на групи виробів; витрати на замовлення.
За статтями калькуляції	Сировина і матеріали (за мінусом зворотніх відходів); куповані напівфабрикати і комплектуючі вироби; паливо і енергія на технологічні цілі; зарплата виробничих працівників (основна і додаткова); відрахування на соціальні заходи; загальновиробничі витрати (витрати на управління виробництвом, амортизація основних засобів та нематеріальних активів загальновиробничого призначення).
За економічним змістом (елементами витрат)	Матеріальні витрати (сировина, матеріали, комплектуючі, напівфабрикати, паливо, енергія, тара; віднімається вартість повернутих відходів); витрати на оплату праці (всі форми основної заробітної плати штатного і позаштатного виробничого персоналу підприємства); відрахування на соціальні заходи (включають відрахування на пенсійне забезпечення, на соціальне страхування, страхування на випадок безробіття, на індивідуальне страхування; величина відрахувань встановлюється у відсотках від витрат на оплату праці); амортизація (амортизаційні відрахування на повне відтворення основних фондів за нормами від балансової вартості, інших необоротних матеріальних активів та нематеріальних активів); інші витрати (вартість робіт, послуг сторонніх підприємств, сума податків, зборів, крім податків на прибуток, втрати від курсових різниць, знецінення запасів, псування цінностей).
За місцем виникнення витрат	Витрати виробництва; витрати цеху; витрати дільниці.
За календарними періодами	Поточні витрати (витрати, періодичність яких менше одного місяця); одноразові витрати, які здійснюються один раз (періодичністю більше місяця) і спрямовуються на забезпечення процесу виробництва протягом тривалого часу).
За функціями управління	Виробничі витрати; невиробничі витрати.
В залежності від доцільності їх здійснення	Продуктивні витрати (витрати, які передбачені технологією і організацією виробництва); непродуктивні витрати (необов'язкові витрати, які виникають в результаті конкретних недоліків організації виробництва, порушення технології).

Джерело: сформовано авторами на основі [7]

Отже, метою обліку витрат виробництва є своєчасна, повна, достовірна оцінка, відображення фактичних витрат та контроль за використанням усіх

видів виробничих ресурсів пов'язаних з виробництвом, обсягом виробленою продукції, збутом та її реалізацією, а також своєчасним контролем за використанням виробничих ресурсів.

3.2. Функції управління витратами

Функції управління витратами первинні стосовно виробництва, тобто для досягнення визначеного виробничого, економічного, технічного або іншого результату спочатку потрібно зробити витрати. Тому мета управління витратами полягає в досягненні намічених результатів діяльності підприємства найбільш економічним способом [18, с. 14].

Управління витратами на підприємстві припускає виконання усіх функцій, що властиві управлінню будь-яким об'єктом, тобто розробку (прийняття) і реалізацію рішень, а також контроль за їхнім виконанням. Виконання функцій управління в повному обсязі з усіх елементів складає цикл в якому підсистема управління (суб'єкт управління) впливає на підсистему, якою управляє (об'єкт управління) [18, с. 13].

Розглянемо дещо ширше основні функції управління витратами.

Фінансове планування і прогнозування – дана функція передбачає розробку перспективних, поточних і оперативних фінансових планів підприємства, бізнес-планів, конкретних підприємницьких угод і проектів [13, с. 15].

Планування – використання функції планування фінансових ресурсів і напрямків застосовується з метою забезпечення фінансово-господарської діяльності.

Через механізм планування здійснюється активний вплив фінансів на всі види діяльності підприємства.

Функції управління витратами реалізуються за елементами управлінського циклу:

- фінансове прогнозування і планування,
- організація, координація і регулювання,
- стимулювання (мотивація) виконання,
- облік і аналіз нами наведено на (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Функції управління витратами

Джерело: розробка авторів на основі [13]

У фінансовому словнику сказано, що *фінансове планування* – це планування процесів формування податкової політики підприємства, який передбачає визначення сум податкових платежів на плановий період, зокрема: розрахунковою базою яких є фонд оплати праці; податкових платежів, що відносять до ціни реалізації продукції (податку на додану вартість, акцизний збір тощо); загальної суми податкових платежів [17, с. 339]. Перспективне фінансове планування здійснюється на 3-5 років шляхом складання бізнес-плану підприємства. Він має обґрунтування організаційно-правової форми, характеристику продукції і її якості, організації збуту, ціни продажу і затрат на виробництво та реалізацію, включає детальний виробничий план і результати маркетингових досліджень [13].

Отже, планування – це розробка планових завдань і втілення їх в життя.

Характеристика напрямів фінансового планування нами представлена в табл. 3.2.

Таблиця 3.2.

Характеристика напрямів фінансового планування на підприємстві

Напрями фінансового планування	Зміст планування	Період планування
Перспективне (стратегічне) планування	Прогноз звіту про фінансові результати діяльності. Прогноз про рух грошових коштів. Прогноз бухгалтерського балансу.	3-5 років
Поточне планування	План доходів і витрат від операційної діяльності. План доходів і витрат від інвестиційної діяльності. План надходження і витрачання коштів. Балансовий план.	1 рік
Оперативне планування	Платіжний календар. Касовий план. План короткострокового кредитування.	Квартал, місяць, декада

Джерело: сформовано авторами на основі [13, с.196]

Прогнозування – це розробка на тривалу перспективу зміни фінансового стану підприємства.

Організація – це функція організації системи управління для виконання поточних (оперативних) фінансових цілей підприємства, їх конкретний прояв може бути у показниках виручки, постійних і змінних витрат, прибутку, рентабельності тощо [13, с. 188]. Важливими функціями управління витратами, які мають велике значення у роботі органів управління мають координація і регулювання, стимулювання та облік.

Координування – узгодження роботи органів управління з метою забезпечення максимальної ефективності фінансових результатів. *Регулювання* – це „підпорядкування певному порядку”, коригування відхилень при реалізації різних інвестиційних і фінансових проєктів.

Стимулювання (мотивація) виконання – спонукання працівників до зацікавленості в результатах своєї праці. Поняття обліку є досить широким і багатогранним, оскільки він пов’язаний з різноманітною господарською діяльністю людей.

Облік – це процес, який складається з операцій спостереження, сприйняття, вимірювання та реєстрації фактів, явищ природи чи суспільного життя. Як-

що процес обліку здійснюється над господарськими об'єктами, то такий облік називається господарським.

Господарський облік – це облік господарської діяльності підприємства, суспільства загалом, тобто це спостереження, сприйняття, вимірювання та реєстрація господарських процесів (виготовлення продукції, надання послуг, реалізація і т.д). Залежно від призначення облікової інформації облік поділяють на: оперативний; статистичний; бухгалтерський.

Оперативний облік – ведеться безпосередньо на місцях здійснення господарських операцій (облік відпрацьованого часу), у тому числі тих, які не можуть бути відображені іншими видами обліку. Дані оперативного обліку використовуються для поточного контролю і спостереження за окремими операціями на певних ділянках господарської діяльності з метою керівництва ними безпосередньо в процесі їх здійснення.

Статистичний облік – вивчає і контролює масові соціально-економічні та суспільні процеси, явища природи (використання робочого часу робітниками). Дані про господарські факти і процеси статистичного обліку отримує з оперативно-технічного і бухгалтерського обліку.

Бухгалтерський облік – це процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передавання інформації зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень. Особливості бухгалтерського обліку такі: безперервне, повне і послідовне відображення господарських операцій; обов'язкове документальне підтвердження наявності господарських засобів та здійснення господарських операцій; узагальнення даних у грошовому виразі; використання специфічних засобів та прийомів (оцінка, калькулювання, рахунки). У складі бухгалтерського обліку виділився податковий облік, який забезпечує користувачів інформацією для своєчасного нарахування і сплати податків та обов'язкових платежів, а також складання податкової звітності.

Фінансовий облік – це сукупність правил і процедур, які забезпечують підготовку й оприлюднення інформації про результати діяльності підприємства в цілому та його фінансовий стан відповідно до вимог законодавства і стандар-

тів обліку. Ведення фінансового обліку є обов'язковим для всіх підприємств.

Функції фінансового обліку: суцільне, повне і безперервне відображення всіх господарських операцій за звітний період; складання встановленої фінансової (бухгалтерської) звітності; надання необхідної та достовірної інформації користувачам.

Управлінський облік – це сукупність методів та процедур, які забезпечують підготовку і надання інформації для планування, контролю та прийняття рішень на різних рівнях управління підприємством [19, с. 9]. Управлінський облік – це сукупність методів і процедур, які забезпечують підготовку і надання інформації для планування, контролю та прийняття рішень на різних рівнях управління підприємством [17, с. 304].

Податковий облік – забезпечує підприємство інформацією для своєчасного нарахування і сплати податків та обов'язкових платежів, а також складання і подання податкової звітності.

Облікові вимірники – застосовуються для оцінювання ефективності господарських операцій за кількісними та вартісними критеріями. В бухгалтерському обліку використовуються три види вимірників:

1.*Натуральні:* використовуються для отримання даних про господарські засоби і процеси в натуральному вираженні.

2.*Трудові:* застосовуються для визначення кількості витраченої праці.

3.*Грошові:* використовують для узагальнення відображення фінансових результатів [39, с. 11–13]. В.П.Ключников, І.Ф.Надольний, Г.Б.Черушина та ін. дійшли до висновку, що *аналіз* – є однією із важливих функцій управління, який здійснюється як на макро-, мезо-, так і на мікроекономічному рівні. Аналіз – це розчленування, розкладання, роз'єднання – метод теоретичного пізнання, при якому об'єкт розчленується на складові сторони, якості [19, с. 9].

Аналіз витрат – це ситсема оцінювання інвестиційних проектів, за якої розглядаються співвідношення всіх результатів і витрат незалежно від того, якими економічними суб'єктами вони здійснені. Витрати при цьому характеризуються як зменшення корисності, а результати – як зростання корисності проє-

кту, що вимірюється альтернативною вартістю. Інвестиційний проєкт доцільний, якщо вартість результатів перевищує витрати [14, с. 15–16]. Отримаючи вичерпну інформацію про підприємство – складне і часто не вирішуване завдання, тому менеджери намагаються удосконалювати та систематизувати методологічний апарат обробки, аналізу та інтерпретації фінансової інформації [25, с. 92]. Отже, така інформація необхідна для прийняття ефективних управлінських рішень в роботі підприємства.

Таким чином, аналіз фінансової звітності проводиться аудитором з метою визначення позиціонування виробленої продукції (надання послуг) як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках з метою формування правдивої інформації на основі аналітичних оцінок про внутрішнє та зовнішнє конкурентне середовище.

3.3. Принципи управління витратами

Принципи управління – це основні правила, що визначають набір стратегічних цілей управління, побудова організаційних структур, функціонування і розвиток керованої системи, прийняття рішень; найважливіші вимоги, дотримання яких забезпечує ефективність управління [24, с. 253]. Давидович І.Є. своїми дослідженнями доводить, що основні принципи управління витратами, що обумовлені практикою зводяться до наступного: системний підхід до управління витратами; єдність методів, практикованих на різних рівнях управління витратами; управління витратами на всіх стадіях життєвого циклу виробу – від створення до утилізації; органічне поєднання зниження витрат з високою якістю продукції (робіт, послуг) для споживача; недопущення зайвих витрат; широке впровадження ефективних методів зниження витрат; удосконалювання інформаційного забезпечення про рівень витрат; підвищення зацікавленості виробничих підрозділів підприємства у зниженні витрат [12, с. 22].

Системний підхід до управління витратами знаходить свій вираз у тому, що ефективність управління витратами оцінюють за ефективністю найбільш слабкої ланки системи. Суть принципу єдності методів, практикованих на різних рівнях управління витратами зводиться до використання на практиці на рі-

зних рівнях управління єдиних підходів та методів з метою забезпечення виконання спільної мети – налагодження системності в управлінні витратами. Щодо принципу управління витратами, то на всіх стадіях життєвого циклу виробу цей принцип посідає на усіх стадіях життєвого циклу виробу, а щодо витрат, які пов'язані з утилізацією вироблених виробів, то на практиці цьому питанню приділяється мінімум уваги. Суть принципу органічного поєднання зниження витрат з високою якістю продукції (робіт, послуг) зводиться до того, що якість продукції стає предметом спільного інтересу всіх суб'єктів економічної діяльності.

Сьогодні якість продукції стає предметом спільного інтересу всіх суб'єктів економічної діяльності, які входять до складу виробництва. Більшість продукції, яку випускає виробництво має низьку якість і не може бути конкурентоспроможною на світовому ринку торгівлі. З метою задоволення споживачів якісною продукцією виробництва необхідною умовою є впровадження системи управління якості на базі міжнародних стандартів, відповідно до стандартів міжнародного ринку серії ISO серії 9001.

Отже, на сьогоднішній день існує потреба в адаптації міжнародних стандартів якості ISO серії 9001 для розробки міжнародних стандартів у галузі управління витратами. Економічні показники характеризують ступінь економічної вигоди виробництва продукції (товару, послуг) відповідної якості.

На нашу думку, найважливішими з них є: ціна за одиницю продукції; прибуток на одиницю продукції; цінова конкурентоспроможність продукції; частка продукції на яку одержано сертифікат якості; частка експортованої продукції в загальному обсязі її реалізації. Якість продукції – це сукупність її властивостей, що характеризують міру спроможності цієї продукції задовольняти потреби споживачів згідно з її цільовим призначенням. Як переконує світовий досвід, якість продукції є функцією від рівня розвитку науково-технічного прогресу і ступеня реалізації його результатів у виробництво. Чим вища якість продукції, тим повніше задовольняються потреби споживачів і ефективніше вирішуються соціально-економічні проблеми розвитку суспільства. Як правило, під

показником якості розуміють кількісний вираз однієї або кількох однорідних властивостей продукції, що задовольняють певні потреби споживачів стосовно її цільового призначення й умов використання. До основних напрямків підвищення якості продукції в регіонах відносять: удосконалення стандартів і технічних умов; закріплення прав і обов'язків юридичних і фізичних осіб у сфері виробництва продукції; вибір найбільш оптимальних і стратегічних напрямків розвитку галузей національної економіки; впровадження новітніх інтенсивних технологій виробництва національного товаровиробника; на основі вимог ISO серії 9001 впровадження систем якості на підприємствах; матеріальне заохочення стабільності виробництва продукції високої якості [32]. Крім того, виконання міжнародних вимог ISO серії 9001 (ДСТУ ISO 9001:2015) посилить слабкі ринкові позиції товаровиробників, забезпечить якість продукції галузевих структур та забезпечить конкурентоспроможність виробленої продукції на міжнародному ринку. Це дасть змогу виробнику продукції інтегрувати власну систему управління якості до відповідних міжнародних стандартів якості [32].

Отже, проблема якості є найважливішим чинником підвищення рівня життя економічної, соціальної та екологічної безпеки і є головним інструментом конкуренції як на зовнішньому, так і на внутрішньому економічному ринках. Давидович І.Є. вважає, що принцип недопущення зайвих витрат зводиться до повної ліквідації фактів щодо безгосподарності, втрат від браку та істотного зниження величини витрат непродуктивного характеру [12, с. 23]. Коментар щодо принципу широкого впровадження ефективних методів зниження витрат нами зводиться до нормативного методу обліку затрат. Передостанній принцип – удосконалювання інформаційного забезпечення про рівень витрат, суть якого зводиться до своєчасної, повної і достовірної проінформованості споживачів щодо рівня і структури витрат планових і фактичних показників підприємства. Адже ефективність системи управління витратами у великій мірі залежать від своєчасного інформаційного забезпечення із фіксацією у фінансовій звітності. Суть принципу підвищення зацікавленості виробничих підрозділів підприємства у зниженні витрат зводиться до зацікавленості не тільки стейкхолдерів, але й

усі без винятку структурні підрозділи підприємства, і, в першу чергу, виробничі, так як саме від них у найбільшій мірі залежать загальні витрати підприємства будь-якої форми власності.

Таким чином, при дотримуванні усіх вищенаведених принципів управління витратами на підприємстві (організації, фірми, підприємства) створюються сприятливі умови для його економічної конкурентоспроможності, завоювання ним передових позицій як на внутрішньому, так і на зовнішньому економічних ринках.

Тестовий контроль

1. Під фінансовим планом розуміють:

а) кошторис витрат на виробництво продукції;

б) плановий документ, що відображає витрати на виробництво і реалізацію продукції;

в) плановий документ, який відображає надходження і витрачання грошових коштів організації.

2. Сировина і заробітна плата відноситься до витрат:

а) умовно-змінних;

б) умовно-детермінованих;

в) умовно-постійних.

3. Що визначає загальний обсяг витрат на випуск усієї продукції?

а) кошторис;

б) процесний підхід;

в) звіт.

4. Класифікація за способом перенесення вартості на продукцію передбачає:

а) прямі витрати (витрати, які можуть бути віднесені до конкретного об'єкту витрат); непрямі витрати (витрати, які не можуть бути віднесені безпосередньо до конкретного об'єкту витрат);

б) витрати на вироби (витрати, пов'язані з виробництвом або придбанням товарів для реалізації); витрати на групи виробів; витрати на замовлення;

в) витрати виробництва; витрати цеху; витрати дільниці.

5. Розрахункова собівартість відображає:

а) техніко-економічні розрахунки щодо обґрунтування проєктів впровадження досягнень науково-технічного прогресу;

б) максимально допустиму величину витрат і включає тільки ті витрати, які при даному рівні техніки та організації виробництва є для підприємства необхідними;

в) реальні витрати на виробництво і реалізацію продукції.

6. Виробнича собівартість – це:

а) витрати цеху на виготовлення продукції;

б) сума виробничих витрат підприємства і загальновиробничих витрат, які включають витрати по управлінню підприємством;

в) витрати на виробництво і реалізацію продукції.

7. При збільшенні обсягу продажів від реалізації постійні витрати:

а) збільшуються;

б) не змінюються;

в) зменшуються.

8. Постійні витрати в складі виручки від реалізації – це витрати, величина яких не залежить від:

а) заробітної плати управлінського персоналу;

б) амортизаційної політики підприємства;

в) натурального обсягу реалізованої продукції.

9. При збільшенні виручки від реалізації частка постійних витрат в загальній сумі витрат на реалізовану продукцію:

а) не змінюється;

б) збільшується;

в) зменшується.

10. При збільшенні натурального обсягу реалізації і інших незмінних умов частка змінних витрат у складі виручки від реалізації:

а) зменшується;

- б) не змінюється;
- в) збільшується.

Ситуаційно-аналітичні вправи

Завдання 1. Підприємство „Х” планує підвищити прибуток на 15%. Найбільш доцільно цього можна домогтися шляхом:

- а) збільшення обсягу виробництва і реалізації продукції;
- б) зменшення постійних витрат;
- в) зменшення прямих змінних витрат.

Обґрунтувати свою відповідь.

Завдання 2. Управління витратами не використовується при:

- а) формуванні виробничої програми підприємства;
- б) визначенні пріоритету розвитку різних продуктових груп на підприємстві;
- в) розрахунку необхідної чисельності персоналу підприємства.

Відповідь обґрунтувати.

Завдання 3. Який показник є елементом витрат?

- а) заробітна плата основних виробничих робіт;
- б) комерційні витрати;
- в) загальновиробничі витрати.

Обґрунтуйте свою точку зору.

Завдання 5. Необхідно скласти структурно-логічну схему здійснення процесу управління амортизаційної політики підприємства.

Для повторення

Терміни і поняття: управління, предмет, суб'єкт управління; фінансове планування і прогнозування; функції управління витратами; фінансовий план; принципи управління витратами; фінансовий облік; управлінський облік; податковий облік; напрями підвищення якості продукції; виробнича собівартість.

Питання для самоперевірки знань

1. У чому полягає сутність витрат?
2. Які існують основні принципи управління витратами?

3. Охарактеризуйте особливості витрат.
4. Охарактеризуйте особливості витрат як предмета управління.
5. Охарактеризуйте функції управління витратами.
6. Розкрийте сутність, завдання і основні ознаки класифікації витрат.
7. Чим пояснюється необхідність системного підходу до управління витратами?
8. Охарактеризуйте напрями фінансового планування на підприємстві.
9. Як ви розумієте поняття аналіз витрат?
10. Що, на вашу думку, включає поняття класифікації витрат на виробництві?
11. В чому полягає сутність принципу підвищення зацікавленості виробничих підрозділів підприємства?

Теми рефератів

1. Сутність та актуальність управління витратами. Класифікація витрат.
2. Сутність системи управління суспільними відносинами при командно-адміністративних і економічних методах ведення господарства.
3. Цілі, завдання та особливості планування при вільних ринкових відносинах.
4. Планування виробництва продукції.
5. Зв'язок між витратами і умовами виробництва і його техніко-економічні показники.
6. Сутність принципу підвищення зацікавленості виробничих підрозділів підприємства.
7. Перспективне фінансове планування.
8. Функції управління витратами.
9. Принципи управління витратами.
10. Методичні основи управління витратами.

Використані джерела: [7; 12-14; 17-19; 24; 25; 28; 32; 39; 49]

Тема 4. Управління грошовими потоками на підприємстві

Навчальні питання:

1. Поняття та види грошових потоків підприємства.
2. Розрахунки грошових потоків підприємства.
3. Системи контролю за грошовими потоками.

Короткий опорний конспект

4.1. Поняття та види грошових потоків підприємства

Грошові кошти є одним з вагомих факторів, що визначають фінансове положення підприємства, його життєдіяльність. Від ефективного управління грошовими коштами залежить безперервний процес проведення запланованої господарської діяльності підприємства, а збої в організації грошових потоків зумовлюють до неможливості їх продовження.

Окремі автори вважають, що *грошові кошти* – це доходи і надходження, що акумулюються в грошовій формі на рахунках підприємств, організацій, установ і домашніх господарств у банківській сфері і використовуються для забезпечення їхніх власних потреб або розміщення у вигляді ресурсів банків [24, с. 60]. Чистий прибуток, разом з амортизаційними відрахуваннями називають грошовим потоком підприємства [35, с. 98].

Поняття грошових коштів тісно пов'язане з поняттям грошових потоків. Але ототожнення даних економічних категорій є помилковим, так як *грошові потоки* відображають рух коштів при здійсненні господарських операцій, тобто процес отримання та витрачання грошей, а грошові кошти – це доходи і надходження, що акумулюються в грошовій формі на рахунках підприємств. *Активи грошові* – це сума коштів, які перебувають у розпорядженні підприємства на певну дату і є його активами у формі готових засобів оплати (тобто у формі абсолютної ліквідності). В умовах ринкової економіки грошові кошти є найбільш обмеженим ресурсом у здійсненні фінансово-господарської діяльності підприємства. Адже успіх підприємства визначається спроможністю керівництва мо-

білізувати наявні вільні кошти і ефективно їх використовувати у господарської діяльності підприємства. Грошовий потік – це надходження (доданий грошовий потік) і витрачання (від’ємний грошовий потік) коштів у процесі здійснення господарської діяльності підприємства [17, с. 365].

Грошовий потік – сукупність платежів, які обслуговують окремих етап (чи його частину) процесу розширеного відтворення. Виділяють такі окремі грошові потоки: сукупність витрат фірм на придбання необхідних виробничих ресурсів (робоча сила, земля, споруди тощо); оплата урядовими органами праці державних службовців; трансфертні платежі – всі виплати, які здійснює держава домашнім господарствам; доходи домашніх господарств (заробітна плата, відсотки, дивіденди тощо), які становлять національний дохід. Далі національний дохід поділяється на три частини, кожна з яких породжує окремих грошовий потік. Переважна його частина витрачається домашніми господарствами на споживання, у зв’язку з чим оплачуються купівля продуктів на внутрішньому ринку продуктів (потік 5) і на світовому ринку (потік 13). Певна частина доходу домашні господарства сплачують уряду у вигляді податків, що створює потік 6. Не витрачена на споживання та сплату податків частина доходу – це заощадження домашніх господарств, які надходять на фінансовий ринок (потік 7). Заощадження населення у цій моделі виступають єдиним джерелом надходження коштів на фінансовий ринок, а тому є єдиним джерелом інвестування простого та розширеного відтворення виробництва в секторі підприємства. У зв’язку з цим формується грошовий потік 8, в якому кредити, одержані підприємствами у фінансових посередників та доходи від емісії цінних паперів. Мобілізовані на фінансовому ринку кошти фірми інвестують на розширення виробництва, внаслідок чого формується новий грошовий потік 9. До послуг фінансового ринку, крім підприємств, звертається також уряд, коли йому недостатньо податкових надходжень для покриття державних видатків. Мобілізація урядом коштів на фінансовому ринку зумовлює появу грошового потоку 10, а витрачання цих коштів – потоку 11. Якби домашні господарства всі купівлі здійснювали на внутрішньому ринку продуктів, то грошових коштів, що

надійдуть на цей ринок за вказаними трьома потоками (5, 9, 11), було б достатньо, щоб реалізувати весь обсяг національного продукту, запропонованого підприємствами на цьому ринку. В такому разі, одержаний підприємствами виторг утворив останній грошовий потік (12), який би „замкнув” кругообіг грошових коштів. Балансування потоків 12 і 4 має вирішальне значення для нормального функціонування грошового обороту й усієї економічної системи, для забезпечення сталості грошей і кон’юнктури ринку. Оскільки економіка України відкрита і її зв’язки зі світовим ринком інтенсивно розвиваються, визначають потоки, які зв’язують внутрішній оборот зі світовим економічним ринком: потік 13 – оплата продуктів, що надходять в країну за імпортом; потік 14 – надходження в країну грошей зі світового ринку в оплату експорту; потік 15 – чистий відлив капіталу з внутрішнього ринку на світовий; потік 16 – чистий прилив капіталу зі світового ринку на внутрішній. Якщо імпорт перевищує експорт, то через потік 13 відпливає на світовий ринок грошей більше, ніж надходить через потік 14. Потік 12 (національний продукт) виявиться меншим потоку 4 (національного доходу) на величину чистого імпорту (перевищення обсягу імпорту над експортом за певний період) виникнуть ускладнення з реалізацією створеного в країні національного продукту [37, с. 41–42]. Грошовий потік підприємства – це рух коштів при здійсненні господарських операцій, тобто процес отримання та витрачання грошей у безготівковій чи готівковій формах. Різниця між сумою припливу і відтоку коштів за певний період називається *чистим грошовим потоком* [10, с. 28]. Окремі автори вважають, що чистий грошовий потік – це показник, який характеризує обсяг формування власних фінансових ресурсів підприємства за рахунок внутрішніх резервів (чи ефект інвестування у вигляді суми капіталу, що повертається інвесторові) [17, с. 365–366]. І.О.Школьник, В.М.Кремень вважають, що грошові потоки підприємства – це сукупність розподілених у часі надходжень та виплат грошових коштів, що формуються в ході господарської діяльності. Згідно з Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 1 „Загальні вимоги до фінансової звітності” рух грошових коштів – це надходження та вибуття грошових коштів та

їх еквівалентів [49, с. 35]. *Швидкість обігу грошей* – це показник того, наскільки швидко відбувається перехід грошей від одного суб'єкта грошових відносин до іншого в обслуговуванні економічних операцій за певний період. Швидкість обігу грошей показує, скільки разів у середньому за рік (за період) певна грошова одиниця витрачається на купівлю товарів і послуг. Швидкість обігу грошей виражається рівнянням:

$$V = \frac{Q * P}{M}, \quad (4.1)$$

де: V – швидкість обігу грошей; Q – фізичний обсяг товарів і послуг, що реалізовується; P – рівень цін товарів і послуг; M – маса грошей, що перебуває в обігу. Статистично показник швидкості обігу грошей виражається або числом оборотів однойменної грошової одиниці за певний час, або тривалістю одного обороту. На швидкість обігу грошей впливають такі *фактори*: обсяг, структура та ефективність суспільного виробництва; величина і швидкість товарних потоків на стадії обміну; рівень розвитку ринкових зв'язків між суб'єктами процесу розширеного відтворення; збалансованість попиту і пропозиції на ринку; рівень розвитку маркетингу; рівень інфляції; рівень розвитку економічної інфраструктури (транспорту, торгівлі, банківської справи, ринку цінних паперів тощо) [37, с. 45]. Окремі автори вважають, що *швидкість обігу грошей* – це частота, з якою кожна грошова одиниця наявних в обороті суми грошей, які використовується на купівлю готових товарів за певний період [17, с. 513]. Управління грошовими потоками є одним з найважливіших елементів в діяльності фінансового менеджера і полягає в: обліку руху коштів; аналізі грошових потоків за даними бухгалтерської звітності; оцінці впливу грошових потоків на фінансову стійкість підприємства; визначенні резерву готівки для підтримки нормальної платоспроможності; прогнозуванні майбутніх грошових потоків [20, с. 393].

Аналіз грошових потоків є складовою фінансового аналізу, завдання якої є визначення напрямку та інтенсивності грошових потоків протягом планового (чи звітного) періоду [17, с. 21]. Основним джерелом аналізу руху грошових потоків є „Звіт про рух грошових коштів”, що є документом фінансової звітності,

в якому відображаються надходження і витрачання грошових коштів у ході точної господарської, інвестиційної та фінансової діяльності. Ці зміни відображаються таким чином, що дають змогу встановити взаємозв'язок між залишками грошових коштів на початок і кінець звітного періоду. Можна також сказати, що „звіт про рух грошових коштів” – це „звіт про зміни фінансового стану підприємства”, що складається на основі методу руху грошових коштів. „Звіт про зміни фінансового стану підприємства” дає можливість оцінити майбутні надходження грошових коштів, проаналізувати здатність підприємства погасити свою, короткострокову заборгованість і сплатити дивіденди, оцінити необхідність залучення додаткових фінансових ресурсів. Використання такого звіту дає змогу точніше оцінювати перспективну платоспроможність і, тим самим, знижувати фінансовий ризик [28, с. 908]. *За видами надходжень коштів* на підприємство виокремлюють наступні види: виторг від реалізації товарів, робіт, послуг; виторг від іншої реалізації (основних засобів, товарно-матеріальних запасів, цінних паперів, інших активів); погашення дебіторської заборгованості; отримання фінансових кредитів; реалізація корпоративних прав; реалізація облігацій підприємства; доходи від фінансових інвестицій (відсотки, дивіденди); цільове фінансування; отримання поворотної або безповоротної фінансової допомоги; надходження коштів за надання права користування активами (оредна плата тощо); страхові відшкодування, сплачені страховиками за договорами страхування; інші грошові надходження.

За видами витрачання коштів підприємством вирізняють такі вихідні грошові потоки, як: оплата рахунків постачальників; погашення кредиторської заборгованості; нарахування та виплата заробітної плати; сплата податків, зборів та інших обов'язкових платежів; погашення банківських кредитів; виплата відсотків за позиками; виплата страхових премій за договорами страхування; викуп облігацій підприємства; придбання необоротних активів (основних засобів, нематеріальних активів); здійснення фінансових інвестицій, роялті (винагорода за використання або за надання права на використання) об'єкта права інтелектуальної власності; виплата грошових дивідендів; викуп корпоративних

прав; інші грошові витрати [10, с. 28–29]. Концепція трактування сутності та класифікації внутрішніх джерел фінансування, з позицій руху грошових коштів, застосовує показник Cash-flow (чистий грошовий потік). Особливості його значення і розрахунку наступні. Чистий грошовий потік у результаті операційної діяльності прийнято називати як операційний Cash-flow, чистий грошовий потік від інвестиційної діяльності – як інвестиційний Cash-flow. В межах фінансової діяльності різниця між вхідними та вихідними потоками позначається як Cash-flow від фінансової діяльності. В основу визначення чистого Cash-flow по підприємству покладено принцип арифметичного підсумку Cash-flow від усіх видів діяльності, що і становитиме приріст грошових коштів та їх еквівалентів. Операційний Cash-flow створюється в результаті операційної діяльності і є частиною виручки від реалізації, що залишилася в розпорядженні підприємства після проведення всіх видатків операційного значення. Він є вирішальним чинником для характеристики внутрішніх ресурсів фінансування підприємства. Наявність достатньої величини операційного Cash-flow дає можливість підприємству фінансувати інвестиції за рахунок внутрішніх фінансових ресурсів, своєчасно виконувати фінансові зобов'язання, забезпечувати виплату дивідендів [13, с.76–77]. Основними складовими успіху ефективного управління грошовими коштами є: формування залишків грошових коштів у необхідних розмірах з урахуванням їх резерву; покращення оперативного управління особливо з точки зору збалансованості надходжень і витрат грошових коштів; контроль за виконанням фінансових планів за місяць і квартал у частині витрат грошових коштів підприємства [28, с. 916]. Ефективність управління грошовими потоками визначається впливом цього процесу на платоспроможність підприємства, швидкість обороту обігового капіталу, обсяги залучених коштів та кредиторську заборгованість, а в кінцевому результаті на рентабельність підприємства та його конкурентні позиції. Практична реалізація складових управління грошовими потоками дає змогу певною мірою знайти компроміс між необхідністю підтримувати певний обсяг грошових коштів для забезпечення ліквідності підприємства і бажанням інвестування тимчасово вільних коштів для забезпечення їх дохідності

[33, с. 392]. Отже, показники ліквідності характеризують фінансову здатність підприємства забезпечувати за рахунок наявних грошових коштів виконання своїх короткострокових зобов'язань з усіма підприємствами і банками. Висока роль ефективного управління грошовими потоками визначається такими основними положеннями: грошові потоки обслуговують господарську діяльність підприємства практично в усіх її аспектах; раціональне формування грошових потоків сприяє підвищенню ритмічності здійснення операційного процесу; управління грошовими потоками; важливий фінансовий важіль забезпечення прискорення обертання капіталу; активні форми управління грошовими потоками дають змогу підприємству отримувати додатковий прибуток, що генерується безпосередньо його грошовими активами [28, с. 909]. Генерування більшості фінансових потоків пов'язано із встановленням певних економічних відносин між різними суб'єктами господарювання, оформлених у вигляді фінансових договорів. Етапи управління грошовими потоками підприємства нами наведено на рис. 4.1.

Рис. 4.1. Етапи управління грошовими потоками підприємства

Джерело: сформовано авторами на основі [28]

Будь-яке підприємство спираючись на управління грошовими потоками, повинно враховувати дві обставини, які включають одна одну. Це підтримання поточної платоспроможності додаткового прибутку від інвестування тимчасово вільних грошових коштів. Одним із основних завдань управління грошовими активами є оптимізація сукупного їх залишку з метою забезпечення рентабельності та ефективності використання [28, с. 910]. Управління грошовими потоками підприємства – одна із головних функцій фінансового менеджменту, реалізація якої спрямована на синхронізацію і вирівнювання грошових надходжень і витрат та підтримання платоспроможності підприємства [49, с. 36].

Таким чином, основною метою управління грошовими потоками підприємства в процесі його фінансово-господарської діяльності є раціональне формування і використання грошових потоків, яке сприяє підвищенню ритмічності здійснення операційного процесу та збалансуванні фінансово-господарської діяльності підприємства.

4.2. Розрахунки грошових потоків підприємства

Грошові кошти відносяться до високоліквідних активів банку. Грошові кошти та їх еквіваленти не беруть безпосередньої участі в забезпеченні виробничого циклу, а служать для забезпечення негайних зобов'язань підприємства. Проте, розмір цих активів також потребує відповідного нормування. *Грошові кошти* – це готівкові та безготівкові кошти на кореспондентських рахунках в банківських установах, які використовуються для здійснення поточних операцій.

Найбільш розповсюдженими моделями для визначення оптимальних розмірів грошових коштів на рахунку вважають модель Баумоля та модель Міллера-Орра. *Модель Баумоля* дає можливість аналітично виразити залежність між залишком грошових коштів та витратами на його утримання [50, с. 339]. *Модель Баумоля* – це алгоритм, що дозволяє оптимізувати величину грошових активів підприємства залежно від обсягів його платіжного обороту [17, с. 283]. Всі кошти надходять від реалізації товарів та послуг, і відразу підприємство може їх використовувати в короткострокові цінні папери. Якщо запас грошових акти-

вів закінчується, тоді підприємство продає частину цінних паперів і тим самим поповнює запас грошових коштів до початкової величини [25].

$$C = \sqrt{2F} * T/r, \quad (4.1)$$

де: C – оптимальна сума грошових коштів на рахунку; F – витрати по конвертації грошових коштів на цінні папери; T – середня сума потреби в грошових коштах протягом періоду (рік, квартал, місяць); r – дохідність короткострокових цінних паперів. Середній запас грошових коштів складає $C/2$, а загальна кількість угод по конвертації цінних паперів в грошові кошти дорівнює:

$$k = T/C, \quad (4.2)$$

Загальні витрати по реалізації такої політики управління грошовими коштами складуть:

$$OP = F * k + r * C/2, \quad (4.3)$$

Перший доданок в цій формулі представляє собою прямі витрати, другий – втрачена вигода від зберігання коштів на поточному рахунку замість того, щоб інвестувати їх у цінні папери.

Модель Баумоля використовується у випадку, коли у зв'язку з невизначеністю майбутніх платежів важко розробити детальний план надходження і витрат грошових коштів. Згідно з цією моделлю поповнення грошових коштів шляхом конвертації високоліквідних цінних паперів потрібно здійснювати в той момент, коли повністю використано запаси грошових коштів [49, с. 154].

Модель Міллера-Орра розроблена М. Міллером і Д. Орром у 1966 році і передбачає таку логіку дій фінансового менеджера: залишок грошових коштів на поточному рахунку хаотично змінюється доти, доки не досягне верхньої межі. Як тільки це відбудеться, підприємство починає купувати достатню кількість короткострокових цінних паперів з метою повернути запас грошових коштів до визначеного нормального рівня (точки повернення).

Модель Міллера-Орра є більш прийнятною з практичного погляду, оскільки враховує непередбачені коливання залишку грошових коштів на рахунку, що є характерним для підприємств, які не можуть точно спрогнозувати щоденний рівень надходжень та витрат [50, с. 340]. Модель Міллера-Орра – це алго-

ритм, що лежить в основі дюпонівської системи інтегрального аналізу ефективності використання капіталу підприємства, розроблена фірмою „Дюпон” (США), згідно з якою коефіцієнт рентабельності використання активів є добутком окремих часткових фінансових коефіцієнтів [17, с. 283].

Отже, дюпонівська система інтегрального аналізу ефективності використання капіталу підприємства, передбачає розкладення показника „коефіцієнт рентабельності власного капіталу” на ряд фінансових коефіцієнтів його формування.

При побудові моделі Міллера-Орра використовується процес Бернуллі – стохастичний (випадковий) процес, в якому надходження і витрачання грошей від періоду до періоду є незалежними випадковими подіями. Залишок коштів на рахунку хаотично змінюється до тих пір, поки не досягає верхньої межі. Як тільки це відбувається, підприємство починає купувати достатню кількість цінних паперів з метою повернути запас грошових коштів до нормального рівня. Якщо запас грошових коштів досягає нижньої межі, то підприємство продає цінні папери і поповнює запас грошових коштів до нормальної межі.

$$S = (3FV / 4r)^{1/3}, \quad (4.4)$$

де: S – розмір варіації залишку грошових коштів на поточному рахунку;

F – витрати по конвертації грошових коштів в цінні папери;

V – варіація щоденного надходження коштів, яка розраховується на підставі статистичних даних;

r – щоденна дохідність короткострокових цінних паперів.

$$Z_h = Z_L + S, \quad (4.5)$$

де: Z_h – верхня межа грошових коштів на поточному рахунку; Z_L – нижня межа грошових коштів на рахунку [25, с. 240].

Вихідні положення моделі Міллера-Орра передбачають наявність визначеного страхового запасу та певну нерівномірність у надходженні та витрачанні грошових коштів, а відповідно і залишку грошових активів. Мінімальна межа формування залишку грошових активів приймається на рівні страхового залишку, а максимальний – на рівні трьохкратного розміру страхового залишку [44, с.

99]. Якщо запас грошових коштів досягає нижньої межі, у такому випадку випадку підприємство продає цінні папери і у такий спосіб поповнює запас грошових коштів (до нормального рівня). Реалізація моделі здійснюється в такі наступні етапи: встановлюється мінімальна величина грошових коштів, яку доцільно постійно мати на поточному рахунку; за статистичними даними визначається варіація щоденного надходження коштів на поточний рахунок; визначаються витрати на конвертацію грошових коштів у цінні папери і витрати, які пов'язані зі зберіганням грошових коштів на поточному рахунку, або рівень втрати альтернативних доходів від зберігання грошових коштів; визначається розмах варіації залишку грошових коштів на поточному рахунку або діапазон коливань між мінімальним і максимальним значенням. З цією метою застосовують наступну формулу:

$$S = 3\sqrt{\frac{3 * c * \sigma^2}{4 * r}}, \quad (4.6)$$

де: S – діапазон коливань суми залишку грошових коштів між мінімальними і максимальними значеннями; σ – дисперсія щоденного обсягу грошового обороту (квадрат середньоквадратичного відхилення) [49, с. 156]. Управління грошовими потоками підприємства нерозривно пов'язано із стратегією самофінансування, що є найкращою в сучасній фінансово-господарській діяльності підприємства. Грошові потоки від активів підприємства повинні дорівнювати сумі грошових потоків кредиторів, плюс грошові потоки акціонерам або власникам підприємства.

$$\begin{aligned} \text{Грошові потоки від активів} &= \text{Грошові потоки кредиторам} + \\ &+ \text{Грошові потоки акціонерам} \end{aligned} \quad (4.7)$$

Ця формула представляє собою тотожність грошових потоків і свідчить про те, що грошові потоки від активів підприємства дорівнюють коштам, виплаченим постачальникам капіталу підприємства [20, с. 394].

Поточна вартість грошових потоків визначають за формулою:

$$TC = \sum_{t=0}^{t=n} \frac{(\text{надходження} - \text{витрати})}{(1+r)^t}, \quad (4.8)$$

де: t – період виникнення витрат і надходжень;

n – число тимчасових інтервалів;

r – ставка дисконтування.

Якщо $TC > 0$, то угода ефективна. Якщо $TC < 0$, то угода не ефективна.

Після вибору ставки дисконтування визначаємо коефіцієнт дисконтування.

$$KD = \frac{1}{(1+r)^n}, \quad (4.9)$$

де: KD – коефіцієнт дисконтування.

Поточне управління грошовими коштами передбачає використання поточних заходів, спрямованих на оптимізацію цих коштів через вплив на фінансовий цикл підприємства.

$$FS = BS + DOS - KOS, \quad (4.10)$$

де: FS – тривалість фінансового циклу;

BS – виробничий цикл;

DOS – період обороту дебіторської заборгованості;

KOS – період обороту кредиторської заборгованості.

$$\text{Собівартість реалізованої продукції} = \text{собівартості залишків готової продукції на початок періоду} + \text{собівартість залишків} \quad (4.11)$$

Для розгляду питання руху грошових коштів використовують *прямий і непрямий методи* обліку грошових потоків підприємства. Ці методи розрізняються між собою повнотою уявлення даних про грошові потоки підприємства, початковою інформацією для розробки звітності та іншими параметрами. Результати розрахунку суми чистого грошового потоку (ЧГП) по операційній, інвестиційній і фінансовій діяльності дозволяють визначити загальний його розмір по підприємству в звітному періоді.

Цей показник розраховується за формулою:

$$ЧГП_n = ЧГП_o + ЧГП_i + ЧГП_f, \quad (4.12)$$

де: $ЧГП_n$ – загальна сума чистого грошового потоку підприємства за період, що розглядається, тис. грн;

$ЧГП_o$ – сума чистого грошового потоку підприємства по операційній діяльності, тис. грн;

$ЧГПі$ – сума чистого грошового потоку підприємства по інвестиційній діяльності, тис. грн;

$ЧГПф$ – сума чистого грошового потоку підприємства по фінансовій діяльності, тис. грн.

По інвестиційній діяльності сума чистого грошового потоку в узагальненому вигляді розраховується як різниця між сумою реалізації окремих видів необоротних активів, так і фінансових інвестицій і сумою їх придбання в звітному періоді. По фінансовій діяльності сума чистого грошового потоку визначається як різниця між сумою фінансових ресурсів, залучених із зовнішніх джерел, і сумою основного боргу, а також дивідендів (відсотків), виплачених власникам підприємства.

$$ЧГПі = Роз + Рна + Р\delta fi + Рва + Дп - Поз - \Delta НКБ - Пна - П\delta fi - Ва; \quad (4.13)$$

$$ЧГПф = Двк + Д\delta к + Дкк + БЦФ - Вобд - Вобк - Дза; \quad (4.14)$$

де: $Роз$, $Рна$, $Р\delta fi$ – сума реалізації основних засобів, що вибули, нематеріальних активів, довгострокових фінансових інструментів інвестиційного портфелю підприємства;

$Рва$ – сума повторної реалізації викуплених власних акцій;

$Дп$ – сума дивідендів, одержаних підприємством по довгостроковим фінансовим інструментам інвестиційного портфелю;

$Поз$, $Пна$ – сума придбаних основних засобів і нематеріальних активів;
 $\Delta НКБ$ – сума приросту незавершеного капітального будівництва;

$П\delta fi$ – сума придбаних довгострокових фінансових інструментів інвестиційного портфелю;

$Ва$ – сума викуплених власних акцій підприємства;

$Двк$ – сума додатково залучених зовнішніх джерел власного (акціонерного) чи пайового капіталу;

$Д\delta к$ – сума додаткових довгострокових кредитів і позик;

$Дкк$ – сума додатково залучених короткострокових кредитів і позик;

$БЦФ$ – сума коштів від безоплатного цільового фінансування;

$Вобд$ – виплати основного боргу по довгостроковим кредитам;

Вобк – виплати основного боргу по короткостроковим кредитам і позикам;

Дза – сума дивідендів, виплачених акціонерам на вкладений капітал [44, с. 34–36].

Основним джерелом грошових надходжень підприємства є виручка від реалізації продукції (робіт, послуг). Прогноз грошових надходжень від реалізації продукції охоплює: визначення попиту та можливих обсягів продажу продукції (розробка асортиментної політики); обґрунтування рівня цін, що забезпечить реалізацію та рентабельність продукції (розробка стратегії ціноутворення); обґрунтування плану виробництва продукції, визначення необхідного обсягу трудових і матеріальних ресурсів, виробничих потужностей (розробки корпоративної стратегії); розрахунки грошових надходжень від реалізації продукції. Обсяг продажу продукції визначають за формулою:

$$PP = ЗПн + ТП - ЗПк, \quad (4.15)$$

де: *PP* – плановий обсяг реалізації продукції; *ЗПн* і *ЗПк* – сума запасів не-реалізованої та реалізованої продукції на початок і кінець планового періоду; *ТП* – загальний обсяг продажу товарної продукції в плановому періоді [47, с. 87]. Всі складові величини обсягу продажу продукції для вирахування виручки оцінюються в цінах: залишки на початок планового періоду – в діючих цінах періоду, який передує плановому; товарний випуск продукції та залишок на кінець планового періоду – в цінах планового періоду.

Для цього застосовують наступні формули для розрахунку:

$$ЗПн = КЗн \times Ц, \quad (4.16)$$

$$ТП = Об \times Ц_{пл}, \quad (4.17)$$

$$ЗПк = КЗк \times Ц_{пл}, \quad (4.18)$$

де: *КЗн* – кількість залишків нереалізованого і реалізованого товару на початок планового періоду; *КЗк* – кількість залишків нереалізованого і реалізованого товару на кінець планового періоду; *Ц* – оптова ціна за одиницю виробу у періоді, який передував плановому; *Ц_{пл}* – планова оптова ціна за одиницю товару; *Об* – обсяг реалізації товару в плановому періоді [47, с. 88].

До основних факторів, що визначають зміну вартості грошей у часі відносять: інфляції (інфляційні процеси знецінюють отриманий в майбутньому прибуток); ризик (невизначеність зменшує вартість грошей, яку можна отримати в майбутньому періоді); ліквідність (норма прибутку, яку інвестор отримає в майбутньому – як компенсацію за втрату ліквідності, є винагородою).

Дисконтування – процес визначення сучасної, приведеної до теперішнього часу величини нарощеної суми капіталу, тобто процес вираження майбутніх вартісних характеристик у вигляді еквівалентних їм у теперішній час вартісних величин.

Компаундування – це процес визначення величини нарощеної або майбутньої суми капіталу.

Майбутня вартість грошей (FV) – та сума, на яку мають змінитись через визначений час кошти, які вкладені в теперішній час під відповідний відсоток. *Теперішня (поточна, приведена) вартість грошей (PV)* – це сума майбутніх грошових надходжень, приведених до сучасного моменту, з урахуванням відсоткової ставки.

Коефіцієнт нарощування (компаундування) – це майбутня вартість однієї грошової одиниці, залишеної на рахунку під відсоткову ставку на певний період, вказує у скільки разів виріс первісний капітал протягом даного періоду.

Коефіцієнт дисконтування (приведення) – це поточна вартість однієї грошової одиниці за певний період часу, приведена з урахуванням визначеного відсотку за кожний такий період, а також вказує у скільки разів зменшиться майбутня сума капіталу [49, с. 69].

Майбутня вартість – це вартість капіталу через певний період часу з урахуванням певної процентної ставки. Майбутню вартість розраховують за формулою складного процента:

$$S_n = C_o(1 + k)^n, \quad (4.19)$$

де: S_n – майбутня вартість, C_o – початкова сума капіталу, k – відсоткова ставка за період, n – кількість періодів [17, с. 70].

В нинішніх ринкових умовах головним регулятором виробництва виступає

прибуток на весь авансований протягом певного періоду власний або позиковий капітал. В умовах ринкової економіки суб'єкти підприємницької діяльності наділені правом самостійного визначення ціни на продукцію, яку вони виробляють. Наявність цього права зумовлює виникнення цінової конкуренції між товаровиробниками. Кожен з них намагається продати власний вироблений товар, зберегти, а за можливості й розширити свою нішу на ринку і тим самим зміцнити на ньому своє становище.

Ціна за цією концепцією матиме такий вигляд:

$$Ц = C_n + \left(H_c \frac{O_{\text{сф}} + O_{\text{зас}}K}{100} \right), \quad (4.20)$$

де: C – ціна 1 т продукції, грн;

C_n – нормативна по галузі собівартість 1 т продукції, грн;

H_c – середня норма прибутку в галузях, %;

$O_{\text{сф}}$ – середньорічна вартість авансованого капіталу в основних виробничих фондах на 1 т продукції, грн;

$O_{\text{зас}}$ – оборотні кошти на рівні собівартості 1 т продукції (без амортизації), грн;

K – період обігу авансованих у поточні затрати оборотних коштів, років.

Отже, найбільш адекватним у цьому випадку видається застосування розрахунку ціни за загальновідомою „ціною виробництва”, що базується на застосуванні норми прибутку, на основі якої визначають економічно обґрунтовану масу прибутку.

Норма прибутку – це виражене у відсотках відношення прибутку, одержаного за певний період часу (звичайно за рік), до вкладеного капіталу, що забезпечив його одержання [17, с. 297].

Вважаємо, що кожне підприємство може розробити власну політику та стратегію у ціноутворенні і досягти максимальної ефективності виробництва. Зміна ціни відбувається під дією низки ціноутворювальних факторів.

У ринковій економіці найважливішими серед них є: суспільна ціна виробництва, співвідношення попиту й пропозиції, темпи інфляції і купівельна спроможність грошей, ступінь державного адміністративного й економічного регулювання цін, стан цінової та нецінової конкуренції, ступінь монополізації виробництва на ринку.

Таким чином, система ціноутворення передбачає ефективне формування ціни при плановій собівартості та визначеному прибутку, яка повинна покривати всі витрати підприємств.

Адже тільки правильно визначена ціна дасть можливість товаровиробнику бути конкурентоспроможним як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках і мати постійну фінансову стабільність.

Грошовий потік найбільш ліквідний із оборотних активів підприємства. *Грошові кошти* – це основний вид фінансових активів, які представляють собою кошти в національній чи іноземній валюті, платіжні та грошові документи, а також цінні папери, які можна легко реалізувати.

Отже, правильне управління грошовими коштами – це одна з найбільш важливих задач фінансового менеджменту.

Таким чином, управління грошовими потоками дозволяє підприємству ефективно визначити обсяг ліквідних коштів, здійснити оцінку притоку і відтоку грошових коштів які емітуються у відповідній циркулюючій системі, ритмічності здійснення операційного циклу підприємства.

4.3. Системи контролю за грошовими потоками

Система контролю за грошовими потоками є одним із важливих компонентів в організаційній структурі підприємства. Адже від ефективної системи контролю здійснюється відповідний внутрішній контроль за грошовими активами підприємства.

Внутрішній контроль грошових активів являє собою організований підприємством процес перевірки виконання всіх управлінських рішень в області їхнього формування з метою реалізації розробленої політики їхнього розвитку, намічених показників та поточних і оперативних планів [27, с.105]. В останні

роки в країнах з розвинутою економікою на практиці набула подальшого розвитку нова прогресивна система фінансового контролю, яка застосовується в бізнес-структурах і називається контролінгом.

На сучасному етапі розвитку науки з управління підприємством контролінг розглядається як спеціальна саморегулююча система методів та інструментів, яка включає планування, інформаційне забезпечення, контроль, координацію та внутрішній аудит.

В загальному розумінні контролінг є виразом іншомовного погодження від англійського „*to control*” сутність якого управління, контроль, спостереження. Як елемент системи управління він був запроваджений на підприємствах США в кінці XIX століття.

Досягнення поставленої мети фінансового контролінгу пов'язано з вирішенням ряду поточних завдань на тих, чи інших напрямках управління діяльністю підприємством (табл. 4.1).

Таблиця 4.1.

Основні напрямки концентрації фінансового контролінгу підприємства

Функціональні блоки	Концентрація завдань
Оперативність і якість управління	Координація інформаційного забезпечення. Вдосконалення якості планування.
Фінансова спроможність	Організація планування соціально-економічного розвитку. Координація розробки фінансової стратегії підприємства.
Фінансове прогнозування та планування	Розробка і вдосконалення методів планування і прогнозування. Здійснення процесу планування. Розробка і забезпечення бюджетування.
Внутрішній облік і контроль	Забезпечення управлінського обліку і державної звітності. Аналіз фінансово-господарської діяльності. Розробка заходів за нейтралізації ризиків та недоліків. Звітність про виконання бюджетів, пропозиції щодо вдосконалення діяльності.
Методичне забезпечення діяльності підприємства	Розробка рекомендацій, інструкцій, методичних вказівок для структурних підрозділів. Здійснення консультативного забезпечення щодо фінансування, планування, інновацій тощо.
Внутрішній аудит і ревізія	Контроль за дотриманням фінансової дисципліни, документообігу, службових повноважень. Проведення внутрішніх перевірок і ревізій. Заходи із забезпечення збереження власності.

Джерело: сформовано авторами на основі [13, с.185]

В основному його роль, як фінансового контролінгу, використовувалась у складі методів фінансового менеджменту.

Пізніше його функції і компетенція розширились, набули ознак системи методів і інструментів управління.

В другій половині ХХ століття контролінг почав стабільно функціонувати на підприємствах країн з найбільшим розвитком економіки.

На сучасному етапі розвитку науки з управління підприємством *контролінг* розглядається як спеціальна саморегулююча система методів та інструментів яка включає планування, інформаційне забезпечення, контроль, координацію та внутрішній аудит.

Особливість контролінгу в тому, що ця служба не приймає рішення, а здійснює їх підготовку, підтримку і контроль за виконанням.

Для того, щоб менеджмент був раціональний спочатку служба контролінгу опрацює відповідну інформацію, яка у формі належних документів (звіти, прогнози тощо) подається зацікавленим споживачам.

В залежності від напрямків концентрації контролінг розрізняють за видами, одним з яких є *фінансовий контролінг*.

Вид і місце контролінгу в організаційній структурі підприємства в основному характеризується його підпорядкованістю.

Служба контролінгу може бути підпорядкована керівнику підприємства чи фінансовому директору.

Тому завдання практичної діяльності контролінгу на американських підприємствах і європейських можуть відрізнятися [30, с. 148].

За даними С.Я.Салиги, *контролінг грошових потоків* являє собою контролюючу систему, що забезпечує концентрацію контрольних дій на найбільш пріоритетних напрямках їхнього розвитку, своєчасне виявлення відхилень фактично досягнутих результатів їхнього формування від передбачених і прийняття оперативних управлінських рішень, що забезпечують їхню нормалізацію [27, с.106].

На нашу думку, контроль грошових потоків – це система, яка забезпечує

своєчасні контрольні дії щодо попередження застою грошових потоків і прийняття своєчасних оперативних управлінських рішень, що забезпечить їх безперервний рух.

Вважаємо, що основним напрямом діяльності контролінгу підприємства є розробка і вдосконалення методів планування та здійснення ефективного консультативного забезпечення щодо фінансування, синергетичних ефектів, прогнозування та розробка і забезпечення бюджетування тощо.

Тестовий контроль

1. Грошовий потік, генерація якого відбувається на початку кожного періоду з надходжень протягом ряду тимчасових періодів, називається:

- а) активне нарахування;
- б) рух грошових коштів;
- в) потік пренумерандо.

2. Не визначеність майбутніх грошових потоків викликана:

- а) неповнотою або неточністю інформації про умови реалізації інвестиційного проєкту;
- б) некоректним урахуванням впливу інфляції на величину грошового потоку;
- в) неповнотою інформації про величину інвестиційних витрат.

3. Нестандартний грошовий потік передбачає:

- а) переважання позитивних грошових потоків в процесі реалізації інвестиційного проєкту;
- б) переважання негативних грошових потоків в процесі реалізації інвестиційного проєкту;
- в) чергування в будь-якій послідовності відтоків в процесі реалізації інвестиційного проєкту.

4. Грошовий потік організації являє собою:

- а) сукупність фінансових ресурсів організації;
- б) наявність оптимального залишку грошових коштів на розрахунковому рахунку;

в) сума надходжень і виплат грошових коштів за певний період часу.

5. Грошовий потік від інвестиційної діяльності – це:

- а) довгострокові позики і кредити;
- б) аванси від покупців;
- в) надходження від фінансових вкладень.

6. Грошовий потік від операційної діяльності – це:

- а) фінансові вкладення;
- б) погашення дебіторської заборгованості;
- в) виплати дивідендів власникам організації.

7. Основою для розрахунку чистого грошового потоку непрямим методом

є:

- а) чистий прибуток і амортизаційні відрахування;
- б) залишок грошових коштів та зміни активів і пасивів;
- в) ліквідний грошовий потік і виручка від продажів.

8. Основною метою фінансового контролю над діяльністю підприємства з боку його власників є забезпечення і захист власних майнових інтересів та:

- а) перерозподіл фінансових ресурсів підприємств відповідно до установчих документів;
- б) організація, планування, стимулювання використання фінансових ресурсів;
- в) ефективність управління фінансами підприємствами.

9. Приплив грошових коштів по поточній діяльності формує:

- а) отримані довгострокові кредити і позики;
 - б) аванси, отримані від покупців і замовників;
 - в) дивіденди і відсотки по короткострокових фінансових вкладеннях.
- 3) залишити показник чистого прибутку без зміни.

10. Якщо компанія має чистий грошовий потік від всіх видів діяльності, то:

- а) компанія має високу ліквідність і можливо потрібно готуватися до того, щоб придбати іншу компанію;

- б) компанія швидко зростає, але часто вдається до позикових коштів;
- в) компанія компенсує недолік грошових коштів шляхом продажу основних засобів.

Ситуаційно-аналітичні вправи

Завдання 1. Якщо сума готівки в касі становить 20 млн. грн, на розрахунковому рахунку – 300 млн. грн, короткострокова дебіторська заборгованість – 400 млн. грн, заборгованість працівникам з оплати праці – 2,70 млн. грн, заборгованість бюджету – 240 млн. грн, постачальникам – 390 млн. грн, то ці дані свідчать про наявність у підприємства:

- 1) платіжного дефіциту;
- 2) платіжного надлишку.

Відповідь обґрунтуйте.

Завдання 2. Поясняйте, чи здатне підприємство при здійсненні поточної діяльності забезпечити перевищення надходжень грошових коштів над платежами і наскільки стабільно таке перевищення?

Обґрунтуйте свою думку.

Завдання 3. Обґрунтуйте чим пояснюється різниця між величиною отриманого прибутку і обсягом грошових засобів.

Завдання 4. Обґрунтуйте свою думку щодо основних існуючих проблем в сфері формування та використання грошових потоків для самостійно обраного підприємства.

Необхідно визначити напрями оптимізації грошових потоків.

Завдання 5. Необхідно скласти структурно-логічну схему здійснення процесу управління грошового потоку підприємства.

Для повторення

Терміни і поняття: грошовий потік, грошовий ринок, види грошових потоків, етапи управління грошовими потоками, модель Баумоля, модель Міллера-Орра, методи розрахунку грошових коштів, чистий грошовий потік, контролінг грошових потоків.

Питання для самоперевірки знань

1. Розкрийте сутність понять „грошовий ринок” та „грошовий потік”.
2. Охарактеризуйте види грошових потоків підприємства.
3. Дайте визначення грошового потоку.
4. Назвіть основні етапи управління грошовими потоками підприємства.
4. Поясніть, що означає поняття самофінансування.
5. В чому, на вашу думку, полягає зміст моделі Баумоля?
6. Поясніть, як розраховують оптимальний розмір грошових коштів за моделлю Міллера-Орра?
7. Які методи розрахунку потоку грошових коштів ви знаєте? У чому переваги і недоліки кожного з них?
9. Як визначити чистий грошовий потік?
10. Що представляє собою контролінг грошових потоків?

Теми рефератів

1. Координація інформаційного забезпечення. Вдосконалення якості планування.
2. Основні напрямки концентрації фінансового контролінгу підприємства.
3. Системи контролю за грошовими потоками.
4. Основні джерела грошових надходжень підприємства.
5. Основні розрахунки грошових потоків підприємства.
6. Контролінг грошових потоків.
7. Зміст, методи і основні етапи планування собівартості продукції.
8. Види виробничо-господарського аналізу та його інформаційна база.
9. Грошовий потік від інвестиційної діяльності.
10. Основні етапи управління грошовими потоками підприємства.

Використані джерела: [10; 13; 17; 20; 24; 25; 27; 28; 30; 33; 35; 37; 44; 47; 49; 50]

Тема 5. Управління прибутком

Навчальні питання:

1. Роль і місце прибутку в економіці підприємства.
2. Зміст та завдання управління прибутку підприємства.
3. Планування прибутку і рентабельності.

Короткий опорний конспект

5.1. Роль і місце прибутку в економіці підприємства

На всіх підприємствах основним узагальнюючим показником фінансової діяльності є прибуток. Метою створення будь-якого підприємства є отримання максимального прибутку. Значення прибутку підприємства полягає в тому, що він відіграє важливу роль у системі управління його фінансами.

Головною метою підприємницької діяльності є:

- вираженням результату фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання;
- винагородою за підприємницький ризик;
- оцінкою ефективності управління операційною, інвестиційною та фінансовою діяльністю суб'єкта господарювання;
- основним внутрішнім джерелом формування фінансових ресурсів підприємства, джерелом самофінансування підприємства;
- головним джерелом збільшення ринкової вартості підприємства; базою для виконання соціальних програм на підприємстві;
- основним захисним механізмом підприємства від загрози банкрутства;
- основою для розвитку як окремих підприємств, так і економіки країни [49, с. 100].

Варто погодитися з думкою С.В.Мочерного та ін. авторів, що прибуток – це перетворена, похідна форма додаткової вартості, яка кількісно є різницею між ціною продажу товару і витратами капіталу на її виробництво [16, с.162]. Прибуток – це перевищення доходів від продажу товарів та послуг над витратами на виробництво і продаж цих товарів; один із найважливіших показників

фінансових результатів господарської діяльності підприємства, підприємця [24, с. 246]. Прибуток – перевищення доходів від продажу товарів і послуг над витратами на їх виробництво і реалізацію; узагальнюючий показник фінансової діяльності підприємства [14, с. 281]. Прибуток є розрахунковою величиною, яку отримують шляхом порівняння отриманих доходів з понесеними витратами [42, с. 49]. Прибуток – це фінансовий результат діяльності підприємства, виражений у формі чистого доходу на інвестований капітал, що характеризує винагороду за ризик здійснюваної діяльності та визначається як різниця між доходами і витратами [47, с. 116]. Окремі автори вважають, що прибуток – це перевищення сукупних доходів над сукупними витратами [17, с. 371].

Узагальнюючи точку зору науковців, можна сказати, що *прибуток* – це конкретна форма вартості додаткового продукту або чистого доходу підприємства.

Крім того, прибуток є формою доходу підприємця, що вклав свій капітал з метою досягнення певного комерційного успіху. Фінансові результати від операційної діяльності (Под) можна визначити за формулою:

$$Под = Пв - АВ - ЗВ + ОД - ОВ \quad (5.1)$$

де: Пв – валовий прибуток;

АВ – адміністративні витрати;

ЗВ – витрати на збут;

ОД – інші операційні доходи;

ОВ – інші операційні витрати.

Прибуток від операційної діяльності, як правило, становить основну частину загального фінансового результату діяльності підприємства. Тому перевищення вартості вхідних грошових потоків від операційної діяльності над витратами по здійсненню цієї діяльності для підприємства є необхідною умовою і найважливішим напрямком для забезпечення фінансової стабільності, платоспроможності, кредитоспроможності і ліквідності підприємства [30, с. 8].

Загальний показник, що характеризує фінансовий результат від діяльності підприємства за будь-який період, – прибуток від звичайної діяльності, тобто

прибутком є частина чистого доходу, що обраховується як різниця між чистим доходом, отриманим від продажу продукції (активів), обчисленої за відпускними цінами виробника без податку на додану вартість і акцизного збору, та витратами на її виробництво і реалізацію (залишковою вартістю активів). Прибуток від звичайної діяльності містить прибутки, одержані від основної (операційної) діяльності, фінансові прибутки і прибуток, отриманий методом участі в капіталі, прибутки від інших операцій. Прибуток від продажу товарної продукції, а також від інших видів діяльності підприємства, які не є інвестиційними чи фінансовими (операційний прибуток), визначають методом прямого рахунку.

Послідовність визначення прибутку від операційної діяльності така:

1) чистий дохід визначають шляхом зменшення доходу від обсягу проданої продукції за відпускними цінами виробника на суми вирахування наданих знижок, повернення проданих товарів та непрямих податків (податку на додану вартість, акцизного збору тощо);

2) валовий прибуток одержують у вигляді різниці між чистим доходом і обсягом проданої продукції за її виробничою собівартістю, збільшеною на суми нерозподілених постійних загальновиробничих витрат, не списаних на виробничу собівартість продукції і понаднормативних виробничих витрат;

3) операційний прибуток визначають шляхом зменшення валового прибутку на суми адміністративних витрат (загальногосподарські витрати, пов'язані з управлінням та обслуговуванням суб'єкта підприємництва) і витрат на збут і рекламу (витрати, пов'язані з реалізацією продукції; утриманням підрозділів, що займаються збутом продукції, рекламою, доставкою продукції споживачам тощо). Фінансові прибутки містять суми одержаних дивідендів, відсотки та інші доходи, одержані від фінансових інвестицій (крім доходів, які обліковуються за методом участі в капіталі), зменшені на суми витрат на виплату відсотків та інших витрат суб'єкта підприємництва, пов'язаних із залученням позикового капіталу. Прибуток, одержаний методом участі в капіталі, визначають як різницю між доходом, одержаним від інвестицій в асоційовані, дочірні або спільні підприємства, облік яких ведеться методом участі в капіталі, і збитком, спричинене-

ним інвестиціями у згадані підприємства. Інші прибутки визначають як різницю між доходом від реалізації фінансових інвестицій, необоротних активів і майнових комплексів, неопераційних курсових різниць й інших доходів, які виникають у процесі звичайної діяльності, але не пов'язані з операційною діяльністю підприємства, і їх собівартістю [41, с. 295].

Прибуток підприємства – це перевищення доходів від його діяльності на сумою витрат.

Прибуток від основної діяльності формується в процесі реалізації продукції – передавання прав власності на продукцію покупцеві (визнання доходу) та відшкодування понесених витрат щодо виробництва та відвантаження продукції.

Прибуток від операційної діяльності визначається як сума прибутку від основної діяльності та прибутку від іншої операційної діяльності. Інша операційна діяльність пов'язана з наданням (отриманням) в оренду майна, отриманням (сплатою) штрафів, пені, отриманням курсових різниць, реалізацією зайвих запасів тощо.

Прибуток від фінансової діяльності формується в процесі здійснення операцій з отримання кредитів банку, сплатою відсотків за користування кредитом, випуском та погашенням облігацій, додатковим випуском акцій, анулюванням акцій, інвестуванням в асоційовані або дочірні підприємства тощо.

Прибуток від інвестиційної діяльності формується в процесі реалізації необоротних активів, акцій невідчужуваної емісії тощо.

Прибуток від звичайної діяльності визначається як сума прибутку, отриманого від усіх видів фінансово-господарської діяльності підприємства.

Прибуток до оподаткування визначається як прибуток від звичайної діяльності з урахуванням результату від надзвичайних подій (втрат від технічних, техногенних та ін. катастроф, надходження на відшкодування їх наслідків тощо).

Чистий прибуток – це прибуток, який залишається в розпорядженні підприємства після нарахування податку на прибуток.

Чистий прибуток приватного підприємства зазвичай спрямовують на фінансування реальних і фінансових інвестицій, поповнення оборотного капіталу, утримання соціальної інфраструктури, заохочення членів трудового колективу, формування резервних фондів, проведення благодійних заходів тощо. Державні комерційні і казенні підприємства, окрім перерахованих напрямків використання прибутку, вносять до бюджету державні дивіденди, які розраховують на державну частку в розмірі, встановленому чинним законодавством [41, с. 296].

Основними принципами формування прибутку від основної діяльності є урахування найближчих перспектив розвитку операційної діяльності, відповідність обсягу доходів точці беззбитковості операційної діяльності, оптимізація витрат, співвідношення постійних і змінних операційних витрат [42, с. 49–50].

В ринкових умовах господарювання регулятором виробництва виступає прибуток на весь авансований протягом певного періоду власний або позиковий капітал.

Вартість позикового капіталу визначається на основі відсоткової ставки і може бути розрахована за формулою:

$$ПКб = \frac{Cn * (1 - Пс)}{1 - РВб}, \quad (5.2)$$

де: Cn – ставка відсотка за банківський кредит, %;

$РВб$ – рівень витрат позичальника щодо залучення банківського кредиту в його сумі, частка одиниці;

$Пс$ – ставка податку з прибутку, частки одиниці [30, с.102].

Вартість – виражена в грошах цінність будь-чого або величина витрат на будь-що [17, с. 67].

Фінансові результати від операційної діяльності ($Под$) можна визначити за формулою:

$$Под - Пв - АВ - ЗВ + ОД - ОВ, \quad (5.3)$$

де: $Пв$ – валовий прибуток;

$АВ$ – адміністративні витрати;

$ЗВ$ – витрати на збут;

ОД – інші операційні доходи;

ОВ – інші операційні витрати.

Прибуток від операційної діяльності, як правило, становить основну частину загального фінансового результату діяльності підприємства. Тому перевищення вартості вхідних грошових потоків від операційної діяльності над витратами по здійсненню цієї діяльності для підприємства є необхідною умовою і найважливішим напрямком для забезпечення фінансової стабільності, платоспроможності, кредитоспроможності і ліквідності підприємства [13, с.13].

До методів планування формування прибутку підприємства від основної діяльності належать: метод прямого по асортиментного розрахунку; аналітичний метод; система аналізу „взаємозв’язок витрат, обсягу реалізації та прибутку”.

Метод прямого асортиментного розрахунку розраховують за формулою:

$$Pr = BP - C, \quad (5.4)$$

де: *Pr* – прибуток від реалізації продукції;

BP – вартість реалізованих товарів за оптовими цінами без ПДВ та акцизного збору;

C – собівартість реалізованих товарів (робіт, послуг).

Аналітичний метод планування прибутку від реалізації товарної продукції заснований на вивченні факторів, які визначають рівень прибутку й рентабельності в базовому періоді і факторів, які повинні мати місце в плановому періоді: збільшення виробництва; зниження собівартості продукції; зміна ринкового рівня та ін.

Спочатку визначають очікуваний прибуток від реалізації продукції за звітний рік, тому що процес планування починається до закінчення базового року:

$$\sum_{\text{план. прибуток зв. періоду}} = \sum_{\text{факт. отрим. прибуток зв. року}} + \sum_{\text{прибутку в плановому періоді}} \quad (5.5)$$

Потім визначають планову рентабельність продукції. Рентабельність продукції планового року, включає тільки цінові фактори:

$$R_{пл.ц.} = R_{звіт.} - (1 + R_{звіт.}) * (1 - \frac{I_{mn}}{I_p}), \quad (5.6)$$

де: $R_{пл.ц.}$ – рентабельність продукції звітного року з урахуванням цінових факторів;

$R_{звіт.}$ – рентабельність продукції звітного року;

I_{mn} – індекс зміни відпускних цін на готову товарну продукцію;

I_p – індекс зміни цін на ресурси, які формують собівартість товарної продукції [27, с.171–185].

Собівартість – це грошове вираження загальної суми витрат підприємства на виробництво та реалізацію продукції (робіт, послуг) [17, с. 439].

Рентабельність – це відносний показник, що відображає ступінь прибутковості господарської діяльності підприємства. Під час аналізу рентабельності підприємства чи продукції мають бути досліджені як поточні рівні рентабельності, так і динаміка їх змін. Показники рентабельності дуже важливі при комплексному (рейтинговому) аналізі його діяльності. На підставі аналізу рентабельності підприємства проводиться інвестиційна політика, а на підставі аналізу рентабельності продукції – політика ціноутворення. Рентабельність дає уявлення про відношення між отриманим результатом і використаними ресурсами, і відповідно, про ефективність діяльності підприємства. Джерелом інформації для аналізу рентабельності є всі форми фінансової звітності. Зростання показників рентабельності в динаміці свідчить про підвищення ефективності діяльності підприємства [42, с.142].

На підставі розрахунку системи аналізу „взаємозв'язок витрат, обсягу реалізації та прибутку” фінансовий менеджер підприємства вирішує наступні завдання:

1. Визначення обсягу реалізації продукції, що забезпечує беззбиткову діяльність підприємства (сума чистого виторгу від реалізованої продукції дорівнює сумі загальних витрат на реалізовану продукцію).

2. Визначення обсягу реалізації продукції, що забезпечує беззбиткову діяльність підприємства протягом тривалого періоду.

3. Перерозподіл необхідного обсягу реалізованої продукції для одержання

запланованого прибутку від основної діяльності.

4. Визначення запасу фінансової міцності підприємства.

5. Визначення необхідного обсягу реалізації продукції для одержання планової суми маржинального прибутку від основної діяльності.

6. Визначення необхідного обсягу реалізації продукції для одержання планової суми чистого прибутку від основної діяльності.

7. Визначення можливих результатів збільшення обсягу валового прибутку від реалізації продукції за умови оптимізації співвідношення постійних і змінних витрат на виробництво і реалізацію продукції [27, с.171–185]. Обсяг реалізації продукції, яка забезпечує беззбиткову діяльність при неотриманні прибутку називають порогом рентабельності (точкою беззбитковості).

Точка беззбитковості – це рівень виробництва або іншої економічної діяльності, за якого виторг від реалізації виготовленого товару, наданих послуг дорівнює витратам виробництва і обігу цього товару [16, с.459]. Точка беззбитковості – розмір обсягу продажів, за якого підприємство має змогу відшкодувати усі свої витрати (постійні і змінні), не отримуючи прибуток, тобто у точці беззбитковості виручка від реалізації дорівнює сумі постійних і змінних витрат [49, с. 106].

Методи визначення точки беззбитковості: метод рівняння; метод маржинального доходу; графічний метод.

Метод рівняння:

Точка беззбитковості (ТБ)=Постійні витрати/ Ціна виробу – Змінні витрати на 1 виріб (5.7)

Метод маржинального доходу:

Точка беззбитковості (шт.)=Постійні витрати/ Маржинальний дохід (МД) на 1 виріб (5.8)

Точка беззбитковості (грн)=Постійні витрати/ МД (5.9)

Графічний метод: При графічному методі визначення точки беззбитковості вказують на те, при якому обсягу виробництва дохід від реалізації покриває сумарні витрати підприємства. Вона розраховується за допомогою рівняння та з використанням спеціальних формул.

$$ВД = В_0 + ПДВ, \quad (5.10)$$

$$ЧД = Vo (Впост + Взм), \quad (5.11)$$

$$Впост : КМД, \quad (5.12)$$

де: *ТБ* – точка беззбитковості операційної діяльності, грн;

КМД – рівень маржинального прибутку (коефіцієнт маржинального доходу) відносно обсягу реалізації продукції, коеф.

Впост – постійні витрати, грн. Коефіцієнт маржинального доходу – це співвідношення суми маржинального доходу і суми доходу від реалізації: $МД : ЧД$ [42, с. 51].

У натуральних одиницях точка беззбитковості визначається за формулами:

$$ТБ \text{ нат.} = ТБ \text{ в грошових одиницях} : \text{Ціна за одиницю}, \quad (5.13)$$

$$ТБ \text{ нат.} = Впост : МП \text{ на одиницю продукції}, \quad (5.14)$$

$$ТБ \text{ нат.} = Впост : (\text{ціна на од.} - \text{змінні на одиницю}) \text{ витрати}, \quad (5.15)$$

Для досягнення беззбиткової діяльності підприємство повинно забезпечити такий обсяг реалізації продукції, за якого чистий дохід від реалізації продукції буде дорівнювати сумі витрат як постійних так і змінних [42, с. 52].

Чистий дохід – сума доходу підприємства, яка залишається в його розпорядженні після виплати з отриманого валового доходу сум податкових платежів, включених до ціни продукції, зокрема податку на додану вартість, акцизного збору, митних та деяких інших зборів [17, с. 138].

Отже, прибуток є однією з самих важливих показників фінансових результатів фінансово-господарській діяльності підприємства будь-якої форми власності, так як він характеризує ефективність виробництва, рівень собівартості, стан продуктивності праці, обсяг та якість виробленої продукції.

Таким чином, для визначення точки беззбитковості необхідно класифікувати витрати операційної діяльності в залежності від впливу на зміну обсягу реалізації продукції на постійні і змінні.

Крім того, необхідно орієнтуватися щодо цінової політики з продажу продукції та володіти інформацією по загальним операційним витратам (в т.ч. прямих (змінних) витрат на одиницю продукції).

5.2. Зміст, об'єкти та завдання управління прибутку підприємства

Прибуток – це та частина додаткової вартості продукту, що реалізується підприємством, яка залишається після покриття витрат виробництва.

Зміст управління формуванням прибутку: аналіз складу і структури прибутку підприємства; аналіз тенденції зміни обсягу і структури прибутку розрахунок прибутку на основі факторного аналізу (абсолютні та якісні показники прибутковості); прогнозування отримання прибутку і визначення резервів його росту; здійснення оперативного контролю за формуванням прибутку [44, с. 61].
Управління прибутком у вузькому розумінні полягає: у збільшенні доходів підприємства; зменшенні витрат; формуванні та реалізації ефективної податкової політики; оптимальному розподілі прибутку [50, с.113].

Управління прибутком від основної діяльності (вагомої складової операційної) є найважливішим напрямом фінансового менеджменту [42, с.50].

Об'єктами управління прибутком є:

- формування прибутку від основної діяльності;
- формування прибутку від операційної діяльності;
- формування прибутку від фінансової діяльності;
- формування прибутку від інвестиційної діяльності;
- формування прибутку від звичайної діяльності;
- формування прибутку до оподаткування; формування чистого прибутку; використання прибутку на різні цілі [42, с.49].

Основні завдання управління прибутком можуть бути реалізованими за період формування та його розподілу. Так, окремі автори виокремлюють наступні завдання управління формуванням прибутку: збільшення розміру отриманого прибутку в цілому і по окремих видах діяльності; зниження витрат прибутку в процесі його формування; збільшення розмірів прибутку, отримання якого пов'язане з основною діяльністю; стабільне отримання прибутку; прискорення отримання прибутку в часі [44, с.61].

Основні завдання управління прибутком: підтримання конкурентоспроможності підприємства у короткостроковому і довгостроковому періодах; забез-

спечення зростання абсолютної величини прибутку; забезпечення стабільності формування чистого прибутку, зокрема, збільшенням відносної частки прибутку від основної діяльності; забезпечення прийняттого рівня рентабельності фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання; забезпечення оптимальних пропорцій розподілу прибутку шляхом досягнення компромісу між дивідендною політикою та реінвестуванням прибутку [10, с. 76–77]. Виконання фінансовим менеджером підприємства основних завдань управління формування прибутку підприємства спрямоване на врахування таких особливостей як: потенційна різноманітність структури прибутку підприємства; специфічність формування та обліку прибутку підприємства у часі; вплив на прибуток звітного періоду збиткових результатів окремих видів діяльності поточного і попереднього періодів господарювання [48, с.128].

Управління розподілом прибутку підприємства передбачає вирішення наступних задач:

1. Забезпечити збільшення абсолютної суми прибутку після сплати податку на прибуток.
2. Забезпечити збільшення абсолютної суми чистого прибутку підприємства.
3. Визначення оптимального співвідношення у використанні чистого прибутку на споживання і накопичення.
4. Визначення оптимального розміру прибутку, який спрямовується на виплату дивідендів.

Дані завдання вирішуються шляхом оптимального зменшення оподаткованої суми прибутку, використання діючих податкових пільг, оптимізації податкових платежів у часі, врахування чинних умов оподаткування дивідендних виплат [44, с. 69].

Таким чином, *метою управління прибутком є забезпечення збільшення добробуту товаровиробників на даний момент та на перспективу. Управління прибутком є складовою управління капіталом, а відтак, являє собою систему принципів, методів розробки і реалізації прийняття управлінських рішень щодо*

оптимального формування прибутку, забезпечення ефективного його використання в процесі здійснення фінансово-господарської діяльності підприємства. Управління прибутком підприємства має дві підсистеми управління: управління формуванням прибутку; управління використанням прибутку [42, с. 49].

Системне управління прибутком – це багаторівнева система, яка об'єднує підсистеми: формування прибутку, забезпечувальну частину (організаційно-методичне забезпечення), розподіл і використання прибутку.

Кожна з цих підсистем перебуває під впливом інших. Чим більший прибуток підприємство отримує, тим більше завдань воно може вирішити, пропорційно розподіливши кошти за певними напрямками їх використання [47, с.119].

Узагальнюючи різні точки зору науковців, можна зробити висновок, що *управління прибутком* являє собою процес вироблення і прийняття ефективних управлінських рішень по всіх основних аспектах її формування, розподілу і використання на підприємстві. Як відомо, максимальний прибуток отримати можна тільки при умові оптимального поєднання обсягу реалізації продукції та ціни.

Наші дослідження свідчать, що однозначного поняття ціни в економічній літературі не існує.

При формуванні ціни однаково-вирішальне значення має як попит, так і пропозиція на товари і послуги, що поєднує інтереси як покупця, так і продавця. Передусім це відноситься до виробництва та реалізації продукції, формування її вартості, а також до створення, розподілу і використання грошових коштів. Ціна опосередковує всі товарно-грошові відносини [2, с. 13]. Досліджуючи інноваційні підходи до управління цінами О. І. Лабурцева зазначає, що „...ціна є зручним інструментом конкурентного позиціонування, дозволяючи споживачам орієнтуватись у різноманітті ринкових пропозицій”. Зауважимо, що питання ціноутворення набувають особливої актуальності в періоди економічних криз, коли помітно підвищується цінова еластичність споживчого попиту.

Саме в таких умовах ефект від застосування інноваційних наукових методів ринково-орієнтованого встановлення цін може бути найбільшим [22, с. 27].

Отже, найбільш адекватним у цьому випадку видається застосування розрахунку ціни „ціни виробництва”, що базується на застосуванні норми прибутку, на основі якої визначають економічно обґрунтовану масу прибутку.

Ціна за цією концепцією матиме такий вигляд:

$$Ц = C_n + \left(H_c \frac{O_{\text{вф}} + O_{\text{зас}} K}{100} \right) \quad (5.16)$$

де: Ц – ціна 1 т продукції, грн;

C_n – нормативна собівартість 1 т продукції, грн;

H_c – середня норма прибутку, %;

$O_{\text{вф}}$ – середньорічна вартість авансованого капіталу в основних виробничих фондах, грн;

$O_{\text{зас}}$ – оборотні кошти на рівні собівартості 1 т продукції (без амортизації), грн;

K – період обігу авансованих у поточні затрати оборотних коштів, років [31, с. 55–56].

Ціна – це грошове вираження вартості (за простого товарного виробництва і збігу попиту і пропозиції), ціна виробництва (на нижчій стадії розвитку капіталізму) і монопольної ціни виробництва (на вищій його стадії).

Ціна – це перетворена форма вартості, її грошовий вираз. Згідно з теорією трудової вартості остання визначається витратами суспільно-необхідного робочого часу на виробництво товару [1, с.116].

Отже, *ціна виробництва* – це перетворення, більш розвинена форма вартості товару, яка формується на нижчій стадії розвитку капіталізму і дорівнює витратам виробництва та середньому прибутку на авансований капітал. Кінцевим результатом цих процесів є перетворення вартості товарів на ціну виробництва:

$$Ц_B = c + v + p_c, \quad (5.17)$$

де: C_B – ціна виробництва;

c – постійний капітал;

v – змінний капітал,

p_c – середній прибуток.

Ціна викупна переважно перевищує номінальну вартість облігації і зменшується з плином часу. Розрізняють два види дострокового викупу залежно від сфери їх використання: без обмежень у часі (будь-коли); з відстроченням часу викупу (як правило, на 5 років для комунальних облігацій і 10 – для промислових) [21, с. 540].

Традиційний спосіб становлення ціни полягає в додаванні ціни витрат на одиницю і загальна кількість товару, що відповідають плановому рівню випуску та деякої фіксованої надбавки:

$$P = C + d = C_{\text{змін}} + C_{\text{пост}}/Q + d, \quad (5.18)$$

де: P, C, Q – ціна, витрати на одиницю і загальна кількість товару, що відповідають плановому рівню випуску;

$C_{\text{змін}}$ – змінні витрати на одиницю продукції;

$C_{\text{пост}}$ – сумарні постійні витрати [21, с. 28].

Урівноваження інтересів сторін є головною проблемою, яка вирішується ринком і державою через ціновий механізм і впровадження політики регулювання міжгалузевих і ринкових відносин. Для врахування нецінових факторів розраховується:

$$K = NP/P_0, \quad (5.19)$$

де: K – коефіцієнт зростання прибутку звітного періоду з урахуванням нецінових факторів;

NP – сума всіх неврахованих резервів за звітний період;

P_0 – сума очікуваного прибутку звітного року.

В процесі формування цінової політики підприємства мають слідувати таким основним *принципам*:

– забезпечення взаємодії власної цінової політики із загальною політикою управління прибутком і пріоритетними цілями здійснення операційної діяльності; забезпечення її ув'язки з кон'юктурою товарного ринку;

– забезпечення комплексного підходу до встановлення рівня ціни на това-

ри у поєднанні з рівнем після продажного обслуговування покупців, здійснення активної цінової політики на ринку, забезпечення її динамізму.

На нашу думку, система впливу на механізм встановлення ціни можлива через функціональні зв'язки (пропозицію, попит та вартісну основу) та через матеріальний субстрат.

Поділ витрат операційної діяльності на постійні і змінні дозволяє використовувати механізм управління прибутком від операційної діяльності – операційний леверидж.

Система впливу на механізм встановлення ціни представлена нами на рис. 5.1.

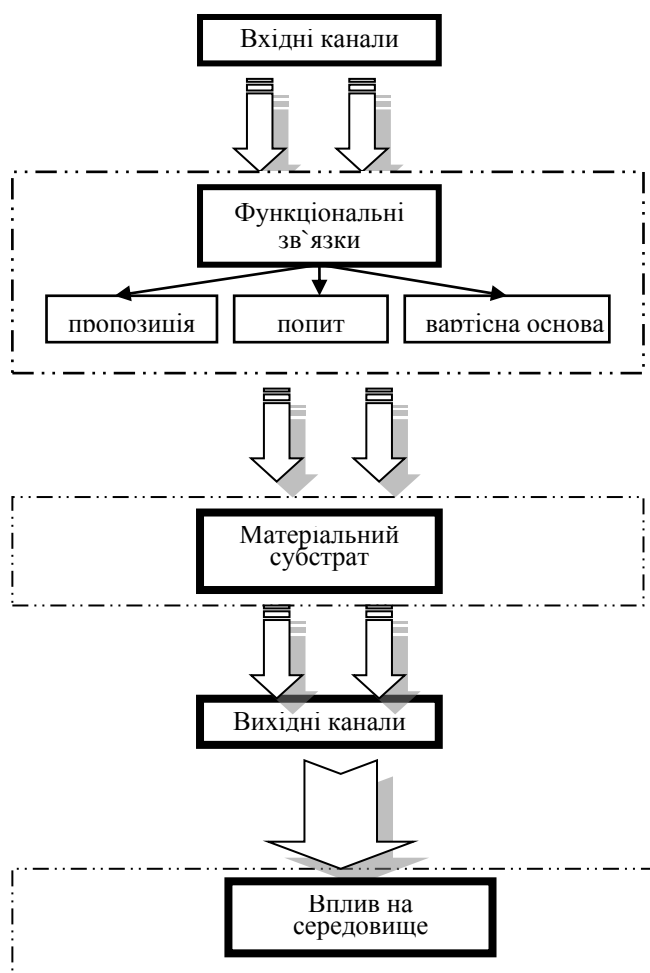

Рис. 5.1. Система впливу на механізм встановлення ціни

Джерело: сформовано авторами на основі [31]

Леверидж – це важіль, за допомогою якого можна суттєво змінювати виробничі, фінансові результати діяльності підприємства. Окремі автори вважа-

ють, що леверидж – це фінансовий механізм управління формуванням прибутку підприємства, який забезпечує оптимальне співвідношення окремих видів капіталу чи окремих видів витрат [17, с. 257]. Леверидж у буквальному сенсі – важіль, з допомогою якого за незначних зусиль можна переміщувати досить важкі предмети, у фінансово-економічному сенсі – певний фактор, незначна зміна якого може привести до суттєвої зміни результативних показників. У фінансовому менеджменті розглядають: операційний, фінансовий і операційно-фінансовий леверидж.

Операційний (виробничий) леверидж пов'язаний із існуванням постійних витрат у структурі сумарних витрат підприємства: оскільки питома вага постійних витрат багато в чому визначається технологією та галузевою приналежністю підприємства, операційний леверидж зазвичай пов'язують із операційною діяльністю підприємства та із притаманним йому рівнем операційного ризику.

Співвідношення маржинального доходу та прибутку характеризується коефіцієнтом операційного левериджу, який розраховується за формулою:

$$K_{ол} = МП : П, \quad (5.20)$$

де: $K_{ол}$ – коефіцієнт операційного левериджу, коеф. Чим вище значення коефіцієнта операційного левериджу, тим більшою мірою воно здатне прискорювати темпи приросту прибутку від операційної діяльності по відношенню до темпів приросту реалізації продукції. Темп зміни прибутку розраховується як темп зміни виручки від реалізації продукції помножений на коефіцієнт операційного левериджу:

$$T_n = T_{чд} \times K_{ол}. \quad (5.21)$$

Конкретне співвідношення приросту суми прибутку від операційної діяльності та суми реалізації продукції, що досягається при певному коефіцієнті операційного левериджу, характеризується ефектом операційного левериджу. Ефект операційного левериджу розраховується за формулою:

$$E_{ол} = T_n : T_{Pn}, \quad (5.22)$$

де: $E_{ол}$ – ефект операційного левериджу, що досягається при конкретному значенні його коефіцієнта на підприємстві, коеф.;

$T_{вп}$ – темп приросту прибутку від операційної діяльності, %;

$T_{Рп}$ – темп приросту обсягу реалізації продукції, %.

З метою управління маржинальним прибутком ефект операційного леве-
риджу може бути визначено за формулами:

$$E_{ол} = T_{мп} : T_{рп}; \quad (5.23)$$

$$E_{ол} = T_{мп} : T_{вп}, \quad (5.24)$$

де: $T_{мп}$ – темпи приросту маржинального прибутку, %; $T_{вп}$ – темпи приросту валового прибутку, % [42, с.55].

Фінансовий леверидж виникає із залученням коштів для формування за-
гальної суми капіталу. Показник, що показує рівень отриманого прибутку на
власний капітал при різній долі залучених коштів називається *ефектом фінан-*
сового левериджу [44, с. 67].

Ефект фінансового левериджу розраховується за формулою:

$$E_{ФЛ} = (1 - C_{пн}) \times (КВР_{а} - П_{к}) \times ПК/ВК, \quad (5.25)$$

де: $E_{ФЛ}$ – ефект фінансового левериджу, що полягає в прирості коефіціє-
нта рентабельності власного капіталу, %;

$C_{пн}$ – ставка податку на прибуток, коеф.;

$КВР_{а}$ – коефіцієнт валової рентабельності активів (відношення валового
прибутку до середньої вартості активів), %;

$П_{к}$ – середній розмір процентів за кредит, що сплачується підприємством
за використання позикового капіталу, %;

$ПК$ – середня сума позикового капіталу підприємства, грн;

$ВК$ – середня сума власного капіталу, грн [42, с. 97].

Податковий колектор фінансового левериджу практично не залежить від
діяльності підприємства, оскільки ставка податку на прибуток встановлюється
на законодавчому рівні. Проте, у процесі управління фінансовим левериджем
може бути використаний диференційований податковий колектор (підприємст-
ву з різних видів діяльності встановленні диференційовані ставки оподатку-
вання прибутку; надані пільги з оподаткування прибутку за окремими видами
діяльності тощо). За інших рівних умов можливо знизити середню ставку опо-

даткування прибутку і посилити дію податкового коректора фінансового леве-
риджу.

*Диференціал фінансового леве-
риджу* є головною умовою, що формує по-
зитивний ефект фінансового леве-
риджу. Цей ефект проявляється тільки в тому
разі, якщо рівень валового прибутку, генерований активами підприємства, пе-
ревищує середній рівень відсотка за кредит (що включає не тільки його пряму
ставку, але й питомі витрати щодо його залучення, страхування та обслугову-
вання), тобто якщо диференціал фінансового леве-
риджу є позитивною величи-
ною. Чим вище позитивне значення диференціала фінансового леве-
риджу, тим
вище за інших рівних умов буде його ефект.

*Формування від'ємного значення диференціала фінансового леве-
риджу* (за
причиною зменшення обсягу реалізації продукції, а відтак і валового операцій-
ного прибутку, зростання ставки відсотка за кредит в умовах погіршення
кон'юнктури фінансового ринку) завжди призводить до зниження коефіцієнта
рентабельності власного капіталу. В такому разі використання підприємством
позикового капіталу дає від'ємний ефект.

*Коефіцієнт фінансового леве-
риджу* є тим важелем, який змінює позитив-
ний чи від'ємний ефект, що досягається за рахунок відповідного значення ди-
фенціала. При позитивному значенні диференціала будь-який приріст коефі-
цієнта фінансового леве-
риджу викликати ще більший приріст коефі-
цієнта рентабельності власного капіталу, а при від'ємному значенні диференціала
приріст коефіцієнта фінансового леве-
риджу приводить до ще вищого темпу
зниження коефіцієнта рентабельності власного капіталу.

*Знання механізму дії фінансового леве-
риджу* на рівень рентабельності
власного капіталу та рівень фінансового ризику дає змогу цілеспрямовано
управляти як вартістю, так і структурою капіталу [42, с. 98].

Таким чином, прибуток – це конкретна форма вартості додаткового про-
дукту або чистого доходу підприємства. Прибуток – економічна категорія, яка
виражає фінансові результати господарської діяльності підприємств. Прибуток
в діяльності підприємства істотно впливає на обслуговування підприємства, на

її рентабельність.

Отже, управління прибутком підприємства – це процес цілеспрямованого впливу суб'єкта на об'єкт щодо питань формування та використання фінансових ресурсів підприємства та їх ефективного використання.

5.3. Планування прибутку і рентабельності

Планування прибутку і рентабельності – це процес який включає в себе фінансово-економічний аналіз виробничих показників, узгодженості кількісних і якісних показників випуску продукції, собівартості, зниження витрат на виробництво, виявлення резервів збільшення випуску якісної продукції та її реалізації для споживача. Планування прибутку підприємства проводиться лише в рамках його звичайної діяльності в розрізі визначення сум прибутку від операційної діяльності, фінансових операцій та іншої звичайної діяльності. Особлива увага фінансовими менеджерами приділяється плануванню прибутку від основної діяльності, оскільки останній є найвагомим показником ефективності ведення обраного власниками підприємства бізнесу. Планування прибутку підприємства здійснюється за допомогою різних методів, серед яких можна виділити: метод екстраполяції, метод прямого рахунку, нормативний метод, метод прогнозування грошового потоку, метод планування операційного прибутку з використанням системи „взаємозв'язок витрат, обсягів реалізації та прибутку”, метод факторного моделювання прибутку [46, с.139]. Плановий дохід (виторг) від реалізації є основою майже всіх методів розрахунку планового прибутку. Для розрахунку планової суми прибутку від реалізації використовують наступні методи:

1. Планування на основі попереднього розрахунку планових показників доходу (виторгу) і собівартості реалізованої продукції.

Витрати на сировину, матеріали, напівфабрикати та інші змінні витрати можна планувати по їхній частці (у %) у виторзі:

$$P_{пл} = \frac{B_{пл} * \partial}{100}, \quad (5.26)$$

де: $P_{пл}$ – планова сума змінних витрат;

$V_{пл}$ – планова сума виторгу від реалізації;

δ – частка змінних витрат у % до виторгу за звітний період.

Плановий прибуток розраховують за формулою:

$$Pr_{пл} = (V_{пл} - V_{п.р.}) * (1 - \delta_{з.м.}), \quad (5.27)$$

де: $V_{пл}$ – планова сума виторгу від реалізації продукції (робіт, послуг);

$V_{п.р.}$ – виторг, що забезпечує досягнення точки беззбитковості, тобто „поріг рентабельності”;

$\delta_{з.м.}$ – частка змінних витрат у виторгу.

Планування на основі запланованого обсягу реалізації продукції і рівня рентабельності реалізації продажу, який визначають розрахунково-аналітичним методом шляхом коригування показника рентабельності за звітний період з урахуванням змін, що прогножуються у плановому періоді [10, с.77–78].

Стратегічне планування передбачає визначення основних напрямків діяльності та фінансових цілей підприємства, орієнтованих на максимальну прибутковість, рентабельність, стабільну ліквідність і платоспроможність. Але в умовах ринкової економіки власники підприємств не обмежуються орієнтирами на традиційні методи управління щодо збільшення обсягів реалізації, прибутків, підвищення рентабельності [30, с.151].

Стратегічне планування – це система дій і рішень, створених керівництвом підприємства з метою розробки функціональних стратегій для вирішення завдань корпоративного розвитку.

Таким чином, *планування прибутку* – це процес розробки системи заходів щодо забезпечення її формування в необхідному обсязі і його ефективного використання відповідно до цілей і завдань розвитку підприємства в майбутньому (плановому) періоді.

Рентабельність – це важливий критерій якісної характеристики ефективності виробництва (в т.ч. засобів виробництва, авансового капіталу), що визначається передусім обсягом отриманого прибутку – комерційного або чистого – в межах окремого підприємства, фірми, компанії, валового прибутку – в межах суспільства [16, с. 234]. Рентабельність – це співвідношення між прибутком із

капіталу та базисним числом [24, с. 269].

Отже, *рентабельність* – це співвідношення доходу і капіталу, який був вкладений для отримання цього доходу і відображає ступінь прибутковості підприємства. Рентабельність є відносним показником ефективності використання основних фондів та обігових засобів підприємства. Якщо рентабельність в капітал підприємства буде вищою від прибутковості можливих зовнішніх альтернативних варіантів, то процес реінвестицій власники прибутку будуть здійснювати. Крім того, певний вплив має і податковий фактор.

Податковим законодавством передбачено, що суми реінвестицій у корпоративні права, емітовані платникам податку, згідно з договором про спільну діяльність без створення юридичної особи не включаються до складу валового доходу [13, с. 72].

Таким чином, при плануванні рентабельності необхідно забезпечити як прямий, так і зворотний зв'язок між якісними змінами техніко-економічного рівня підприємства і зростанням показників рентабельності.

Тестовий контроль

1. Прибуток – це:

- а) грошовий вираз накопичень, що створюється підприємством будь-якої форми власності;
- б) найважливіша категорія ринкових відносин;
- в) один з основних фінансових показників плану та оцінки господарської діяльності організації.

2. Рентабельність – це:

- а) відносний показник інтенсивності виробництва;
- б) відносний показник, що відображає ступінь прибутковості підприємства;
- в) відносний показник, який обчислюється як відношення прибутку до суми виробничих фондів.

3. Показник рентабельності активів використовується як характеристика:

- а) прибутковості вкладення капіталу в майно організації;

б) поточної ліквідності;

в) структури капіталу.

4. Маржинальний прибуток – це:

а) прибуток за вирахуванням податків;

б) виручка за вирахуванням прямих витрат;

в) виручка за вирахуванням змінних витрат.

5. Поняття „поріг рентабельності” (критична точка, точка беззбитковості) відображає:

а) відношення прибутку від реалізації до виручки від реалізації (без податків);

б) виручку від реалізації, при якій підприємство не має ні збитків, ні прибутків;

в) мінімально необхідну суму виручки для відшкодування постійних витрат на виробництво і реалізацію продукцію.

6. Чистий прибуток підприємства визначається як:

а) різниця між виручкою і сукупними витратами на виробництво і реалізацію продукції;

б) різниця між виручкою від реалізації і відрахуваннями до соціальних фондів і резерви підприємства;

в) різниця між балансовим прибутком і обов'язковими відрахуваннями від прибутку до бюджету, фонди та резерви вищестоящих організацій.

7. Рентабельність продукції – це:

а) відношення виручки від реалізації продукції до прибутку від реалізації продукції;

б) відношення прибутку від виробництва і реалізації продукції до поточних витрат на виробництво;

в) відношення прибутку від виробництва і реалізації продукції до повної собівартості реалізованої продукції.

8. Для отримання достовірної інформації про прибуток акціонерного товариства слід скористатися:

- а) балансом акціонерного товариства;
- б) результатами аудиторських перевірок;
- в) звітом про прибутки і збитків.

9. Показник рентабельності активів використовується як характеристика:

- а) прибутковості вкладення капіталу в майно організації;
- б) поточної ліквідності;
- в) структури капіталу.

10. У розрахунку точки беззбитковості беруть участь:

- а) загальні витрати і маса прибутку;
- б) постійні витрати, питомі змінні витрати, обсяг реалізації;
- в) прямі, непрямі витрати і обсяг реалізації.

Ситуаційно-аналітичні вправи

Завдання 1. Виручка від реалізації продукції акціонерного товариства „Х” за рік склала 112 млн. грн, в тому числі ПДВ; комерційні витрати – 0,25 млн. грн; собівартість виробленої продукції –11,8 млн. грн; інші доходи – 3,2 млн. грн. Необхідно визначити прибуток підприємства від реалізації продукції.

Завдання 2. Необхідно скласти структурно-логічну схему здійснення процесу управління прибутком підприємства.

Завдання 3. Обґрунтувати, які необхідно здійснити дії у рамках механізму управління прибутком.

Завдання 4. Точка операційної беззбитковості показує обсяг виробництва в натуральному вираженні, при якому маржинальний дохід дорівнює постійним витратам. Свою думку обґрунтуйте.

Завдання 5. Необхідно скласти структурно-логічну схему здійснення процесу стратегічного планування підприємства.

Відповідь обґрунтуйте.

Завдання 6. Необхідно скласти структурно-логічну схему здійснення процесу системи впливу на механізм встановлення ціни.

Для повторення

Терміни і поняття: управління прибутком, об’єкти управління прибут-

ком, ціна, прибуток, планування прибутку, методи планування прибутку, рентабельність, точка беззбитковості, поріг рентабельності, плановий прибуток, планування прибутку і рентабельності.

Питання для самоперевірки знань

1. Розкрийте сутність поняття „прибуток”.
2. В чому полягає зміст управління формуванням прибутку?
3. Дайте оцінку чистому прибутку підприємства.
4. Охарактеризуйте сутність, зміст об’єкти та завдання управління прибутку підприємства.
5. Дайте оцінку системі впливу на механізм встановлення ціни.
6. Дайте характеристику сутності поняття левериджу, фінансовому леве-
риджу.
7. Розкрийте сутність поняття точки беззбитковості.
8. Як ви розумієте плановий прибуток підприємства?
9. Що означає маржинальний прибуток?
10. Як ви розумієте поняття планування рентабельності?

Теми рефератів

1. Сутність і зміст прибутку.
2. Прибуток, як економічна категорія і об’єкт управління.
3. Основні завдання управління прибутком.
4. Основні проблеми та стратегії розподілу прибутку.
5. Основні показники рентабельності активів.
6. Планування прибутку і рентабельності підприємства.
7. Система впливу на механізм встановлення ціни.
8. Теоретичні основи управління прибутком підприємства.
9. Сутність, зміст об’єкти та завдання управління прибутку підприємства.
10. Шляхи та інструменти управління прибутком підприємства.

Використані джерела: [1; 2; 13; 14; 16; 17; 21; 22; 24; 27; 30; 31; 41; 42; 44; 46-50]

Тема 6. Управління джерелами фінансування

Навчальні питання:

1. Джерела фінансування підприємств.
2. Статутний капітал, як джерело фінансування підприємств.
3. Амортизація як джерело фінансових ресурсів підприємств.
4. Комерційні банки як джерело кредитного фінансування.
5. Оренда основних фондів (лізинг).

Короткий опорний конспект

6.1. Джерела фінансування підприємств

Фінансування – це сфера взаємодії підприємства з ринком капіталу. Рішення щодо фінансування – це вибір серед різних доступних варіантів джерел залучення в бізнес фінансових ресурсів.

У сегменті фінансування можна виділити дві ключові підмножини ухвалення рішень: розподіл прибутку (дивідендна політика); формування структури капіталу [43, с.107]. *Фінансування* – це забезпечення фінансовими ресурсами національної економіки держави, соціальних потреб і програм, виробництва продукції, науково-технічних досліджень, будівництва й переобладнання підприємств, а також утримання бюджетних організацій тощо [17, с. 488]. Забезпечення фінансування означає сукупність заходів щодо покриття потреби підприємства в фінансових ресурсах для формування оборотних коштів і необоротних активів, виконання зобов'язань, здійснення розширеного відтворення [30, с.12].

Джерела фінансування – наявні та очікувані джерела залучення фінансових ресурсів, а також економічні суб'єкти, спроможні надати ці ресурси [17, с. 121]. Фінансування за рахунок заробленого підприємством прибутку називається самофінансуванням.

Самофінансування означає забезпечення за рахунок власних грошових коштів потреби поточних витрат, капітальні вкладення, фінансування соціально-економічного розвитку підприємства та витрат майбутніх періодів. Самофі-

нансування виступає основним внутрішнім джерелом фінансового забезпечення діяльності підприємства [13, с. 69]. Самофінансування – це фінансування підприємством у рості і оновленні основних фондів із власних коштів, амортизаційних відрахувань, нерозподіленого прибутку, резервних фондів [25, с. 77].

Отже, рівень самофінансування є одним з індикаторів фінансової стабільності. Істотне значення для підприємства має фінансування за рахунок амортизаційних відрахувань.

Амортизаційні відрахування являють собою грошове вираження вартості зносу основних виробничих фондів і не матеріальних активів. Вони мають двоїтий характер, тому, що включаються у собівартість продукції і у складі виручки від реалізації повертаються на розрахунковий рахунок підприємства, стаючи внутрішнім джерелом фінансування як простого, так і розширеного відтворення виробництва [20, с. 295].

Нами наведено класифікацію внутрішніх джерел фінансового забезпечення (рис.6.1):

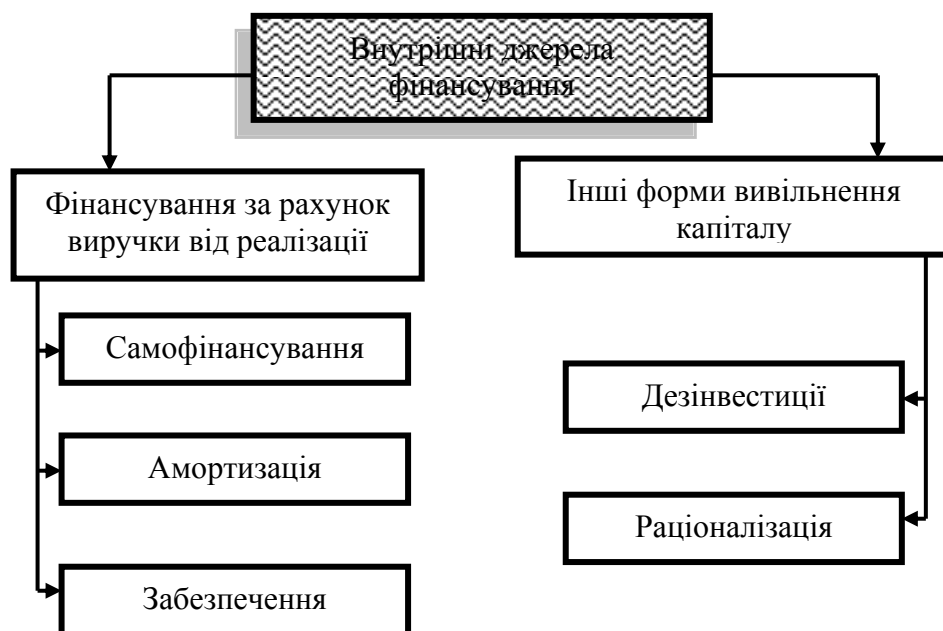

Рис. 6.1. Внутрішні джерела фінансування підприємств

Джерело: сформовано авторами на основі [40]

Внутрішні джерела фінансування великих міжнародних корпоративних підприємств утворюються шляхом акумуляції амортизаційних відрахувань, не-

розподіленого прибутку, а також у результаті внутрішнього корпоративного взаємного фінансування, шляхом надання позик і кредитів головним підприємством [25, с. 69].

Частка самофінансування ($K_{сф}$) може бути розрахована за такою формулою:

$$K_{сф} = \frac{A + \Phi_p + \Phi_n + \Phi_{п.о.}}{I}, \quad (6.1)$$

де: A – сума амортизаційних відрахувань;

Φ_p – резервний фонд, створений за рахунок чистого прибутку;

Φ_n – фонд накопичення;

$\Phi_{п.о.}$ – фонд поповнення власних оборотних коштів;

I – загальна сума інвестицій [20, с. 295–296].

Структура джерел фінансування підприємства залежить від багатьох *факторів*: від оподаткування доходів підприємства; темпів зростання реалізації товарної продукції та їхньої стабільності; стану ринку капіталу; відсоткової політики комерційних банків; рівня управління фінансовими ресурсами підприємства, тощо [21, с.164]. З позиції фінансово-господарської діяльності підприємств, фінансового і управлінського обліку капітал розглядають як абстрактну вартість. Він показує джерела фінансового забезпечення формування майна підприємства. Відображені в балансі підприємства майно (актив) і капітал (пасив) характеризують один об'єкт, тобто сукупну вартість, яка використовується для досягнення поставленої мети (одержання прибутку). Активи опосередковують конкретне використання залучених фінансових коштів, а капітал показує зобов'язання підприємств перед кредиторами та його власниками [30, с.13]. Перед кожним підприємством завжди стоїть задача забезпечення (залучення) фінансовими ресурсами і ефективного їх використання. У майбутньому періоді залучення фінансових ресурсів на основі збільшення статутного капіталу пов'язано з корпоративним правом власності на частку (пай) в капіталі підприємства і з номінальною вартістю акцій учасників у створенні джерела фінансування матеріальних активів [13, с. 55].

Дефініція капіталу, як економічної категорії, була закладена ще за часів античності Аристотелем. Ще Аристотель визначав капітал, як діяльність, яка спрямована на нагромадження багатства та отримання прибутку. *Капітал* – загальна вартість засобів у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах, авансованих у формування активів підприємства. Протягом поточної діяльності у підприємства форма капіталу постійно змінюється, тобто відбувається перетворення одних ресурсів на капітал, інших на товар або інші матеріальні цінності [44, с.113]. Капітал, за своєю економічною сутністю, означає вкладені в активи власні та позичені фінансові ресурси суб'єктів підприємницької діяльності. Фінансовим джерелом формування активів виступає статутний капітал, який створюється за рахунок вкладень у підприємство. Згідно з чинним законодавством країни статутний капітал визнається власним капіталом підприємства, причому він дорівнює вартості його активів.

Вартістю створених активів підприємство володіє на правах власності. Виходячи з цієї особливості, власний капітал підприємства має ознаки фінансових ресурсів, які вкладені ним в активи для організаційного і фінансового забезпечення фінансово-господарської діяльності [13, с. 46]. Окремі автори вважають, що капітал – це сукупні ресурси, що використовуються в підприємстві, сума накопичених матеріальних благ, результат минулої (попередньої) і засіб подальшої (майбутньої) виробничої чи комерційної діяльності [17, с. 204].

Отже, капітал є однією з головних економічних категорій, є вартістю фізичних і юридичних осіб, яка в процесі свого руху приносить додаткову вартість.

Капітал підприємства з погляду його економічної сутності повинен мати такі параметри: відображати процес утворення і використання фінансових ресурсів; знаходити відображення у сукупності активів підприємства, де він існує як основна частина продуктивних сил суб'єктів господарювання; бути найважливішою економічною базою функціонування не тільки окремого суб'єкта господарювання, але й об'єктивною умовою розвитку держави і суспільства; бути джерелом формування добробуту його власників; бути одним з основних пара-

метрів умови ефективності виробничо-господарської діяльності; бути головним вимірником ринкової вартості підприємства; бути основою створення і функціонування підприємства [20, с. 299–300].

Капітал підприємства – це засвідчені в пасивній стороні балансу вимоги на майно, яке відображено в активах; він показує джерела фінансування придбання активів підприємства.

Під власним капіталом розуміють грошові кошти і матеріальні засоби, які самостійно формуються підприємством для забезпечення свого розвитку.

Капітал можна розглядати як:

- 1) кошти, спрямовані в оборот і які приносять дохід від його обороту;
- 2) багатство, яке використовується для отримання прибутку;
- 3) джерела коштів, які використовуються для фінансування активів підприємства;
- 4) загальна вартість засобів, які можуть виступати в грошовій, матеріальній і нематеріальній формах, інвестованих для формування активів підприємства.

Основні складові частини власного капіталу нами наведено на рис. 6.2.

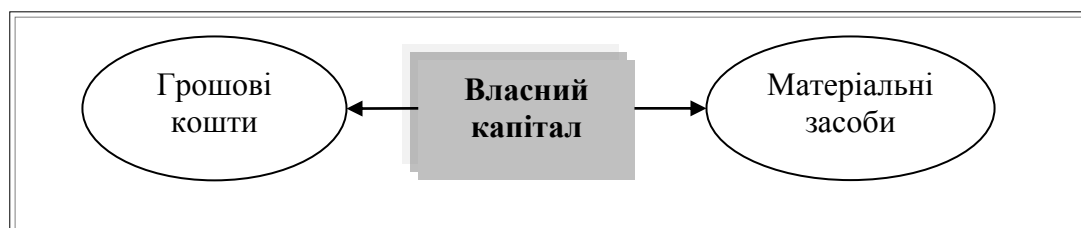

Рис. 6.2. Основні складові частини власного капіталу

Джерело: [розробка авторів]

Основні характеристики капіталу (K):

- 1) Капітал – це основний фактор виробництва, дає можливість об’єднати всі фактори виробничої діяльності.
- 2) Капітал представляє собою ресурси підприємства, які приносять дохід, може виступати самостійно як форма позичкового капіталу.
- 3) Капітал є джерелом формування поточного та майбутнього добробуту

його власників (спожита частина та накопичена частина відповідно).

4) Динаміка капіталу підприємства. Зростання вартості капіталу підприємства свідчить про зростання його прибутку та ефективність його розподілу у використанні. Зниження обсягів власного капіталу підприємства може бути результатом збиткової роботи підприємства або неефективного розвитку підприємства.

5) Капітал підприємства є мірилом ринкової вартості підприємства, а розмір власного капіталу підприємства визначає потенціальну можливість – залучення позичкових коштів. Власний і позичковий капітал формують базову оцінку ринкової вартості підприємства в цілому.

Аналізуючи питання управління джерел фінансування, важливе місце займає класифікації капіталу.

Класифікація капіталу:

1. За належністю підприємства: власний, залучений.
2. За метою використання: виробничий, позичковий, спекулятивний.
3. За формою фінансування: фінансовий, матеріальний, нематеріальний.
4. За об'єктом інвестування: основний, оборотний.
5. За формою власності: приватний, державний.
6. За організаційно-правовою формою діяльності: акціонерний, пайовий, індивідуальний.
7. За характером використання власниками: споживчий, нагромаджений.
8. За характером використання в господарському процесі: працюючий, непрацюючий.

Власний капітал – це власні джерела фінансування підприємства, які без визначення строку повернення внесені його засновниками або залишені ними на підприємстві з чистого прибутку. Джерелами утворення власного капіталу є інвестований капітал (сума простих і привілейованих акцій за їх номінальною вартістю, а також додатково вкладений капітал, який також може бути поділений за джерелами утворення) та нерозподілений прибуток (частина чистого прибутку, що не була розподілена між акціонерами).

Інформація про власний капітал вміщується у першому розділі пасиву балансу. Власний капітал складається зі статутного капіталу, пайового, додатково вкладеного капіталу, іншого додаткового капіталу, резервного капіталу, нерозподіленого прибутку, неоплаченого та вилученого капіталу [44, с. 114–116].

До позикового капіталу відносять грошові кошти та інше майно, що залучається для фінансування розвитку підприємства із зовнішніх джерел фінансування на платній і поворотній основах [43, с.108].

Залучений фінансовий капітал – являє собою частину власних коштів підприємства, призначену для погашення своїх короткострокових зобов'язань, але тимчасово використовувану в фінансово-господарському обороті. Кругообіг фінансового капіталу повторюється аналогічно кругообігу фінансових ресурсів за формулою:

$$G \Rightarrow T(B_n + B_p) \dots B \dots T \Rightarrow G, \quad (6.2)$$

де: G – авансовий фінансовий капітал;

$(B_n + B_p)$ – придбані засоби виробництва і наймана робоча сила;

B – процес виробництва нової (доданої) вартості (виробничого капіталу);

T – готова продукція, що містить знову створену вартість (товарного капіталу);

G – кошти, отримані від продажу товарів, що включають певний розмір авансового фінансового капіталу і доданої частини вартості (грошовий капітал) [13, с. 70].

Отже, грошовий капітал підприємства – це капітал, який виражено у грошовій формі.

Утворення грошового капіталу (грошових інвестицій, капітальних вкладень) звичайно передуює створенню його основі фізичного капіталу – основних фондів, які набуваються за грошовий капітал і утворюють продуктивний, товарний капітал [17, с. 205]. Внутрішні джерела фінансового забезпечення діяльності підприємства мажна подалити на такі групи: чистий прибуток підприємства; амортизаційні відрахування; забезпечення наступних витрат і платежів; надходження від інвестиційної діяльності [13, с.70].

Таким чином, при внутрішньому фінансуванні використовується та частина фінансових ресурсів підприємства, джерелом формування якої є операційна та інвестиційна діяльність і яка не пов'язана із залученням грошових коштів на ринку капіталів.

6.2. Статутний капітал, як джерело фінансування підприємств

Джерелом формування власних та обігових коштів підприємства є статутний капітал. Статутний капітал виконує гарантуючу функцію перед кредиторами і виступає як джерело фінансування підприємств. Статутний капітал є невід'ємною складовою частиною практично будь-якого підприємства, разом з тим він є досить умовна величина, яка означає сукупний розмір внесених засновником або учасником коштів у момент створення товариства, наприклад, надане в натуральній формі у власність підприємства за рахунок внесків до статутного капіталу чи в оплату акцій, які оцінюються за вартістю, визначеною за домовленістю учасників. Через деякий період часу кошти, внесені до статутного капіталу, можуть бути як примножені, так і втрачені повністю або частково. Тому об'єктивним оцінюванням будь-якого підприємства є не розмір його статутного капіталу, а кошти чистих активів. До того ж сам по собі розмір ніяким чином гарантувати права кредиторів на майно підприємства [43, с.115].

Кузьменко Л.В., Кузьмін В.В., Шаповалова В.М. дійшли до висновку, що статутний капітал – це виділені підприємству або залучені ним кошти на засадах визначених чинним законодавством, фінансові ресурси у вигляді грошових коштів або вкладень у майно, матеріальні цінності, нематеріальні активи, цінні папери, закріплені за підприємством правом власності [21, с. 165]. Статутний капітал – це сума капіталу, необхідна для започаткування діяльності підприємства, визначена статутом або договором про їх заснування [16, с. 365]. У той же час, Шелудько В.М. у своїх публікаціях розмежовує досліджувані поняття і вказує, що статутний (пайовий) капітал – це внески засновників (учасників) до капіталу підприємства для забезпечення його функціонування. Величину зареєстрованого статутного капіталу зазначають в установчих документах і в балансі підприємства. Вона визначає в грошовому вираженні загальну вартість активів,

які мають бути внесені засновниками до статутного капіталу. Статутний капітал акціонерного товариства поділяють на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, тобто він дорівнює сумарній номінальній вартості акцій. Зменшення статутного капіталу, пов'язано, як правило, з неефективною діяльністю підприємства протягом тривалого періоду і здійснюється шляхом зменшення номінальної вартості акцій або зменшення кількості розміщених акцій [50, с. 29–33]. Інші автори вважають, що статутний капітал є основним елементом власного капіталу і показником, який характеризує розміри і фінансовий стан підприємства. Тобто це сума коштів, що внесені в майно підприємства власниками (учасниками, засновниками). Розмір статутного капіталу визначається за домовленістю між засновниками, фіксується в установчих документах як сукупність внесків (часток, акцій за номінальною вартістю, пайових внесків) засновників (учасників) підприємства та реєструється у відповідних органах [43, с.114].

Як бачимо, уніфікованого підходу до визначення сутності капіталу у сучасних науковців немає, що свідчить про недостатнє наукове опрацювання дослідниками цієї економічної категорії. Таким чином, статутний капітал – це сума коштів, представлених власниками для забезпечення статутної діяльності підприємства.

На нашу думку, *статутний капітал* – це початкова сума капіталу підприємства, яка визначена його статутом і формується в основному за рахунок виручки від продажу акцій.

Законодавством України передбачено, що підприємства будь-якої форми власності мають право зменшувати свої статутні капітали, повернувши частину паїв або акцій засновникам (учасникам) [13, с. 48–50]. Джерелами зміни статутного капіталу можуть бути: чистий прибуток звітного періоду; додатково вкладений або інший додатковий капітал у межах величини до оцінки основних засобів; реінвестований у попередніх періодах прибуток.

Збільшення розміру статутного капіталу здійснюється у порядку, передбаченому чинним законодавством і потребує дотримання послідовності регла-

ментованих дій [13, с.73–74]. При створенні підприємства розмір його статутного капіталу зазначається в статуті або в установчому договорі. Чинним законодавством країни передбачено, що поряд із грошовими коштами, які надходять у розпорядження підприємств із державних джерел, від акціонерів, пайовиків та інших засновників у статутні капітали може надходити майно (будівлі, машини, обладнання, устаткування, транспортні засоби, сировина, матеріали, готова продукція), цінні папери, а також нематеріальні активи. До нематеріальних активів належить: вартість права користування результатами інтелектуальної праці (винаходи, відкриття, технології, промислові зразки, ноу-хау, раціоналізаторські пропозиції, звіти про науково-дослідницькі роботи, диверсифікація технологічних процесів на виробництві, синергетичні ефекти); землею, водою, іншими природними ресурсами; будівлями, обладнанням. Вартість об'єктів нематеріальних активів визначається на договірних умовах між власниками підприємств і суб'єктами права власності на ці об'єкти. Законодавством України передбачені мінімальні розміри статутних капіталів, нижче від яких державна реєстрація підприємства не допускається. Проте, ці мінімальні розміри не можна вважати як сталу величину. Внаслідок інфляційних процесів в національній економіці вони відповідно збільшуються на законодавчій основі. Що стосується розміру статутного капіталу діючого підприємства, то він у процесі фінансово-господарської діяльності також має властивість змінюватися.

На державних підприємствах всі зміни розміру статутних капіталів відображаються у бухгалтерському обліку безпосередньо на однойменному рахунку, тоді як на малих підприємствах, у господарських товариствах, спільних підприємствах, вони знаходять своє відображення лише після відповідної державної перереєстрації зміни розміру статутного капіталу. Крім того, збільшення розміру статутного капіталу незалежно від типу підприємства і форми власності може здійснюватись за рахунок таких чинників, як: реєстрації додаткових внесків до статутного капіталу; безпосереднього приєднання до статутного капіталу частини одержаного прибутку на приріст власних фінансових ресурсів; обміну облігацій на акції; коштів додаткового капіталу, зокрема від дооцінки (ін-

дексації) основних засобів у випадках, передбачених законодавством і положенням (стандартами) бухгалтерського обліку; зарахування до статутного капіталу частини резервного капіталу; збільшення номінальної вартості акцій. Статутний капітал слід розглядати як початковий, тобто такий капітал, з якого починається діяльність суб'єкта господарювання. Разом з тим, на підприємствах різних організаційних форм кошти, які надані їх власникам для забезпечення статутної діяльності, мають різну економічну сутність. Так, статутний капітал: для акціонерних товариств (АТ) – це номінальна вартість всіх емітованих акцій; для товариств з обмеженою відповідальністю – це сума частин всіх власників; для державних підприємств – це вартість всього майна, яке закріплене за економічним суб'єктом на правах повного господарського розрахунку; для кооперативу – це вартість майна, яке надане учасникам для здійснення господарської діяльності [48, с. 168]. У випадку збиткової діяльності збитки підприємства, за відсутності джерел їх покриття (кошти резервного капіталу та інші джерела власного капіталу), фактично зменшують суму статутного капіталу. Проте в бухгалтерському обліку вони обліковуються окремо як непокрите збитки (відображені у першому розділі пасиву балансу з від'ємним значенням) до часу появи джерел покриття збитку, в тому числі прибутку.

Отже, статутний капітал є основним джерелом фінансування на момент створення комерційної організації, визначає мінімальний розмір її майна, що гарантує інтереси кредиторів чи власників підприємства.

6.3. Амортизація як джерело фінансових ресурсів підприємств

Науковцями і практиками приділяється особлива увага амортизації, як джерелу фінансових ресурсів підприємства.

Амортизація – це процес зношування і поступового перенесення вартості основних засобів на вартість продукції, виготовленої за їх участю [21, с. 166].

Амортизація – це процес поступового перенесення вартості знаряддя праці відповідно до його зносу на вироблену за їх допомогою продукцію, послуги [24, с.11]. В економічному енциклопедичному словнику за редакцією С.В.Мочерного та ін. вказується, що амортизація – це процес поступового пере-

несення вартості основних фондів (зарахування її до витрат виробництва чи обігу) в міру їх зношування на виготовлену продукцію і використання цієї вартості, тобто амортизаційних відрахувань, для простого або розширеного відтворення зношених засобів праці [15, с. 25]. Інші автори вважають, що амортизація – це метод відображення відшкодування втрати частини вартості основних засобів в результаті використання (зносу) або зберігання на підприємстві [25, с. 73]. За рахунок амортизаційних відрахувань фінансуються витрати:

1) на придбання основних засобів та нематеріальних активів для власного виробничого використання, у т.ч. на самостійне виготовлення основних засобів для власних виробничих потреб (включно з витратами на виплату заробітної плати працівникам, які зайняті на виготовлення таких основних засобів);

2) на здійснення всіх видів ремонту, реконструкції, модернізації, диверсифікації виробничого процесу та інших способів поліпшення основних засобів. Сума амортизаційних відрахувань звітного періоду визначається множенням норм амортизації на балансову вартість груп основних засобів на початок звітного періоду:

$$A = \frac{Ba * H}{100\%}, \quad (6.3)$$

де: Ba – балансова вартість відповідної групи основних засобів на початок звітного періоду, грн; H – норма амортизаційних відрахувань до балансової вартості кожної з груп основних засобів, % [21, с. 166–167]. У фінансовій системі існує лінійна, прискорена та пільгова амортизація.

Лінійна амортизація полягає в розподілі амортизаційних відрахувань рівними частинами на весь термін використання основних засобів.

Прискорена амортизація введена для того, щоб дозволити підприємствам здійснювати свої промислові інвестиції швидше, ніж при лінійній амортизації.

Пільгова амортизація застосовується у тому випадку, коли існує можливість скористатися податковими пільгами [25, с.73–74].

До основних методів нарахування амортизації відносять: лінійний; зменшувального залишку; подвійного зменшення залишку; списання вартості за су-

мою років корисного використання; списання вартості відповідно до обсягу виробленої продукції.

При лінійному методі об'єкти основних засобів або нематеріальні активи амортизуються різними частками виходячи з їх первісної або відносної вартості з урахуванням індексації протягом строку корисного використання цих об'єктів. Сума щорічних амортизаційних відрахувань в цьому разі залишається незмінною (якщо індексація не проводиться). Її визначають за формулою:

$$A = B_n : n, \quad (6.4)$$

де: B_n, n – відповідно первісна вартість та строк корисного використання об'єкта основних засобів в роках.

При використанні метода зменшеного залишку норма амортизації, розрахована на основі корисного строку служби об'єкта основних засобів за формулою:

$$N_n = 100\% / n, \quad (6.5)$$

У разі використання методу подвійного зменшення залишку основних засобів застосовують подвійну норму амортизації, що дає змогу в перші роки експлуатації необоротних активів компенсувати більшу частину витрат на їх придбання. Суму щорічних амортизаційних відрахувань в цьому випадку визначають за формулою:

$$A = B_z \times N_n, \quad (6.6)$$

Метод списання вартості за сумою років корисного використання передбачає визначення суми щорічних амортизаційних відрахувань за i -й рік за формулою:

$$A_i = (B_n - B_l) \times n_i : n, \quad (6.7)$$

де: B_n, B_l – відповідно первісна та ліквідаційна вартість об'єкта; n_i – кількість років, що залишилась до закінчення корисного строку використання, n – сума років експлуатації об'єкта.

При використанні *методу списання вартості відповідно обсягу виробленої продукції* сума щорічних амортизаційних відрахувань визначається на основі первісної та ліквідаційної вартості основних засобів, обсягу виробленої в

поточному році продукції K_i та загального виробничого ресурсу устаткування K :

$$A_i = (B_n - B_{л}) \times K_i : K \quad (6.7)$$

Нарахування амортизації нематеріальних активів, як і основних засобів, здійснюється протягом строку їх корисного використання, який встановлюється підприємством, але не більш як 20 років [50, с. 67–70].

На нашу думку, амортизація – це поступове перенесення вартості засобів праці у міру їх фізичного і морального зносу на вироблений продукт.

6.4. Комерційні банки як джерело кредитного фінансування

Кредит – це економічні відносини між суб'єктами ринку з приводу перерозподілу вартості на засадах поверненості, строковості і платності. Рушійним мотивом такого перерозподілу є отримання додаткового доходу кожним із суб'єктів кредитних відносин. Кредит – специфічний вид економічних відносин: ґрунтується на мобілізації і нагромадженні тимчасово вільних коштів при простому та розширеному відтворенні і формуванні з них позикового капіталу; виступає у формі передачі кредитором певної суми капіталу у тимчасове користування позичальнику на умовах строковості, платності і своєчасного повернення. Кредит виникає безпосередньо з потреб виробництва, внаслідок розвитку процесів обміну товарами.

Кредиторами підприємств можуть бути: банки та спеціалізовані фінансово-кредитні інститути (банківський, лізинговий кредити); підприємства (компанії, фірми, організації); держава (державний кредит через уповноважені банки); міжнародні фінансово-кредитні установи (відкриття кредитних ліній через уповноважені комерційні банки) [25, с.173].

Конкретною економічною основою, на якій з'являються і розвиваються кредитні відносини, виступає кругооборот капіталу. Кругооборот капіталу безперервний, але при цьому не виключаються коливання, приливи і відпливи грошових коштів, коливання потреб у фінансових ресурсах і джерелах їх покриття. На базі нерівномірності кругообороту й обороту капіталу виникають відносини, які усувають невідповідність між часом виробництва і часом обігу.

Вирішують відносно протиріччя між тимчасовим накопиченням коштів та необхідністю їх використання в національній економіці. Таким відношенням і є кредит, який став невід'ємним атрибутом товарного виробництва. В умовах ринкової економіки кредит набуває загального характеру. Необхідність кредиту тісно пов'язана з особливостями кругообороту індивідуальних капіталів. Ще більшою мірою кредит необхідний для становлення нових підприємств малого та середнього бізнесу, впровадження нової техніки та технологій, синергетичних ефектів.

Характерні ознаки кредиту в ринковій економіці: позичальниками, як правило, виступають суб'єкти господарювання, а кредиторами банківські установи; гроші, надані в позику, використовуються позичальником як капітал; джерелом позикового відсотку є прибуток на позичені кошти; кредит використовується як механізм перерозподілу капіталів у суспільному виробництві та для вирівнювання норми прибутку [37, с. 90–91].

Основні принципи банківського кредитування:

- цільовий характер кредитування передбачає вкладення запозичених коштів у конкретні господарські процеси;
- поверненість кредиту передбачає надання позики у тимчасове користування і повне повернення позичальником вартості основного боргу;
- строковість кредиту вимагає повернення позики в строки, передбачені кредитною угодою;
- платність кредиту полягає в тому, що за користування позикою клієнт сплачує банку додаткову суму у вигляді відсотків;
- забезпеченість кредиту полягає у відповідності між вартістю майна, що є заставою позики і заборгованістю за позикою [37, с. 95].

Вартість фінансового кредиту оцінюється з позиції двох джерел: банківського кредиту і фінансової оренди (лізингу). Вартість банківського кредиту залежить від відсоткової ставки, що визначає основні витрати з його залучення та обслуговування.

Вартість банківського кредиту розраховують за формулою:

$$K_o^{\delta} = \frac{\lambda_o^{\delta} * (1 - \lambda^{nn})}{1 - k_o^{\delta}}, \quad (6.4)$$

де: K_o^{δ} – вартість банківського кредиту у звітному періоді, %; λ_o^{δ} – ставка відсотка за банківським кредитом у звітному періоді, %; λ^{nn} – ставка податку з прибутку, частки, од.; k_o^{δ} – коефіцієнт витрат із залучення банківського кредиту до суми банківського кредиту, частки, од. [20, с. 341]. Комерційні банки в процесі кредитування підприємств здійснюють аналіз і оцінку кредитоспроможності позичальників і матеріальну забезпеченість кредитів.

Головною функцією комерційних банків є створення за рахунок кредиту додаткових платіжних засобів через збільшення залишків на поточних рахунках клієнтів. Розрізняють універсальні та спеціалізовані комерційні банки [38, с. 15]. Відсоткові ставки за кредити встановлюють комерційні банки на договірних умовах з позичальниками. На їх рівень впливають стан загальної економічної кон'юнктури та чинники, які формують попит і пропозицію на ринку позикового капіталу, а також регулюючі дії держави щодо кредитної політики. В сучасній практичній діяльності комерційних банків України на рівень плати за надані ними кредити значно впливають відсоткові ставки, які встановлює Національний банк при наданні кредитних ресурсів комерційним банком ставки рефінансування або облікові ставки [30, с.101]. Комерційні банки зацікавлені у здатності позичальника повернути борг і виплачувати відсотки. Тому, розглядаючи прохання підприємства про надання кредиту, комерційні банки звертають увагу на: ділову репутацію підприємства; ліквідність активів; забезпеченість кредиту; співвідношення суми власного і позикового капіталу [21, с.169].

При здійсненні фінансово-економічної експертизи позичальника комерційний банк визначає і приймає до уваги на: фінансовий стан підприємства; рівень розрахунків за взятими зобов'язаннями; ліквідність; положення на ринку збуту продукції; забезпеченість власними коштами; репутації на фінансовому ринку та ін. [30, с. 97].

Таким чином, комерційні банки в процесі кредитування підприємств здійснюють аналіз і оцінку ліквідності і кредитоспроможності позичальників та

матеріальну забезпеченість кредитів.

6.5. Оренда основних фондів (лізинг)

Лізинг відіграє важливу роль у фінансово-господарській діяльності підприємств.

Лізинг покликаний створити сприйнятливі умови для впровадження, ефективного використання сучасної прогресивної техніки і технології, поповнення й оновлення наявного парку машин і механізмів господарств [36, с. 2468]. В економічному словнику зазначено, що *лізинг* – це довготермінова оренда (від 6 місяців до кількох років) машин, обладнання, транспортних засобів, виробничих споруд тощо на умовах поворотності, терміновості і платності на підставі відповідного договору між орендодавцем і орендарем, що передбачає можливість їх наступного викупу орендарем [15, с. 428]. Інші автори вважають, що лізинг – це здача в оренду різних видів технічних засобів, будинків і споруд переважно на середньостроковий і довгостроковий періоди [24, с.164]. Лізинг – інвестування власних чи залучених фінансових коштів, надання за договором лізингу однією стороною (лізингодавцем) на визначений строк майна, що належить лізингодавцю або набувається ним у власність за дорученням чи погодженням лізинготримача у відповідного постачальника (продавця) майна за умови сплати лізинготримачем періодичних лізингових платежів [14, с.198]. Лізинг – форма довгострокової оренди, пов'язана з передаванням у користування обладнання, транспортних засобів, споруд виробничого призначення та іншого нерухомого майна [25, с.178]. Як зазначає В.М.Шелудько, лізинг є строковим, цільовим та платним користуванням майном, що передається лізингоодержувачу особою-лізингодавцем, тобто власником цього майна [50, с. 45–46].

Отже, уніфікованого підходу до визначення сутності лізингу у сучасних науковців немає, що свідчить про недостатнє наукове опрацювання дослідниками цієї економічної категорії. В підприємницькій діяльності під лізингом розуміють довготермінову оренду основних фондів з можливим подальшим викупом майна орендатором по залишковій вартості [21, с. 171].

Суб'єктами лізингу можуть бути кілька сторін: лізингодавець, тобто під-

приємство, яке є власником (покупцем) об'єкта лізингу і здає його в аренду; виробник (постачальник) – підприємство, яке виробляє або постачає матеріальні цінності; лізингоотримувач – суб'єкт, який бере в оренду матеріальні цінності відповідно до лізингової угоди [30, с. 95]. Лізингові платежі включають плату за користування предметом лізингу, відшкодування відсотків, що сплачуються лізингодавцем у разі купівлі обладнання за рахунок кредиту, відшкодування страхових платежів за відповідним договором страхування предмета лізингу, а також інші платежі, які передбачені договором лізингу [50, с. 47].

Оперативний лізинг означає господарську операцію по передачі орендарю права користування основними фондами на термін, який не більший періоду повної амортизації, і послідує повернення об'єкта лізингу його власнику після закінчення дій лізингової угоди. При цьому витрати по технічному обслуговуванню, страхуванню, нарахована амортизація тощо покладаються на лізингоотримувача. До оперативного лізингу відноситься короткотермінова оренда майна до одного року (райтинг) і середньотермінова – від одного до трьох років (хайринг).

Фінансовий лізинг – це договір оренди по закінченню якого об'єкт лізингу, переданий в платне користування лізингоотримувачу, переходить у його власність або викупується ним по залишковій вартості. Фінансовий лізинг (оренда) – договір, у результаті укладення якого лізингоотримувач на своє замовлення отримує в платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, не менший того, за який амортизують більшу частину вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладання договору. Після закінчення строку угоди про фінансовий лізинг об'єкт лізингу, переданий лізингоотримувачеві згідно з угодою, переходить у власність лізингоодержувача або викупується ним за залишковою вартістю. Враховуючи, що фінансовий лізинг передбачає передання власності на обладнання від лізингодавця лізингоотримувачеві, останній сплачує орендні платежі. Кожний платіж має два елементи: зменшення зобов'язання з оренди та фінансові витрати – витрати на сплату лізингового відсотка. Джерелами сплати платежів за фінансовим лізингом є амортизаційні від-

рахування і чистий прибуток підприємства [41, с. 292].

Так, І.О.Бланк у своїх працях доводить, що фінансовий лізинг (оренда) представляє собою господарську операцію, яка передбачає придбання орендодавцем за замовленням орендаря основних засобів з подальшою передачею їх у користування орендаря на термін, що не перевищує періоду повної їх амортизації з обов'язковою наступною передачею права власності на ці основні засоби орендарю [6, с. 347–348].

Фінансовий лізинг має свій основний період дії, який покриває весь або більшу частину строку дії предмета лізингу [50, с. 47].

Фінансовий лізинг – це договір оренди, по закінченню якого об'єкт лізингу, переданий у платне користування лізингоотримувачу, переходить у його власність або викупується ним по залишковій вартості.

Отже, фінансовий лізинг – це оренда з правом викупу предмета лізингу в кінці терміну.

Орендатори розраховують платежі по фінансовому лізингу таким чином, щоб лізинговий відсоток був меншим від банківського кредиту під заставу за аналогічний період, кредитування лізингоотримувача [13, с. 102].

Поворотний лізинг (оренда) являє собою господарську операцію підприємства, що передбачає продаж основних засобів фінансовому інституту (банкові, страховій компанії і т.п.) з одночасним зворотним одержанням цих основних засобів підприємством в оперативний або фінансовий лізинг [44, с. 106].

Об'єктами фінансового лізингу є переважно будівлі та споруди. Лізингові операції можуть проводити як лізингові компанії, так і банки. Банк надаючи лізингові послуги, купує майно і бере на себе всі зобов'язання власника, враховуючи відповідальність за збереження майна, внесення страхових платежів, оплату податків на майно та ін. [21, с.172].

У той же час, Петленко Ю.В. у своїх публікаціях розмежовує досліджувані поняття і вказує, що – лізинг може бути двох основних *форм*: прямий і зворотний.

Прямий лізинг використовують у разі необхідності заміни застарілого об-

ладнання.

Зворотний лізинг – це фактично отримання фінансових ресурсів під заставу власних основних засобів. Проводячи аналіз лізингу, необхідно вказати на переваги та недоліки лізингу.

Переваги лізингу: лізинг має можливість суб'єктові господарювання отримати основні фонди й почати їх експлуатацію, не відволікаючи гроші з обігу, тому що основні фонди перебувають на балансі лізингової компанії, а лізингові платежі відносяться до поточних витрат; лізингова компанія при операційному лізингу здатна значно краще обслуговувати унікальне обладнання, ніж підприємство; часто лізинг може слугувати засобом боротьби зі старінням обладнання чи устаткування; постачальники розцінюють лізинг як можливість розширювати ринки збуту своєї продукції, як на зовнішньому так і на внутрішньому ринках, що зміцнює їх фінансову стабільність.

Недоліки лізингу: лізинг не створює право власності; вартість лізингу може бути вищою, ніж вартість кредиту на придбання обладнання [25, с.178–180].

Таким чином, у процесі управління фінансовим лізингом слід врахувати, що частина правових норм його регулювання в нашій країні ще не встановлені і є не достатньо дослідженими.

Тестовий контроль

1. Фінансовий стан організації визначає в підсумку:

- а) конкурентоспроможність;
- б) потенціал в ділових відносинах;
- в) положення на фінансовому ринку.

2. Стартовим джерелом фінансових ресурсів комерційних формувань є:

- а) резервний капітал;
- б) додатковий капітал;
- в) статутний капітал.

3. Лізинг використовується підприємством для:

- а) поповнення власних джерел фінансування;
- б) отримання права на використання устаткування;

в) придбання обладнання та інших основних активів.

4. Кредит використовується підприємством для:

- а) поповнення власних джерел фінансування підприємства;
- б) придбання обладнання при недостатності власних коштів;
- в) отримання права на використання устаткування.

5. До елементів капіталу відносяться:

- а) довгострокові кредити і позики;
- б) основний капітал;
- в) кредиторська заборгованість.

6. Основні способи фінансування господарської діяльності:

- а) емісія акцій;
- б) лізинг;
- в) все перераховане.

7. Після закінчення терміну дії фінансового лізингу орендар:

- а) залишає об'єкт оренди у себе;
- б) купує у орендодавця об'єкт лізингу за первісною вартістю;
- в) може повернути об'єкт оренди, укласти договір або викупити об'єкт за

залишковою вартістю.

8. Фінансовий лізинг являє собою:

- а) довгострокову угоду, що покриває велику вартість орендованого обладнання;
- б) короткострокову оренду приміщення, обладнання тощо;
- в) довгострокову оренду, яка передбачає частковий викуп обладнання.

9. Капітал – це:

- а) частина фінансових ресурсів, авансованих і інвестованих у виробництво з метою отримання прибутку;
- б) джерело фінансових ресурсів;
- в) майно, створене за рахунок внеску засновників.

10. За характером участі в господарському процесі і швидкості обороту продуктивний капітал ділиться по групам елементів на:

- а) основний капітал і оборотний капітал;
- б) необоротні активи та операційні активи;
- в) операційні та інвестиційні активи.

Ситуаційно-аналітичні вправи

Завдання 1. Розкрити класифікацію інвестиційних ресурсів і систему фінансового забезпечення діяльності підприємства.

Завдання 2. Розглянути джерела фінансування діяльності підприємств і підприємців.

Завдання 3. Проаналізувати методи фінансування. Зробити висновки.

Завдання 4. Капітал, як громадська вартісна форма використання розвитку виробничих сил, переміщується в економічному просторі в формі інвестицій в різних умовах. Чому, на вашу думку, в умовах ринкової економіки звертається особлива увага на використання капіталу, тобто раніше створеної вартості?

Завдання 5. Для організації інвестиційної діяльності величезне місце завжди відводиться об'єктам інвестиційної діяльності. Однак нерідко менеджери приділяють більше уваги суб'єктів, ніж об'єктів інвестиційної діяльності.

Отже, що ви можете сказати про суб'єктів інвестиційної діяльності?

Завдання 6. Необхідно скласти структурно-логічну схему здійснення процесу управління власним капіталом підприємства із задученням фінансового лізингу.

Для повторення

Терміни і поняття: фінансування, самофінансування, амортизація, амортизаційні відрахування, капітал, кредит, банківське кредитування, статутний капітал, власний капітал, лізинг, фінансовий лізинг.

Питання для самоперевірки знань

1. Розкрийте сутність поняття „фінансування”. Які інтерпретації цього поняття ви знаєте?
2. Дайте характеристику амортизаційним відрахуванням.
3. Охарактеризуйте зміст і структуру джерел фінансування діяльності підприємств.

4. Що є стартовим джерелом фінансових ресурсів комерційних формувань?
5. Від чого залежить вартість банківського кредиту?
6. Що є головною функцією комерційних банків?
7. Чому амортизацію відносять до джерел фінансових ресурсів підприємств?
8. Як визначають суму амортизаційних відрахувань звітного періоду?
9. Назвіть від яких факторів залежить структура джерел фінансування підприємства.
10. Назвіть в чому є переваги і недоліки лізингу?
11. Охарактеризуйте поняття амортизації, як джерела фінансування фінансово-господарської діяльності підприємства.

Теми рефератів

1. Внутрішні джерела фінансування підприємств.
2. Оренда основних фондів (лізинг).
3. Амортизація як джерело фінансових ресурсів підприємств.
4. Зміст і структура джерел фінансування діяльності підприємств.
5. Характерні ознаки кредиту в ринковій економіці.
6. Комерційні банки як джерело кредитного фінансування.
7. Класифікація інвестиційних ресурсів і система фінансового забезпечення діяльності підприємства.
8. Джерела фінансування діяльності підприємств і підприємців.
9. Основні джерела фінансових ресурсів комерційних формувань.
10. Основні способи фінансування господарської діяльності.

Використані джерела: [6; 13-17; 20; 21; 24; 25; 30; 36-38; 40; 41; 43; 44; 48; 50]

Тема 7. Управління інвестиціями

Навчальні питання:

1. Економічна сутність і класифікація інвестицій.
2. Класифікація інвестицій.
3. Суть та основи управління реальними інвестиціями.

Короткий опорний конспект

7.1. Економічна сутність і класифікація інвестицій

Стабільність і темпи розвитку економіки залежить від активності інвестиційної діяльності у всіх галузях національної економіки. Аналіз основних проблем, що виникають в процесі розвитку національної економіки, показує, що вони концентруються найбільш у інвестиційній сфері діяльності. Така ситуація знаходить відображення у фінансового-господарській діяльності підприємств різних організаційно-правових форм господарювання.

Термін „інвестиції” походить від латинського „invest”, що означає вкладати. Це поняття є фундаментальною основою для побудови решти економічних категорій, які відображають просте і розширене відтворення основного та оборотного капіталу. Щодо сутності інвестицій у вітчизняній і зарубіжній літературі існують різні підходи, що обумовлено з широтою трактування цієї економічної категорії та зведенням їх лише до певних функцій. Зокрема розгляд інвестицій лише як капіталовкладення, тобто довгострокові вкладення капіталу у відтворення основних засобів підприємства, значно звужує економічну сутність цієї категорії [30, с.106]. У зв'язку з цим, можна погодитися з визначенням І.А. Бланка, який вважає, що інвестиції це – вкладення капіталу у всіх його формах в різні об'єкти (інструменти) його господарської діяльності з метою отримання прибутку, а також досягнення іншого економічного або позаекономічного ефектів, здійснення яких базується на ринкових принципах і які пов'язані з факторами часу, ризику і ліквідності [6, с. 380].

Отже, інвестиції представляють собою використання фінансових ресурсів у формі довгострокових вкладень капіталу (капіталовкладень).

Поняття інвестиції включає економічні ресурси, які можуть бути використані для збільшення реального капіталу підприємства. Це можуть бути грошо-

ві кошти або інші види цінностей, спрямовані на придбання та створення нової техніки, споруд, будинків, доріг, мостів, транспортних засобів та інших інженерних споруд. Сюди входять витрати на технологічне обладнання, наукові дослідження, створення інтелектуального продукту як основного важливого фактора сучасного розвитку національної економіки.

Інвесторами можуть бути фізичні і юридичні особи, створені на підставі договору про спільну діяльність без юридичного статусу, об'єднання юридичних осіб, державні органи, місцеві органи самоврядування, іноземні суб'єкти господарювання тощо.

Замовниками можуть бути інвестори або уповноважені ними фізичні і юридичні особи, які здійснюють реалізацію інвестиційних проєктів. Вони не втручаються в підприємницьку чи будь-яку діяльність інших суб'єктів інвестиційної діяльності.

Підрядники – це фізичні і юридичні особи, які виконують роботи за договором підряду або державним підрядом, що укладається із замовником. Підрядники повинні мати ліцензію на виконання ними відповідних видів діяльності [13, с.135].

Сутність інвестицій полягає в тому, що в результаті вкладення фінансового капіталу, майнових та інтелектуальних цінностей в підприємницьку чи іншу діяльність, при яких створюється дохід (прибуток) [30, с.16]. Інвестиції забезпечують динамічний розвиток підприємства та дозволяють вирішувати наступні завдання: розширення власної підприємницької діяльності за рахунок накопичення фінансових та матеріальних ресурсів; придбання фінансових та матеріальних ресурсів; синергія, диверсифікація освоєння нових областей бізнесу, стратегічна орієнтація на створення багатопрофільного виробництва [25, с. 211].

Отже, сутність інвестицій полягає в тому, що в результаті вкладення фінансового капіталу, майнових та інтелектуальних цінностей у підприємницьку чи іншу діяльність створюється дохід (прибуток). Для інвестиційного забезпечення діяльності в Україні доцільне запровадження таких заходів, як: викорис-

тання прямих іноземних інвестицій з метою удосконалення існуючої виробничої бази; активне використання ринку цінних паперів, за допомогою якого здійснюється перерозподіл інвестиційних ресурсів і забезпечення надходження внутрішніх та іноземних інвестицій; розширення позабюджетної підтримки інноваційної діяльності за рахунок коштів інноваційних структур, позабюджетних фондів.

Отже, уніфікованого підходу до визначення сутності інвестицій у сучасних науковців немає, що свідчить про недостатнє наукове опрацювання дослідниками цієї економічної категорії.

Таким чином, інвестиційна діяльність має забезпечити приріст капіталу, який був би достатнім, щоб винагородити інвестора за ризик вкладення фінансових ресурсів, компенсувати втрати від інфляції в майбутньому і відшкодувати його відмову від споживання наявних коштів у поточному періоді.

Під інвестиційною діяльністю розуміють вкладення інвестицій і здійснення фінансово-господарських операцій, спрямованих на одержання прибутку або іншого корисного ефекту. Інвестиційна діяльність – це придбання та реалізація тих виробничих активів, а також тих фінансових інвестицій, які не є складовою частиною еквівалентів грошових коштів, яка складається з: інвестицій у матеріальні активи (будівлі, земля, обладнання, устаткування); інвестиції у фінансові активи (акції, кредитні цінні папери, що випускає саме підприємство) [21, с.108].

Суб'єктами інвестиційної діяльності є інвестори, замовники, підрядники, користувачі об'єктів капітальних вкладень та інші особи, які вкладають або використовують інвестиції. На підставі аналізу досліджень вітчизняних науковців К.В.Васильківської, О.А.Сич, формування політики управління фінансовими інвестиціями здійснюється по наступних основних етапах:

1. Аналіз стану фінансового інвестування в попередньому періоді.
2. Визначення обсягу фінансового інвестування в майбутньому періоді.
3. Вибір форм фінансового інвестування.
4. Оцінка інвестиційних якостей окремих фінансових інструментів.

5. Формування портфеля фінансових інвестицій.

6. Забезпечення ефективного оперативного управління портфелем фінансових інвестицій [44, с.144]. Наукові підходи до визначення поняття інвестицій нами представлена в таблиці 7.1.

Таблиця 7.1.

Наукові підходи до визначення „інвестиції”

Джерело	Визначення
Закон України „Про інвестиційну діяльність” [26]	Інвестиції – це всі види майнових і інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об’єкти підприємницьких й інших видів діяльності, у результаті яких утвориться прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект.
Економічна енциклопедія [15, с. 271]	Інвестиції – це довготермінові вкладення капіталу в різні сфери та галузі національної економіки в середині країни та за її межами з метою привласнення прибутку.
Базилінська О.Я. [3]	Інвестиції – є частиною сукупних витрат, що складаються з витрат на нові засоби виробництва, інвестиції в нове житло і приросту товарних запасів. Тобто інвестиції – це частина ВВП, не спожита в поточний період, що забезпечує приріст капіталу в економіці.
Банківська енциклопедія [4]	Інвестиції – це сукупність витрат, що реалізуються у формі довгострокових вкладень капіталу в різні галузі економіки з метою отримання підприємницького доходу, прибутку, відсотків.
Бланк І.А.[5]	Інвестиції підприємства являють собою вкладення капіталу у всіх його формах у різні об’єкти (інструменти) його господарської діяльності з метою отримання прибутку, а також досягнення іншого економічного або неекономічного ефектів, здійснення яких базується на ринкових принципах і пов’язано з факторами часу, ризику та ліквідності.
Гребельник О.П. [8]	Інвестиції – довгострокові вкладення капіталу у власній країні чи за кордоном у підприємства різних галузей, підприємницькі та інноваційні проекти, соціально-економічні програми.
Гуткевич С. О. [11, с. 8]	Під інвестиціями розуміють здійснення визначених економічних проектів у поточному періоді з розрахунком одержання доходів у майбутньому.

Доведено, що фінансові інвестиції є активною формою вкладення, що забезпечує ефективне використання вільного капіталу. Його характерні особливості такі: капітал вкладається у процесі діяльності підприємства, коли вирішені потреби в реальних інвестиціях; забезпечує механізм здійснення зовнішнього інвестування; відноситься до належного виду фінансово-господарської діяльності підприємств; дає можливість підприємству досягти поставлених за-

дач по окремих стратегічних напрямках з меншими витратами за короткий період; потребує мінімум часу для прийняття якісних управлінських рішень; пов'язаний з активним моніторингом та оперативністю прийняття рішень [13, с. 137].

У сфері інвестиційної діяльності особливе місце належить фінансовим інвестиціям. Інвестування вільних коштів у фінансові інструменти (корпоративні права, цінні папери, деривативи тощо) ставить за мету одержання в майбутньому прибутку, встановлення контролю над підприємством та інші цілі. Окремі автори вважають, що інвестиційна діяльність – це діяльність підприємства, яка передбачає вкладення коштів підприємства (власних чи залучених) в основні засоби, інші необоротні або фінансові активи. Тобто це діяльність, пов'язана зі здійсненням інвестицій у статутні капітали інших суб'єктів ринку, корпоративні або державні цінні папери з метою отримання доходу від володіння ними [50, с. 95]. За змістом інвестиційна діяльність означає проведення операцій щодо придбання та реалізації необоротних активів та фінансових інвестицій, які не є складовою еквівалентів грошових коштів. Інвестиційна діяльність має безпосереднє відношення до забезпечення ефективного вкладення залученого капіталу [13, с. 20].

Під *інвестиційною діяльністю* розуміють вкладення інвестицій і здійснення фінансового-господарських операцій спрямованих на одержання прибутку або іншого корисного ефекту [30, с.107]. Інвестиційна діяльність – це сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб та держави, спрямованих на реалізацію інвестиційних програм з метою отримання доходу або прибутку [25, с. 211].

Отже, уніфікованого підходу до визначення сутності інвестиційної діяльності у сучасних науковців немає, що свідчить про недостатнє наукове опрацювання дослідниками цієї дефініції.

На нашу думку, інвестиційна діяльність представляє собою один із найбільш важливих аспектів функціонування будь-якої комерційної організації. Основна мета інвестиційної діяльності – це підвищення цінності підприємства,

яке принесе вигоду його власникам у вигляді дивідендів, які зростають, або підвищення ціни акцій [21, с.143]. Інвестиційна діяльність може відбуватися у *формі*: приватного інвестування, яке здійснюється громадянами, недержавними підприємствами, господарськими асоціаціями, об'єднаннями та товариствами, а також громадськими і релігійними організаціями, іншими юридичними особами, заснованими на колективній власності; державному інвестуванню, яке фінансується з державного, місцевих бюджетів і державними підприємствами; іноземного інвестування (позикові та кредитні ресурси міжнародних інвестиційних інститутів, зарубіжних корпорацій, спільних підприємств різних форм власності); спільного інвестування коштів і цінностей громадянами і юридичними особами України та іноземних держав [25, с. 212]. Інвестиційна діяльність у державі є одним з основних напрямів розширення та відтворення основних фондів і виробничих потужностей підприємств на базі науково-технічного прогресу, що обумовлює регулювання розвитку національної економіки, істотне підвищення її ефективності. В свою чергу, поточний стан економіки визначається діяльністю господарюючих суб'єктів, майбутній – обсягами інвестицій у виробництво [21, с.141].

Слід зазначити, що фінансування видатків інвестиційної діяльності за рахунок надходжень від фінансової діяльності не завжди є від'ємним результатом, залучення інвестицій для розвитку підприємства на сьогодні досить поширене явище. В тому випадку, коли рух грошових коштів у результаті інвестиційної і фінансової діяльності має позитивне значення, а за операційної – від'ємне, якість управління підприємством можна охарактеризувати як „кризову”. Адже підприємство фінансує витрати операційної діяльності за рахунок надходжень від інвестиційної та фінансової. Фактична величина інвестицій підприємства залежить від його інвестиційного потенціалу. Останній визначається підсумовуванням чистого прибутку, амортизаційних відрахувань, позичкових і залучених коштів [35, с. 98].

Управління інвестиційною діяльністю підприємства має кілька типових функцій, які визначаються метою реалізації обраної стратегії (рис.7.1).

Рис. 7.1. Типові функції управління інвестиційною діяльністю підприємства

Джерело: сформовано на основі [21, с.141].

На нашу думку, пріоритетними напрямками інвестиційно-інноваційної діяльності України є наукова та науково-технічна діяльність, промислове виробництво, сільське господарство, переробна та харчова промисловість, мале підприємництво, туризм та курортно-рекреаційні заклади. Реальне інвестування може здійснюватись підприємством в різних *формах*, серед яких необхідно виділити такі, як:

1. *Придбання цілісних майнових комплексів.* Така форма капіталовкладень передбачає інвестиційну операцію крупних підприємств, які забезпечують галузеву, товарну або регіональну диверсифікацію діяльності. Формування цілісних майнових комплексів сприяє зростанню сукупної вартості активів підприємств за рахунок появи нових можливостей (синергетичних ефектів) більш ефективного використання наявного фінансового потенціалу, взаємодоповнення технологій та номенклатури нової продукції (інтенсивних технологій).

2. *Нове будівництво.* Таку форма інвестування необхідно розглядати як капіталовкладення у будівництво нового об'єкту. Потреба у будівництві нового об'єкту виникає, як правило у разі суттєвого збільшення операційної діяльності підприємства.

3. *Перепрофілювання.* Необхідність застосування такої форми інвестування обумовлена потребою у повній заміні технології виробничого процесу для випуску нової продукції.

4. *Реконструкція.* Використання даної форми інвестування обумовлено необхідністю реформування всього виробничого процесу на основі сучасних науково-технічних досягнень. Її здійснюють у відповідності з комплексним планом реконструкції підприємства з метою радикального збільшення його виробничого потенціалу, підвищення якісних характеристик продукції, впровадження ресурсозберігаючих технологій.

5. *Модернізація.* Під модернізацією розглядається вкладання інвестицій у удосконалення та приведення активної частини виробничих основних засобів до стану, який відповідає сучасному рівню здійснення технологічних процесів.

6. *Оновлення окремих видів устаткування.* Реалізація такої форми інвестицій пов'язана з необхідністю заміни (у зв'язку з фізичним зносом) або доповненням (у зв'язку зі збільшенням об'ємів діяльності або необхідності підвищення продуктивності праці) наявного парку обладнання окремими новими їх видами при збереженні загальної схеми здійснення технологічного процесу.

7. *Інноваційне інвестування в нематеріальні активи.* Такі інвестиції спрямовані на використання в операційній та інших видах діяльності підприємства нових наукових та технологічних знань в цілях досягнення комерційного успіху.

Інноваційні інвестиції у нематеріальні активи здійснюються у двох основних формах:

а) через закупівлю готової науково-технічної продукції та інших прав (придбання патентів на наукові відкриття, винаходи, промислові зразки,

придбання ноу-хау тощо);

б) за допомогою розробки нової науково-технічної продукції (як у рамках самого підприємства, так і відповідно до заказу інжиніринговими фірмами). Здійснення інноваційного інвестування у нематеріальні активи дозволить суттєво підвищити технологічний потенціал підприємства у всіх його сферах господарської діяльності.

8. *Інвестування приросту запасів матеріальних оборотних активів.* Такі інвестиції спрямовані на розширення об'єму операційних оборотних активів, які забезпечують відповідну пропорційність (збалансованість) у розвитку необоротних та оборотних активів у результаті здійснення інвестиційної діяльності [45, с.163–164].

У фінансовому словнику зазначається, що *інвестиційна політика* – це загальнодержавні принципові рішення та заходи, що визначають напрями капітальних вкладень у сферах і галузях національної економіки з метою забезпечення ефективності та пропорційності її розвитку, усунення міжгалузевих і внутрішньогалузевих диспропорцій, досягнення оптимальних співвідношень між розвитком матеріального виробництва і невиробничої сфери тощо [17, с. 359].

Таким чином, позиція інвестиційної діяльності, її динаміка активності в тому чи іншому секторі національної економіки має принципове значення для розвитку виробничого потенціалу для розвитку виробничого потенціалу підприємств різних галузей і сфер національної економіки. Умови інвестиційної привабливості підприємства відіграють не останню роль у залученні іноземних інвестицій, тому що для цього замало лише наявності привабливого інвестиційного клімату держави.

Саме організаційно-економічні умови всередині підприємства визначають, чи буде воно вибране з-поміж інших підприємств цієї галузі для реалізації інвестиційного проєкту.

7.2. Класифікація інвестицій

Загалом, спроби чіткої класифікації інвестицій в сучасній економічній лі-

тературі досліджено багатьма вітчизняними науковцями. Так, Ю.В. Петленко у своїх дослідженнях доводить, що ведення обліку, аудиту та планування в економічній теорії прийнято класифікувати інвестиції за різними ознаками, а саме:

1. *За об'єктами вкладення: реальні інвестиції* – розуміють вкладення коштів у реальні активи як матеріальні (виробничі основні та оборотні фонди, будівлі, споруди, обладнання, товарно-матеріальні цінності), так і нематеріальні (патенти, ліцензії, „ноу-хау”, технічна, науково-практична, інструктивна, технологічна, проектно-кошторисна та інша документація); *фінансові інвестиції* – розуміють вкладення коштів у різні фінансові інструменти (активи), наприклад, фондові (інвестиційні) цінні папери, спеціальні (цільові) банківські вкладення, депозити, паї і т.д. [25, с. 213–215].

2. *За способом участі в інвестиційному процесі: прямі інвестиції* характеризуються безпосередньою участю інвестора у виборі об'єктів інвестування і вкладення коштів; *непрямі інвестиції* – розуміють інвестування, опосередковане третіми особами (інвестиційними або фінансовими посередниками).

3. *Залежно від форми власності інвесторів: державні інвестиції*: розуміють вкладення, які здійснюють центральні і місцеві органи влади та управління за рахунок коштів бюджетів, позабюджетних фондів і залучених коштів, а також інвестиції державних підприємств та інших закладів за рахунок власних і залучених коштів; *приватні інвестиції*: розуміють вкладення коштів громадянами, а також підприємствами недержавних форм власності, перш за все колективної (акціонерні товариства і кооперативи, сімейні фермерські господарства); *іноземні інвестиції*: розуміють вкладення, які здійснюються іноземними громадянами, юридичними особами та державами; *спеціальні інвестиції*: розуміють вкладення, що здійснюються суб'єктами даної країни та іноземних держав, а також інвестиції підприємств за участю іноземних інвесторів.

4. *За періодом інвестування: короткострокові інвестиції* – розуміють вкладення капіталу на період, що не перевищує один рік (наприклад, короткострокові депозитні вклади, купівля короткострокових ощадних сертифікатів тощо); *довгострокові інвестиції* – розуміють вкладення капіталу

на період більше одного року.

5. *За регіональною ознакою: внутрішні інвестиції* – розуміють вкладення кошти в об'єкти інвестування, розташованих в територіальних межах даної країни; *зовнішні інвестиції* (вивезення капіталу) – розуміють вкладення коштів в об'єкти інвестування, розташованих за межами даної країни [25, с. 213–215].

6. *За величиною ризику:* неризикові (надійні); середньоризикові; ризикові; високоризикові (венчурні) [44, с.139].

7. *За цілями відтворювального процесу:* початкові або нетто-інвестиції; інвестиції на розширення діючого виробництва; реінвестиції; бруто-інвестиції [44, с.139].

Процес формування політики управління реальними інвестиціями підприємства здійснюється в розрізі наступних основних *етапів*:

1. Аналіз стану реального інвестування в попередньому періоді.
2. Визначення загального обсягу реального інвестування в майбутньому періоді.
3. Визначення форм реального інвестування.
4. Підготовка бізнес-планів реальних інвестиційних проєктів.
5. Оцінка ефективності окремих реальних інвестиційних проєктів.
6. Формування портфеля реальних інвестицій.
7. Забезпечення реалізації окремих інвестиційних проєктів та інвестиційних програм [44, с.143].

Спекулятивні інвестиції – являють собою вкладення капіталу в найбільш ризикові активи (наприклад, в акції молодих компаній, де очікується одержання максимального доходу) [20, с. 416]. *Венчурний капітал* – це інвестиції у вигляді випуску нових акцій у нових сферах діяльності, які пов'язані з високим ступенем ризику. Венчурний капітал інвестують переважно в окремі проєкти в розрахунку на швидку окупність вкладених коштів та високу норму прибутку [21, с.143].

Класифікація інвестиційних проєктів підприємства:

1. *По функціональній спрямованості:* інвестиційні проєкти реновації; інвестиційні проєкти розвитку; інвестиційні проєкти санації.

2. *По цілях інвестування*: інвестиційні проекти, які забезпечують приріст об'єму випуску продукції; інвестиційні проекти, які забезпечують розширення (обновлення) асортименту продукції; інвестиційні проекти, які забезпечують підвищення якості продукції; інвестиційні проекти, які забезпечують зниження собівартості продукції; інвестиційні проекти, які забезпечують рішення соціальних, екологічних і інших задач.

3. *По сумісності реалізації*: інвестиційні проекти, які не залежать від реалізації інших проектів підприємства; інвестиційні проекти, які залежать від реалізації інших проектів підприємства; інвестиційні проекти, які виключають реалізацію інших проектів.

4. *По термінам реалізації*: короткострокові інвестиційні проекти; середньострокові інвестиційні проекти; довгострокові інвестиційні проекти.

5. *По об'єму необхідних інвестиційних ресурсів*: невеликі інвестиційні проекти; середні інвестиційні проекти; великі інвестиційні проекти.

6. *По передбачуваних джерелам фінансування*: інвестиційні проекти, які фінансуються за рахунок внутрішніх джерел; інвестиційні проекти, які фінансуються за рахунок акціонування (первинної або додаткової емісії акцій); інвестиційні проекти, які фінансуються за рахунок кредиту; інвестиційні проекти із змішаними формами фінансування [6, с. 409].

Наведена нами класифікація показує різні підходи щодо визначення місця та економічної природи інвестицій в класичній економічній теорії.

7.3. Суть та основи управління реальними інвестиціями

Мета управління реальними інвестиціями це – оцінка найефективніших реальних інвестиційних проектів і забезпечення реалізації окремих інвестиційних програм. В економічній літературі застосовують різні методи оцінки ефективності інвестиційних проектів, а саме: метод окупності, метод розрахунку віддачі на вкладений капітал (рентабельність капіталу); методи дисконтування грошових надходжень, метод визначення чистої поточної вартості (сальдо приведених витрат і надходжень); метод визначення дохідності дисконтування

грошових надходжень; метод прогнозування внутрішньої ставки дохідності [44, с.140].

Основними показниками оцінки ефективності реальних інвестиційних проєктів є:

1. *Період окупності інвестицій* – визначається як період, який необхідний для повернення первісних інвестицій шляхом нагромадження чистих грошових потоків, отриманих за проєктом:

- а) без врахування цін на ресурси та зміни вартості грошей у часі;
- б) з врахуванням вартості фондів;
- в) дисконтований період окупності, що передбачає зміну вартості грошей у часі.

Будь-який інвестиційний проєкт слід прийняти, якщо:

$$\sum_{t=0}^n \frac{S}{(1+i)^t} \geq A_o, \quad S * \frac{1-(1+i)^{-1}}{i} \geq A_o, \quad \frac{1-(1+i)^{-1}}{i} \geq \frac{A_o}{S}, \quad (7.1)$$

де: S – щорічний грошовий потік;

A_o – первинні інвестиції;

i – ставка дисконту;

A_o/S – період окупності.

Інвестиційний проєкт дозволяє підприємству й іншим інвесторам оцінити очікувану ефективність і доцільність здійснення реальних інвестицій. Інвестиційний проєкт включає в себе коротку характеристику інвестиційного проєкту, основну ідею проєкту, аналіз ринку та концепцію маркетингу, обґрунтування обсягів матеріальних ресурсів, які необхідні в процесі реалізації інвестиційного проєкту, характеристику технічних основ реалізації проєкту, місцезнаходження проєкту, організацію управління, необхідні трудові ресурси та ін. [44, с.141].

Як зазначають окремі автори, інвестиційний проєкт полягає в обґрунтуванні економічної доцільності, обсягу, термінів здійснення інвестицій і містить проєктно-кошторисну документацію, розроблену відповідно до законодавства України і затверджених міжнародних стандартів ISO, а також бізнес-план [20, с.

419]. Бізнес-план призначений для надання зацікавленим особам короткої і гранично точної інформації по даному бізнесу.

Отже, *інвестиційний проєкт* – це економічний проєкт, який базується на обґрунтуванні економічної доцільності щодо прямих інвестиційних вкладень в певний об'єкт, який включає в себе проєктно-кошторисну документацію, розроблену відповідно діючих міжнародних стандартів з метою отримання прибутку.

2. *Середня ставка прибутковості (ARR)* – використовується з метою визначення норми прибутковості інвестиційних проєктів. ARR дорівнює відношенню середньої величини річних майбутніх чистих прибутків від інвестицій до половини суми первинних інвестицій:

$$ARR = \frac{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n S_i}{\frac{A_o}{2}} * 100\%, \quad (7.2)$$

3. *Чиста теперішня вартість (NPV)* – це різниця між сумою теперішніх вартостей грошових потоків від інвестицій в кожен період часу і теперішньою вартістю самих інвестицій. Якщо величина *NPV* позитивна, інвестування є економічно прийнятним, якщо нейтральна – воно не вигідне для інвесторів, оскільки в цьому випадку майбутні доходи (з урахуванням знецінення з часом) не відшкодовують первісних інвестицій [10, с.149].

4. *Індекс прибутковості (PI)* – це відношення теперішньої вартості грошових надходжень від проєкту після оподаткування до теперішньої вартості інвестицій:

$$PI = \frac{\sum_{t=0}^n \frac{S_t}{(+k)^t}}{\sum_{t=0}^n \frac{A_t}{1+k)^t}} = 0, \quad (7.3)$$

PI – міра прибутковості проєкту на 1 грн інвестицій. Якщо $PI > 1$, то проєкт, що розглядається, має позитивну теперішню вартість.

Як доводить І.А.Бланк, і ми розділяємо його думку, що управління проєктами – це сучасна системна методологія здійснення всіх процесів розробки і

реалізації інвестиційного проєкта будь-якого виду, протягом всього його життєвого циклу яка забезпечує ефективне досягнення його цілей [6, с. 405].

5. *Внутрішня ставка прибутковості (IRR)* – це ставка, що досягається в разі, коли теперішня вартість майбутніх грошових потоків від інвестицій після оподаткування дорівнює теперішній вартості інвестицій:

$$\sum_{t=0}^n \frac{S_t}{(1+r)^t} - \sum_{t=0}^n \frac{A_t}{(1-r)^t} = 0, \quad (7.4)$$

де: $IRR=r$ – внутрішня ставка прибутковості.

Метод внутрішньої норми прибутку – це дисконтна ставка, за якої NPV проєкту (IRR).

IRR – це дисконтна ставка, за якої NPV проєкту дорівнює нулю, тобто PV (приведена вартість) грошових потоків дорівнює I (первісним інвестиціям):

$$PV=I, \text{ або } FV \frac{1}{(1+r)} = I, \quad (7.5)$$

де: ставка r (у цьому випадку) і є IRR , яку можна розглядати або як мінімально допустиму норму прибутку, або як максимальну ставку відсотка, під яку підприємство може залучати кошти для фінансування інвестиційних проєктів, щоб не мати грошових втрат по проєкту. IRR можна визначити двома методами: послідовних наближень та графічно.

Метод послідовних наближень – полягає у послідовному розрахунку значень NPV при різних дисконтних ставках доти, доки не буде знайдена ставка, за якої $NPV=0$, або майже дорівнює нулю, оскільки при такому способі використовують дисконтні ставки, що становлять ціле число, а IRR може знаходитися між двома цілими ставками, наприклад при 15% NPV ще додатна, а при 16% – вже від'ємна.

При *графічному методі IRR* – використовують наступні процедури: необхідно задати якусь дисконтну ставку, потім визначити NPV проєкту та поставити відповідну точку на графіку (точка А); після цього задати значно більшу дисконтну ставку, розрахувати NPV , яка різко зменшиться, і тільки потім поставити другу точку на графіку (точка Б); з'єднати обидві точки і за потреби продовжити криву NPV до перетину з віссю ординат. Точка перетину й буде IRR [10,

с.150].

Методи оцінки ефективності окремих фінансових інструментів інвестування.

Оцінка ефективності того або іншого фінансового інструмента інвестування зводиться до оцінки реальної його вартості, що забезпечує одержання очікуваної норми інвестиційного прибутку по ньому.

Принципова модель оцінки вартості фінансового інструмента інвестування має такий вигляд:

$$Вф_i = \sum_{i=1}^n \frac{ЗГП}{(1 + нп)^n}, \quad (7.6)$$

де: $Вф_i$ – реальна вартість фінансового інструмента інвестування;

$ЗГП$ – очікуваний поворотний грошовий потік за період використання фінансового інструмента;

$нп$ – очікувана норма прибутку по фінансовому інструменту, який виражений десятковим дробом (сформована інвестором самостійно з урахуванням рівня ризику);

n – число періодів формування поворотних потоків (по всіх їхніх формах) [44, с.144–145].

Процес формування політики управління реальними інвестиціями підприємства здійснюється в розрізі наступних основних *етапів*:

1. Аналіз стану реального інвестування в попередньому періоді.
2. Визначення загального обсягу реального інвестування в майбутньому періоді.
3. Визначення форм реального інвестування.
4. Підготовка бізнес-планів реальних інвестиційних проєктів.
5. Оцінка ефективності окремих реальних інвестиційних проєктів.
6. Формування портфеля реальних інвестицій.
7. Забезпечення реалізації окремих інвестиційних проєктів і інвестиційних програм [44, с.143].

Управління інвестиціями включає: з'ясування сутності і форм інвестицій;

класифікацію інвестицій підприємства; управління реальними інвестиціями; управління джерелами фінансування капітальних вкладень; управління фінансовими інвестиціями; визначення методів оцінки ефективності окремих фінансових інструментів інвестування; управління формуванням портфеля фінансових інвестицій [44, с. 136].

Реальні інвестиції – це вкладення капіталу з метою досягнення його інвестиційних цілей шляхом збільшення основних фондів підприємства. При цьому забезпечують просте і розширене відтворення основних засобів, захист інвестицій від інфляції, які спрямовані на досягнення його інвестиційних цілей.

Таким чином, управління реальними інвестиціями представляє собою систему оцінки і реалізації найбільш ефективних реальних інвестиційних проєктів, які направлені на забезпечення досягнення його інвестиційних цілей.

Тестовий контроль

1. Інвестиції – це:

а) грошові кошти, що направляються на капітальне будівництво і виробниче споживання;

б) вкладення капіталу в розвиток організації з метою отримання прибутку;

в) вкладення грошових коштів, цінних паперів та іншого майна, що має грошову оцінку, для отримання прибутку і досягнення іншого корисного ефекту.

2. Інвестиційний ринок по об'єктах забезпечення різних видів інвестування систематизується як:

а) ринок об'єктів реального інвестування;

б) ринок об'єктів реального інвестування та інструментів фінансового інвестування;

в) ринок грошей і капіталу.

3. Інвестиції поділяються на:

а) капіталоутворюючі інвестиції, що забезпечують створення та відтворення основних фондів;

б) портфельні інвестиції – розміщують в фінансові активи;

в) капіталоутворюючі і портфельні інвестиції.

4. Вибір найбільш оптимального інвестиційного проєкту проводиться з використанням показників:

а) індексу прибутковості і інтегрального ефекту, внутрішньої норми прибутковості;

б) точки безбитковості, терміну окупності;

в) „а”, „б” і інших.

5. Інвестиції доцільно здійснювати, якщо:

а) їх чиста приведена вартість позитивна;

б) внутрішня норма прибутковості менше середньозваженої вартості капіталу, наведеного для фінансування інвестицій;

в) їх індекс рентабельності дорівнює нулю.

6. До інвестицій в основний капітал відносяться:

а) покупка цінних паперів;

б) будівництво цеху;

в) незавершене виробництво.

7. Венчурний капітал використовується:

а) для фінансування діяльності швидко і високоризикових підприємств;

б) для фінансування державних підприємств;

в) для фінансування компаній, чії акції обертаються у вільному продажі на фондовому ринку.

8. Систематизація інвестованих ринків проводиться за періодом обігу фінансових інструментів інвестування:

а) ринок капіталу і ринок грошей;

б) первинний і вторинний ринок;

в) організований (біржовий) і неорганізований (позабіржовий) ринок.

9. При порівнянні альтернативних інвестиційних проєктів в якості головного слід використовувати критерії:

а) терміну окупності;

б) чистого дисконтованого доходу (NPV);

в) внутрішньої норми прибутковості.

10. Суб'єктами інвестиційної діяльності являються:

а) фізичні та юридичні особи, в тому числі іноземні, а також держави і міжнародні організації;

б) інвестори, замовники, виконавці робіт, користувачі об'єктів інвестиційної діяльності;

в) постачальники, юридичні особи та інші.

Ситуаційно-аналітичні справи

Завдання 1. Підприємство застосовує ставку дисконту 15%; первинні інвестиції дорівнювали 15000 грн; щорічні позитивні надходження склали 1500 грн. Який максимальний термін окупності повинно мати обладнання з життєвим циклом 30 років?

Завдання 2. За наступні 7 років підприємство сподівається отримати наступні прибутки: 10000 грн, 15000 грн, 20000 грн, 17000 грн, 25000 грн, 18000 грн, 30000 грн. Визначити середню ставку прибутковості (ARR).

Завдання 3. При формуванні проекту на будівництво спортивного комплексу має первинні інвестиції 100 млн. грн, які дадуть після оподаткування: 450000 грн в 1-й рік, 700000 грн у 2-й рік. Визначити внутрішню ставку прибутковості (IRR).

Завдання 4. Необхідно скласти структурно-логічну схему здійснення процесу управління реальними інвестиціями.

Для повторення

Терміни і поняття: інвестиції, інвестиційна діяльність, форми інвестиційної діяльності, функції управління інвестиційною діяльністю, класифікація інвестицій, реальні інвестиції, управління реальними інвестиціями, період окупності інвестицій, середня ставка прибутковості, чиста теперішня вартість, внутрішня ставка прибутковості.

Питання для самоперевірки знань

1. Розкрийте сутність поняття „інвестиції” та що покладено в основу інве-

стиційної діяльності.

2. Розкрийте основні типові функції управління інвестиційною діяльністю.

3. Що передбачає така форма капіталовкладень як придбання цілісних майнових комплексів?

4. Поясніть, де і як використовують графічний метод (IRR)?

5. В чому полягає сутність та основи управління реальними інвестиціями?

6. Назвіть основні етапи здійснення процесу формування політики управління реальними інвестиціями підприємства.

7. З якою метою використовують метод визначення середньої ставки прибутковості (ARR)?

8. Охарактеризуйте, в чому полягає метод послідовних наближень?

9. Дайте оцінку методу послідовних наближень.

10. Що представляє собою управління реальними інвестиціями?

Теми рефератів

1. Економічна сутність і класифікація інвестицій.

2. Класифікація інвестицій.

3. Суть та основи управління реальними інвестиціями.

4. Основні типові функції управління інвестиційною діяльністю.

5. Класифікація інвестиційних проєктів підприємства.

6. Основні етапи здійснення процесу формування політики управління реальними інвестиціями підприємства.

7. Процес формування політики управління реальними інвестиціями підприємства.

8. Оцінка ефективності окремих реальних інвестиційних проєктів.

Використані джерела: [3-6; 8; 10; 11; 13; 15; 17; 20; 21; 25; 26; 30; 35; 44; 45; 50]

Тема 8. Управління фінансовими ризиками

Навчальні питання:

1. Сутність фінансових ризиків підприємства та способи управління ними.
2. Показниками оцінки фінансових ризиків.
3. Класифікація фінансових ризиків.

Короткий опорний конспект

8.1. Сутність фінансових ризиків підприємства та способи управління ними

Ризик – це економічна категорія, яка характеризує можливість імовірності збитків об'єкту, загрози, несприятливого результату. В економічному енциклопедичному словнику зазначається, що ризик – це непередбачуваність і можливість настання подій з негативними наслідками (зазнати збитків, втратити вигоду тощо), зумовлених певними діями або рішеннями, які матимуть місце в майбутньому [16, с. 244]. Окремі автори вважають, що ризик – це усвідомлена можливість небезпеки виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку, майна, грошей у зв'язку з випадковими змінами умов діяльності, несприятливими обставинами [17, с. 405]. Ризик визначають в абсолютному вимірі як величину прогнозованих втрат (збитків), а у відносному – як величину втрат, віднесену до певної бази. База вибирається менеджерами залежно від специфіки підприємства і виду конкретного ризику. Це може бути прибуток, витрати на виробництво, вартість активів, збитки минулих років тощо [20, с. 169–170]. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. поняття *збитки* визначають як – перевищення витрат підприємства над його доходами. Збитки виникають тоді коли виторг від реалізації продукції (робіт чи послуг) не покриває витрат на її виробництво та реалізацію, або внаслідок позареалізаційних витрат, що перевищують прибуток від реалізації (сплачені штрафи, пені, неустойки, збитки від стихійних лих та інше [17, с. 171]. Уникнення ризику досягають, відмовляючись від реалізації проекту. Вибір

конкретних заходів, пов'язаних із розв'язанням проблем ризиків ґрунтуються на дотриманні певних *принципів*: ризикувати можна лише в межах, що їх дозволяє власний капітал; необхідно здійснювати аналіз проєктів з урахуванням наслідків ризиків; не виправданим вважається ризик великими вкладеннями коштів задля отримання невеликої вигоди [21, с.148]. *Першим етапом* процесу управління ризиками є ідентифікація ризику. *Ідентифікація ризику* – є одним із найскладніших етапів і потребує відповідних знань щодо якісного проведення аналізу: виявлення джерел (причин) ризику; визначення і класифікації можливих для даного напряму діяльності (чи проєкту) типів ризику; вибору критеріїв і параметрів для оцінювання кожного типу ризиків; визначення граничних умов для оцінювання прийняттого рівня ризику; установлення зон підвищеного ризику; визначення послідовності (за часом) виникнення різних типів ризику і прив'язки її до календарних планів виробничо-господарської діяльності (чи втілення конкретного проєкту); оцінювання ймовірності виникнення різних типів ризику [20, с. 169]. Ідентифікація ризику найбільш складний етап. Він вимагає проведення наступних процедур: виявлення джерел (причин) ризику; визначення і класифікація можливих для того чи іншого напрямку діяльності (чи проєкту) типів ризику; вибір критеріїв і параметрів для оцінки кожного типу ризику; визначення граничних умов для оцінки прийняттого рівня ризику; установлення зон підвищеного ризику; визначення послідовності (за часом) виникнення різних типів ризику і прив'язка її до календарних планів виробничо-господарської діяльності (чи здійснення конкретного проєкту); оцінка імовірності виникнення різних типів ризику [44, с.185–186]. Ризики, притаманні фінансовим активам, визначаються ризиками, що супроводжують діяльність емітентів фінансових аспектів – підприємств та фінансових інститутів і їх називають підприємницькими ризиками. Підприємницькі ризики визначають також ризики, які пов'язані зі здійсненням прямих інвестицій у підприємницьку фінансово-господарську діяльність. Суть, механізм оцінки підприємницьких ризиків та методи управління ними, дають змогу краще зрозуміти принципи оцінки ризиків при прямому інвестуванні

коштів у підприємницьку діяльність, а також розробити ефективні стратегії управління фінансами підприємницьких структур в умовах ринку. Підприємницький ризик характеризує невизначеність в успішній реалізації стратегій та досягненні цілей суб'єкта підприємницької діяльності [50, с. 221–222]. *Другий етап* процесу управління ризиками – є якісна оцінка рівня ризику. *Якісна оцінка рівня ризику* – численно визначають розміри окремих ризиків і сумарного ризику того чи іншого направлення діяльності (або проекту). Так, М.В.Грідчина у своїх дослідженнях ризик визначає в абсолютних вимірах, як величину прогнозованих втрат (збитків) і у відносному вимірі – як величину втрат, яку відносять до певної бази [9, с.128]. Прийнятний рівень ризику – це є показник суб'єктивний, адже кожне підприємство визначає його самостійно за власними критеріями. Для вироблення стратегії і тактики управління ризиком, здійснюють конкретні заходи щодо його зменшення, для чого необхідно визначити прийнятний для підприємства рівень ризику. *Прийнятний рівень ризику* – це суб'єктивний показник, що менеджери кожного підприємства визначають для себе індивідуально, встановлюючи, який ризик вважати для даного підприємства катастрофічним, який критичним, а який припустимий [10, с. 175]. Ринкові ризики нами представлені на рис. 8.1.

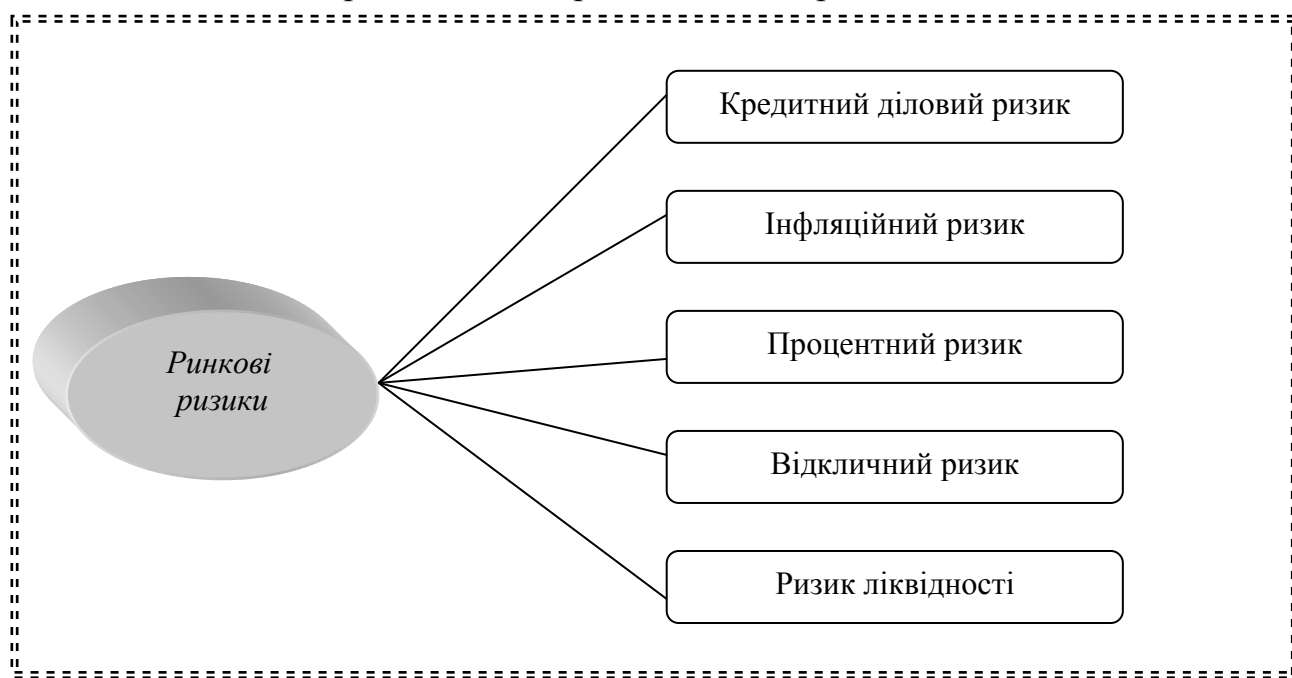

Рис. 8.1. Ринкові ризики

Джерело: сформовано на основі [25]

Прийнятний рівень ризику, залежно від специфіки, підприємство визначає для себе з метою оперативності виробити механізм формування, вибору та реалізації стратегії по зменшенню ризику та досягнення стану економічної безпеки.

Таким чином, *управління ризиками* – це процес який включає розробку і реалізацію заходів щодо попередження можливих наслідків і розміру збитків, мінімізація втрат.

8.2. Показниками оцінки фінансових ризиків

Кількісна оцінка рівня ризику складається у визначенні розмірів окремих ризиків і сумарного ризику того чи іншого напрямку діяльності (чи проекту). Ризик визначають в абсолютному вимірі як величину прогнозованих збитків і у відносному – як величину втрат, віднесену до визначеної бази.

Менеджери вибирають базу в залежності від специфіки підприємства і виду конкретного ризику (це можуть бути прибуток, витрати на виробництво, вартість активів втрати минулих років і т.д.) [44, с. 186].

У фінансовій сфері ризик визначають рівнем мінливості сподівання доходів і вимірюють двома критеріями: середнє очікуване значення; мінливість можливого отримання результатів.

Середнє очікуване значення – це значення величини події, яке пов'язане з невизначеністю ситуації. Середнє очікуване значення є середньозваженим для усіх можливих результатів, де ймовірність кожного результату використовують як частоту або вагу відповідного значення. Середнє очікуване значення вимірює результат, на яким ми сподіваємося у середньому [21, с. 144–145].

Показниками оцінки фінансових ризиків є: 1. *Рівень фінансового ризику*, який розраховують за формулою:

$$\text{Рівень фінансового ризику} = \text{Імовірність виникнення} \times \text{Розмір можливих втрат}, \quad (8.1)$$

2. *Дисперсія* – це середньозважена величина квадратів відхилень дійсних результатів від середніх очікуваних.

Дисперсія характеризує ступінь коливання показника, який визначають:

$$\sigma^2 = \sum_{i=1}^n (R_i - \bar{R})^2 * P_i, \quad (8.2)$$

де: σ^2 – дисперсія; R_i – конкретне значення можливих варіантів очікуваного доходу по окремій фінансовій операції; \bar{R} – середнє очікуване значення доходу по окремій фінансовій операції; P_i – можлива частота (імовірність) одержання окремих варіантів очікуваного доходу по окремій фінансовій операції; n – число спостережень.

3. *Середньоквадратичне відхилення:*

$$\sigma = \sqrt{\sum_{i=1}^n (R_i - \bar{R})^2 * P_i}, \quad (8.3)$$

Дисперсія і середньоквадратичне відхилення є мірою абсолютної мінливості [44, с.183–184].

Дисперсія – це міра відхилення (розкиду) фактичного значення ознаки від його середнього значення, яке визначають як квадрат відхилення значень ознаки від його середнього значення, помножений на ймовірність. В теорії ймовірності дисперсію визначають як математичне очікування квадрата відхилення:

$$(E - \bar{E}_r)^2 * P_i, \quad (8.4)$$

Мінливість – це кількість коливань, що трапляються з багатьма значеннями, коли вони відхиляються від характерної середньої величини [21, с.145].

4. *Коефіцієнт варіації* – це відношення середньоквадратичного відхилення до середньо-арифметичної, який показує ступінь відхилення отриманих значень:

$$V = \frac{G}{\bar{x}} * 100\%, \quad (8.5)$$

де: V – коефіцієнт варіації; G – середньоквадратичне відхилення; \bar{x} – середнє очікування значення. Коефіцієнт варіації є відносною величиною і абсолютні значення показників не впливають на його значення. Коефіцієнт варіації змінюється у межах від 0 до 100%. Чим більший коефіцієнт, тим більша мінливість ознаки [21 с. 146].

Середньоквадратичне відхилення (σ), розраховується витягом квадратного кореня із дисперсії і показує максимально можливе відхилення від його середньозваженого значення:

$$\sigma = \sqrt{(E - \bar{E}_r)^2 * P_i}, \quad (8.6)$$

Величина середньоквадратичного відхилення характеризує ступеню конкретного ризику – чим вона більша, тим ризикованіше обраний шлях [7, с. 129].

5. Бета-коефіцієнт:

$$\beta = \frac{K * \sigma_i}{\sigma_p}, \quad (8.7)$$

Якщо $\beta=1$ – середній рівень ризику; Якщо $\beta>1$ – високий рівень ризику; Якщо $\beta<1$ – низький рівень ризику [44, с.183–184]. *VAR (value-at-risk)* або *вартість під ризиком* являє собою показник статистичної оцінки визначеного у грошовій формі максимально можливого розміру фінансових втрат при встановленому виді розподілу імовірності факторів, що впливають на вартість активів (інструментів), а також заданому рівні імовірності виникнення цих втрат упродовж визначеного періоду часу.

Основу методології розрахунку показника *VAR* становлять наступні елементи:

а) вид розподілу імовірності ризикових факторів (нормальний розподіл, розподіл Лапласа, Ст'юдента та ін.);

б) обумовлений ризик-менеджером рівень імовірності того, що максимально можливий розмір фінансових втрат не перевищуватиме розрахункового значення цього показника (у сучасній практиці цей рівень встановлюється в межах 95-99%);

в) розрахунковий період часу оцінки, або „період підтримки позиції” [42, с.124].

Фінансовий ризик пов'язується з можливістю неотримання чистого прибутку до сплати податку на прибуток, але після виплати дивідендів. Одним з вимірників ризику такого роду є *фінансовий левердж* або ефект фінансового важеля.

Порівнявши між собою формули визначення операційного прибутку й чистого прибутку до оподаткування, можна зробити висновок, що додатковим фактором ризику фінансового левериджу виступає загальна сума відсотків за кредит:

$$\text{Приб} = (p - v) \times q - F_0 - I, \quad (8.8)$$

$$E - I = (p - v) \times q - F_0, \quad (8.9)$$

де: *Приб* – операційний прибуток;

E - I – чистий прибуток до сплати податку на прибуток;

p – ціна одного виробу;

v – змінні витрати на один виріб;

q – обсяг продажів;

F₀ – фіксовані витрати, які пов'язані тільки з операційною діяльністю (без відсотків за кредит);

I – сума відсотків за кредит [27, с. 231].

При здійсненні фінансово-господарській діяльності в умовах ризику підприємство може отримати той чи інший рівень доходу лише з певним ступенем імовірності. Тому основним показником його майбутніх фінансових результатів виступає усереднена величина – середній очікуваний дохід.

Його використовують для оцінки майбутніх доходів при плануванні капітальних вкладень або вкладень у фінансові активи, тобто при плануванні прямих та портфельних інвестицій.

Середній очікуваний дохід $M(R)$ визначають співвідношенням:

$$M(R) = \sum R_i P_i, \quad (8.10)$$

де: P_i – імовірність того, що дохід від реалізації інвестиційного проекту чи вкладень у портфель цінних паперів буде дорівнювати R_i .

Інструментами нейтралізації ризиків є: хеджування. Хеджування характеризує внутрішній механізм нейтралізації фінансових ризиків, заснований на використанні відповідних видів фінансових інструментів (як правило, похідних цінних паперів – деривативів). Окремі автори вважають, що хеджування – це форма страхування ціни та прибутку у ф'ючерсних угодах [17, с. 500].

Отже, хеджування є одним із поширених способів нейтралізації ризиків зміни цін на окремі елементи активів по здійсненні операцій купівлі-продажу фінансових інструментів. Основні фінансові інструменти хеджування ризиків: форвардний контракт; ф'ючерс; опціон; своп.

Форвардний контракт – це строкова угода, що укладається з метою врегулювання валютної операції зі строком виконання на будь-який день (на умовах спот після строку угоди за негайний розрахунок [24, с. 334].

Так, М.В.Грідчіна вважає, що форвардний контракт – це двостороння угода (наприклад між підприємством і банком), спеціально складений ф'ючерсний контракт, який відповідає потребам конкретного клієнта, свідчить про зобов'язання придбати (продати) відповідну кількість базового активу (товарів, цінних паперів, валюти) у визначений час і на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією ціни під час укладання контракту [10, с.177].

Ф'ючерс – специфічна страхова угода щодо поставки партії товару або інших цінностей у певний термін за визначеною ціною [14, с. 354].

Ф'ючерсний контракт (ф'ючерс) стандартний документ є похідним цінним папером і свідчить про зобов'язання продати (купувати) відповідну кількість базового активу (товарів чи валюти) у визначений час у майбутньому за ціною, зафіксованою у контракті під час його укладання [10, с. 177].

Опціон – це стандартний документ, що засвідчує право придбати чи продати цінні папери (базовий актив) на визначених умовах у майбутньому, із фіксацією ціни на момент укладання учасників контракту [1, с. 112]. Окремі автори вважають, що опціон це – стандартизований документ, що є похідним цінним папером, і дає право його власнику на придбання (опціон на купівлю „*call*” чи на продаж (опціон на продаж „*put*” у зазначений термін визначеної в опціоні кількості базового активу за фіксованою під час випуску опціону ціною (ціна виконання) [10, с. 176].

У економічному енциклопедичному словнику вказується, що „*своп*” – це торговельно-фінансова обмінна операція, об'єктами якої є зобов'язання або активи, які здійснюються з метою поліпшення їх структури, зниження витрат,

зменшення ризиків і привласнення більших прибутків [16, с. 301]. Так, А.М.Поддєрьогін, Л.Д.Буряк, Н.Ю.Калчач, вважають, що „своп” – це інструмент хеджування ризиків, зміст якого полягає у здійсненні обмінні операції, за якої контракт на придбання (певної кількості цінних паперів, товарів, коштів або фінансових інструментів супроводжується контрактом на зворотний їх продаж (придбання) на певну дату у майбутньому [48, с. 206]. Своп – це двостороння угода про обмін у майбутньому серіями платежів у різних валютах [10, с. 178].

Отже, однозначного поняття „своп” в економічній літературі не існує. При визначенні вказаних фінансових інструментів слід враховувати, що вони можуть використовуватися, як з метою нейтралізації ризиків зміни цін на окремі позиції активів, так і в спекулятивних цілях.

Фінансовий інструмент використовується як хеджування і враховується в цій якості, якщо: точно визначена позиція активів, за якою існує ризик втрат від зміни цін і яку підприємство з цієї причини хеджує; фінансовий інструмент точно визначений як хедж у момент його придбання або продажу; існує зворотна залежність між зміною ціни на актив і зміною ціни на інструмент, визначений як хедж, у результаті чого ризик втрат на зміни цін на активи суттєво знижується [48, с. 205].

Диверсифікація ризику: виробничий ризик (диверсифікація видів діяльності і асортименту продукції); *депозитний ризик* (диверсифікація депозитного портфеля шляхом розміщення вільних залишків грошових коштів не в одному, а декількох банках); *кредитний ризик* (диверсифікація кредитного портфеля шляхом надання відстрочок платежу більшому колу покупців продукції з одночасним лімітуванням розміру кредиту в розрахунку на одного клієнта); *валютний ризик* (диверсифікація валютного портфеля шляхом формування „валютної корзини” з метою уникнення ризику вибору валюти); *ризик фінансового інвестування* (диверсифікація портфеля цінних паперів за видами фінансових інструментів, строками інвестицій, галузями та регіонами діяльності емітентів і т.і.); *ризик реального інвестування* (диверсифікація портфеля інвестиційних

проектів за строками, регіонами, галузями і т.і.) [44, с.183–184]. *Диверсифікація* являє собою один із найбільш ефективних шляхів нейтралізації фінансових ризиків. Диверсифікація дозволяє знижувати окремі види фінансових ризиків: кредитний, депозитний, інвестиційний, валютний [20, с. 439]. Окремі автори вважають, що диверсифікація – це один з напрямів інвестиційної політики, який полягає в інвестуванні коштів у різні види цінних паперів з метою мінімізації портфельного інвестиційного ризику, збільшення дохідності, ліквідності та нарощення капіталу [17, с. 123].

Нині диверсифікація в товаровиробників є об'єктивним процесом, який зумовлений дією багатьох факторів конкурентного середовища. Вона має позитивний характер, оскільки спонукання до інтеграції з вітчизняними переробними підприємствами підвищує рівень їх завантаженості, а також рівень їх конкурентоспроможності на внутрішньому і світовому ринках сприяє забезпеченню економічної й продовольчої безпеки держави.

Механізм диверсифікації використовується насамперед для нейтралізації негативних фінансових наслідків несистематичних специфічних видів ризиків. В першу чергу він дозволяє мінімізувати портфельні ризики. Принцип дії механізму диверсифікації заснований на поділі ризиків, які перешкоджають їх концентрації [6, с. 566].

Основною причиною диверсифікації є невідповідність складних умов виробництва необхідному рівню продуктивності й ефективності. Причин диверсифікації може бути багато. Але основним мотивом є співвідношення цілей і можливостей. Виходячи з цього, виділяють певні великі групи причин диверсифікації діяльності підприємства [29, с. 205]. Диверсифікація фінансової діяльності, яка передбачає використання альтернативних можливостей одержання доходу від різних фінансових операцій, безпосередньо не пов'язаних одна з одною [20, с. 439]. Виробнича диверсифікація досягається здійсненням капітальних вкладень в освоєння виробництва нових видів продукції, розширення асортименту продукції, що випускається підприємством для споживачів [20, с.180].

Отже, диверсифікація дозволяє знижувати окремі види фінансових ризиків: кредитний, депозитний, інвестиційний, валютний та ін. Таким чином, можна зробити висновок, що підвищення рівня диверсифікації діяльності підприємства необхідно здійснювати надзвичайно обережно, враховуючи в кожному випадку специфіку виробництва, структуру конкуренції на ринку збуту готової продукції.

8.3. Класифікація фінансових ризиків

Загалом, способи чіткої класифікації фінансових ризиків в сучасній економічній літературі розроблено значною кількістю науковців. Так, Ю.В.Петленко ринкові ризики класифікуює на:

- *кредитний* (діловий ризик) – пов’язаний з тим, що емітент, який випустив боргові цінні папери, опиниться в скрутному фінансовому становищі;
- *інфляційний ризик* – ризик того, що при високій інфляції доходи не можуть перекивати швидко знецінення вкладених інвестиційних коштів;
- *відсотковий ризик* – це ризик втрат, що можуть мати інвестори чи емітенти в зв’язку із зниженням відсоткових ставок на фінансовому ринку;
- *відкличний ризик* виникає для інвестора тоді, коли емітент відкликає свої відкличні папери раніше, аніж інвестор отримує від них очікуваний дохід;
- *ризик ліквідності* – ризик, який пов’язаний із можливістю втрат при реалізації цінних паперів у зв’язку зі зниженням їх привабливості й можливості швидкої реалізації [25, с. 222–223].

Окремі автори вважають, що *кредитний ризик* – це ризик невиконання чи втрати доходів у зв’язку з прийняття оптимальних управлінських рішень в умовах непевної ситуації на економічному ринку або за наявності неточної інформації щодо кон’юнктури ринку.

Інфляційний ризик – спричинений непередбаченим зростанням витрат виробництва, знецінюванням грошових активів, доходів та прибутку внаслідок інфляційних процесів.

Відсотковий ризик – це небезпека фінансових втрат через коливання ринкових відсоткових ставок та зміну вартості кредитів.

Ризик ліквідності – особливий вид інвестиційного ризику, пов’язаного з низьким рівнем ліквідності окремих об’єктів інвестування на ринку чи значною тривалістю інвестиційного процесу [17, с. 407].

Фінансові ризики виникають у сфері відносин підприємств з банками та іншими фінансовими інститутами. Фінансовий ризик пов’язаний з імовірністю втрат яких-небудь грошових сум або їх недоотриманням. Особливістю фінансового ризику є імовірність виникнення збитку в результаті проведення яких-небудь операцій у фінансово-кредитній і біржовій сферах, здійснення операцій з фондовими цінними паперами, тобто ризику, який виходить з природи цих операцій [42, с.115]. Так, Г.В.Осовська та ін. вважають, що *фінансовий ризик* – це ризик, який бере експортер на випадок, якщо контрагент з якихось причин відмовиться від оплати закупленого товару [24, с. 271]. Під фінансовим ризиком підприємства розуміється імовірність виникнення несприятливих фінансових наслідків у формі втрати доходу або капіталу в ситуації невизначеності умов здійснення його фінансової діяльності [44, с.176]. Фінансовий ризик підприємства представляє собою результат вибору його власниками або менеджерами альтернативного фінансового рішення, яке направлене на досягнення бажаного цільового результату фінансової діяльності при ймовірності понесення економічного збитку (фінансових втрат) в силу невизначеності умов його реалізації [6, с. 522]. Фінансовий ризик пов’язується з можливістю неотримання чистого прибутку до сплати податку на прибуток, але після виплати відсотків [27, с. 231]. Фінансові ризики – це, *по-перше*, небезпека потенційно можливої, ймовірної втрати ресурсів або недоодержання доходів порівняно з варіантом, що розрахований на раціональне використання ресурсів у даній сфері діяльності; *по-друге*, можливість одержання додаткового обсягу прибутку, пов’язаного з ризиком [20, с. 432]. Фінансові ризики – це ризики підприємницької діяльності, що характеризуються імовірністю втрат фінансових ресурсів (коштів) [20, с. 167]. Фінансові ризики – це всі ризики підприємницької діяльності, що характеризуються імовірністю втрат фінансових ресурсів, а в більш вузькому змісті – це ймовірність фінансових втрат у результаті операцій у фінансово-кредитній і

біржовій сферах [10, с. 182].

Отже, уніфікованого підходу до визначення сутності фінансового ризику у сучасних науковців немає, що свідчить про недостатнє наукове опрацювання дослідниками цієї економічної категорії.

На нашу думку, фінансові ризики – це ймовірність виникнення несприятливих фінансових наслідків у формі втрати доходу або капіталу при невизначеності умов здійснення його фінансової діяльності.

Фінансові ризики підприємства характеризуються великим різноманіттям і з метою здійснення ефективного управління ними класифікуються по багатьох ознаках.

1. По видах: ризик зниження фінансової стійкості (або ризик порушення рівноваги фінансового розвитку) підприємства; ризик неплатоспроможності (або ризик незбалансованої ліквідності) підприємства; інвестиційний ризик (при інвестуванні); структурний ризик (генерується неефективним фінансуванням поточних витрат підприємства, що обумовлює високу питому вагу постійних витрат у загальній їхній сумі); відсотковий ризик (при отриманні банківської позики); інші види ризиків [44, с.183–184].

Інвестиційний ризик – характеризує можливістю виникнення фінансових втрат в процесі здійснення інвестиційної діяльності підприємства. У відповідності з видами цієї діяльності поділяються і види інвестиційного ризику – ризик реального інвестування і ризик фінансового інвестування. Всі розглянуті види фінансових ризиків, пов'язані із здійсненням інвестиційної діяльності, відносяться до „складних ризиків” підрозділяються в свою чергу на окремі їх підвиди.

Інфляційний ризик (вплив знецінення грошової одиниці). В умовах інфляційної економіки він виділяється в самостійний вид фінансових ризиків. Цей вид ризику характеризується можливістю забезпечення реальної вартості капіталу (у формі фінансових активів підприємства), а також очікуємих доходів від здійснення фінансових операцій в умовах інфляції. *Валютний ризик* (при зміні валютного курсу за операціями зовнішньо-економічної діяльності) – цей вид

ризик притаманний підприємствам, що здійснюють зовнішньо-економічну діяльність (імпорт сировини, матеріалів і напівфабрикатів та готову продукцію). Депозитний ризик (при відкритті депозиту) – цей вид ризику відображає можливість неповернення депозитних вкладів (непогашення депозитних сертифікатів).

Кредитний ризик (при отриманні та обслуговуванні кредиту) – цей вид ризику притаманний у фінансовій діяльності підприємства при пред’явленні їм товарного або споживчого кредиту споживача.

Податковий ризик (при сплаті податків, їх зміні та зміні податкових режимів) – цей вид фінансового ризику має ряд проявів:

- ймовірність введення нових видів податків і збір на здійснення окремих аспектів господарської діяльності;
- можливість збільшення рівня ставок діючих податків і зборів;
- зміна термінів і умов здійснення окремих податкових платежів;
- ймовірність відміни діючих податкових пільг у сфері господарської діяльності підприємства.

Криміногенний ризик (злочинні дії третіх осіб) – цей вид ризику проявляється:

- у формі його партнерами фіктивного банкрутства;
- підробки документів, які забезпечують незаконне привласнення сторонніми особами грошових і інших активів;
- розкрадання окремих видів активів власним персоналом та ін. [6, с. 525–526].

2. *За об’єктом* виділяють наступні групи фінансових ризиків: ризик окремої фінансової операції; ризик різних видів фінансової діяльності; ризик фінансової діяльності підприємства в цілому.

3. *По сукупності досліджуваних інструментів* фінансові ризики підрозділяються на наступні групи: індивідуальний фінансовий ризик; портфельний фінансовий ризик.

4. *По комплексності дослідження* виділяють наступні групи ризиків: про-

стий фінансовий ризик; складний фінансовий ризик.

5. *По фінансових наслідках* усі ризики підрозділяються на такі групи: ризик, що спричиняє тільки економічні втрати; ризик, що спричиняє упущену вигоду; ризик, що спричиняє як економічні втрати, так і додаткові доходи.

6. *По характеру прояву в часі* виділяють дві групи фінансових ризиків: постійний фінансовий ризик; тимчасовий фінансовий ризик.

7. *За рівнем фінансових втрат* ризики підрозділяються на наступні групи: припустимий фінансовий ризик; критичний фінансовий ризик; катастрофічний фінансовий ризик.

8. *По можливості передбачення* фінансові ризики підрозділяються на наступні дві групи: прогнозований фінансовий ризик; не прогнозований фінансовий ризик.

9. *По можливості страхування* фінансові ризики підрозділяються також на дві групи: фінансовий ризик, який підлягає страхуванню; фінансовий ризик, який не підлягає страхуванню [44, с.176–179].

10. *За джерелами виникнення* фінансові ризики класифікують у такі групи:

1). Ризики, які пов'язані з купівельною спроможністю грошей:

а) валютні ризики (збитки від зміни валютних курсів, відмовлення іноземного партнера розраховуватися за своїми зобов'язаннями);

б) інфляційні ризики (подорожчання сировини, матеріалів та інших ресурсів; зменшення обсягу реалізації продукції через зменшення купівельної спроможності населення; неможливість розвитку виробництва через складність отримання банківського кредиту в умовах високої інфляції);

в) дефляційні ризики (падіння цін на продукцію, виробленої підприємством і відповідне зниження його доходів);

2) ризики непередбачених витрат і перевищення кошторису витрат на виробництво:

а) ризик збільшення ринкових цін на різні ресурси;

б) ризик підвищення плаваючої відсоткової ставки за наданими підприєм-

ству кредитами та зниження депозитної ставки за коштами, що зберігається на депозитних рахунках у банках;

в) ризик змушеного (незапланованого) збільшення дивідендів за акціями чи виплат за пайовими внесками засновників, інших незапланованих виплат із прибутку;

г) ризик пов'язаний із фінансуванням непередбачених планом розвитку підприємства заходів (наприклад, необхідність повторних випробовувань при виготовленні інноваційної продукції; додаткове стимулювання продажу нової продукції; оплата послуг сторонніх фахівців, приміром юристів, аудиторів, для захисту інтересів підприємства тощо);

д) ризик виплати надбавок за терміновість виконання робіт і постачання через зрив термінів виконання певних угод партнерами підприємства;

3) ризики незабезпечення господарської діяльності необхідним фінансуванням;

а) ризик, що підприємство не знайде фінансування за окремими напрямками чи діяльністю підприємств загалом;

б) ризик того, що обране джерело фінансування виявиться недоступним (наприклад, закриття чи заморожування кредитної лінії через невиконання зобов'язань по обслуговуванню кредиту);

в) ризик зникнення джерела фінансування в ході реалізації проекту (наприклад, банкрутство чи арешт майна кредиторів підприємства; зрив угоди, доходи від якої повинні були поповнити фінансування);

4) ризики, пов'язані з вкладенням капіталу (інвестиційні ризики):

а) ризики, пов'язані з капітальними вкладеннями і прямими фінансовими інвестиціями різних галузей національної економіки;

б) ризики діяльності підприємства на фінансовому ринку – ризики упущеної вигоди, зниження прибутковості і портфельних інвестицій [10, с.167–169].

Окремі автори класифікують ризики за наступними ознаками:

1. За сферою виникнення: зовнішній ризик; внутрішній ризик.

2. За можливістю передбачення: прогнозований ризик; непрогнозований ризик.

3. За можливістю подальшої класифікації: простий ризик; складний ризик [20 с. 432–433].

Головною метою управління фінансовими ризиками є забезпечення фінансової безпеки підприємства у процесі його розвитку та запобігання зниженню його ринкової вартості.

Характеристика основних видів фінансових ризиків нами представлена на рис. 8.2.

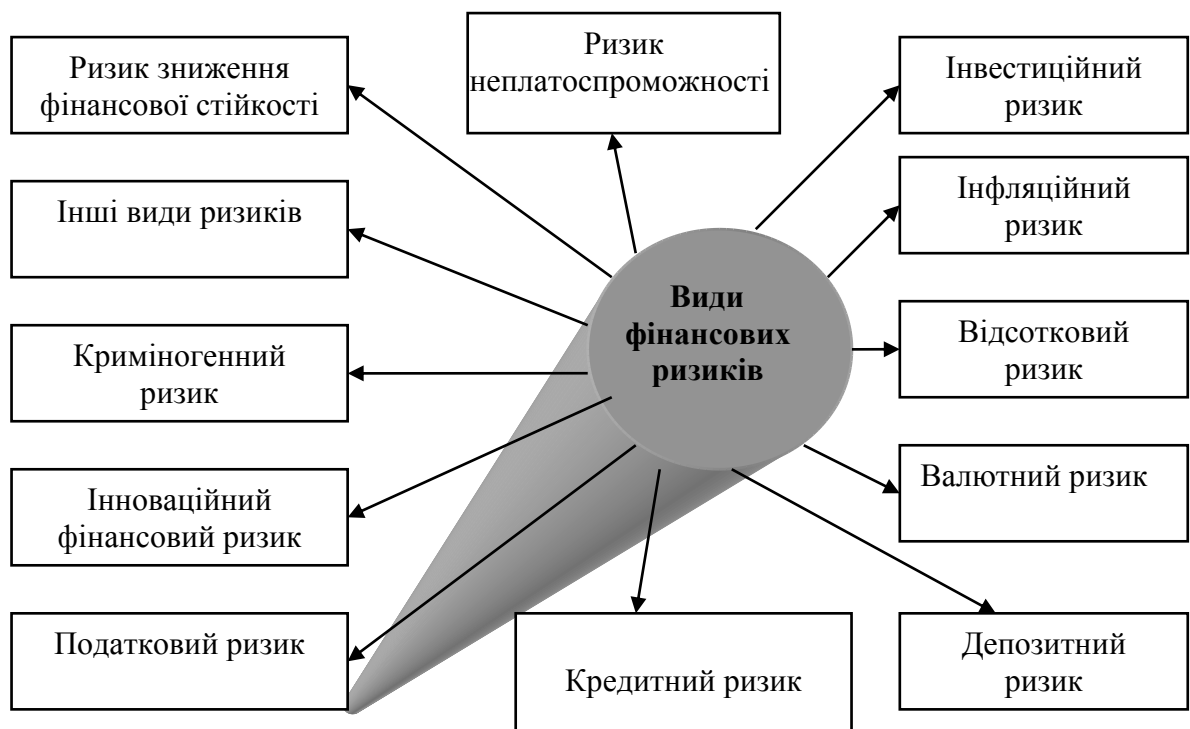

Рис. 8.2. Характеристика основних видів фінансових ризиків підприємства

Джерело: складено авторами на основі [6]

Завданнями управління фінансовими ризиками підприємства є:

1. Виявлення сфер підвищеного ризику фінансової діяльності підприємства, які генерують загрозу його фінансовій безпеці.

2. Всебічна об'єктивна оцінка ймовірності настання окремих ризикових подій і пов'язаних із ними можливих фінансових втрат.

3. Забезпечення мінімізації рівня фінансового ризику по відношенню до передбачуваного рівня доходності фінансових операцій.

4. Забезпечення мінімізації можливих фінансових втрат підприємства при настанні ризикової події [42, с.118].

Окремі автори вважають, що система управління ризиками включає такі блоки завдань: ідентифікація ризиків: виявлення та інвентаризація всіх ризиків, які загрожують підприємству; оцінка ризиків: відображення наслідків впливу ризиків та ймовірності їх настання в кількісному виразі; нейтралізація ризиків: вжиття відповідних заходів щодо зменшення ймовірності настання ризиків і зменшення наслідків їх впливу [48, с. 203].

Управління фінансовими ризиками підприємства представляють собою систему принципів і методів розробки і реалізації ризикових фінансових рішень, які забезпечують всебічну оцінку різних видів фінансових ризиків і нейтралізацію їх можливих негативних фінансових наслідків [6, с. 530].

Управління фінансовими ризиками підприємства ґрунтується на визначених *принципах*, основними з яких є:

1. Усвідомленість прийняття ризиків.
2. Керованість прийнятими ризиками.
3. Незалежність управління окремими ризиками.
4. Порівнянність рівня прийнятих ризиків з рівнем прибутковості фінансових операцій.
5. Порівняльність рівня прийнятих ризиків з фінансовими можливостями підприємства.
6. Економічність управління ризиками.
7. Облік тимчасового фактора в управлінні ризиками.
8. Облік фінансової стратегії підприємства в процесі управління ризиками.
9. Облік можливості передачі ризиків [44, с. 179].

Таким чином, *політика управління фінансовими ризиками* являє собою процес передбачення загальної фінансової стратегії підприємства, яка полягає в розробці системи заходів щодо можливих негативних фінансових наслідків та нейтралізації ризиків.

Тестовий контроль

1. Ризик це:

а) різновид ситуації, об'єктивно містить високу ймовірність неможливості здійснення мети;

б) наявність факторів, при яких результати дій не є детермінованими, а ступінь можливого впливу цих факторів на результати невідома;

в) наслідок дії або бездіяльності, в результаті якого існує реальна можливість отримання невизначених результатів різного характеру.

2. Найбільший рівень ділового ризику спостерігається у підприємств, що мають:

а) рівні частки постійних і змінних витрат;

б) велику частку постійних витрат;

в) високий рівень змінних витрат.

3. Показник, що характеризує кількісний вимір ризику – це:

а) коефіцієнт варіації;

б) поточна прибутковість;

в) середньоквадратичне відхилення очікуваної прибутковості.

4. Сукупний вплив операційного і фінансового важелів вимірює:

а) інвестиційну привабливість компанії;

б) міру сукупного ризику підприємства;

в) конкурентну позицію підприємства.

5. Як називається процес використання механізмів зменшення ризиків?

а) диверсифікація;

б) лімітування;

в) хеджування.

6. Що таке ідентифікація ризику?

а) систематизація безлічі ризиків на підставі будь-яких ознак і критеріїв, що дозволяють об'єднати підмножини ризиків в більш загальні поняття;

б) початковий етап системи заходів з управління ризиками, що складається в систематичному виявленні ризиків, характерних для певного виду діяльно-

сті, і визначенні їх характеристик;

в) систематичне наукове дослідження ступеня ризику, якому піддаються конкретні об'єкти, види діяльності та проекти.

7. Як називаються ризики, в результаті реалізації яких підприємству загрожує втрата прибутку?

- а) катастрофічними;
- б) критичними;
- в) допустимими.

8. В основі який з нижче запропонованих операції лежить обмін фінансовими активами або зобов'язаннями для поліпшення їх структури і зниження можливих втрат:

- а) своп;
- б) хеджування;
- в) диверсифікація.

9. Як називаються ризики, які можуть нести в собі як втрати, так і додатковий прибуток?

- а) чистими;
- б) критичними;
- в) спекулятивними.

10. Що є принципом дії механізму диверсифікації?

- а) уникнення ризиків;
- б) поділ ризиків;
- в) зниження ризиків.

Ситуаційно-аналітичні вправи

Завдання 1. Визначте, чи правильна показана послідовність організації робіт по аналізу ризиків:

а) розподіл ризиків між учасниками проекту;	д) вибір техніки аналізу ризику;
б) підбір досвідченої команди експертів;	е) створення моделі механізму дії ризиків;
в) встановлення факторів ризику та їх значимості;	є) розгляд результатів аналізу ризиків, частіше всього у вигляді звіту;
г) встановлення взаємозв'язку окремих ризиків та сукупного ефекту від їх дії;	ж) підготовка спеціальних запитань та зустрічі з експертами.

Завдання 2. Молодий науковець, займається проведенням науково-дослідних робіт та вирішує питання доцільності інвестування власних коштів в новий бізнес-проект. Бізнес-проект має вартість 450 тис. дол. За попередніми розрахунками прибуток, який можна отримати в разі успішного завершення бізнес-проекту становить 180 тис. дол. США.

Визначити ступінь ризику нового науково-дослідного бізнес-проекту за умови, досить значного обмеження у вихідній інформації.

Завдання 3. Який вплив керівництва підприємства може надати на організацію процесу управління ризиками? Обґрунтуйте власну думку.

Завдання 4. Необхідно скласти структурно-логічну схему здійснення процесу управління ризиками підприємства.

Для повторення

Терміни і поняття: ризик, фінансовий ризик, види фінансових ризиків, управління ризиками, хеджування, диверсифікація ризику, аналіз ризиків, політика управління фінансовим ризиком.

Питання для самоперевірки знань

1. Обґрунтуйте, що на вашу думку означає фінансовий ризик?
2. Назвіть, які виділяють види ризиків в ринковій економіці?
3. Охарактеризуйте стратегію і тактику управління фінансовими ризиками.
4. Дайте оцінку економічній сутності процесу управління ризиками на підприємстві.
5. Охарактеризуйте, які існують підходи до попередження ризикових ситуацій на підприємстві.
6. Який вплив керівництва підприємства може надати на організацію процесу управління ризиками?
7. Назвіть як називається процес використання механізмів зменшення ризиків?

8. Що є головною метою управління фінансовими ризиками?
9. Що означає поняття ідентифікації ризиків?
10. Як, на вашу думку, називаються ризики які можуть нести в собі як втрати, так і додатковий прибуток?

Теми рефератів

1. Сутність фінансових ризиків підприємства та способи управління ними.
2. Показниками оцінки фінансових ризиків.
3. Класифікація фінансових ризиків.
4. Аналіз впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на ризики підприємства.
5. Управління ринковими ризиками.
6. Управління операційними ризиками.
7. Загальні принципи і специфіка управління ризиками підприємства.
8. Ризик-менеджмент на рівні підприємства.
9. Діагностика банкрутства підприємств.
10. Методи ухилення і компенсації ризику.
11. Методи управління фінансовим ризиком.
12. Процес управління ризиками на підприємстві.
13. Управління ризиками, що виникають при лізинговому інвестуванні.
14. Управління виробничими ризиками на підприємстві.
15. Хеджування ризиків.
16. Основні стратегії виведення підприємства з кризи.

Використані джерела: [1; 6; 7; 9; 10; 14; 16; 17; 20; 21; 24; 25; 27; 29; 42; 44; 48; 50]

Тема 9. Стратегія фінансового управління підприємством. Дивідендна політика.

Навчальні питання:

1. Сутність стратегії фінансового управління.
2. Стратегічне і поточне фінансове планування.
3. Дивідендна політика.

Короткий опорний конспект

9.1. Сутність стратегії фінансового управління

Як відомо, стратегія – це план певної діяльності, який охоплює тривалий період, спосіб досягнення поставленої складної мети. Так, Г.В.Осовська та ін. вважають, що стратегія – це мистецтво керувати соціально-економічними процесами, визначення головного напрямку у досягненні кінцевого результату [24, с. 298].

Стратегія – це:

- 1) обґрунтування стратегічної мети і похідних від неї цілей та комплекс заходів, спрямованих на мінливості внутрішніх і зовнішніх умов;
- 2) мистецтво керівництва великомасштабними проектами, реалізації довготермінових планів;
- 3) загальний план проведення певних видів роботи і реалізації відповідних видів діяльності;
- 4) довготермінова політика та заходи щодо її конкретизації в окремих сферах науково-технічного розвитку окремих суб'єктів підприємницької діяльності на макроекономічному та мікроекономічному рівнях [16, с. 372].

М.В.Грідчіна у своїх дослідженнях доводить, що кожна стратегія пов'язана з певними капіталовкладеннями, тому ключовим показником стратегічного фінансового планування є обсяг капіталовкладень. Добираючи інвестиційні проекти, що відповідають вибраній стратегії, менеджери враховують скільки фінансових ресурсів вони можуть залучити. Обмеженість фінансових ресурсів може спричинитися до обмеження бюджету капіталовкладень, а це, в

свою чергу, до перегляду інвестиційної програми [10, с. 198].

Стратегія підприємства – це загальний, всебічний план досягнення цілей; визначення основних довгострокових цілей та завдань підприємства, прийняття курсу дій і розподілу ресурсів, необхідних для досягнення поставлених цілей [14, с. 325]. Стратегія ведення бізнесу підприємства залежить від вибору організаційно-правової форми. Слід врахувати, що існує взаємозалежність між формою ведення бізнесу та можливостями фінансування, структурою капіталу, вартістю мобілізації фінансових ресурсів, оподаткуванням, рівнем витрат, можливостями використання послуг фінансового ринку тощо. Тому вибір організаційно-правової форми діяльності підприємства зумовлює необхідність аналізу й оцінки таких критеріїв, як: можливість і доцільність участі в управлінні підприємством та контролю за його діяльністю; кількість засновників, акціонерів та рівень їх відповідальності; умови та право набуття власності та правонаступництва; можливість забезпечення фінансовими ресурсами; рівень накладних витрат; вплив оподаткування на результати фінансової діяльності; узгодження із законодавчою базою [13, с. 27–28].

Фінансова стратегія підприємства це – система довготермінових заходів фінансової діяльності підприємства (компанії) та вибір найефективніших шляхів їх реалізації. Основними *етапами* формування фінансової стратегії підприємства є: формування стратегічної мети фінансової діяльності підприємства та обґрунтування фінансової політики щодо окремих аспектів фінансової діяльності; конкретизація показників фінансової стратегії за термінами її реалізації; комплексна оцінка розробленої фінансової стратегії [16, с. 373]. Окремі автори вважають, що формування фінансової стратегії здійснюється за такими *етапами*:

1. Визначення загального періоду формування фінансової стратегії.
2. Дослідження факторів зовнішнього фінансового середовища і кон'юнктури фінансового ринку.
3. Формування стратегічних цілей фінансової діяльності підприємства.
4. Конкретизація цільових показників фінансової стратегії по періодах її

реалізації.

5. Розробка фінансової політики по напрямках фінансової діяльності, що вивчаються.

6. Розробка систем організаційно-економічних заходів по забезпеченню реалізації фінансової стратегії.

7. Оцінка ефективності розробленої фінансової стратегії [48, с. 248–249].

Організаційна структура системи управління фінансами на підприємстві значною мірою залежить від розмірів підприємства, специфіки його фінансово-господарської діяльності, форми організації підприємницької діяльності, а також стану ринку фінансових ресурсів у країні.

Система управління фінансами на малих та великих підприємствах відрізняються не тільки організаційною побудовою, а й переліком і складністю завдань, які необхідно вирішувати в процесі управління рухом фінансових ресурсів. Проблема управління рухом фінансових ресурсів обмежується вирішенням питань, пов'язаних з банківським кредитуванням, розподілом прибутку, управлінням грошовими коштами, дебіторською та кредиторською заборгованістю [50, с. 18–19].

Методи організації управління фінансами включають процедури різного рівня складності та відповідальності.

Перший рівень: сприйняття фінансових рішень щодо стратегічного розвитку підприємства і поточній діяльності; залучення джерел інвестування та їх використання; проведення фінансової політики.

Другий рівень: здійснення фінансових розрахунків; оформлення фінансових документів; складання звітності підприємств тощо [25, с. 34].

Специфічні особливості управління фінансами великого підприємства полягають у тому, що поряд з виробничою та фінансово-господарською діяльністю, такі підприємства приймають участь у формуванні статутного капіталу інших акціонерних товариств [25, с. 25]. Ефективне управління фінансовою діяльністю підприємства забезпечується реалізацією ряду *принципів* і основними з яких є:

1. Інтегрованість із загальною системою управління підприємством. У якій би сфері діяльності підприємства не приймалося управлінське рішення, воно прямо або побічно впливає на формування грошових потоків і результати фінансової діяльності. Фінансовий менеджмент безпосередньо пов'язаний з виробничим менеджментом, інноваційним менеджментом, менеджментом персоналу та іншими видами функціонального менеджменту.

2. Комплексний характер формування управлінських рішень. Всі управлінські рішення щодо формування, розподілу і використання фінансових ресурсів і організації грошового обігу підприємства тісно взаємозалежні і здійснюють прямий або непрямий вплив на результати його фінансової діяльності. У ряді випадків цей вплив може носити суперечливий характер. Так, наприклад, здійснення високоприбуткових фінансових інвестицій може викликати дефіцит у фінансуванні виробничої діяльності і як наслідок – істотно зменшити розмір операційного прибутку (тобто знизити потенціал формування власних фінансових ресурсів). Тому фінансовий менеджмент повинний розглядатися як комплексна керуюча система, що забезпечує розробку взаємозалежних управлінських рішень, кожне з яких вносить свій вклад у загальну результативність фінансової діяльності підприємства.

3. Варіативність підходів до розробки окремих управлінських рішень.

Реалізація цього принципу припускає, що підготовка кожного управлінського рішення в сфері формування і використання фінансових ресурсів і організації грошового обігу повинна враховувати альтернативні можливості дій. При наявності альтернативних проєктів управлінських рішень їхній вибір для реалізації повинен базуватись на системі критеріїв, що визначають фінансову ідеологію, фінансову стратегію або конкретну фінансову політику і стратегію підприємства. Система таких критеріїв устанавлюється безпосередньо самим підприємством [44, с.7–9].

Отже, фінансовий менеджмент, організований з урахуванням викладених принципів. Дозволяє формувати ресурсний потенціал для високих темпів приросту виробничої діяльності підприємства, підвищувати його конкурентну по-

зицію на товарному і фінансовому ринках, забезпечувати стабільний економічний розвиток у перспективі. Механізм управління фінансами на підприємстві включає фінансовий аналіз діяльності підприємства, формування поточних та довгострокових фінансових планів, їх реалізацію, координацію діяльності відповідних структурних підрозділів з фінансовою службою підприємства, а також контроль за виконанням планів і внесення при потребі змін до них [50, с. 12].

Фінансовий контроль – це цілеспрямована діяльність щодо забезпечення виконання суб'єктами господарювання встановлених форм і методів реалізації фінансових відносин, аналізу їхньої ефективності і розробки пропозицій їх удосконалення [13, с. 207]. Методами фінансового контролю – є прийоми і засоби здійснення фінансового контролю. До них належать: перевірки, аналіз фінансово-господарської діяльності, звіти про фінансову діяльність перед органами державної законодавчої та виконавчої влади, інвентаризації, ревізії тощо [17, с. 273].

Отже, фінансовий контроль є одним із важливих функціональних елементів управління фінансами підприємства. Адже саме фінансовий контроль пов'язаний і органічно поєднується з такими елементами, як: фінансове планування; оперативне управління фінансами; формування грошових потоків тощо.

9.2. Стратегічне і поточне фінансове планування

Фінансове планування, як суб'єктивний процес розроблення та виконання планових завдань, має базуватись на об'єктивних умовах та врахуванні дій економічних законів та закономірностей. Останні впливають на встановлення основних напрямків руху фінансових ресурсів, сутності фінансових планів, а також на організацію даного процесу на перспективу. В цей же час, багато залежить від наукового підходу до рівня фінансового планування та належної організації його фінансово-господарської діяльності. Від використання прогресивних методів та видів планування буде залежати раціональне (ефективне) врахування всіх ресурсів, дієвість ринкових важелів, стимулів і благополуччя

підприємства в цілому. Фінансове планування підпорядковане цілям стратегії розвитку підприємства. Залежно від горизонту планування розрізняють коротко- (до 1 року), середньо- (від 1 до 3-5 років) та довгострокові (від 3-5 років) плани. Різні види фінансових планів вирішують різні завдання. Загалом можна виділити два рівні фінансового планування: довгострокове та короткострокове.

Довгострокове планування охоплює період понад 1 рік (зазвичай 3–5 років і більше) і присвячене вирішенню великомасштабних завдань. Довгостроковий план розробляється керівництвом підприємства і містить головну стратегічну мету підприємства на перспективу.

Короткострокове планування охоплює період до 1 року (рік, півроку, квартал, місяць), включає поточне (на рік з розбивкою по кварталах або по місяцях) та оперативне (на квартал з помісячною розбивкою, на місяць з подекадним або помісячним поділом) [42, с. 149]. *Фінансове планування* – це процес розробки системи фінансових планів і бюджетів по забезпеченню функціонування і розвитку підприємства необхідними фінансовими ресурсами і підвищення ефективності його фінансової діяльності в наступному періоді. Основні сфери довгострокового планування нами представлені на рис. 9.1.

Рис. 9.1. Основні сфери довгострокового планування

Джерело: сформовано авторами на основі [42, с. 148]

Значення фінансового планування полягає в тому, що воно:

- втілює стратегічні цілі в форму конкретних фінансово-економічних показників;
- забезпечує фінансовими ресурсами операційну та інвестиційну діяльність підприємства;
- визначає життєздатність проєкту підприємства в умовах конкуренції;
- є фактором отримання фінансової підтримки з боку як внутрішніх, так і зовнішніх інвесторів [44, с. 209].

Фінансове планування містить такі елементи: цілі: новаторські, розв'язання проблеми, звичайні робочі обов'язки, удосконалення; програми: цільові комплекси, робочі; нормативи і норми: державні, регіональні, місцеві, галузеві, суб'єктів господарювання; правила: загальні, окремі; процедури. Слід зазначити, що форма і зміст кожного із видів фінансового плану визначаються підприємством самостійно. Вони можуть бути різними, але всередині підприємства вони мають бути погодженими між собою і підпорядкованими основним завданням фінансового планування: ресурсному забезпеченню виконання плану економічного і соціального розвитку; забезпеченню рентабельності, фінансової стійкості, платоспроможності, кредитоспроможності та високої ліквідності боргових зобов'язань протягом планового періоду [42, с. 151].

Поточне фінансове планування полягає в розробці конкретних видів поточних фінансових планів, які дозволяють визначити на наступний період усі джерела фінансування розвитку підприємства, сформувати структуру його доходів і витрат, забезпечити постійну платоспроможність підприємства, визначити структуру його активів і капіталу на кінець періоду, що планується [44, с. 211].

Фінансове планування на рівні суб'єктів господарювання – це процес планування надходжень і використання фінансових ресурсів, установлення оптимальних співвідношень у розподілі доходів підприємства. У ринковій економіці вдосконалення фінансового планування на мікрорівні відбувається безпе-

первно, воно має якісно більш суттєве значення для підприємств порівняно з директивно-плановою економікою. Без фінансового планування не може бути досягнутий той рівень управління виробничо-господарською діяльністю підприємства, який забезпечує йому успіх як на фінансовому, так і на товарному ринках, постійне вдосконалення матеріально-технічної бази, соціальному розвитку колективу. Жоден з інших видів планування не може мати для підприємства такого узагальнюючого, глобального значення, бо тільки фінанси охоплюють усі без винятку сторони й ділянки його функціонування.

Фінансове планування сприяє виявленню внутрішніх резервів для потреб підприємства. Це забезпечується таким чином:

- фінансове планування виходить із необхідності найефективнішого використання виробничих потужностей, нової техніки і обладнання, передової технології виробництва, синергетичних ефектів, поліпшення якості продукції згідно світових стандартів ISO;

- виконання планів щодо обсягу прибутку та інших фінансових ресурсів (наприклад, амортизації на повне відновлення основних засобів виробництва) потребує дотримання планових норм витрат праці і матеріальних ресурсів;

- обсяг фінансових ресурсів, який визначається при плануванні, не дає змоги підприємству робити позапланові капітальні вкладення або ускладнює створення надмірних запасів матеріальних ресурсів [43, с. 213].

На вибір стратегії фінансування значною мірою впливають не тільки *внутрішні* фактори: темпи зростання прибутку, бажання чи небажання засновників збільшити частку прибутку, що спрямовується на реінвестування, замість зростання дивідендних виплат, а й *зовнішні*: досяжність для підприємства банківських кредитів, рівень відсоткових ставок за користування кредитом, можливість залучення капіталу через ринок цінних паперів, стабільність податкового законодавства, рівень інфляції, а також інші фактори, які можна об'єднати в одне загальне поняття „інвестиційний капітал” [10, с.159].

Як бачимо, фінансове планування класифікують за різними ознаками. Доречно виділити і підтримати дослідження І.А.Бігдана, Л.І.Лачкова,

В.М.Лачкова, О.В.Жилякова [42].

Фінансове планування класифікують за різними ознаками (табл. 9.1):

Таблиця 9.1.

Класифікація фінансового планування

<i>Ознаки класифікації</i>	<i>Види планування</i>
За періодом часу:	короткострокове – поточне і оперативне; довгострокове – стратегічне і перспективне.
За масштабами поставленої мети:	стратегічне; тактичне; оперативне.
За пріоритетами керівництва у виборі базової (вихідної) інформації:	реактивне; інактивне; преактивне; інтерактивне.
За моделями, що використовуються:	розробка фінансової частини бізнес-плану; бюджетування; складання планових фінансових документів за формою наближених до фінансової звітності (прогнозування фінансової звітності).
За методами, що використовуються:	балансовий метод; розрахунково-аналітичний метод; нормативний метод; метод оптимізації планових завдань; метод експертних оцінок; програмно-цільовий метод; метод економіко-математичного моделювання; коефіцієнтний метод.
За підходами, що використовуються:	прогнозу обсягів реалізації; балансу грошових витрат і надходжень; бюджету готівки; бюджету додаткових вкладень капіталу; складання таблиці доходів і витрат; визначення потреби у зовнішньому фінансуванні; регресійного аналізу; відсотка від продажу; прогнозування балансу активів і пасивів підприємства; розрахунку точки беззбитковості.

Джерело: сформовано авторами на основі [42, с. 147]

Стратегічний план – більш містке поняття, ніж довгостроковий, оскільки передбачає формулювання лише стратегічних для підприємства цілей, охоплює всі сфери його діяльності й окреслює основні етапи досягнення сформульованих у плані цілей [50, с. 396]. Стратегічне планування виконує кілька важливих завдань: визначає перспективні напрями розвитку підприємства, основні

види його діяльності, уможлиблює об'єднання в єдину систему чотирьох найважливіших напрямів у плануванні – реалізація продукції (робіт, послуг), фінансування виробництва та закупівлі; формує для підприємства загалом, а також для кожного структурного підрозділу конкретні цілі, що відповідають стратегії його розвитку; стримує менеджерів до глибшого оцінювання сильних і слабких сторін підприємства (SWOT-аналіз), розрахувати можливі ризики; створює підґрунтя для раціонального розвитку обмежених економічних ресурсів [10, с. 197].

Стратегічне фінансове планування спрямоване на середньо- та довгострокову перспективу і орієнтоване на вирішення ключових, визначальних для підприємства фінансових цілей, від досягнення яких залежить його існування в майбутньому періоді.

Стратегічне фінансове планування – визначає найважливіші показники, пропорції і темпи простого і розширеного відтворення; виступає головною формою реалізації цілей підприємства і включає розробку фінансової стратегії підприємства. Адже стратегічне планування є систематизований і логічний процес, заснований на раціональному мисленні. У той же час, стратегічне фінансове планування є мистецтвом прогнозування, дослідження розрахунків і вибору альтернатив. Основним результатом стратегічного планування є стратегічний план комерційної організації (до 5 років і більше). Змістом стратегічного планування є загальні цілі і політика комерційної організації. Стратегічне планування містить у собі рішення основних проблем комерційної організації, у тому числі фінансового забезпечення: найбільш довгострокове в порівнянні з іншими видами планування; створює передумови для більш детального планування і прийняття поточних рішень; додає діяльності комерційної організації в різні періоди послідовності і внутрішньої єдності [42, с. 148–149].

Формування стратегічних цілей фінансової діяльності підприємства повинне бути спрямоване передусім на реалізацію головної мети фінансового менеджменту – максимізацію ринкової вартості підприємства. З цією метою необхідно, перш за все, виявити залежність між можливостями зростання ринкової

вартості підприємства і загрозою його банкрутства. З урахуванням цієї залежності необхідно вибрати таку цільову модель фінансової стратегії, яка забезпечувала б підприємство постійним зростанням його ринкової вартості при нейтралізації загрози банкрутства.

Цілі фінансової стратегії повинні забезпечувати також реалізацію напряму загальної стратегії економічного розвитку підприємства. Ці цілі досягаються за таких умов: достатності капіталу для формування необхідних активів; оптимальності якісної структури активів і фінансової структури капіталу; прийнятності рівня фінансових ризиків; застосування фінансових інновацій (вихід на нові сегменти фінансового ринку, використання нових грошових і фондових інструментів, впровадження нових технологій проведення фінансових операцій тощо) [43, с. 219].

Стратегічне планування – це одна з функцій управління, яка являє собою процес вибору цілей організації та шляхів їх досягнення. Отже, поточне планування призначене для забезпечення підприємства фінансовими ресурсами на майбутній період.

9.3. Дивідендна політика

У ринкових умовах господарювання важливим аспектом фінансової діяльності підприємств є формування та реалізація їх дивідендної політики. Вона впливає на фінансовий стан підприємства, структуру капіталу, можливості самофінансування і залучення фінансових ресурсів, на ринковий курс акцій та ін.

Дивідендна політика безпосередньо пов'язана з розподілом чистого прибутку підприємства і виплатою дивідендів на користь власників корпоративних прав.

Окремі автори вважають, що дивіденди – це частина прибутку акціонерного товариства, котра щорічно розподіляється серед акціонерів після сплати податків, відрахувань на просте і розширене відтворення та до страхових (резервних) фондів і сплати відсотків за банківський кредит [17, с. 123].

Дивіденди являють собою доходи, які одержують власники цінних паперів з розподілу чистого прибутку відповідно до їх частки в статутному капіталі то-

вариства. Дивіденди – це частина чистого прибутку акціонерного товариства, котра щороку розподіляється серед акціонерів відповідно до частки їх участі у власному капіталі товариства. Дивіденд зі звичайних акцій залежить від суми прибутку акціонерного товариства. Дивіденд зі привілейованих акцій сплачують у заздалегідь встановленому розмірі як фіксований відсоток від їхньої вартості.

Види дивідендів:

1) Річний дивіденд – який виплачується за підсумками діяльності за рік, він включає всі попередні види виплати дивідендів, що мали місце протягом року.

2) Проміжний дивіденд – це дивіденд, що включається в річний дивіденд і виплачується як авансовий платіж.

3) Підсумковий дивіденд – це останній виплачений дивіденд за звітний період [9, с. 196].

За своєю сутністю *дивідендна політика* – це сукупність цілей і задач, поставлених суб'єктом господарювання у сфері виплати дивідендів, а також набір методів і заходів для їх використання [13, с. 84–85].

Дивідендна політика – це набір цілей і завдань, які ставить перед собою керівництво підприємства у галузі виплати дивідендів, а також сукупність методів і засобів їх досягнення.

Оптимізація дивідендної політики – це оптимізація співвідношення між прибутком, що виплачується у вигляді дивідендів, і тим, який реінвестується з метою максимізації доходів власників. Слід зауважити, що дохід власників корпоративних прав формується двома шляхами: за рахунок виплати дивідендів у грошовій або інших формах та внаслідок приросту вартості належних їм корпоративних прав [46, с. 150].

Дивідендна політика – це політика щодо розподілу отриманого підприємством прибутку за умови, що власники підприємства мають право на отримання частини прибутку у вигляді дивідендів. Дивідендна політика суттєво впливає на процес залучення джерел фінансування, оскільки капітал підприємства може формуватись за рахунок як внутрішніх, так і зовнішніх джерел фінансування [50, с. 307]. Дивідендна політика – складова загальної фінансової політи-

ки акціонерного товариства, спрямована на зростання ринкової вартості акцій [21, с. 196].

Окремі автори вважають, що дивідендна політика – це складова загальної фінансової політики акціонерного товариства, спрямована на зростання ринкової вартості акцій [17, с. 358].

Таким чином, уніфікованого підходу до визначення сутності дивідендної політики у сучасних науковців немає, що свідчить про недостатнє наукове опрацювання дослідниками цієї економічної категорії.

Метою дивідендної політики є досягнення такого співвідношення між розподіленою та нерозподіленою частинами прибутку, яке забезпечувало б достатній рівень прибутку для акціонерів у поточному періоді та зростання ринкової вартості підприємства у майбутньому за рахунок капіталізації прибутку [46, с. 150].

Зв'язок між дивідендною політикою і фінансуванням підприємства за рахунок власних джерел полягає у тому, що збільшення частки прибутку на дивіденди спричиняє зменшення коштів на реінвестицію. Слід звернути увагу, що політика підприємства на тезаврацію прибутку, як правило, призводить до збільшення власного капіталу і зміни загальної структури капіталу. Це певною мірою впливає на фінансове забезпечення формування активів підприємства. Тому оптимізація дивідендної політики полягає у раціональному співвідношенні між величиною прибутку, спрямованого на виплату дивідендів, і частиною, що реінвестується для збільшення доходів підприємства.

В процесі формування та виконання дивідендної політики перед підприємством постають такі основні *задачі*:

- визначення факторів, що впливають на розподіл прибутку;
- встановлення оптимальних пропорцій між величиною дивідендів і реінвестуванням прибутку;
- оцінювання впливу розподілу чистого прибутку на ринкову вартість акцій та інвестиційну привабливість підприємства;
- визначення найбільш оптимальної структури та величини статутного і

власного капіталу підприємства;

- застосування раціональних методів і форм нарахування і виплати дивідендів;

- оптимізація стратегії виплати дивідендів щодо податкової системи; узгодження дивідендної політики з інтересами власників, кредиторів та підприємством [13, с. 84–85].

Інші автори до основних завдань дивідендної політики, відносять:

- виявлення основних факторів, які впливають на прийняття рішення щодо виплати дивідендів чи реінвестування прибутку;

- визначення оптимального співвідношення між розподіленням і тезаврованим прибутком;

- оцінку впливу рішення щодо порядку розподілу чистого прибутку на ринкову вартість корпоративних прав підприємства та його інвестиційну привабливість;

- визначення оптимальної для підприємства величини статутного і власного капіталу;

- узгодження стратегії виплати дивідендів із податковим законодавством;

- вибір найприйнятнішого методу та форми нарахування і виплати дивідендів;

- оцінку впливу дивідендної політики на вирішення конфлікту інтересів між власниками, кредиторами та керівництвом підприємства [46, с. 150].

Реалізація зазначених завдань можлива за умови максимального врахування та об'єктивної оцінки факторів, що впливають на формування політики розподілу чистого прибутку підприємства.

Основні завдання, які мають бути обов'язково вирішені в процесі реалізації ефективної дивідендної політики: максимізація добробуту акціонерів; достатнє фінансування діяльності компанії.

На дивідендну політику, зокрема впливають:

1. Правові обмеження. У більшості країн дивіденди відповідно до законодавства сплачуються з прибутку або емісійного доходу.

2. *Обмеження контрактного характеру.* Якщо компанія має намір отримувати довгострокову позику, вона за вимогою банківської системи може обмежити мінімальний розмір нерозподіленого прибутку або мінімальний відсоток прибутку, який повинен реінвестуватися у виробництво.

3. *Обмеження у зв'язку з недостатньою ліквідністю.* Підприємство може не мати в достатній кількості грошових коштів та їх еквівалентів для виплати дивідендів. Причинами можуть бути не тільки проблеми у фінансово-господарській діяльності та низькому рівні прибутку, а й проблемами управління грошовими коштами підприємства.

4. *Обмеження у зв'язку з виробничими потребами.* Дивідендні виплати можуть обмежуватись у зв'язку з необхідністю накопичення прибутку для здійснення капіталовкладень.

5. *Обмеження у зв'язку з інтересами акціонерів.* Сукупний дохід акціонера складається з дивідендних виплат та зростання курсової вартості акцій. Менеджери багатьох підприємств прагнуть проводити дивідендну політику, яка б максимізувала сукупний дохід акціонера.

6. *Обмеження рекламно-інформаційного характеру.* Оскільки про порядок виплати та розміри дивідендів компанія широко інформує громадськість, вона часто намагається зберегти стабільну дивідендну політику, навіть при змінах у діяльності компанії [50, с. 311–312].

Основні *фактори*, які впливають на дивідендну політику, можна згрупувати наступним чином:

1) *Фактори впливу на потребу підприємства в інвестиційних коштах:* стадія життєвого циклу – на початкових стадіях своєї фінансово-господарської діяльності підприємство змушене віддавати перевагу потребам свого розвитку, обмежуючи виплату дивідендів. Темп зростання – якщо підприємство швидко розвивається та має можливість активізувати свою інвестиційну діяльність, доцільно обмежувати виплати дивідендів для збереження капіталу та його інвестування. Ступінь готовності інвестиційних проєктів до впровадження – за наявності потреби у прискореному завершенні або введенні в дію окремих інвес-

тиційних проєктів необхідність концентрації власних ресурсів зростає.

2) *Фактори впливу на можливість формування альтернативних джерел фінансування*: вартість зовнішніх джерел фінансування – за умови зниження рівня цін на фінансові ресурси, що залучаються на ринку капіталів, підприємство може дозволити собі спрямувати на виплату дивідендів більш високу частку прибутку.

Доступність зовнішніх джерел фінансування – якщо доступ до зовнішніх джерел буде обмежений за терміном, обсягом позик або рівнем кредитоспроможності підприємства, це зумовлює необхідність спрямування ним більшої частини прибутків на покриття запланованих фінансових потреб.

3) *Фактори впливу об'єктивних обмежень на пропорції розподілу прибутку*: фінансові обмеження можуть стосуватися структури капіталу підприємства, уникнення високої вартості фінансування, підтримання достатнього рівня фінансового стану (платоспроможності емітента і рентабельності власного капіталу власників). Договірні обмеження обумовлюються спеціальними контрактами, установчими документами.

Наприклад, розмір дивідендних виплат по відношенню до прибутку може бути чітко визначеним (фіксованим). Юридичні обмеження передбачають, що загальні фінансові та процедурні питання, пов'язані з розподілом прибутку, регулюються на законодавчому рівні. Зокрема, якщо підприємство неплатоспроможне або оголошене банкрутом, виплата дивідендів в грошовій формі заборонена.

Інші обмеження пов'язані з необхідністю врахування преференцій найважливіших груп власників, більшість з яких може бути орієнтована на споживання (виплату дивідендів) або на заощадження (реінвестування прибутку та збільшення вартості підприємства). Важливе значення має і забезпечення утримання контролю власників над діяльністю підприємства.

4) *Інші фактори*: розмір та масштаби діяльності емітента визначають можливості доступу компанії на ринок капіталу і управління рівнем дивідендних виплат (для великих компаній ці можливості є більш широкими). Рівень

дивідендних виплат повинен враховувати рівень відсоткових ставок на ринку капіталів і розмір дивідендів, що сплачують конкуренти. Слід також мати на увазі, що відсутність або низький рівень виплати дивідендів негативно впливає на ринковий курс корпоративних прав підприємства-емітента. Кон'юнктура товарного ринку, учасником якого є підприємство-емітент, здійснює вплив на ефективність капіталізації прибутку, яка суттєво зростає у період підйому товарної кон'юнктури [46, с. 151–152].

Дослідження науковців привели до появи основних теорій дивідендної політики: теорії переваги дивідендів; теорія мінімізації дивідендів; сигнальна теорія дивідендів; теорія відповідності дивідендної політики складу дивідендів. Основні розробники *теорії переваги дивідендів* М.Гордон і Д. Лінтнер виходять з того, що інвестори хочуть мінімізувати ризик, тому завжди надають перевагу поточним дивідендам можливих майбутнім виплатам і майбутнім приростам акціонерного капіталу.

Отримані регулярні дивіденди зменшують ризик, невизначеність для акціонерів, які вважають за краще менший, але постійний дохід на вкладений капітал. Це призводить до підвищення ціни акціонерного капіталу, так як збільшується попит на акції. І навпаки, якщо дивіденди компанією не виплачуються, то збільшується невизначеність, зростає необхідна інвесторами норма доходу, що призводить до зниження ринкової ціни акцій [9, с. 68].

Теорія мінімізація дивідендів („теорія пільгових переваг” відповідної до даної теорії – ефективність дивідендної політики визначається критерієм мінімізації податкових витрат по поточних і майбутніх доходах власників; *сигнальна теорія дивідендів* „теорія сигналізації” – ця теорія побудована на тім, що основні моделі оцінки поточної реальної ринкової вартості акцій, як базисний елемент, використовують розмір виплачуваних по ній дивідендів; *теорія відповідності дивідендної політики складу дивідендів* „теорія клієнтів” – у відповідності до даної теорії компанія повинна здійснювати таку дивідендну політику, яка відповідає очікуванням більшості акціонерів, якщо основний склад акціонерів віддає перевагу поточному доходу, то дивідендна політика повинна вихо-

дити з переважної капіталізації прибутку в процесі його розподілу [25, с. 137–138].

В основу багатьох дивідендних політик покладено досить прості методики *виплати дивідендів*, серед яких найпоширенішими вважають такі:

1. *Постійний відсотковий розподіл прибутку*. При цій методиці дивіденди сплачуються на основі незмінного коефіцієнта дивідендного виходу:

$$k = \frac{\text{Дивіденди}}{\text{Прибутокпоточного року}}, \quad (9.1)$$

При такому підході дивіденди суттєво залежать від фінансових ресурсів і можуть коливатися, що призводить до падіння ринкової ціни акцій.

2. *Фіксовані дивідендні виплати*. При даній методиці розмір дивідендів не змінюється незалежно від результатів виробничої діяльності.

Метод фіксованих дивідендних виплат дивідендів в незмінному розмірі протягом тривалого періоду незалежно від змін курсової вартості акцій. При ефективній роботі підприємства через деякий час дивіденди можуть бути дещо збільшені і знову рівень виплат буде триматися досить довго. Такий метод дозволяє уникнути коливань дивідендів, природно, стабільність виплат повинна залучати акціонерів. Але якщо прибуток сильно знижується, виплата фіксованих дивідендів підриває ліквідність підприємства [9, с. 69].

3. *Методика гарантованого мінімуму та екстра-дивідендів*. При використанні даної методики виплачуються постійні дивіденди, а в разі успішної діяльності підприємства виплачуються додатково екстра-дивіденди, які мають разовий характер і виплачуються, як правило, не дуже часто.

4. *Виплата дивідендів за залишковим принципом*. В даній методиці передбачено те, що на початку складають бюджет капіталовкладень, в т.ч. частину прибутку, яку необхідно при цьому використати. Частина прибутку, що залишилась, використовують для виплати дивідендів.

5. *Виплата дивідендів акціями*. Таку методику використовують у випадках, якщо необхідно реінвестувати прибуток, стимулювати діяльність менеджерів підприємства, коли існує нестача коштів для виплати дивідендів, необ-

хідно змінити структуру капіталу та ін. [50, с. 313–314].

б. *Постійний відсотковий розподіл прибутку.* Приймається, що дивідендний фонд становить певний відсоток чистого прибутку мінус дивіденди за привілейованими акціями:

$$\frac{\text{дивідендний фонд}}{\text{чистий прибуток} - \text{дивідендний фонд по привілейованим акціям}} \times 100\% \times \text{const} \quad (9.2)$$

Такий підхід використовують рідко, так як при істотних коливаннях прибутку будуть різко змінюватися і дивіденди [9, с. 69]. В процесі складання фінансових планів та моделювання діяльності підприємства мають бути узгоджені його інвестиційна, виробнича, фінансова та дивідендна політика. Побудова будь-якої моделі передбачає докладний аналіз фінансових показників попередньої фінансово-господарської діяльності підприємства, його положення на ринку. При цьому необхідно проаналізувати існуючі дивідендну та фінансову політики підприємства, врахувати його плани щодо прийняття ризиків, а також можливі зміни в макроекономічній ситуації, зокрема в економічних та політичних ризиках, рівнях інфляції та відсоткових ставках [50, с. 406–407].

Дивіденди нараховують із нерозподіленого прибутку, не сплаченого у вигляді дивідендів, і залишку для фінансування господарської діяльності. Сплачувати дивіденди підприємства можуть як готівкою, акціями (капіталізовані дивіденди) свого підприємства, так і акціями інших (часто дочірніх) підприємств (реорганізаційні дивіденди). Завжди існує деякий діапазон у сфері дивідендної політики, хоча в кінцевому підсумку для акціонерів вигідне те, що прийнятне для ради директорів [21, с. 201].

Форвардна ціна акцій, за якою не сплачуються дивіденди:

$$F = S(1 + r \frac{t}{T}), \quad (9.3)$$

де: F – форвардна ціна, грн; S – ціна „спот” акції, грн; r – безризикова ставка, од.; t – строк дії форвардного контракту, днів; T – тривалість фінансового року, днів.

„*Спот*” – ціна, за якою відбувається продаж валюти або товару з негайною або швидкою його доставкою; вид угоди на наявні товари, зокрема при бі-

ржовій торгівлі, що передбачає негайну оплату [24, с. 293].

Розрахунок розміру дивідендних виплат на одну акцію здійснюють за наступною формулою:

$$PДВ_{na} = \frac{\PhiДВ - \PhiДВ_{прив}}{K_{na}}, \quad (9.4)$$

де: $\PhiДВ$ – фонд дивідендних виплат, сформованих згідно з обраним типом дивідендної політики, грош. од.; $\PhiДВ_{прив}$ – кількість простих акцій, емітованих акціонерним товариством. Коефіцієнт дивідендних виплат (дивідендний вихід, коефіцієнт платіжності) ($K_{дв}$) розраховують за формулою:

$$K_{дв} = \frac{\PhiДВ}{ЧП} \text{ або } K_{дв} = \frac{Д_a}{ЧП_a}, \quad (9.5)$$

де: $ЧП$ – сума чистого прибутку акціонерного товариства, грош. од.; $Д_a$ – сума дивідендів, сплачених на одну акцію, грош. од.; $ЧП_a$ – сума чистого прибутку в розрахунку на одну акцію, грош. од. Коефіцієнт співвідношення між ціною і доходом за акцію (коефіцієнт „ціна-дохід”, цінність акції) ($K_{ц/д}$) розраховують за формулою:

$$K_{ц/д} = \frac{РЦ_a}{Д_a}, \quad (9.6)$$

де: $РЦ_a$ – ринкова ціна однієї акції, грош. од. [49, с. 112–113].

Отже, зміна ціни відбувається під дією низки ціноутворювальних факторів. У ринковій економіці найважливішими серед них є суспільна ціна виробництва, співвідношення попиту й пропозиції, темпів інфляції і купівельної спроможності грошей, ступеню державного адміністративного й економічного регулювання цін, стану цінової та нецінової конкуренції, ступеню монополізації виробництва.

Таким чином, система ціноутворення передбачає ефективне формування ціни при плановій собівартості та визначеному прибутку, яка повинна покривати всі витрати підприємств.

Разом із тим, система ціноутворення виступає важливим інструментом економічного регулювання економічних і фінансових відносин, адже правильно визначена ціна дасть можливість товаровиробнику бути конкурентоспромож-

ним як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках і мати постійну фінансову стабільність. Формуванню оптимальної дивідендної політики в країнах з розвиненою ринковою економікою присвячені численні теоретичні дослідження.

Доведено, що найпоширенішими із них є:

1) Теорія незалежності дивідендів, автори – Ф.Модільяні і М. Міллера, які стверджують, що вибрана дивідендна політика не робить ніякого впливу ні на ринкову вартість підприємства, ні на добробут власників у поточному або перспективному періодах [25, с. 137–138]. Головна теза теорії Ф.Модільяні і М. Міллера полягає в тому, що акціонери віддають перевагу стабільності дивідендної політики, а не отриманню надвисоких доходів.

Крім того, ці вчені вважали, що сума виплачуваних дивідендів приблизно дорівнює витратам, які необхідно нести для вишукування додаткових джерел фінансування інвестицій. Звідси науковці прийшли до висновку, що дивідендна політика на ціну акцій і сукупне багатство акціонерів не впливає і тому не потрібна; пріоритет потрібно віддавати інвестиційній політиці.

2) Теорія переваги дивідендів („синиця в руках”), автори – М.Гордон і Д. Лінтнер стверджують, що кожна одиниця поточного доходу (виплаченого у формі дивідендів) у чинність того, що вона „очищена від ризику” коштує завжди більше, ніж дохід відкладений на майбутнє, у зв’язку із власним йому ризиком [25, с. 137–138].

Вважаємо, одним із інструментів фінансового оздоровлення підприємства є реструктуризація в системі антикризового фінансового управління.

Реструктуризація підприємства – це здійснення організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на реорганізацію підприємства, зміну форм власності, управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню підприємства, збільшенню обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищенню ефективності виробництва та задоволенню вимог кредиторів [48, с. 274–275].

Отже, дивідендна політика – це частина загальної фінансової стратегії

акціонерного товариства, яка складається з оптимізації пропорцій між частками отриманого прибутку на споживання та капіталізації з метою забезпечення зростання ринкової вартості акцій.

Тестовий контроль

1. Фінансова стратегія визначає:

а) можливість збалансованого управління матеріально-технічними та грошовими ресурсами;

б) вивчення особливостей ринку з метою отримання максимального прибутку на тривалу перспективу;

в) стійкі доходи, зростання виробництва, розширення ринку збуту і сфер впливу.

2. Обмеження в сфері виплати дивідендів можуть застосовуватися в разі:

а) відсутності договірних обмежень з контрагентами та банками-кредиторами;

б) при наявності на момент виплати дивідендів підстав щодо порушення справи в банкрутстві підприємства або виникненні таких підстав в результаті виплати дивідендів;

в) у разі прийняття управлінського рішення про зменшення статутного фонду.

3. Під фінансовим планом розуміється:

а) кошторис витрат на виробництво продукції;

б) плановий документ, що відображає витрати на виробництво і реалізацію продукції;

в) плановий документ, який відображає надходження і витрачання грошових коштів організації.

4. Дивіденди по акціях виплачуються з:

а) виручки від продажів;

б) чистого прибутку;

в) нерозподіленого прибутку.

5. На дивідендні рішення впливають такі обмеження:

а) обрана організацією амортизаційна політика;

б) обмеження правового характеру;

в) облікова політика організації.

6. Дивідендний вихід показує:

а) частку повернутого капіталу, вкладеного в акції організації;

б) частку чистого прибутку, що виплачується акціонерами організації у вигляді дивідендів;

в) частку дивіденду, що виплачується по звичайних акціях, в сумі доходу на акцію.

7. Суть розрахунково-аналітичного методу планування фінансових показників полягає в:

а) розрахунку величини фінансового показника в плановому періоді на основі аналізу досягнутої величини цього показника, прийнятого за базу та індексів його зміни;

б) складанні декількох укрупнених бюджетів підприємства, найбільш раціональний з яких буде обраний в 1-2 місяці після початку виробничого циклу;

в) приблизних розрахунках фінансових показників на наступний звітний період з використанням прогнозних індексів.

8. Обмеження в сфері виплати дивідендів можуть застосовуватися в разі:

а) відсутності договірних обмежень з контрагентами та банками-кредиторами;

б) при наявності на момент виплати дивідендів підстав щодо порушення справи в банкрутстві підприємства або виникненні таких підстав в результаті виплати дивідендів;

в) у разі прийняття управлінського рішення про зменшення статутного фонду.

9. До основних показників, які характеризують ефективність дивідендної політики підприємства належать:

а) коефіцієнт цінності акцій;

б) сума додаткового капіталу;

в) сума реінвестованого прибутку.

10. Фінансова стратегія – це:

а) розробка нових форм і методів розподілу грошових коштів підприємства;

б) рішення задач конкретного етапу розвитку фінансів підприємства;

в) визначення довгострокового курсу в області фінансів підприємства, спрямованого на рішення крупномасштабних завдань.

Ситуаційно-аналітичні вправи

Завдання 1. Ціна „спот” акції дорівнює 25 грн, ставка без ризику – 15%.

Розрахуйте форвардну ціну акції за 7 місяців.

Завдання 2. Ціна „спот” цінних паперів – 75% номіналу, ставка без ризику – 11%. Необхідно визначити форвардну ціну облигації з постачанням через 5 місяців.

Завдання 3. Підприємство „Опціон-А” сплачувало дивіденди у сумі 10 грн, витрати на випуск склали – 10%. Акції котируються на ринку по 85 грн.

Необхідно визначити вартість капіталу від випуску звичайних акцій, якщо річні темпи приросту дивідендів будуть становити 7 %.

Завдання 4. Необхідно скласти структурно-логічну схему здійснення процесу стратегії планування підприємства.

Для повторення

Терміни і поняття: стратегія, стратегія підприємства, система управління фінансами, фінансове планування, фінансові стратегія, стратегічне планування, дивіденди, дивідендна політика, теорії дивідендної політики.

Питання для самоперевірки знань

1. Розкрийте сутність поняття „стратегія” та що покладено в основу стратегії підприємства. Які інтерпретації цього поняття ви знаєте?

2. Охарактеризуйте зміст і структуру складових частин фінансового планування.

3. Охарактеризуйте сутність системи управління фінансами.

4. Охарактеризуйте класифікацію фінансового планування.

5. Дайте характеристику фінансового плану підприємства.
6. Розкрийте основні сфери довгострокового планування.
7. Розкрийте основні показники, які характеризують ефективність дивідендної політики підприємства.
8. Охарактеризуйте основні фактори на які впливає дивідендна політика.
9. Дайте характеристику основним методикам виплати дивідендів.
10. Дайте характеристику основних завдань, які слід вирішити в ході формування та реалізації дивідендної політики.

Теми рефератів

1. Базові показники, що використовуються при розробці фінансових стратегій.
2. Стратегічне і поточне фінансове планування.
3. Основні сфери довгострокового планування.
4. Основні етапи дивідендної політики підприємства. Ефект операційного важеля.
5. Типи дивідендної політики.
6. Дивідендна політика в умовах невизначеності фондових ринків.
7. Основні показники, які характеризують ефективність дивідендної політики підприємства.
8. Види дивідендних виплат і їх джерела.
9. Поняття, сутність і значення дивідендної політики.
10. Фактори, що визначають дивідендну політику.
11. Основні теорії дивідендної політики підприємства.
12. Теоретичні аспекти фінансової стратегії.
13. Поняття і сутність фінансової стратегії.
14. Розробка цінової стратегії підприємства.
15. Фінансові ознаки неспроможності (банкрутства) підприємств.

Використані джерела: [9; 10; 13; 14; 16; 17; 21; 24; 25; 42-44; 46; 48-50]

Тема 10. Антикризове фінансове управління на підприємстві

Навчальні питання:

1. Характеристика кризового фінансового стану підприємства.
2. Банкрутство підприємств.
3. Сутність та основні завдання антикризового фінансування підприємства.

Короткий опорний конспект

1. Характеристика кризового фінансового стану підприємства

Окремі автори вважають, що криза – це рішення, поворотний пункт: різкий крутий перелом в будь-чому; тяжке перехідне становище; утруднення з будь-чим; тяжкий стан. *Криза* – глибокий розлад, період загострення протиріч у процесі розвитку природних явищ та сфер людської діяльності [14, с. 194]. Причинами кризи можуть бути: фінансово-економічний стан в країні (скорочення інвестицій, інфляція, безробіття, неплатежі), загострення конкуренції, непрофесійне управління підприємством та ін.

Фінансова криза підприємства є одним з серйозніших форм порушення його фінансової рівноваги, яка відображає суперечності між фактичним станом його фінансового потенціалу й необхідним обсягом фінансових потреб, що протягом життєвого циклу циклічно виникають під впливом різноманітних чинників і становить найнебезпечнішу потенційну загрозу його функціонування [42, с. 152]. Під кризовим станом підприємства розуміється такий його стан, при якому підприємство не в змозі здійснювати фінансове забезпечення своєї господарської діяльності [27, с. 252]. Під кризовим фінансовим станом підприємства розуміється неспроможність підприємства забезпечувати фінансування власної поточної фінансово-господарської діяльності, тобто відсутність коштів для своєчасних розрахунків з постачальниками, підрядниками, працівниками, сплати податків та зборів, здійснення фінансування інших поточних витрат [10, с. 228]. Під фінансовою кризою розуміється фаза розбалансованості діяльності

підприємства й упущених можливостей керівників у сфері фінансових відносин [27, с. 252]. Фінансову кризу на підприємстві характеризують за трьома параметрами: джерела (фактори) виникнення; вид кризи; стадія розвитку кризи. Ідентифікація вказаних ознак дозволяє правильно визначити діагноз фінансової неспроможності підприємства та підібрати найбільш ефективний каталог антикризових фінансово-оздоровчих заходів [48, с. 263].

Отже, уніфікованого підходу до визначення сутності фінансової кризи в сучасних науковців немає, що свідчить про недостатнє наукове опрацювання дослідниками цієї економічної категорії.

На нашу думку, *фінансова криза* – це фаза розбалансованої діяльності підприємства, порушення його фінансової рівноваги, пропорційності, обмежених можливостей для своєчасних розрахунків з постачальниками та впливу керівництва підприємства на фінансові відносини.

Одним з головних факторів виникнення фінансової кризи та неефективності заходів щодо фінансового оздоровлення багатьох вітчизняних підприємств є низький рівень менеджменту, зокрема фінансового, економічного, і тому елементи системи антикризового управління доцільно запроваджувати як на підприємствах, які є порівняно благополучними і функціонують успішно, так і на тих, які опинилися у фінансовій кризі. У першому випадку основне завдання системи полягає в недопущенні фінансової кризи, а в другому – у подоланні фінансової кризи, тобто фінансовому оздоровленні підприємства [48, с. 263–264].

Економічна криза – найбільша фаза економічного циклу, в якій відбувається глибокий розлад економічної системи (в т.ч. її підсистем), а водночас тимчасове вирішення її суперечностей [15, с. 397].

На практиці з кризою ідентифікується загроза неплатоспроможності та банкрутства підприємства, діяльність його в неприбутковій зоні або відсутність у підприємства потенціалу для успішного функціонування. Фінансову кризу на підприємстві характеризують за трьома параметрами: джерелами виникнення кризи; видів кризи; стадій розвитку кризи. Правильно визначена ідентифікація цих ознак дозволяє провести вибір найефективніших антикризових заходів.

Зовнішні (екзогенні) фактори кризового фінансового розвитку підприємства:

соціально-економічні фактори: несприятлива загальна динаміка соціально-економічного розвитку країни;

– ринкові фактори: несприятлива для підприємства ринкова кон'юнктура);

– інші зовнішні фактори, що обумовлені специфікою діяльності підприємства (сезонні коливання);

– політична нестабільність у країні, розміщення продуктивних сил, місце знаходження підприємства і його постачальників та споживачів тощо.

Внутрішні (ендогенні) фактори кризового фінансового розвитку підприємства: фактори, пов'язані з операційною діяльністю; фактори, пов'язані з інвестиційною діяльністю; фактори, пов'язані з фінансовою діяльністю.

Стратегічна криза – криза, що руйнує виробничий потенціал підприємства і унеможливорює довгострокові фактори його успіху.

Криза прибутковості – криза, спричинена перманентними збитками, які зменшують власний капітал, що призводить до незадовільної структури балансу.

Криза ліквідності – криза, спричинена неплатоспроможністю або реальною загрозою втрати платоспроможності підприємства. Розрізняють три фази кризи: фаза кризи, яка безпосередньо не загрожує функціонуванню підприємства (за умови переведення його на режим антикризового управління); фаза, яка загрожує подальшому існуванню підприємства і потребує негайного проведення фінансової санації; кризовий стан, який несумісний з подальшим існуванням підприємства і призводить до його ліквідації [49, с. 370].

Основні особливості сучасних економічних криз:

- 1) вони менш глибокі, але відбуваються частіше;
- 2) замість надвиробництва товарів, яке спостерігалось під час криз у минулому, нині має місце надвиробництво основного капіталу;
- 3) відсутнє різке зниження цін, яке мало місце раніше;

4) скоротилась фаза кризи і депресії й відповідно збільшились фази поживлення і піднесення;

5) на зміну від стихійного характеру криз у минулому, сучасні кризи не більше піддаються фінансово-економічному регулюванню;

б) посилилась синхронізація криз за винятком 90-х років ХХ ст. [15, с. 399].

Одним з ефективних заходів, які здійснюються під час провадження справи про банкрутство є санація, яка спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника.

Санація – це система заходів, яка здійснюється під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання ліквідації боржника і спрямовані на оздоровлення його фінансового стану, а також на повне або часткове задоволення вимог кредиторів шляхом кредитування, реструктуризації боргів та капіталу і зміни організаційної та виробничої структури боржника [49, с. 371].

Санатор – фізична або юридична особа, яка бажає взяти фінансову чи якусь іншу матеріальну, виробничо-правову участь (або бере таку участь) у санації підприємства, що зазнало фінансової кризи.

Тимчасові фінансові вкладення не дозволяють вивести підприємства із кризи, оскільки відсутність грошових коштів є наслідком, а не причиною. Таким чином, для підприємства необхідним є використання комплексу оперативних заходів по відновленню платоспроможності. Саме з цих причин виникає необхідність проведення санації суб'єктів господарювання, як оперативної міри по відновленню їх платоспроможності. Санація – це система фінансово-економічних, організаційно-правових, виробничо-технічних і соціальних заходів, які спрямовані на досягнення чи відновлення платоспроможності, прибутковості та конкурентоспроможності підприємства-боржника у довгостроковому періоді [42, с. 171]. Санація – це система фінансово-економічних, виробничо-правових і соціальних заходів, спрямованих на досягнення або відновлення платоспроможності, ліквідності, прибутковості й конкурентоспроможності підприємства-боржника в довгостроковому періоді [27, с. 264]. Санація – це сис-

тема фінансово-економічних, організаційно-правових, соціальних заходів, щодо відновлення платоспроможності, ліквідності та прибутковості підприємства [10, с. 230]. Санація – представляє собою систему заходів фінансового оздоровлення підприємства, що реалізується за допомогою сторонніх і фізичних осіб та спрямованих на попередження підприємства-боржника банкрутом і його ліквідації [25, с. 276]. Окремі автори вважають, що санація – це складова частина правової норми, статті закону, договору, що конкретизує правові наслідки їх порушення [17, с. 425].

Отже, уніфікованого підходу до визначення сутності санації у сучасних науковців немає, що свідчить про недостатнє наукове опрацювання дослідниками цієї економічної категорії.

На нашу думку, санація – це система заходів (субсидії, пільгові кредити, пільгове оподаткування) для попередження банкрутства або підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Головна мета фінансової санації – якомога повніше задовольняти вимоги кредиторів завдяки поліпшенню фінансового стану підприємства-боржника.

Санація підприємства здійснюється в таких випадках:

1. З ініціативи суб'єкта господарювання, що перебуває в стані кризи, коли існує реальна загроза неплатоспроможності та оголошення його банкрутом у недалекому майбутньому.

2. Після того, як боржник з власної ініціативи звернувся до Господарського суду із заявою про порушення справи про своє банкрутство (якщо підприємство є фінансово неспроможним або існує реальна загроза такої неспроможності).

3. З ініціативи фінансово-кредитної установи.

4. З ініціативи заставодержателя цілісного майнового комплексу підприємства.

5. З ініціативи Національного Банку України, якщо йдеться про фінансове оздоровлення комерційного банку.

6. З ініціативи державного органу з питань, який займається питаннями

банкрутства, якщо йдеться про санацію державних підприємств та підприємств, у статутному фонді яких частка державної власності перевищує 25% [42, с. 172–173].

Результати санації (хоча й спрямовані на усунення неплатоспроможності й відновлення фінансової стабільності підприємства) в остаточному підсумку можуть бути оцінені розміром додаткового прибутку (різницею між її сумою після й до здійснення санації). Додатковий прибуток у цьому випадку виходить за рахунок нормалізації господарської діяльності підприємства при відповідній фінансовій підтримці (у порівнянні із сумою прибутку), одержуваною в умовах кризового його розвитку [27, с. 270].

Існують такі *види санації* залежно від глибини кризового стану підприємства і умов надання йому зовнішньої допомоги: без зміни статусу юридичної особи підприємства, що санується (така санація зазвичай здійснюється для допомоги підприємству, якщо його кризовий стан розглядається як тимчасове явище); зі зміною статусу юридичної особи підприємства, що санується (ця форма санації називається реорганізацією підприємства, здійснюється за глибокого кризового стану підприємства).

Санаційна спроможність – сукупність фінансових, організаційно-технічних та правових можливостей підприємства, що перебуває у фінансовій кризі, які визначають його здатність до успішного проведення фінансової санації.

Метою фінансової санації є покриття поточних збитків та усунення причин їх виникнення, поновлення або збереження ліквідності та платоспроможності підприємств, скорочення всіх видів заборгованості, поліпшення структури оборотного капіталу та формування фондів фінансових ресурсів, необхідних для проведення санаційних заходів виробничо-технічного характеру.

Мета санації вважається досягнутою, якщо вдалось за рахунок зовнішньої фінансової допомоги або реорганізаційних заходів нормалізувати господарську діяльність і уникнути оголошення підприємства-боржника банкрутом з подальшою його ліквідацією [25, с. 278].

Санаційний прибуток – це прибуток, який виникає внаслідок викупу підприємством власних корпоративних прав (акцій, часток) за курсом, нижчим за номінальну вартість цих прав, або внаслідок їх безбиткового передавання для анулювання, а також у разі одержання підприємством безповоротної фінансової допомоги, у тому числі через списання кредиторської заборгованості.

Досудова санація – система заходів щодо відновлення платоспроможності боржника, здійснюваних власником боржника, інвестором, з метою запобігання його ліквідації; вона включає реорганізаційні, організаційно-господарські, управлінські, інвестиційні, технічні, фінансово-економічні, правові заходи у межах чинного законодавства до початку порушення справи про банкрутство [49, с. 371–372].

До функціональних сфер менеджменту санації слід віднести такі: постановка цілей; формування та аналіз проблеми (головна проблема – фінансова криза); пошук альтернатив, прогнозування та оцінка їх реалізації (підбір та оцінка необхідного капіталу санаційних заходів); прийняття рішення; реалізація (проведення конкретних санаційних заходів); контроль; аналіз відхилень [48, с. 269].

Отже, після проведеної діагностики банкрутства керівництвом підприємства приймається якісне управлінське рішення щодо проведення фінансового оздоровлення (санації), що є одним із перших етапів антикризового управління.

Таким чином, заходи які спрямовані на оздоровлення фінансової системи України можуть дати позитивні результати лише за умови санації фінансів базової ланки економіки – підприємств та організацій.

Банкрутство підприємства – це встановлена фінансова неспроможність підприємства в повній мірі задовольнити пред'явлені зі сторони кредиторів вимоги за своїми фінансовими зобов'язаннями.

Необхідність оволодіння основами антикризового фінансового управління зумовлена тим, що за умов ринкової економіки підприємства здійснюють свою фінансово-господарську діяльність, перебуваючи під постійним впливом несприятливих внутрішніх і зовнішніх чинників, які можуть призвести до фі-

нансової кризи та банкрутства [48, с. 262].

Під (неспроможністю) банкрутством розуміється визнана арбітражним судом або оголошена боржником нездатність боржника в повному обсязі задовольнити вимоги кредиторів за грошовими зобов'язаннями і виконати обов'язок щодо сплати обов'язкових платежів [20, с. 446].

Банкрут – це підприємство, грошових коштів і майна якого недостатньо для погашення всіх його боргів. Відносно такого підприємства Арбітражним судом може бути введена процедура банкрутства.

Банкрутство – це визнана арбітражним судом нездатність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як шляхом застосування ліквідаційної процедури [25, с. 267].

Фінансове оздоровлення підприємства шляхом санації здійснюється шляхом здійснення такими основними етапами (рис. 10.1):

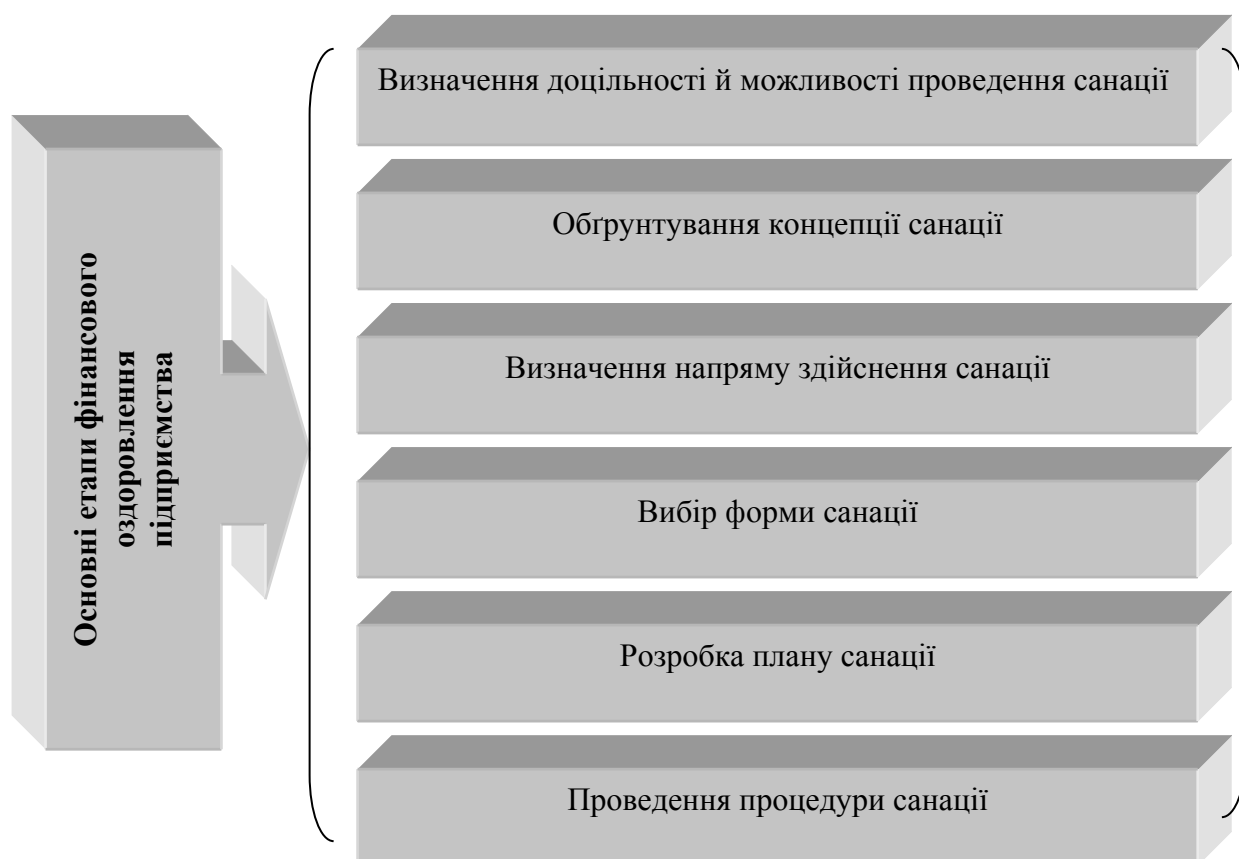

Рис. 10.1. Основні етапи фінансового оздоровлення підприємства

Джерело: розроблено авторами на основі [27]

2. Банкрутство підприємств

Окремі автори вважають, що банкрутство – це неспроможність боржника-підприємства, банку, іншої організації чи окремої особи платити за своїми борговими зобов'язаннями [17, с. 41].

Мета банкрутства – ліквідація неефективних і нестабільних підприємств. Ця мета досягається в результаті дій кредиторів, партнерів, фінансових і правових органів. Основна мета фахівців з питань банкрутства – максимально ефективно використання виробничого потенціалу підконтрольного підприємства для виведення його зі стану банкрутства. Основний конфлікт інтересів, в якому проявляється характер інституту неспроможності, полягає у відносинах між кредиторами і боржником. Якщо абстрактна необхідність забезпечення балансу інтересів кредиторів і боржника, пов'язаних з неспроможністю, очевидна і зрозуміла, залишається дискусійним питання про те, в чому саме має полягати цей баланс.

Інститут банкрутства виконує три основні функції: є механізмом запобігання непродуктивному використанню активів підприємства; є інструментом реабілітації підприємств, які опинилися на межі банкрутства, однак мають значні резерви для успішної фінансово-господарської діяльності в майбутньому; сприяє якнайповнішому задоволенню претензій кредиторів.

Типи процедур, які застосовуються до підприємства-боржника господарським судом: ліквідаційні; реорганізаційні та санаційні; мирова угода.

Добровільна ліквідація підприємства – це процедура ліквідації неспроможного підприємства, яка здійснюється поза судовими органами на підставі рішення власників або угоди, укладеної між власниками підприємства та кредиторами яка здійснюється під контролем кредиторів.

Примусова ліквідація підприємства – процедура ліквідації неспроможного підприємства, яка здійснюється за рішенням арбітражного суду (як правило у процесі провадження справи про банкрутство).

Ліквідаційний баланс підприємства складається після виконання ліквідаційних процедур – реалізації майнових об'єктів, що входять до складу

ліквідаційної маси і необхідні для повного задоволення претензій кредиторів та розподілу виручених сум між кредиторами [49, с. 371].

Для прогнозування банкрутства підприємства в системі раннього попередження застосовують математико-статистичні методи аналізу. Найбільш важливим інструментом є дискримінантний аналіз. Він означає комплекс методів математичної статистики щодо класифікації досліджуваних об'єктів залежно від значень обраної сукупності показників відповідно до побудованої метричної шкали. Така шкала створюється на основі емпіричного дослідження фінансових показників ряду підприємств, одні з яких знаходяться у критичному стані, а інші ефективно функціонують [13, с. 191].

Діагностика банкрутства – це система цільового фінансового аналізу, метою якого є виявлення кризових тенденцій у розвитку підприємництва, що можуть призвести до його банкрутства [17, с. 126]. Реалізація політики антикризового фінансового управління при загрозі банкрутства передбачає виконання таких *заходів*: здійснення постійного моніторингу фінансового стану підприємства з метою раннього виявлення ознак його кризового розвитку; визначення масштабів кризового стану підприємства; дослідження основних факторів, що обумовлюють кризовий розвиток підприємства; формування системи заходів виходу підприємства із кризового стану, що відповідають його масштабам; вибір і використання діючих внутрішніх механізмів фінансової стабілізації підприємств, що відповідають масштабам його кризового фінансового стану; вибір ефективних форм санації підприємства; забезпечення контролю результатів зроблених заходів щодо виведення підприємства з фінансової кризи [44, с. 257–258]. Заходи по усуненню банкрутства підприємства пов'язані з ефективним управлінням його фінансами і виробником, правильним визначенням стратегічних цілей і тактики їх реалізації. Вибір стратегії попередження банкрутства підприємства, ефективність її заходів залежить від системи управління фінансами на підприємстві. Основою цієї системи є фінансовий аналіз, за результатами якого підприємство має можливість робити регулярну оцінку фінансового стану.

Головні *напрями* цього аналізу наступні: оцінка стану майна підприємства та джерел його формування, а також показників структури капіталу; оцінка стану оборотних засобів, визначення їх достатності і на цій основі типу фінансового стану; виявлення тенденцій, пов'язаних з оборотністю засобів підприємств; визначення ступеня ліквідності і платоспроможності підприємства; виявлення тенденцій рентабельності на основі системи показників [25, с. 275]. Вибір стратегії попередження банкрутств підприємства, ефективність її заходів залежить від системи управління фінансами на підприємстві.

Існують основні підходи до прогнозування фінансового стану з позиції можливого банкрутства:

- 1) аналітична „Модель Альтмана”;
- 2) Модель Спрінгейта;
- 3) універсальна дискримінантна функція Поддерьогіна;
- 4) Модель Бівера;
- 5) комплексна (рейтингова) оцінка фінансового стану.

Модель Альтмана – алгоритм інтегральної оцінки ймовірності банкрутства підприємства, що базується на аналізі найважливіших показників, за якими можна робити висновки щодо кризовості його фінансового стану [17, с. 282]. Аналітична „Модель Альтмана” – це алгоритм інтегральної оцінки загрози банкрутства підприємства, яка заснована на комплексному врахуванні важливих показників, які діагностують кризовий фінансовий стан підприємства:

$$Z=1,2a + 1,4b + 3,3c + 0,6d + 1, \quad (10.1)$$

де: Z – інтегральний показник рівня загрози банкрутства; a – відношення оборотного капіталу до загальної вартості активів; b – відношення чистого прибутку до загальної вартості активів; c – відношення виручки від реалізації до загальної активів (дохідність активів); d – відношення вартості статутного капіталу до суми зобов'язань (співвідношення власного і позикового капіталу). Рівень загрози банкрутства підприємства в „Моделі Альтмана” оцінюють за наступною шкалою:

Таблиця 10.1

Шкала розрахунку рівня загрози підприємства в Моделі Альтмана

Значення показника „Z”	Імовірність банкрутства
до 1,8	дуже висока
1,8 – 2,70	висока
2,71 – 2,99	можлива
3,00 і вище	низька

Точність прогнозування банкрутства за *Моделлю Спрінгейта* – становить 92%.

Алгоритм розрахунку даної моделі наступний:

$$Z = 1,03a + 3,07b + 0,66c + 0,4d, \quad (10.2)$$

де: Z – інтегральний показник рівня загрози банкрутства; a – відношення вартості робочого капіталу до загальної вартості активів; b – відношення прибутку до сплати податків та відсотків до загальної вартості активів; c – відношення суми прибутку до сплати податків до короткострокової заборгованості; d – відношення обсягу продажу до загальної вартості активів. Якщо $Z < 0,862$, то підприємство є потенційним банкрутом.

Універсальна дискримінантна функція Поддєрьогіна:

$$Z = 1,5x_1 + 0,08x_2 + 10x_3 + 5x_4 + 0,3x_5 + 0,1x_6, \quad (10.3)$$

де: Z – інтегральний показник рівня загрози банкрутства;

x_1 – співвідношення *Cash-Flow* та зобов’язань;

x_2 – відношення суми балансу до зобов’язань;

x_3 – рентабельність активів;

x_4 – доля прибутку у виручці від реалізації;

x_5 – відношення суми виробничих запасів до виручки від реалізації; x_6 – дохідність капіталу.

Якщо $Z > 2$ – підприємство є фінансово-стійким; при $1 < Z < 2$ – у підприємстві порушено фінансову рівновагу (фінансову стійкість), але йому не загрожує банкрутство за умови переходу на активне управління; коли $0 < Z < 1$ – підприємству загрожує банкрутство, якщо воно не здійснить санаційних заходів; якщо $Z < 0$ – підприємство є напівбанкрутом.

Алгоритм інтегральної оцінки банкрутства за *Моделлю Бівера* наступний:

$$Kb = (\Phi_{220} - \Phi_{260}) : (П_{480} + П_{620}), \quad (10.4)$$

де: $Kб$ – коефіцієнт Бівера; Φ_{220} та Φ_{260} – чистий прибуток та амортизація, приведені в рядках 220 та 260 форми №2 „Звіт про фінансові результати” відповідно; P_{480} та P_{620} – довгострокові та поточні зобов’язання (підсумки III і IV розділів), приведені в рядках 480 та 620 форми №1 „Баланс” [27, с. 270].

Як відомо, бухгалтерський баланс є основним звітним документом підприємства в якому відображають фінансово-господарський стан підприємства на певну дату.

Бухгалтерський баланс – є основним звітом, що використовується у процесі оцінки фінансового стану підприємства. Коригування балансу проводиться з тим, щоб повноцінно відобразити кінцевий результат розподілу фінансових результатів підприємства [25, с. 86]. Основою формування незадовільної структури балансу є такий фінансовий стан підприємства, у якого впродовж тривалого періоду (1,5-2 роки) коефіцієнт Бівера не перевищує 0,2, що відображає небажане скорочення частки прибутку, яка спрямовується на розвиток виробництва. Така тенденція в кінцевому результаті призводить до незадовільної структури балансу, коли підприємство починає працювати в борг та його коефіцієнт забезпечення власними коштами стає менше 0,1.

Комплексна (рейтингова) оцінка фінансового стану підприємства – ґрунтується на світових стандартах аналізу фінансового стану господарських суб’єктів (в частині системи фінансових показників і математичних методів) і адаптована до поточної ситуації в Україні в частині використання фінансової звітності при розрахунку фінансових показників і вимог до їх рівня з урахуванням диференційованого підходу до різних секторів національної економіки України.

Розрахунок ефективності санації – дозволяє визначити доцільність усього процесу санації, оцінити різні альтернативні її форми. Ефективність санації визначається шляхом співвідношення результатів і витрат на її здійснення в запропонованій формі. Результати санації в остаточному підсумку можуть бути оцінені розміром додаткового прибутку (різницею між її сумою після й до здійснення санації). Додатковий прибуток в цьому випадку виходить за рахунок

номалізації господарської діяльності підприємства при відповідній підтримці (у порівнянні із сумою прибутку, одержуваною в умовах кризового його розвитку) [27, с. 270].

Отже, тільки за результатами проведеного фінансового аналізу підприємства та комплексної (рейтингової) оцінки можливо всебічно провести аналіз майнового та фінансового стану, оцінити стан оборотних засобів підприємства.

3. Сутність та основні завдання антикризового фінансування підприємства

Антикризове управління має на увазі також прогнозування кризових ситуацій і розробку стратегій їх стримування і випередження, а також мінімізацію негативних фінансових наслідків. Антикризове управління – це управління підприємством, яке спрямоване на подолання або запобігання кризового стану, який проявляється в неплатоспроможності, банкрутстві, збитковості.

Антикризове фінансове управління підприємством це – частина загальної фінансової стратегії підприємства та комплекс постійних, взаємозумовлених і взаємопов'язаних складових управлінського процесу, спрямованих на запобігання, попередження та подолання фінансових криз або усунення їх негативних наслідків для підприємства за допомогою використання всього потенціалу управління фінансовим підрозділом підприємства [47, с. 389].

Отже, антикризове фінансове управління підприємством – це система принципів, методів розробки й реалізації комплексу спеціальних управлінських рішень, спрямованих на попередження й подолання фінансових криз підприємства, а також мінімізацію їх негативних фінансових наслідків.

Таким чином, уніфікованого підходу до визначення сутності антикризового фінансового управління підприємством у сучасних науковців немає, що свідчить про недостатнє наукове опрацювання дослідниками цієї економічної категорії.

Особливостями цього управління є прийняття управлінських рішень в умовах: дефіциту часу; в обстановці зниження керованості підприємством; невизначеності; конфліктності інтересів різних груп працівників [42, с. 157]. Ан-

тикризове фінансове управління включає сукупність знань і результати аналізу практичного досвіду, які спрямовані на оптимізацію механізмів регулювання систем, виявлення прихованих ресурсів, потенціалу розвитку на складному етапі розвитку.

Вважаємо, що антикризове фінансове управління є процесом управління підприємством, яке спрямоване на запобігання фінансової кризи та реалізації управлінських рішень щодо виходу його із кризового фінансового стану.

Головна мета антикризового фінансового управління – розроблення і реалізація заходів, спрямованих на швидке відновлення платоспроможності і достатнього рівня фінансової стійкості підприємства з метою забезпечення його виходу із кризового фінансового стану.

Антикризова програма координувальний плановий документ, що містить систему заходів, спрямованих на виведення підприємства з кризи (пом'якшення, уникнення кризи, усунення її наслідків тощо), зміст якого залежить від типу кризових явищ та можливостей підприємства.

Антикризове фінансове управління має такі *етапи*:

- попереднє діагностування причин виникнення кризових ситуацій в економіці та фінансовій системі підприємства;
- комплексний (рейтинговий) аналіз фінансового стану підприємства з метою вироблення методів його фінансового оздоровлення;
- бізнес-планування фінансового оздоровлення підприємства; виконання процедур антикризового управління та контроль їх перебігу [49, с. 375].

Антикризовому фінансовому управлінню підприємством властиві *головні риси*:

- воно має стратегічну спрямованість та мусить активізуватися з моменту започаткування діяльності суб'єкта господарювання;
- головна мета антикризового фінансового управління полягає у забезпеченні стійкого функціонування підприємства та його успішного розвитку, незважаючи на несприятливі економічні, політичні та соціальні трансформації в країні; антикризове фінансове управління завжди потребує пошуку тих виходів

із кризового становища, які б забезпечили отримання прибутку не тільки в короткостроковому, а й у довгостроковому періоді;

– у процесі антикризового фінансового управління переважно використовуються такі управлінські інструменти, які дають змогу ліквідувати не лише тимчасові фінансові труднощі, а й вирішити інші більш системні проблеми діяльності підприємства;

– антикризове фінансове управління базується на постійному пошуку можливих інновацій в усіх сферах і ланах діяльності підприємства;

– воно орієнтоване на те, щоб навіть при виникненні найскладнішої господарської ситуації підприємство могло задіяти такі фінансово-управлінські механізми, які уможливають вихід із фінансової кризи з мінімальними для нього втратами [47, с. 389].

Політика антикризового фінансового управління – це частина загальної фінансової стратегії суб'єкта господарювання, що полягає у розробленні системи ефективних методів превентивної (попередньої) діагностики загрози настання його банкрутства та використання спеціальних фінансових механізмів та інструментів, призначених для забезпечення виходу підприємства із кризового стану та його фінансового оздоровлення [47, с. 389].

Основні *завдання* антикризового фінансового управління відносять:

1) своєчасна ідентифікація загроз для сталого розвитку підприємства, що зумовлені несприятливими змінами параметрів зовнішнього та внутрішнього середовища;

2) оцінювання характеру й обсягів впливу негативних чинників на діяльність підприємства;

3) своєчасна розробка та впровадження антикризових заходів оперативного реагування, що мають на меті недопущення поширення кризи на підприємства;

4) розробка та впровадження профілактичних (превентивних) заходів, спрямованих на недопущення в майбутньому появи кризових виявів [47, с. 390–391].

Основні завдання антикризового фінансового управління нами наведено на рис. 10.2.

Рис. 10.2. Основні завдання антикризового фінансового управління
Джерело: розробка авторів

Основні етапи процесу антикризового фінансового управління підприємства нами представлені на рис. 10.3.

Таким чином, антикризове фінансове управління підприємством, представляє собою процес, основним завданням якого є розробка і реалізація комплексної програми виходу підприємства із фінансової кризи.

Під антикризовим управлінням фінансами слід розуміти систему організації фінансової роботи, яка забезпечує попередження, профілактику, усунення кризових явищ, виведення підприємства з кризи залежно від показників фінансового стану підприємства.

Рис. 10.3. Основні етапи процесу антикризового фінансового управління підприємства

Джерело: сформовано авторами на основі [6]

Можна виокремити два етапи антикризового фінансового управління: комплекс профілактичних заходів, спрямованих на попередження фінансової кризи; систему управлінських рішень та заходів, спрямовану на виведення підприємства з кризи [10, с. 230].

Система антикризового фінансового управління підприємством базується на певних *принципах*:

1. Постійна готовність до можливого порушення фінансової рівноваги на підприємстві.
2. Рання діагностика кризових явищ у фінансовій діяльності підприємств-

ва.

3. Диференціація індикаторів кризових явищ за ступенем їхньої небезпеки для фінансового розвитку підприємства.

4. Терміновість реагування на окремі кризові явища у фінансовому розвитку підприємства.

5. Адекватність реагування підприємства на ступінь реальної загрози його фінансовій рівновазі.

6. Повна реалізація внутрішніх можливостей виходу підприємства із кризового фінансового стану.

7. Використання при необхідності відповідних форм санації підприємства для запобігання його банкрутства [27, с. 256–257].

Тестовий контроль

1. Криза – це:

- а) хронічна неплатоспроможність організації;
- б) перевищення кредиторської заборгованості над дебіторською;
- в) використання кредитів для придбання оборотних коштів.

2. Ознаки потенційного кризи – це:

- а) зниження величини вільного грошового потоку;
- б) деструктивний вплив зовнішнього середовища;
- в) збільшення величини вільного грошового потоку.

3. Симптоми кризової ситуації – це:

- а) наявність простроченої дебіторської заборгованості;
- б) надлишок власних оборотних коштів;
- в) зниження доходів від основної діяльності підприємства.

4. Процедура банкрутства здійснюється з метою:

- а) розширення обсягів продажів;
- б) зниження витрат;
- в) погашення всіх видів заборгованостей організації.

5. Реальне банкрутство підприємства виникає при:

- а) втраті капіталу;

- б) низькій рентабельності;
- в) зростанні витрат на виробництво продукції.

6. Двофакторна модель Е. Альтмана заснована на:

- а) коефіцієнтах поточної ліквідності і фінансової залежності;
- б) коефіцієнтах оборотності і поточній ліквідності;
- в) коефіцієнтах рентабельності і структури капіталу.

7. В основі коефіцієнта У. Бівера лежать:

- а) коефіцієнт поточної ліквідності і структури капіталу;
- б) чистий прибуток, амортизація і величина зобов'язань;
- в) рентабельність і оборотність активів.

8. Мета антикризового управління з позиції фінансового менеджменту –

це:

а) максимізація прибутку і оптимізація портфеля продукції, що випускається;

б) відновлення фінансової стійкості і платоспроможності;

в) зниження кредиторської і дебіторської заборгованостей підприємства.

9. Підсистему антикризового управління формують:

а) стратегічне управління, реінжиніринг, бенчмаркінг;

б) тактичне управління, кризовий менеджмент, маркетинг;

в) управління персоналом, реструктуризація, управління неспроможністю.

10. До профілактики банкрутства відносяться:

а) повна мобілізація внутрішніх фінансових резервів;

б) проведення санації організації;

в) відновлення фінансової стійкості і забезпечення фінансової рівноваги.

Ситуаційно-аналітичні вправи

Завдання 1. Укладіть бібліографію щодо сутності поняття „антикризове фінансове управління”. Обґрунтуйте власне бачення щодо сутності цього поняття.

Методичні вказівки до виконання завдання:

При виконанні завдання слід звертатися не тільки до вітчизняних та зару-

біжних наукових і науково-методичних праць. Бібліографія повинна містити наукові обґрунтування основних підходів до тлумачення сутності поняття „антикризове фінансове управління”. Результати доцільно представити у табличному варіанті (табл. 1).

Таблиця 1.

№ з/п	Автор(и)	Визначення	Джерело
1.			

Завдання 2. Чистий прибуток підприємства „Х” – 15925 тис. грн, довгострокові зобов’язання – 1245 тис. грн, амортизація – 1189 тис. грн, короткострокові кредити комерційного банку – 17618 тис. грн, цінні папери видані на суму 420 тис. грн, поточні зобов’язання – 12489 тис. грн, кредиторська заборгованість – 11567 тис. грн. Необхідно проаналізувати структуру балансу підприємства „Х” за коефіцієнтом Бівера.

Завдання 3. Умова: прибуток до сплати податків – 8763 тис. грн; виручка від реалізації продукції – 75419 тис. грн, дебіторська заборгованість за послуги – 22111 тис. грн; видані аванси на суму – 15444 тис. грн; витрати майбутніх періодів – 232 тис. грн; кредиторська заборгованість за послуги – 22117 тис. грн; поточні зобов’язання за розрахунками – 28320 тис. грн; валюта балансу – 254254 тис. грн; запаси – 10670 тис. грн; векселі одержані – 398 тис. грн, векселі видані – 237 тис. грн.

Необхідно провести аналіз і спрогнозувати ймовірність банкрутства підприємства „У”.

Завдання 4. Необхідно скласти структурно-логічну схему здійснення процесу антикризового фінансового управління підприємства.

Для повторення

Терміни і поняття: криза, фінансова кризова, санатор, санація, банкрут, банкрутство підприємств, антикризове фінансове управління.

Питання для самоперевірки знань

1. Розкрийте сутність поняття „криза” та що покладено в основу фінансо-

вої кризи. Які інтерпретації цього поняття ви знаєте?

2. Охарактеризуйте основні заходи, які впроваджуються підприємством при загрозі банкрутства.
3. Розкрийте сутність універсальної дискримінантної функції Поддерьогіна.
4. Визначте основні завдання антикризового фінансового управління.
5. Охарактеризуйте з якою метою здійснюють процедуру банкрутства підприємства.
6. Розкрийте сутність двухфакторної моделі Е. Альтмана.
7. Дайте характеристику банкрутству підприємства.
8. Охарактеризуйте основні етапи процесу антикризового фінансового управління підприємства.
9. Дайте оцінку коефіцієнта У. Бівера, визначте власну оцінку.
10. Визначте, на яких основних принципах базується система антикризового фінансового управління.

Теми рефератів

1. Цикл життя підприємства і зміст антикризового управління.
2. Тенденції виникнення і розв'язання економічних криз.
3. Кризи в розвитку організації.
4. Основні риси антикризового управління.
5. Маркетинг в антикризовому управлінні.
6. Стратегія і тактика в антикризовому управлінні.
7. Ризики в антикризовому управлінні.
8. Законодавча база регулювання банкрутства підприємств.
9. Мета антикризового управління з позиції фінансового менеджменту.
10. Політика антикризового фінансового управління.

Використані джерела: [6; 10; 13-15; 17; 20; 25; 27; 42; 44; 47-49]

Тема 11. Аналіз фінансових звітів

Навчальні питання:

1. Поняття фінансової звітності та її значення в ринковій економіці.
2. Вимоги до фінансової звітності.
3. Класифікація та склад фінансової звітності.
4. Фінансове планування на підприємствах.

Короткий опорний конспект

1. Поняття фінансової звітності та її значення в ринковій економіці

За даними економічного словника, *фінансова звітність* – це бухгалтерська звітність, яка містить інформацію про фінансове становище, результати діяльності на рух грошових коштів підприємства за звітний період [14, с. 331]. Фінансова звітність підприємства – це бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансове становище підприємства на певну дату, результати його діяльності та рух грошових коштів за звітний період [21, с. 65]. Фінансова звітність – це сукупність форм звітності, які складені на основі даних фінансового обліку з метою надання зовнішнім і внутрішнім користувачам узагальненої інформації про фінансовий стан у вигляді, який зручний і зрозумілий для прийняття цими користувачами певних ділових рішень [44, с. 193]. Фінансова звітність забезпечує інформаційні потреби користувачів щодо: придбання, продажу та володіння цінними паперами; участі в капіталі підприємства; оцінки якості управління; оцінки здатності підприємства своєчасно виконувати свої зобов'язання; забезпеченості зобов'язань підприємства; визначення суми дивідендів, що підлягають розподілу; регулювання діяльності підприємства; інших рішень [21, с. 66].

Отже, фінансова звітність є головним інформаційним джерелом для аналізу стану фінансів підприємства. Фінансова звітність являє собою сукупність показників, що характеризують фінансовий стан, фінансові результати діяльності, рух грошових потоків, власний капітал підприємства та його зміни в розрізі господарських операцій. Саме ці показники використовуються для розробки, обґрунтування, прийняття та реалізації найважливіших фінансових рішень керівництвом суб'єкта господарювання.

Фінансові рішення – це рішення щодо забезпечення підприємства фінансовими ресурсами для його функціонування і розвитку, а також рішення, що безпосередньо чи опосередковано стосуються забезпечення ефективного використання сформованого капіталу [42, с. 127].

Аналіз фінансового стану – узагальнений аналіз, здійснений для вивчення всіх основних аспектів фінансової діяльності суб'єкта господарювання на підставі балансу підприємства, звіту про фінансові результати та інших фінансових документів [17, с. 23]. При аналізі фінансових звітів є можливість допомогти фінансовим аналітикам обґрунтувати свої фінансові плани, виявити слабкі місця у фінансових операціях підприємства, вжити відповідних заходів, які допоможуть виправити становище, прийняти рішення про найефективніше вкладання коштів і ресурсів, скоригувати напрямки майбутньої діяльності підприємства. Аналіз фінансових звітів допомагає також вивчити ліквідність, платоспроможність, фінансову стійкість, кредитоспроможність підприємства.

При аналізі фінансових звітів найважливішим є фінансовий стан підприємства в минулий час та в звітний період. Такий аналіз дозволяє визначити вірогідність успіху чи банкрутства фірми, а саме: фінансову структуру: активи, які належать підприємству і зобов'язання, в тому числі її гнучкість; оперативний цикл: стадії, через які проходить підприємство для того, щоб її продукція та послуги з'явилися на ринку для споживача; тенденції та порівняльну ефективність: напрямок розвитку підприємства в тому вигляді, в якому він проявляється, виходячи зі співставлення фінансових результатів за ряд періодів даного підприємства [44, с. 194–197]. Аналіз фінансової звітності дає можливість підприємству своєчасно виявити і усунути недоліки фінансової діяльності, знайти резерви зміцнення його фінансової стійкості та платоспроможності [47, с. 326].

Отже, метою складання звіту про фінансові результати є узагальнення повної фінансової інформації про доходи, витрати і прибутки від фінансової діяльності підприємств за звітний період на певну дату.

При цьому необхідно вирішити наступні *задачі*:

1). На підставі вивчення взаємозв'язку між різними показниками виробничої, комерційної і фінансової діяльності дати оцінку виконання плану по надходженню фінансових ресурсів і їх ефективному використанню з позиції поліпшення фінансового стану підприємства.

2). Прогнозування можливих фінансових результатів, економічної рентабельності, виходячи з реальних умов господарчої діяльності та наявності власних і позикових ресурсів, розробка моделей фінансового стану за різноманітних варіантах використання ресурсів.

3). Розробка конкретних заходів, які направлені на більш ефективне використання фінансових ресурсів і зміцнення фінансового стану підприємства [44, с. 194–197].

За допомогою аналізу фінансових звітів проводять: попередню оцінку фінансового стану підприємства та зміни його фінансових показників за звітний період; аналіз платоспроможності та фінансової стійкості підприємства; аналіз кредитоспроможності підприємства та ліквідності його балансу; аналіз фінансових результатів підприємства; аналіз обертання оборотних активів; оцінка потенційного банкрутства; аналіз доходності (рентабельності); аналіз використання капіталу; аналіз рівня самофінансування; аналіз валютної самоокупності. Масштаб і напрямки роботи при аналізі фінансових звітів залежать від конкретної мети аналізу.

Аналіз фінансових звітів починається з попереднього знайомства з підприємством, далі проходить до поглибленого розгляду її діяльності та структури фінансів, відображених у фінансових звітах фактичного чи прогнозованого характеру [44, с.194–197].

Розрізняють зовнішній і внутрішній фінансові аналізи.

При *внутрішньому фінансовому аналізі*, який здійснюють менеджери підприємства, ґрунтується як на фінансовій звітності, так і на первинній бухгалтерській документації, яка дає можливість отримати досить точні оцінки фінансового стану підприємства. *Зовнішній фінансовий аналіз* здійснюють, коли потрібно визначити надійність партнера по бізнесу, ринкову позицію фірми-

конкурента, стійкість комерційного банку, за посередництвом якого проводиться фінансова операція, кредитний рейтинг емітента, в цінні папери якого передбачено вкласти кошти підприємства [50, с.165].

Аналіз фінансової звітності проводиться із застосуванням наступних спеціальних прийомів: порівняння; групування та узагальнення; розрахунок коефіцієнтів; розчленування загальних показників; розрахунок середніх та відносних показників; балансове зіставлення; розрахунок рядів динаміки; графічне зображення величин, що аналізуються; ланцюгові підстановки; індекси; дисконтування; прості і складні відсотки; економіко-математичні методи [42, с. 132].

Основними функціями аналізу фінансової звітності є: об'єктивна оцінка фінансового стану підприємства; вияв факторів і причин досягнутого стану; підготовка і обґрунтування прийнятих якісних управлінських рішень в сфері обліку та фінансів; своєчасне вживання заходів щодо підвищення платоспроможності підприємства; забезпечення розробки планів фінансового оздоровлення підприємства; виявлення і мобілізація резервів покращення фінансового стану та підвищення ефективності діяльності [42, с. 130].

Отже, головними ознаками в аналізі фінансових звітів є: правильно і ефективно інтерпретувати результати обробки бухгалтерських даних і прийняти якісні управлінські рішення щодо подальших дій суб'єкта господарювання.

2. Вимоги до фінансової звітності

Інформація, яка надається у фінансових звітах, повинна бути дохідлива і розрахована на однозначне тлумачення її користувачами за умови, що вони мають достатні знання та зацікавлені у сприйнятті цієї інформації. Фінансова інформація повинна підлягати певному обробленню перед розгорнутою подачею її користувачам.

Звіт про фінансові результати складається з чотирьох розділів:

I. Фінансові результати – в цьому розділі виділяються показники, які дають змогу визначити фінансовий результат в розрізі видів діяльності.

II. Сукупний дохід – розділ відображує доходи внаслідок зміни у власному

капіталі протягом звітного періоду дооцінка (уцінка) необоротних активів; дооцінка (уцінка) фінансових інструментів; накопичені курсові різниці; частка іншого сукупного доходу асоційованих та спільних підприємств; інший сукупний дохід).

III. Елементи операційних витрат – цей розділ дає можливість проаналізувати структуру витрат на виробництво, управління і збут та інших операційних витрат за економічними елементами. У цьому розділі відображають витрати операційної діяльності: матеріальні витрати, витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, амортизацію, інші операційні витрати.

IV. Розрахунок показників прибутковості акцій – цей розділ заповнюється лише акціонерними товариствами. Прибуток на акцію використовується для оцінки минулих результатів операційної діяльності підприємства з метою формування висновку щодо його потенціалу і прийняття оперативних управлінських рішень про інвестиції.

Його економічний зміст полягає в розкритті ефективності (прибутковості) використання підприємством ресурсів, наданих власниками його звичайних акцій. Фінансова звітність повинна задовольняти потреби тих користувачів, які не можуть вимагати звітів, складених з врахуванням конкретних інформаційних потреб.

Для того, щоб фінансова звітність підприємства задовольняла інформаційні потреби різних категорій користувачів її потрібно складати згідно з єдиними принципами: принцип автономності підприємства; принцип безперервності; принцип періодичності; принцип історичної собівартості; принцип нарахування та відповідності доходів і витрат; принцип повного висвітлення; принцип послідовності; принцип обачності; принцип привалювання; принцип єдиного грошового вимірника.

Фінансова інформація повинна відповідати наступним принципам (рис.11.1):

Рис. 11.1. Основні принципи фінансової інформації

Джерело: розроблено авторами на основі [25]

Принцип нарахування та відповідності доходів і витрат, за яким для визначення фінансового результату звітного періоду доходи порівнюються з витратами, які були здійснені для отримання цих доходів. При цьому доходи і витрати відображаються в обліку і звітності у момент їх виникнення, незалежно від часу надходження і сплати грошей. Згідно принципу повного висвітлення фінансова звітність повинна містити всю інформацію про фактичні та потенційні наслідки операцій та подій, яка може вплинути на рішення, що

приймаються на її основі.

Принцип послідовності – передбачає постійне із року в рік застосування підприємством обраної облікової політики. Зміна облікової політики повинна бути обґрунтована і розкрита у фінансовій звітності. *Принцип історичної (фактичної) собівартості* – визначає пріоритет оцінки активів, виходячи з витрат на їх виробництво та придбання.

По *принципу обачності*, методи оцінки, що застосовуються в бухгалтерському обліку, повинні запобігати зниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів та доходів підприємства. Згідно *принципу превалювання змісту над формою*, за якими операції повинні обліковуватись відповідно до їх сутності, а не лише виходячи з юридичної форми.

Принцип єдиного грошового вимірника, передбачає вимірювання та узагальнення всіх операцій підприємства у його фінансовій звітності в єдиній грошовій одиниці [25, с. 83]. Фінансова звітність повинна містити лише доречну інформацію, яка впливає на прийняття рішень користувачами, дає змогу вчасно оцінити минулі, теперішні та майбутні події, підтвердити та скоригувати їхні оцінки, зроблені у минулому [25, с. 82]. Крім того, фінансова звітність повинна бути доступною і достовірною для користувачів.

Отже, фінансова звітність не повинна містити ніяких перекручувань та помилок, так як останні можуть вплинути на хибне прийняття управлінських рішень користувачів звітності.

До основних *способів оброблення фінансової інформації* відносять: при горизонтальному аналізі (який дає змогу виявити відхилення статей звітності порівняння з іншим періодом), це – групування відносин величини, аналіз коефіцієнтів; при вертикальному аналізі (який дає змогу визначити частку окремих статей звітності в сумі), це порівняння, середні величини, аналіз динаміки показників [21, с. 70]. При горизонтальному аналізі (який дає змогу виявити відхилення статей звітності порівняння з іншим періодом), це – групування відносні величини, аналіз коефіцієнтів [21, с. 70]. Аналіз фінансовий горизонтальний (трендовий) – система фінансового аналізу, яка

полягає у вивченні динаміки окремих фінансових показників у часі [17, с. 22]. При вертикальному аналізі статті фінансової звітності подаються у вигляді відносних величин. Так, загальний підсумок (валюта) балансу приймається за 100%, а окремі статті активів та пасивів балансу подаються у вигляді певного відсотка від загального підсумку балансу [50, с. 166].

Аналіз фінансовий вертикальний (структурний) – система фінансового аналізу, яка полягає в структурному розкладанні окремих показників фінансової звітності підприємства [17, с. 22].

Отже, як вертикальний, так і горизонтальний аналізи взаємно доповнюють один одного і служать основними компонентами для проведення порівняльного аналітичного балансу досліджуваного підприємства.

Наявність у порівняльному балансі інформації про абсолютні та відносні відхилення забезпечують оперативне отримання вихідних даних для формулювання аналітичних висновків, а також сприяє підвищенню обґрунтованості управлінських рішень [47, с. 329]. Фінансова звітність забезпечує інформаційні потреби користувачів щодо: придбання, продажу та володіння цінними паперами; участі в капіталі підприємства; оцінки якості управління; оцінки здатності підприємства своєчасно виконувати свої зобов'язання; забезпеченості зобов'язань підприємства; визначення суми дивідендів, що підлягають розподілу; регулюванню діяльності підприємства [44, с. 194–197].

Аналіз фінансових звітів повинен дати відповіді на запитання:

1). Чи має фірма прибуток за результатами своєї фінансово-господарської діяльності за рік?

2). Чи спроможна фірма виконати свої зобов'язання і чи не приведе таке виконання зобов'язань до ліквідації підприємства в зв'язку з нестачею фінансових ресурсів?

Основними джерелами інформації для аналізу фінансового стану підприємства є звітний бухгалтерський баланс (*форма № 1*), звіт про фінансові результати (*форма № 2*), звіт про рух грошових коштів (*форма № 3*), звіт про

власний капітал (*форма № 4*), дані первинного й аналітичного бухгалтерського обліку, які деталізують окремі статті балансу та *примітки до звітів*. Бухгалтерський баланс – є основним звітом, що використовується у процесі оцінки фінансового стану підприємств. Проте, перш ніж проводити аналіз показників балансу необхідно провести його коригування та агрегацію. Скорегований та агрегований баланс називають *фінансовим балансом*. Коригування балансу проводиться з тим, щоб повноцінно відобразити кінцевий результат розподілу фінансових результатів підприємств [25]. Баланс показує реальний фінансовий стан підприємства на конкретну дату та відображає співвідношення між економічними ресурсами підприємства й вимогами до них, є індикатором здатності підприємства виконувати свої зобов'язання [21, с. 73].

Отже, *баланс* – це звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає на певну дату його активи, зобов'язання і власний капітал. Бланк звітного бухгалтерського балансу нами представлено в *додатку А. Активи* – це ресурси, контрольовані підприємством в результаті минулих подій, використання яких, як очікується, призведе до отримання економічних вигод у майбутньому. В активі балансу показують наявність та розміщення майна. Тому підсумок активу балансу дорівнює сумі необоротних (M_n) і оборотних активів (M_o) та витрат майбутніх періодів (M_m) підприємства.

$$\sum M = \sum M_n + \sum M_o + \sum M_m, \quad (11.1)$$

Пасиви – джерела утворення цього майна і його цільове призначення [21, с. 73]. *Пасив* – це частина бухгалтерського балансу, яка показує джерела формування засобів підприємства, банку тощо (статутний фонд, спеціальні фонди, прибуток, кредити, кредиторська заборгованість) та їх приналежність (власні, прирівняні до власних, позичені) [17, с. 325]. У пасиві балансу показують те майно, що в активі, але за джерелами його утворення і цільовим призначенням. Тому підсумок пасиву дорівнює сумі власного капіталу (зобов'язань перед власниками) ($Зв$) та залучених джерел – забезпечень наступних витрат і платежів ($Зз$), довгострокових зобов'язань ($Зд$) і доходів майбутніх періодів ($Зм$):

$$\sum \Pi = \sum З = \sum Зв + \sum Зз + \sum Zd + \sum Зн + \sum Зм, \quad (11.2)$$

Пасив балансу показує джерела фінансування підприємства, котре може здійснюватися за рахунок коштів короткотермінових зобов'язань кредиторам [21, с. 73–75]. У фінансових балансах, нерідко використовують поняття – фінансовий капітал (загальний капітал або перманентний капітал). Цей показник слід визначати, як сукупність власного капіталу та довгострокових зобов'язань:

$$FK = E + L, \quad (11.3)$$

де: FK – фінансовий капітал; E – власний капітал; L – довгострокові зобов'язання [21, с. 86].

Метою складання *звіту про фінансові результати* є узагальнення повної, правдивої та неупередженої інформації про доходи, витрати, прибутки і збитки від діяльності підприємства за звітний період. Показники звіту про фінансові результати мають логічний взаємозв'язок з елементами бухгалтерського балансу.

$$\text{Активи} = \text{Зобов'язання} + \text{Власний вкладений капітал} \quad (11.4)$$

Отже, звіт про фінансові результати – це звіт про доходи, витрати і фінансові результати діяльності підприємства. Бланк звіту про фінансові результати нами представлено в *додатку Б*.

Метою складання *звіту про рух грошових коштів* є надання користувачам фінансової звітності повної, правдивої та неупередженої інформації про зміни, що відбулися у грошових коштах підприємства та їх еквівалентах за звітний період. Методика складання звіту передбачає необхідність урахування того, що рух грошових коштів в результаті однієї операції включає суми, які належать до різних видів діяльності, в такому випадку ці суми слід наводити окремо у складі відповідних видів діяльності.

Отже, звіт про рух грошових коштів відображає надходження і витрачання грошових коштів у результаті діяльності підприємства у звітному періоді. Бланк звіту про рух грошових коштів нами представлено в *додатку В*.

Метою складання *звіту про власний капітал* є розкриття інформації про зміни у складі власного капіталу підприємства протягом звітного періоду.

Складання звіту про власний капітал здійснюється за методом балансової рівності, яку можна описати наступним рівнянням:

$$Звк_0 + Нвк - Ввк = Звк_1, \quad (11.5)$$

де: $Звк_0$ – залишок власного капіталу на початок звітного періоду;

$Нвк$ – надходження власного капіталу;

$Ввк$ – вибуття власного капіталу;

$Звк_1$ – залишок власного капіталу на кінець звітного періоду [25, с. 85–92].

Отже, звіт про власний капітал відображає зміни у складі власного капіталу підприємства протягом звітного періоду.

Бланк звіту про власний капітал нами представлено в *додатку Г*.

Для суб'єктів малого підприємництва встановлюється скорочена за показниками фінансова звітність у складі балансу і звіту про фінансові результати. Звітним періодом фінансової звітності є календарний рік. Фінансова звітність підприємств не становить комерційної таємниці. Інформаційне забезпечення фінансового аналізу, як і фінансового менеджменту в цілому, є законодавчі та нормативні акти, бухгалтерська звітність, статистичні дані фінансового характеру, інші дані, серед яких інформація про стан фондового ринку, процентні ставки, курси валют, кредитні рейтинги тощо. Якість фінансового аналізу, як і якість прийнятих управлінських рішень, значною мірою залежить від якості та кількості вхідної фінансової інформації, а також від кваліфікації фінансових аналітиків і фінансових менеджерів, що займаються фінансовим аналізом та плануванням [50, с. 164]. Для того, щоб фінансова звітність була зрозумілою користувачам вона повинна містити дані про: підприємство; дату звітності та звітний період; валюту звітності та одиницю її виміру; відповідну інформацію щодо звітного та попереднього періоду; облікову політику підприємства та її зміни; консолідацію фінансових звітів; припинення (ліквідацію) окремих видів діяльності; обмеження щодо володіння активами; участь у спільних підприємствах; виявлені помилки минулих років та пов'язані з ними коригування; переоцінку статей фінансових звітів; іншу інформацію, розкриття якої передбачено відповідними положеннями (стандартами) [21, с. 68]. Кожен фінансовий звіт

повинен містити дату, станом на яку наведені його показники, або період, який він охоплює. Якщо період, за який складено фінансовий звіт, відрізняється від звітного періоду, то причини і наслідки цього повинні бути розкриті у примітках до фінансової звітності. У фінансовій звітності повинна бути вказана валюта, в якій відображені елементи звітності та одиниця її виміру. Якщо валюта відрізняється від валюти, в якій ведеться бухгалтерський облік, то підприємство повинно розкривати причини цього та методи, що були використані для переведення фінансових звітів з однієї валюти в іншу [25, с. 85]. Фінансова звітність інформує користувача не лише про проведені операції, які супроводжувались виплатою або одержанням грошових коштів, але й про зобов'язання сплатити грошові кошти в майбутньому, та про ресурси, наведені у грошовому вираженні, які будуть отриманні у майбутньому періоді [39, с. 189].

Таким чином, фінансова звітність підприємства служить основним джерелом аналізу фінансового стану підприємства, як для внутрішніх, так і зовнішніх користувачів.

3. Класифікація звітності та її користувачі

До користувачів фінансової звітності відносяться як юридичні, так і фізичні особи, яким для прийняття рішення потрібна інформація про фінансово-господарську діяльність підприємства. Усіх користувачів можна умовно розділити на зовнішніх і внутрішніх.

До *зовнішніх користувачів* належать: інвестори; акціонери; кредитори та постачальники; покупці та клієнти; податкові органи; органи державної статистики; інші державні установи.

До *внутрішніх користувачів* належать: керівництво підприємства; управлінський персонал; працівники підприємства; профспілкові органи. Користувачі, яким підприємства зобов'язані подавати квартальну та річну фінансову звітність: органи, до сфери управління яких належать підприємства; трудові колективи (на їх вимогу); власники (засновники) підприємства. Зазначеною нормою Закону України передбачено також, що „...органам виконавчої влади та іншим користувачам фінансова звітність подається відповідно до чинного законодав-

ства". У Порядку № 419 конкретно названо й деяких інших користувачів фінансової звітності. Зокрема, у встановлених законодавством випадках підприємства зобов'язані звітувати перед: органами державної статистики; органами Державного казначейства (щодо бюджетних асигнувань, одержаних з державного бюджету); фінансовими відділами райдержадміністрацій, міськвиконкомів; фінансовими управліннями обласних, міських держадміністрацій (щодо використання асигнувань, отриманих із місцевих бюджетів). Комерційні банки подають фінансову звітність також Національному банку України. З метою впорядкування складання звітності її класифікують за такими найбільш поширеними ознаками: змістом і джерелами формування, терміном подання, ступенем узагальнення, обсягом, періодичністю подання, охопленням видів діяльності, поширенням на галузі національної економіки, характером спрямування і використання, ступенем використання обчислювальної техніки. Насамперед слід розрізняти звітність *за будовою*: це звітність, у якій інформація наводиться станом на певну дату (вона містить моментні показники) та звітність, що містить інформацію за певний (звітний) період (її складають інтервальні показники). *За змістом і джерелами формування* розрізняють: статистичну, фінансову, податкову, спеціальну, внутрішньогосподарську (управлінську) звітність.

Статистична звітність містить інформацію, що є необхідною для статистичного вивчення господарської діяльності підприємств та побудови мікро,- та макроекономічних показників.

Фінансова звітність містить інформацію про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період, її складають з дотриманням балансового узагальнення облікової інформації. Цей принцип закладено у структуру звітних форм, у внутрішній і міжформовій ув'язці показників.

Податкова звітність містить інформацію про валові доходи та валові витрати, фінансові результати та розрахунок сум податків, що підлягають сплаті до бюджету, а також надмірно сплачених сум, що підлягають відшкодуванню.

Спеціальна звітність подається з питань розрахунків і використання кош-

тів фонду соціального страхування, пенсійного фонду, фонду зайнятості тощо.

Внутрішньогосподарська (управлінська) звітність відображає необхідну інформацію для прийняття рішень на рівні структурних підрозділів і розробляється підприємством самостійно. Фінансова, податкова, статистична та інші види звітності, що використовують грошовий вимірник, ґрунтуються на даних бухгалтерського обліку.

За термінами подання розрізняють нормативну і строкову звітність. Нормативна подається на певну дату, строкова – у термін до 25 днів після закінчення звітного періоду. *За ступенем узагальнення* звітність поділяють на первинну, що подається підприємствами, і зведену, що узагальнює дані первинної звітності у межах міністерств і відомств. *За обсягами відображених результатів діяльності* розрізняють повну і скорочену звітність. *За періодом часу*, за який характеризується діяльність підприємства, тобто за періодичністю подання розрізняють річну і проміжну (щоквартальну, щомісячну) звітність. З погляду охоплення видів діяльності звітність може відображати усі види діяльності, якою займається підприємство, або обмежуватися лише основним із них. Типові форми звітності застосовують для відображення облікових даних однакового змісту, галузеві містять показники за специфічними видами діяльності.

За характером спрямування розрізняють внутрішню звітність, призначену для внутрішнього управління підприємством, і зовнішню, яка виходить за межі підприємства і подається органам виконавчої влади, іншим користувачам. Звітність за способом подання користувачам інформації поділяють на: подану поштовим зв'язком, телеграфом, електронною поштою або подану власноруч [39, с. 215–219].

Отже, звітність є типовою і галузевою, з погляду поширення на галузі національної економіки України.

4. Фінансове планування на підприємствах

Фінансове планування і контроль організаційної діяльності на підприємстві сприяє поліпшенню системи управління підприємством і попереджує: затоварення; помилки в розрахунках цін; розкраданні запасів;

виявлення нерентабельних операцій; безнадійні борги; інше [21, с. 66].

Фінансове планування – це процес розробки системи фінансових планів і бюджетів по забезпеченню функціонування і розвитку підприємства необхідними фінансовими ресурсами і підвищення ефективності його фінансової діяльності в наступному періоді [48, с. 248].

Фінансове планування підпорядковане цілям стратегії розвитку підприємства. Залежно від горизонту планування розрізняють коротко,- (до 1 року), середньо,- (від 1 до 3-5 років) та довгострокові (від 3-5 років) плани. Різні види фінансових планів вирішують різні завдання. Загалом можна виділити два рівні фінансового планування: довгострокове та короткострокове.

Довгострокове планування охоплює період понад 1 рік (зазвичай 3-5 років і більше) присвячене вирішенню великомасштабних завдань. Довгостроковий план розробляється керівництвом підприємства і містить головну стратегічну мету підприємства на перспективу.

Основні сфери довгострокового планування: організаційна структура; виробничі потужності; капітальні вкладення; потреби у фінансових засобах; дослідження і розробки; частка ринку і т.д.

Стратегічне фінансове планування – визначає найважливіші показники, пропорції і темпи простого і розширеного відтворення підприємства. Крім того, стратегічне фінансове планування виступає головною формою реалізації цілей підприємства і включає розробку фінансової стратегії підприємства. Тобто стратегічне планування є систематизований і логічний процес, заснований на раціональному мисленні. У той же час воно є мистецтвом прогнозування, дослідження розрахунків і вибору альтернатив. Основним результатом стратегічного планування є стратегічний план комерційної організації (до 5 років і більше). Змістом стратегічного планування є загальні цілі і політика комерційної організації. Стратегічне планування містить у собі рішення основних проблем комерційної організації, у тому числі фінансового забезпечення: найбільш довгострокове в порівнянні з іншими видами планування; створює передумови для більш детального планування і прийняття

поточних управлінських рішень; додає діяльності комерційної організації в різні періоди послідовності і внутрішньої єдності. Фінансове планування містить такі *елементи*: цілі: новаторські, розв'язання проблеми, звичайні робочі обов'язки, удосконалення; програми: цільові комплекси, робочі; нормативи і норми: державні, регіональні, місцеві, галузеві, суб'єкта господарювання; правила: загальні, окремі; процедури. Слід зазначити, що форма і зміст кожного із видів фінансового плану визначаються підприємством самостійно. Вони можуть бути різними, але всередині підприємства вони мають бути погодженими між собою і підпорядкованими основним завданням фінансового планування: 1) ресурсному забезпеченню виконання плану економічного і соціального розвитку; 2) забезпеченню рентабельності, фінансової стійкості, платоспроможності, кредитоспроможності та високої ліквідності боргових зобов'язань протягом планового періоду. Форма і зміст фінансового плану мають впливати з основного завдання фінансового планування, враховувати конкретні умови господарювання і спиратися на чинні нормативні документи. При моделюванні форми фінансових планів необхідно вміло використовувати вітчизняний і зарубіжний досвід фінансового планування в ринковому середовищі [42, с. 148–151]. Фінансову роботу підприємства можна згрупувати по таких основних *напрямах*: фінансове планування і прогнозування, що передбачає розробку перспективних, поточних і оперативних фінансових планів підприємства, бізнес-планів, конкретних підприємницьких угод і проєктів; оперативна фінансова робота, яка включає забезпечення розрахунків з постачальниками за сировину, матеріали, паливо, з покупцями за реалізовану продукцію, з державою по сплаті податків, з працівниками по виплаті заробітної плати тощо; контрольно-аналітична робота щодо здійснення аналізу і контролю фінансово-господарської діяльності, з метою оцінки фінансового стану, пошуку резервів зменшення витрат і збільшення прибутку підприємства [13, с. 14–15].

Фінансове планування на підприємстві – це планування фінансових ресурсів і напрямків використання їх з метою забезпечення фінансово-

господарської діяльності. Через механізм планування здійснюється активний вплив фінансів на всі види діяльності підприємства.

Перспективне фінансове планування здійснюється на 3-5 років шляхом складання бізнес-плану підприємства. Він має обґрунтування організаційно-правової форми, характеристику продукції і її якості, організації збуту, ціни продажу і затрат на виробництво та реалізацію, включає детальний виробничий план і результати маркетингових досліджень.

Поточне планування реалізується через складання підприємством поточних фінансових планів, у яких наводяться доходи і витрати на плановий період. Тут деталізуються взаємовідносини з бюджетом, банками, учасниками спільної діяльності, засновниками тощо. Поточне фінансове планування на державних підприємствах розробляється на рік з поквартальною розбивкою за встановленою формою.

Оперативне фінансове планування передбачає складання і використання платіжного календаря, касового плану, встановлення потреби у короткострокових кредитах.

Фінансовий план державного підприємства (крім казенного) включає такі *розділи*: джерела формування та надходження коштів; приріст активів та повернення залучених коштів; витрати, пов'язані з внесенням обов'язкових платежів до бюджету та державних цільових фондів; покриття збитків минулих періодів. Дані поточного фінансового планування характеризують такі *аспекти*: фінансову стратегію підприємства; результати фінансового аналізу за попередній період; планові обсяги виробництва і реалізації продукції; економічні показники операційної та інших видів діяльності підприємства; діючу систему оподаткування; амортизаційну політику підприємства; ставки кредитних і депозитних відсотків; чинну систему норм і нормативів тощо [13, с. 201].

Амортизаційна політика – це складова частина загальної політики формування власних фінансових ресурсів підприємства, яка полягає в управлінні амортизаційними відрахуваннями від використовуваних основних

фондів і нематеріальних активів з метою реінвестування їх у виробничу діяльність [17, с. 355].

Фінансове планування поділяється на перспективне, поточне й оперативне, які тісно взаємопов'язані між собою (табл. 11.1).

Таблиця 11.1.

Характеристика напрямів фінансового планування на підприємстві

Напрями фінансового планування	Зміст планування	Період планування
Перспективне (стратегічне) планування	Прогноз звіту про фінансові результати діяльності. Прогноз про рух грошових коштів. Прогноз бухгалтерського балансу.	3-5 років
Поточне планування	План доходів і витрат від операційної діяльності. План доходів і витрат від інвестиційної діяльності. План надходження і витрачання коштів. Балансовий план.	1 рік
Оперативне планування	Платіжний календар. Касовий план. План короткострокового кредитування.	Квартал, місяць, декада

Методологія фінансового планування базується на таких найважливіших *принципах*:

– *принцип об'єктивної необхідності* використання фінансового планування для початкової стадії управління фінансами підприємства. Це означає, що даний процес є найважливішим інструментом і способом визначення фінансових можливостей підприємства, прогнозування раціональних вартісних пропорцій, відносин, відповідно й руху грошових ресурсів для виконання накреслених програм, завдань;

– *принцип ефективності*, який відображає якісну сторону даного процесу та орієнтує його на досягнення позитивних фінансових результатів за окремими операціями від діяльності кожного підрозділу підприємства, на досягнення бажаного економічного і соціального ефекту;

– *принцип комплексності та єдності мети*, який передбачає узгодження виробничих і фінансових ресурсів, планів на різних рівнях управління підприємством;

– *принцип науковості*, який підсумовує основні риси планування, забезпечує реальність, ефективність запланованих завдань.

Наукова обґрунтованість фінансових планів підприємств означає не тільки їх реальність, але й передбачає вибір кращих рішень з урахуванням довгострокових вигод. Це в свою чергу залежить від прогресивних методів обґрунтування джерел і способів фінансування накреслених заходів, раціонального розподілу ресурсів, оптимізації вартісних пропорцій і фінансових взаємовідносин, які стимулюють прогресивні процеси [42, с. 144].

Таким чином, фінансове планування представляє собою процес розробки і складання комплексу планів, які забезпечують збалансування фінансових потреб і ресурсів на перспективу.

Тестовий контроль

1. Звіт про рух грошових коштів відображає наступні види діяльності:

- а) тільки поточну;
- б) поточну і фінансову;
- в) поточну, інвестиційну, фінансову.

2. Процес складання фінансових планів складається з:

- а) аналізу фінансових показників попереднього періоду, складання прогностичних документів, розробки оперативного фінансового плану;
- б) визначення рентабельності продукції, що виробляється;
- в) розрахунку ефективності інвестиційного проєкту.

3. Фінансовий цикл – це:

- а) проміжок часу між строком платежу за своїми зобов'язаннями перед постачальниками і отриманням грошей від покупців;
- б) період, протягом якого повністю погашається дебіторська заборгованість;

в) період, протягом якого повністю погашається кредиторська заборгованість.

4. Показники моніторингу оцінки фінансового стану організації – це:

а) прибуток;

б) обсяг виробництва і реалізації продукції;

в) величина необоротних активів та їх частка в загальній сумі активів.

5. Фінансові відносини включають грошові відносини:

а) по випуску готівки;

б) між суб'єктами, пов'язані з формуванням, використанням та розподілом грошових мас;

в) між національними банками різних країн з метою взаємовигідного кредитування.

6. Який з перспективних планів лежить в основі розробки поточних, річних і оперативних планів?

а) стратегічний бізнес-план;

б) бізнес план інвестиційної або комерційної угоди;

в) план економічного і соціального розвитку колективу підприємства;

г) немає правильної відповіді.

7. Які з сформульованих цілей є пріоритетними в бізнес-плануванні?

а) головна мета бізнес-плану – розробка стратегічних рішень розвитку бізнесу шляхом дослідження об'єкта планування з позицій маркетингового аналізу і синтезу. Іншими цілями є: залучення інституціональних і кредитних інвесторів, аналіз реальності запланованих результатів і оцінка їх поточного досягнення;

б) метою розробки бізнес-плану є системне планування соціально-економічного розвитку підприємства на довгострокову перспективу;

в) основною метою бізнес-планування є забезпечення контролю над власністю.

8. Що собою предствляє стратегія організації?

а) бізнес план;

- б) план реалізації мрії підприємця;
- в) конкретний довгостроковий план досягнення певної мети.

9. Поняття „фінансова звітність” це:

- а) тотожне поняття „бухгалтерська звітність”;
- б) вужче поняття „бухгалтерська звітність”;
- в) ширше поняття „бухгалтерська звітність”.

10. Інформація, яка використовується для проведення аналізу фінансової звітності, має відповідати вимозі:

- а) порівнянності;
- б) оперативності;
- в) конфіденційності.

Ситуаційно-аналітичні справи

Завдання 1. На початок планового періоду підприємство мало 9700 шт. виробів А. План випуску виробів А – 30000 шт., плановані залишки виробів А на кінець періоду – 300 шт. Середня ціна реалізації виробу А – 37000 грн.

Визначити: виручку від реалізації виробів А за плановий період аналітичним методом.

Завдання 2. Обсяг товарної продукції за звітом минулого року склав на підприємстві 12700 тис. грн. Чисельність робітників – 950 чоловік. За планом на наступний рік передбачається зростання продуктивності праці на 12% і зниження чисельності робітників на 60 чоловік.

Визначити:

- 1) обсяг товарної продукції за планом на рік;
- 2) відсоток зростання планового обсягу товарної продукції до рівня минулого року.

Завдання 3. Планом підприємства передбачено виручку від реалізації продукції в сумі 11250 тис. грн. Витрати на 1 грн реалізованої продукції – 19,75 грн. Середня ціна реалізації – 15980 тис. грн.

Визначити:

- 1) собівартість обсягу реалізованої продукції;

2) собівартість одиниці продукції.

Завдання 4. Необхідно скласти структурно-логічну схему здійснення процесу управління системного планування соціально-економічного розвитку підприємства.

Для повторення

Терміни і поняття: фінансове планування, фінансове прогнозування, система фінансового планування, напрями фінансового планування, фінансова інформація.

Питання для самоперевірки знань

1. Розкрити сутність поняття „фінансове планування” та надати власний коментар щодо підходів та визначень авторів до даної економічної категорії.
2. Визначте, що є об’єктами фінансового планування?
3. Охарактеризуйте, у чому полягає сутність фінансового прогнозування і чим воно відрізняється від фінансового планування?
4. Які цілі і завдання фінансового прогнозування?
5. Опишіть порядок планування і контролю стану дебіторської і кредиторської заборгованості.
6. У чому полягає значення і роль фінансового планування і прогнозування в системі організації фінансів?
7. Визначте, на які складові можна розділити систему фінансового планування?
8. Розкрийте сутність стратегічного фінансового планування.
9. Як ви розумієте сутність поточного фінансового планування?
10. Визначте, у чому полягає сутність оперативного фінансового планування?
11. Які джерела інформації для фінансового планування ви знаєте?
12. Визначте, які існують цілі і завдання оперативного фінансового планування?
13. Дайте характеристику принципам організації планування грошових потоків.

14. Які цілі і завдання фінансового планування?

Теми рефератів

1. Порядок планування і контролю стану дебіторської і кредиторської боргованості.
2. Сутність стратегічного фінансового планування.
3. Значення і роль фінансового планування і прогнозування в системі організації фінансів.
4. Інформаційне забезпечення фінансового аналізу, як і фінансового менеджменту в цілому.
5. Фінансове планування на підприємствах.
6. Основні джерела інформації для аналізу фінансового стану підприємства.
7. Поняття фінансової звітності та її значення в ринковій економіці.
8. Фінансова стратегія підприємства: вітчизняний та зарубіжний досвід.
9. Роль і значення оперативних фінансових планів у формуванні фінансової тактики на вітчизняних підприємствах.
10. Проблеми використання бізнес-планів в діяльності господарюючих суб'єктів.
11. Зміст, завдання і методи фінансового планування на підприємстві.
12. Аналіз і планування фінансових результатів.
13. Основні фінансові показники в системі бізнес-планування.
14. Прогнозування соціально-економічних показників.
15. Показники моніторингу оцінки фінансового стану організації.
16. Основні напрями фінансового планування на підприємстві.
17. Перспективне фінансове планування.

Використані джерела: [13; 14; 17; 21; 25; 39; 42; 44; 47; 48; 50]

Тема 12. Внутрішньо-фірмове фінансове

прогнозування та планування

Навчальні питання:

1. Сутність і цілі внутрішньо-фірмового фінансового прогнозування та планування.
2. Види бюджетів підприємств і послідовність їх складання.
3. Бюджетний контроль.

Короткий опорний конспект

1. Сутність і цілі внутрішньо-фірмового фінансового прогнозування та планування

Прогноз – це передбачення на основі наявних даних напряму, характеру й особливостей розвитку та закінчення явищ і процесів у природі й суспільстві [24, с. 254]. Прогноз – це документ, що відображає пошук реального й економічно виправданого рішення. За даними енциклопедичного словника *прогнозування* – це наукове передбачення тенденцій розвитку національної економіки на перспективу – темпів економічного зростання, кон'юнктури ринку, тенденції розвитку науки і техніки, структурних змін у межах технологічного способу виробництва й економічної власності тощо [16, с. 183].

Прогнозування має специфічні методологічні основи, відмінні від методології планування. Склад показників прогнозу може значно відрізнятися від складу показників майбутнього плану. У чомусь прогноз може виявитися менш деталізованим, ніж розрахунки планових завдань, а в чомусь він буде більш проробленим. Класифікація методів прогнозування, заснована на індуктивному і дедуктивному підходах і може бути представлена двома групами, залежно від ступеню їхньої однорідності: прості; комплексні. *Прості* методи поєднують однорідні за змістом і використовуваним інструментарієм методи прогнозування (екстраполяція тенденцій, морфологічний аналіз та ін.). *Комплексні* методи відображають сукупності, комбінації методів, найчастіше реалізовані спеціальними прогнозними системами. Крім того, всі методи прогнозування поділені ще на три класи: фактографічні методи; експертні методи; комбіновані методи. В

основу їхньої класифікації покладений характер інформації, на базі якої складається прогноз: фактографічні методи базуються на фактичному інформаційному матеріалі про минуле і сьогодення розвитку об'єкта прогнозування. Найчастіше вони застосовуються при пошуковому прогнозуванні для еволюційних процесів; експертні (інтуїтивні) методи засновані на використанні знань фахівців експертів про об'єкт прогнозування й узагальненні їхніх думок про розвиток (поведінку) об'єкта в майбутньому. Експертні методи більшою мірою відповідають нормативному прогнозуванню стрибкоподібних процесів; комбіновані методи включають методи зі змішаною інформаційною основою, у яких в ролі первинної інформації поряд з експертною використовується і фактографічна. У свою чергу, кожен з перерахованих класів також поділяється на групи і підгрупи. Так, серед фактографічних методів виділяються групи: а) статистичних (параметричних) методів; б) випереджальних методів [42, с. 145]. Методи прогнозування фінансових показників засновані на показниках фінансової діяльності підприємства за минулий період часу. Точність прогнозів залежить від того, чи продовжує зберігатися на період прогнозу співвідношення й залежності, що діяли у минулому. Для прогнозування фінансових показників використовується компаундинг, дисконтування й індексація показників. *Компаундинг* – це принцип переходу від сьогоденішньої (поточної) вартості капіталу до його майбутньої вартості. Схема компаундингу й дисконтування капіталу нами представлено на рис. 12.1.

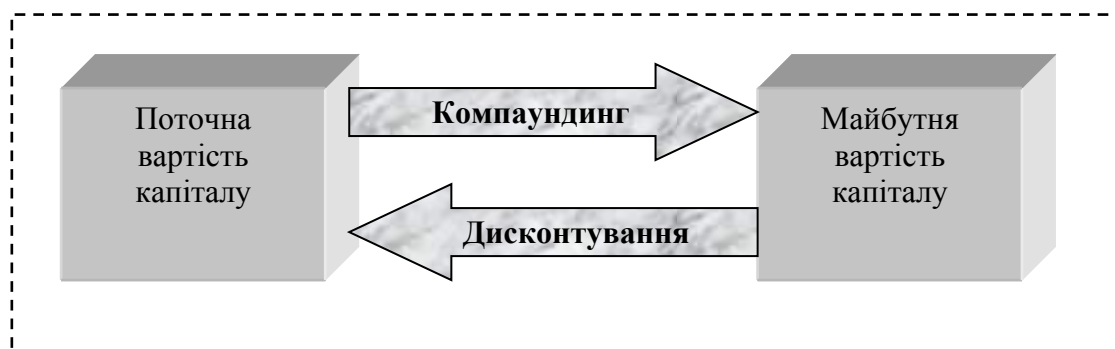

Рис. 12.1. Схема компаундингу й дисконтування капіталу

Джерело: сформовано авторами на основі [27]

При компаундингу для визначення нарощеного капіталу використовують

співвідношення:

$$K_t = K(1+i)^t, \quad (12.1)$$

де: K_t – розмір вкладення капіталу до кінця t -го періоду часу з моменту внеску первісної суми, грн;

K – поточна оцінка вкладеного капіталу, тобто з позиції вихідного періоду, коли робиться первісний внесок, грн;

i – коефіцієнт дисконтування (норма прибутковості або відсотка ставка), частки одиниць;

t – фактор часу (число років або кількість оборотів капіталу) [27, с. 250–251].

Дисконтування – це процедура, за допомогою якої обчислюється нинішній аналог суми, оплачуваної через певний строк за діючої норми відсотка [24, с. 70]. Окремі автори вважають, що *фінансове прогнозування* є дослідження та розробка на довготермінову перспективу ймовірних шляхів розвитку фінансів підприємства, які забезпечують стабільний фінансовий стан їх у майбутньому (перспективні фінансові плани складаються на період більший як один рік) [47, с. 360].

Отже, фінансове прогнозування – це розробка ймовірних шляхів розвитку фінансів підприємства та альтернатив реалізації фінансових стратегій, які забезпечують стабільне фінансове становище підприємства в майбутньому періоді.

Основою фінансового прогнозування є узагальнення та аналіз наявної інформації з наступним моделюванням і врахуванням факторів, можливих варіантів розвитку ситуації та фінансових показників [42, с. 148]. Отже, фінансове прогнозування – це обґрунтування показників фінансових планів, передбачення фінансового становища на певний часовий період.

Так, С.Я.Салига вважає, що планування являє собою процес розробки й прийняття цільових настанов кількісного і якісного характеру й визначення шляхів найбільш ефективного їх досягнення [27, с. 239]. Планування є важливою частиною господарської практики. Багаторічний досвід закордонних та ук-

раїнських підприємств довів, що недооцінка планування в нинішніх ринкових умовах, зведення його до мінімуму частіше за все призводить до значних економічних втрат. Підприємства, що успішно працюють, здійснюють не тільки довгострокове планування, але й детальне розроблення оперативних поточних планів з кожного підрозділу, кожного робочого місяця. Календарні плани (декадні, місячні, квартальні, піврічні) конкретизують цілі і завдання підприємства, містять відомості про замовлення, про забезпеченість їх матеріальними ресурсами, про ступінь завантаження виробничих потужностей та їх використання з урахуванням терміну виконання кожного завдання. У них передбачаються витрати на реконструкцію потужностей, заміну обладнання, оновлення продукції, навчання працівників тощо [43, с. 212].

Об'єктами планування є: доходи підприємства; взаємовідносини з державним бюджетом і державними позабюджетними фондами; обсяг капіталовкладень, інших форм інвестування фінансових ресурсів (зокрема участь на ринку цінних паперів); обсяг довготермінових кредитів банків на інвестиційні заходи; потреба підприємства у власних оборотних коштах і джерела її покриття [43, с. 215].

Предметом фінансового планування на підприємстві, в організації виступають грошові потоки, фінансові та інші ресурси підприємства.

Головним інструментом фінансового планування у сучасних ринкових умовах господарювання є фінансовий план підприємства, зокрема у формі балансу доходів і видатків, значне поширення у практиці мають також такі інструменти фінансового планування як платіжний календар, бізнес-план [43, с. 213].

Бізнес-план – документ, що містить систему заходів чи програму дій, пов'язаних часом і місцем реалізації, узгоджених з метою і ресурсами та спрямованих на отримання максимального прибутку шляхом реалізації підприємницького проекту (угоди), зокрема й інвестиційного [17, с. 43]. *Фінансовий план* є узагальненим фінансовим документом, який відображає надходження і розподіл грошових коштів в короткостроковому і довгостроковому періоді. Фінансове

планування підпорядковане цілям стратегії розвитку підприємства. Залежно від горизонту планування розрізняють коротко,- (до 1 року), середньо,- (від 1 до 3-5 років) та довгострокові (від 3-5 років) плани. Різні види фінансових планів вирішують різні завдання. Загалом можна виділити два рівні фінансового планування: довгострокове та короткострокове. *Довгострокове планування* охоплює період понад 1 рік (зазвичай 3-5 років і більше) присвячене вирішенню великомасштабних завдань. Довгостроковий план розробляється керівництвом підприємства і містить головну стратегічну мету підприємства на перспективу. *Основні сфери довгострокового планування*: організаційна структура; виробничі потужності; капітальні вкладення; потреби у фінансових засобах; дослідження і розробки; частка ринку і т. д. [42, с.148]. *Фінансове планування* – це процес розробки системи фінансових планів з окремих аспектів фінансової діяльності підприємства, що забезпечують реалізацію фінансової стратегії підприємства в майбутньому періоді [27, с. 236].

На нашу думку, фінансове планування – це сукупність взаємопов'язаних рішень з управління процесами формування, перерозподілу і використання фінансових ресурсів, що реалізуються в деталізованих фінансових планах.

Фінансове планування містить такі *елементи*: цілі: новаторські, розв'язання проблеми, звичайні робочі обов'язки, удосконалення; програми: цільові комплекси, робочі; нормативи і норми: державні, регіональні, місцеві, галузеві, суб'єкта господарювання; правила: загальні, окремі; процедури. Слід зазначити, що форма і зміст кожного із видів фінансового плану визначаються підприємством самостійно.

Вони можуть бути різними, але всередині підприємства вони мають бути погодженими між собою і підпорядкованими основним завданням фінансового планування:

- 1) ресурсному забезпеченню виконання плану економічного і соціального розвитку;
- 2) забезпеченню рентабельності, фінансової стійкості, платоспроможності, кредитоспроможності та високої ліквідності боргових зобов'язань протя-

гом планового періоду [42, с. 151]. Поточне планування фінансової діяльності підприємства ґрунтується на розробленій фінансовій стратегії та фінансовій політиці. На поточний період планування підприємству необхідно визначити всі джерела його розвитку, сформувати структуру доходів і витрат, заходи стійкої платоспроможності, встановити структуру активів і пасивів на кінець планового періоду. Для цього розробляються конкретні види фінансових платежів: план руху грошових коштів; план звіту про фінансові результати; план бухгалтерського балансу [43]. *Завдання фінансового планування* полягає в тому, що воно: втілює стратегічні цілі в форму конкретних фінансово-економічних показників; забезпечує фінансовими ресурсами операційну та інвестиційну діяльність підприємства; визначає життєдіяльність проекту підприємства в умовах конкуренції; є фактором отримання фінансової підтримки з боку як внутрішніх, так і зовнішніх інвесторів [48, с. 248–249]. Отже, прогнозування і планування є системою методичних прийомів, виконання яких у певній послідовності дозволяє забезпечити ефективність реалізації прийнятих рішень. *Основна мета внутрішньо-фірмового планування* – забезпечення оптимальних можливостей для успішної господарської діяльності, одержання необхідних для цього коштів і в кінцевому підсумку досягнення прибутковості підприємства [42 с. 143].

Таким чином, метою внутрішньо-фірмового фінансового планування та прогнозування є забезпечення фінансових можливостей для успішної господарської діяльності та досягти найбільшої прибутковості і конкурентоспроможності підприємства як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках.

2. Види бюджетів підприємств і послідовність їх складання

Як відомо, бюджети створюють окремі цілісні саморегулюючі системи, кожна з яких відповідає за певний напрямок використання фінансових ресурсів і отримання максимального прибутку. Бюджети є інструментом ефективного оперативного управління підприємством, а також засобом прогнозування на підставі розроблених різних сценаріїв розвитку підприємства з урахуванням змін та впливу як внутрішніх, так і зовнішніх факторів [21, с. 64]. Поняття бюджет означає суму коштів, які є в розпорядженні для виконання певних функцій та

заходів у межах загально-фірмового планування [13, с. 197]. Бюджет – це грошове вираження збалансованого кошторису доходів і витрат на певний період [24, с. 30]. Бюджет – це фінансовий документ, що стосується конкретного напрямку діяльності, в якому узгоджуються та фіксуються за обсягами та розподілом у часі надходження й витрати грошових коштів, доходи та витрати структурного підрозділу чи підприємства в цілому [50, с. 410]. Бюджет – це оперативний фінансовий план на короткостроковий період, що розробляється, як правило, в рамках наступного кварталу з розбивкою по місяцях, що відображає надходження і витрачання грошових коштів у процесі здійснення конкретних видів фінансово-господарської діяльності підприємства [48, с. 251]. Окремі автори вважають, що бюджет – це грошове вираження збалансованого розпису доходів і видатків держави, адміністративно-територіальної одиниці підприємства, установи за певний період [17, с. 56]. Інколи бюджет розробляється у формі каталогу заходів на плановий період та джерел фінансових ресурсів для їх реалізації. Застосовують і таку форму бюджетів, у яких подається баланс використання коштів і джерел забезпечення витрат [13, с. 197].

На нашу думку, *бюджет* – це обчислення очікуваних доходів і витрат держави, установи або окремої особи на певний термін, які затверджені в законодавчому порядку органами державної влади. *Доходи бюджету* – це грошові кошти, що надходять в безоплатному і безповоротному порядку відповідно законодавством у розпорядження органів державної влади відповідного рівня. Недержавні підприємства можуть обрати іншу форму поточного фінансового планування. Це може бути бюджетування. *Бюджетування* – це технологія складання, коригування, контролю та оцінювання виконання поточних фінансових планів, сутність якої полягає в узгодженні між собою основних складових фінансово-господарської діяльності – збуту, постачання виробництва з метою досягнення певних фінансових результатів [10, с. 208]. Бюджетування – це необхідна складова фінансового планування, оскільки основою будь-якого оперативного чи поточного фінансового плану є система відповідних бюджетів. Бюджетування спрямоване на поетапну трансформацію стратегічного фінансо-

вого плану в систему поточних планів, послідовне їх виконання з метою досягнення стратегічних цілей підприємства [50, с. 409]. Бюджетування – це процес планування майбутньої діяльності підприємства і оформлення його результатів у вигляді системи бюджетів. Як інструмент фінансового планування характеризує його мету, визначення конкретних фінансових та операційних завдань за певні періоди [42]. Бюджетування – з одного боку, це процес складання фінансових планів і кошторисів, а з іншого – управлінська технологія, призначена для підвищення фінансової обґрунтованості ухвалюваних управлінських рішень. Бюджетування є технологією складання, коригування, контролю і оцінки виконання фінансових планів, які є основою внутрішньо-фірмового управління [43, с. 235]. Бюджетування досить складний процес, який потребує обробки великого обсягу інформації, обчислення багатьох показників, розгляду різних варіантів перед кінцевим затвердженням. Тому для забезпечення ефективності бюджетування необхідно: використовувати комп'ютерні технології, не намагатися організувати бюджетування на основі паперової технології; враховувати відсутність стандартів щодо складання бюджетів (на відміну від фінансових звітів) і впроваджувати форми бюджетів, які відповідають потребам ефективного керівництва підприємством; вдосконалювати форми бюджетів, що пропонуються в методичних матеріалах, пристосовуючи їх до специфіки діяльності конкретного підприємства; співставляти витрати (часу, коштів) на складання бюджетів з ефектом від їх використання (намагатися здешевіти бюджетування за рахунок його раціональної організації); при складанні бюджетів застосовувати документи, за формою і структурою наближені до документів бухгалтерської звітності, що значно спрощує порівняння планових та фактичних даних і контроль за виконанням фінансових планів [10, с. 214]. Ядром системи бюджетування є фінансово-економічна модель, у межах якої на рівні ключових показників відбувається ув'язування господарських та фінансових процесів, тобто плани перестають бути розрізненими, виникає єдина технологія управління з можливістю реалізації зворотного зв'язку – коригування планів для досягнення загального результату. Так, окремі автори вважають, що процес планування ді-

яльності підприємства, його структурних підрозділів методом розробки системи взаємопов'язаних бюджетів та встановлення всіх видів фінансових витрат, джерел їх покриття і очікуваних результатів – це *бюджетування*. Бюджетування належить до поточного планування, хоча бюджети можна складати і на більш тривалі проміжки часу, ніж один рік. Контроль за виконанням поточного плану є контролем за виконанням стратегічних завдань віднесених на відповідний період. Поетапне, щорічне виконання поточних планів як поточних завдань є запорукою виконання стратегічних завдань і досягнення стратегічних показників [42, с. 149–150]. Бюджетування належить до поточного планування, хоча бюджети можна складати і на більш тривалі проміжки часу. Цілі бюджетування полягають у наступному: забезпечення поточного планування; координація і комунікація між підрозділами; обґрунтування витрат підприємства; формування бази для оцінки господарської діяльності; контроль планів підприємства.

Отже, уніфікованого підходу до визначення сутності бюджетування у сучасних науковців немає, що свідчить про недостатнє наукове опрацювання дослідниками цієї дефініції. *Мета бюджетування* полягає у забезпеченні виробничо-комерційного процесу необхідними обсягом грошових коштів з відповідною структурою. Для досягнення цієї головної мети необхідно вирішення таких завдань бюджетування: установлення об'єктів бюджетування; розроблення системи бюджетів: операційних і фінансових; розрахунок відповідних показників бюджетів; визначення необхідного обсягу грошових коштів, що забезпечують фінансову стійкість, платоспроможність і ліквідність балансу підприємства; розрахунок величини внутрішнього і зовнішнього фінансування, виявлення резервів їх додаткового залучення; прогноз доходів, витрат і капіталу підприємства [43, с. 239]. Система бюджетування зв'язує між собою різні господарські операції, види діяльності, результати підрозділів підприємства, як за планом, так і фактично. Це дасть можливість вчасно з'ясувати, що саме впливає на кінцеві фінансові результати і дає можливість скоригувати бюджети, враховуючи відхилення фактичних показників від планових протягом планового періоду [10, с.

208]. Наукові підходи щодо формування принципів бюджетування і планування не є однозначними. Найбільш характерними за економічною сутністю є такі *принципи*:

1. *Повноти*. Він означає, що в бюджеті мають бути відображені всі напрями діяльності, які пов'язані з надходженням та витратами грошових коштів і впливають на формування фінансових результатів підприємства.

2. *Координації*. Її сутність полягає у тому, що перспективне і поточне планування має узгоджуватись. Функціональні бюджети мають складатися з урахуванням можливості зведення їх у єдиний консолідований бюджет.

3. *Централізації*. Бюджетування має забезпечувати централізоване управління всіма грошовими надходженнями для покриття необхідних витрат підприємства.

4. *Спеціалізації*. Грошові надходження і витрати мають відображати види, джерела, напрямки виникнення і використання фінансових ресурсів.

5. *Періодичності*. Відповідно до потреб організації діяльності підприємства бюджети можуть мати розбивку по періодах (квартальні, місячні, декадні, тижневі, щоденні бюджети).

6. *Прозорості і точності*. Бюджети повинні мати реальне обґрунтування. Всім виконавцям необхідно мати конкретні завдання і стимули для їх виконання.

7. *Декомпозиції (розділення)*. Означає, що бюджет є частиною більш високого рівня, тобто часткові бюджети в розділі статей затрат конкретизують бюджет виробництва.

Всі бюджети поділяють на два види: гнучкі та фіксовані. *Гнучкі бюджети* означають, що всі планові показники затрат і фінансових результатів пов'язані з конкретною діяльністю і залежать від обсягів виробництва та реалізації продукції. До них можна віднести бюджет затрат. *Фіксовані бюджети* передбачають застосування стабільних показників, які не залежать від зміни обсягів виробництва. За таким принципом складають бюджет адміністративних витрат. Для забезпечення поточного планування діяльності всіх структурних підрозді-

лів підприємства застосовується наскрізна система бюджетування. Вона дає можливість здійснювати контроль за вхідними і вихідними грошовими потоками, створювати сприятливі умови для забезпечення виконання підприємством поставлених завдань. Система бюджетів повинна охоплювати всю сферу фінансової діяльності підприємств. Вона включає: первинний бюджет, групу основних бюджетів та сукупність часткових бюджетів. Поширеним варіантом групи основних бюджетів є планування таких *напрямків*, як: план інвестицій; план фінансових результатів; планування ліквідності; плановий баланс; план звіту про рух грошових коштів. Часткові бюджети формуються у відповідності з принципами спеціалізації. Вони включають окремі частини грошових доходів і витрат підприємства (бюджети структурних підрозділів тощо) і є головною складовою системи бюджетування. Бюджетування в різних галузях національної економіки і в кожному конкретному підприємстві потребує індивідуального підходу. Розрахунки, що здійснюються в процесі формування бюджету, дають можливість своєчасно і в повному обсязі визначити необхідний розмір фінансових ресурсів для забезпечення діяльності підприємства, джерела їх надходжень, а також контроль за виконанням бюджету. Основними функціональними частковими бюджетами вважається: бюджет реалізації продукції; бюджет виробництва; бюджет виробничих накладних витрат; бюджет витрат на оплату праці; бюджет товарно-матеріальних витрат; бюджет витрат на управління; бюджет споживання енергії; податковий бюджет; бюджет погашення кредитів; бюджетний звіт про прибуток; бюджетний баланс [43]. *Бюджетна класифікація* – єдине систематизоване, функціональне групування доходів і видатків бюджету за однорідними ознаками, що забезпечує загальнодержавну і міжнародну порівнянність бюджетних даних [17, с. 213]. *Основні види і групи бюджетів*, які використовуються в процесі бюджетування поділяють на чотири основні групи: *основні бюджети* (бюджет доходів і витрат, бюджет руху грошових коштів, прогнозний баланс); *операційні бюджети* (бюджет продажу, бюджет виробництва, бюджет прямих матеріальних витрат, бюджет прямих витрат на оплату праці, бюджет прямих операційних витрат, бюджет загальновиробничих ви-

трат, бюджет управлінських витрат, бюджет комерційних витрат); *допоміжні бюджети* (інвестиційний бюджет); *спеціальні бюджети* (бюджет балансового прибутку, бюджет чистого прибутку, бюджет технічної реконструкції виробництва, бюджет податків, бюджети окремих проектів та програм) [43]. Структурно-логічну схему класифікації основних видів бюджетів, розроблених на підприємстві нами наведено на рис. 12.1.

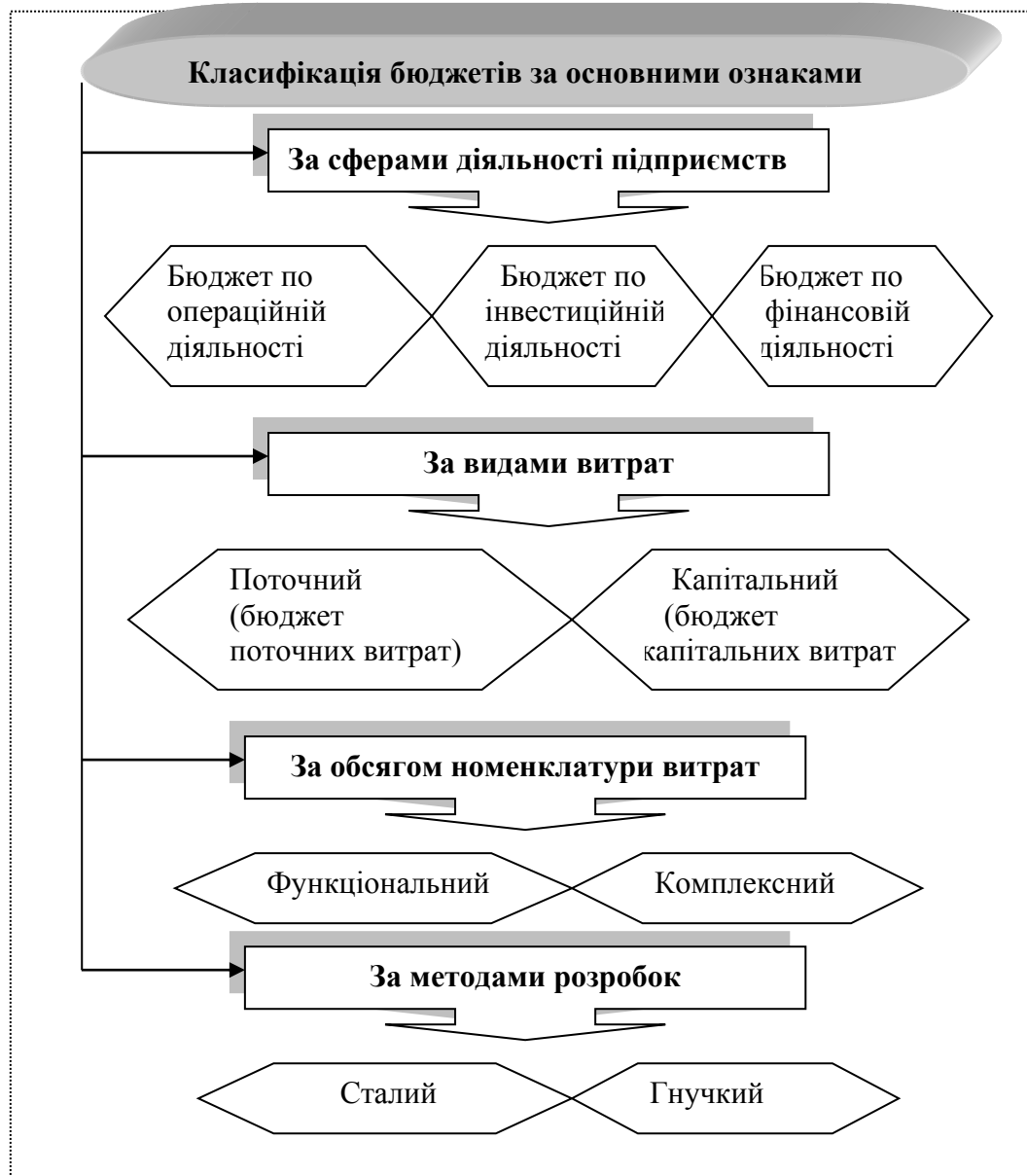

Рис. 12.1. Класифікація основних видів бюджетів, які розроблені на підприємстві

Джерело: розроблено авторами на основі [48]

Бюджетування формує основу діяльності прогресивних, з точки зору організації планування, підприємств та організацій.

Таким чином, бюджетування на підприємстві забезпечує зв'язок бюджетів із централізованим отриманням прибутків і фінансовою звітністю, а також відповідає безпосередньо технології планування, за грошовими потоками та фінансовими результатами.

3. Бюджетний контроль

Контроль виступає невід'ємною умовою і обов'язковою складовою планування. Сукупність планування і контролю є запорукою неправильних або неефективних управлінських оцінок.

Бюджетний контроль полягає у співвідношенні фактичних результатів бюджетом, аналізі основних причин відхилень і внесенні відповідних корективів. Бюджетний контроль виступає важливим і необхідним інструментом системи бюджетування.

На наш погляд, одним з основних *методів бюджетного контролю* є порівняння фактичних показників фінансово-господарської діяльності з плановими (бюджетними) для перевірки їх відповідності щодо величини і термінів виконання, а також аналіз причин відхилень з метою вироблення заходів поліпшення бюджетів або діяльності підприємства. У практичній діяльності може бути застосована дворівнева система бюджетного контролю. До її складу входять нижній і верхній рівні бюджетного контролю. *Нижній рівень* означає контроль за виконанням функціональних (часткових) бюджетів структурних підрозділів підприємства, який покладається на відповідних працівників цих підрозділів. Контролю підлягають не тільки функціональні бюджети, але і взаємопов'язані показники зведеного бюджету. *До верхнього рівня* відносять контроль за виконанням бюджетів структурних підрозділів, центрів відповідальності та зведення бюджетів підприємства. Цей контроль мають виконувати працівники служби контролінгу. При виконанні бюджетного контролю необхідно вирішити такі питання: перевірити достовірності звітних даних; розрахувати відхилення від плану; визначити фактори і причини відхилень; розробити систему заходів щодо коригування бюджетів і діяльності з їх виконання; здійснити оцінку розроблених заходів; внести пропозицію рішення з коригування бюджетів; контро-

лювати виконання скоригованих бюджетів.

Ефективність бюджетного контролю забезпечується за наявності належного обліку всіх операцій, які пов'язані з грошовими надходженнями і видатками, доходами і витратами. Разом з тим, класифікація і методи визначення окремих показників мають бути однотипними для процесів планування, обліку і перевірки. Встановлення об'єктивності та достовірності показників і розрахунків їх відхилення від планів здійснюється за даними управлінського обліку, який має бути продовженням і деталізацією фінансового обліку. Результати здійснення бюджетного контролю оформляються звітом про виконання бюджетів. У звіті включають аналіз відхилень, які ілюструються діаграмами, графіками, рисунками та ін. До аналізу відхилень додаються пояснення щодо їх причин та пропозиції, спрямовані на вдосконалення фінансово-господарської діяльності підприємства або коригування системи бюджетів [13, с. 208–209].

Існують деякі причини, з яких можуть виникнути відхилення, їх поділяють на зовнішні та внутрішні:

а) *зовнішні причини*: економічні, соціальні, юридичні і політичні зміни; зміни в конкуренції; зміна умов поставок (Incoterms);

б) *внутрішні причини*: зміна методів управління; неефективне використання ресурсів; неякісне складання бюджету [21, с. 63].

Звіти про виконання зведеного бюджету і функціональних бюджетів з аналізом відхилень подаються керівництву підприємства для відповідного реагування. Зведені бюджети та функціональні бюджети можуть бути в оперативному порядку відкориговані. Якщо результати аналізу виконання бюджетів не відповідають поставленій меті, можлива розробка нового варіанта системи бюджетів [13, с. 208–209]. Необхідною умовою для забезпечення ефективності стратегічного контролінгу є добре налагоджений бухгалтерський, фінансовий і управлінський облік. Поряд із довгостроковим плануванням важливі значення для успішного стратегічного контролінгу має система оперативного фінансового контролінгу.

Оперативний фінансовий контролінг включає систему річних бюджетів і

бюджетний контроль. Його основною метою є організація системи управління для виконання поточних (оперативних) фінансових цілей підприємства, їх конкретний прояв може бути у показниках виручки, постійних і змінних витрат, прибутку, рентабельності тощо. Короткострокові завдання оперативного контролінгу мають узгоджуватись із довгостроковими цілями стратегічного контролінгу. Разом з тим, оперативне планування без дійового контролю за виконанням планів, також як і контроль без планування не мають економічного сенсу.

Отже, основний зміст оперативного фінансового контролінгу обумовлює взаємозв'язок бюджетування та бюджетного контролю, що означає систематичне порівняння фактичних показників діяльності підприємства з плановими, а також послідує комплексним (рейтинговим) аналізом відхилень.

До функціональних повноважень бюджетного контролю входять: управлінський облік, аналіз відхилень, а також рапортування. Виявлення причин відхилень, недоліків і слабких ділянок на підприємстві досягається за допомогою бюджетного контролю. Рапортування забезпечує зворотний зв'язок, дає можливість коригування цільових завдань, бюджетних показників, а також покращення виконання планів. В оперативних рапортах, які подаються керівництву щомісяця, наводять результати виконання бюджетів, оцінюються фінансові показники, формуються пропозиції з аналізу відхилень. На основі одержаних рапортів керівництвом підприємства приймаються оперативні заходи щодо корегування необхідних бюджетних позицій та підвищення ефективності виконання поставлених цілей. На відміну від стратегічного контролінгу де переважає аналіз шансів і ризиків, сильних і слабких сторін, оперативний фінансовий контролінг орієнтується на дослідженні співвідношень між доходами і затратами, грошовими надходженнями та витратами тощо.

Важливою ланкою в системі оперативного контролінгу є аудит. *Аудит* – це перевірка офіційної бухгалтерської звітності, обліку, первинних документів та іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання з метою визначення достовірності їх звітності, обліку, його повноти і відповідності чинному законодавству [17, с. 26].

Внутрішній аудит має здійснювати не тільки перевірку в сфері фінансового, податкового, управлінського обліку, а і виконання планів, бюджетів, рекомендацій контролюючих органів.

Отже, служба внутрішнього аудиту відноситься до виконавчих структур підприємства як орган оперативного контролю.

Одним із напрямків його діяльності є внутрішній фінансовий аудит. Об'єктами перевірки фінансового аудиту є річна фінансова звітність, бюджети, фінансування діяльності, грошові розрахунки, ціноутворення, калькуляція, вартість капіталу, інвентаризація майна. Для належного виконання своїх завдань і функцій служба внутрішнього аудиту наділена відповідними правами і обов'язками, які зафіксовані в нормативних і законодавчих документах. В результаті проведеного внутрішнього аудиту узагальнюються виявлені недоліки порушення, звертається увага на прогресивний досвід у невикористані резерви. Крім того, мають бути вкладені причини наявних негараздів і вказані пропозиції щодо їх нейтралізації і недопущення такого у майбутньому. Оскільки проблема недостатньої ефективності управління ризиками для багатьох підприємств залишається актуальною, постає необхідність своєчасного виявлення чинників, які сигналізують про певні напрямки розвитку окремих показників, внутрішніх і зовнішніх параметрів діяльності підприємства. З цією метою може бути застосована система раннього попередження та реагування, яка безпосередньо пов'язана з елементами стратегічного і оперативного контролінгу [30, с. 152–154]. Контроль за виконанням поточного плану є контролем за виконанням стратегічних завдань віднесених на відповідний період [42, с. 149–150].

Таким чином, бюджетний контроль дає можливість забезпечити періодичне планування і попередити чи передбачити можливі проблеми та визначити найкращий і найбільш ефективний шлях для досягнення поставленої мети підприємства.

Тестовий контроль

1. Суть розрахунково-аналітичного методу планування фінансових показників полягає в:

а) розрахунку величини фінансового показника в плановому періоді на основі аналізу досягнутої величини цього показника, прийнятого за базу, та індексів його зміни;

б) складанні декількох укрупнених бюджетів підприємства, найбільш раціональний з яких буде обраний в 1-2 місяці після початку виробничого циклу;

в) приблизних розрахунках фінансових показників на наступний звітний період з використанням прогнозних індексів.

2. Активи підприємства підрозділяються на:

а) стійкі і поточні;

б) валові та чисті;

в) власні і кредитні.

3. Метою управління активами і пасивами підприємства є:

а) отримати найбільший прибуток при найменших витратах і мінімальному можливому ризику;

б) розробляти відповідну для підприємства інвестиційну стратегію і збільшити обсяг продажів;

в) своєчасно отримати гроші від покупців і замовників, відстрочити платежі.

4. Завданням фінансового планування є:

а) розробка фінансової політики організації;

б) забезпечення необхідними фінансовими ресурсами всіх видів діяльності підприємства;

в) розробка облікової політики підприємства.

5. Складання фінансового розділу бізнес-плану починається з розробки прогнозу:

а) обсягів виробництва;

б) обсягів продажів;

в) руху грошових коштів.

6. Дисконтування – це:

а) визначення поточної вартості майбутніх грошових коштів;

б) облік інфляції;

в) визначення майбутньої вартості грошових коштів.

7. Яка з наведених характеристик передавального балансу правильна?

а) баланс підприємства, що реорганізується шляхом злиття або приєднання на день припинення його діяльності;

б) баланс підприємства, що реорганізується шляхом виділення або поділу, на день припинення його діяльності;

в) баланс складається за правилами, передбаченими стандартами бухгалтерського обліку.

8. Термін „бюджет” в управлінському обліку означає:

а) план роботи підприємства в довгостроковому періоді;

б) план роботи підприємства в короткостроковому періоді;

в) державний бюджет.

9. У процесі підготовки оперативного бюджету останнім етапом є підготовка:

а) плану прибутків і збитків;

б) прогнозного бухгалтерського балансу;

в) бюджету грошових коштів.

10. План прибутків і збитків повинен бути підготовлений до того як почнеться розробка:

а) бюджету грошових коштів і прогнозованого балансу;

б) бюджету адміністративних витрат;

в) бюджету комерційних витрат.

Ситуаційно-аналітичні вправи

Завдання 1. Необхідно визначити який можна порівняти за часом діяльності підприємства обсяг платних послуг за 2020 рік. Підприємство має три філії, обсяг послуг яких за 2020 рік склав 2210000 тис. грн. Всі філії підприємства працювали весь рік, крім одного, який був закритий на капітальний ремонт протягом чотирьох місяців. Його обсяг послуг в середньому за місяць становить 170 тис. грн.

Завдання 2. Назвіть позитивні і негативні моменти створення служби контролінгу на підприємстві (оформити у вигляді таблиці).

Відповідь обґрунтуйте.

Завдання 3. На підставі Бюджетного кодексу України (стаття 5) необхідно описати і схематично зобразити етапи формування та структуру місцевого бюджету.

Відповідь обґрунтуйте.

Завдання 4. Необхідно скласти структурно-логічну схему здійснення процесу управління планом прибутку і збитків підприємства.

Для повторення

Терміни і поняття: прогноз, прогнозування, бюджет, бюджетування, контролінг, бюджетний контроль, фінансовий контролінг, актив і пасив підприємства.

Питання для самоперевірки знань

1. У чому полягає сутність розрахунково-аналітичного методу планування фінансових показників?
2. Розкрийте сутність процесу оперативного фінансового контролінгу.
3. Охарактеризуйте основні завданням фінансового планування.
4. Охарактеризуйте, що є метою управління активами і пасивами підприємства?
5. Поясніть, як ви розумієте термін „бюджет” в управлінському обліку?
6. Розкрийте сутність бюджетної системи.
7. Поясніть, чим пояснюється основний зміст оперативного фінансового контролінгу?
8. Аргументуйте, що на вашу думку є об'єктами перевірки фінансового аудиту?
9. Як ви розумієте поняття дисконтування?
10. Розкрийте сутність поняття класифікації бюджету на виробництві?
11. Охарактеризуйте, в чому полягає мета бюджетування?
12. Які процеси входять до складу системи бюджетного управління на

підприємстві?

13. Які існують види бюджетів підприємств і яка послідовність їх складання?

Теми рефератів

1. Бюджетування: зарубіжний досвід та можливості адаптації до сучасних реалій діяльності вітчизняних підприємств.

2. Предмет і зміст контролінгу. Його завдання, принципи і функції.

3. Основні елементи і інструменти фінансового контролінгу.

4. Поняття і необхідність фінансового планування.

5. Бюджетування в системі фінансового планування.

6. Пріоритети бюджетних витрат на найближчу перспективу.

7. Впровадження бюджетування в бюджетний процес.

8. Внутрішній контроль та аудит в секторі державного управління.

9. Роль перспективного фінансового плану в бюджетному процесі.

10. Характеристика видів фінансового контролю в Україні.

11. Шляхи підвищення ефективності використання ресурсів бюджетної системи.

12. Фінансовий контролінг: завдання, основні елементи та інструменти фінансового контролінгу.

13. Сутність стратегічного і оперативного контролінгу в системі управління: визначення, риси відмінностей, цілі і завдання, функції.

14. Бюджетування в системі контролінгу: принципи побудови, рівні, види.

15. Планування видатків на міжнародну діяльність в Україні.

Використані джерела: [10; 13; 16; 17; 21; 24; 27; 30; 42; 43; 47; 48; 50]

Ключ до тестового контролю

Порядковий номер теми	Номер тестового завдання									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Тема 1	в	г	б	г	б	г	б	г	б	г
Тема 2	б	б	б	б	а	б	б	в	в	в
Тема 3	в	а	а	а	а	б	б	в	в	в
Тема 4	в	а	в	в	в	б	а	в	б	а
Тема 5	а	б	а	в	б	в	в	в	а	б
Тема 6	б	в	в	б	а	в	в	а	в	а
Тема 7	в	б	в	в	а	б	а	в	б	а
Тема 8	в	б	а	б	в	б	в	а	в	б
Тема 9	а	б	в	б	б	в	а	б	а	в
Тема 10	а	а	в	в	а	а	б	б	а	в
Тема 11	в	а	а	а	б	а	а	в	в	а
Тема 12	а	в	а	б	б	а	б	б	а	а

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Аранчій В.І., Томілін О.О. Міжнародні розрахунки і валютні операції: навч.-метод. посібн. для студентів спеціальності 072 „Фінанси, банківська справа та страхування”, галузі знань 07 „Управління і адміністрування”. Полтава: ПДАА. 2018. 141 с.
2. Артус М. М. Формування механізму ціноутворення в умовах ринкової економіки / М. М. Артус. Тернопіль: Економічна думка, 2002. 354 с.
3. Базілінська О. Я. Макроекономіка: навч. посіб. / О. Я. Базілінська. К. : Центр навчальної літератури, 2005. 442 с.
4. Банківська енциклопедія / [під ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза]. К.: ЕЛЬ-ТОН, 1992. 330 с.
5. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент : учебный курс / И. А. Бланк. К. : Эльга-Н : Ника-Центр, 2001. 448 с.
6. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: Учебный курс. 2-е изд. перераб. и доп. К.: Эльга. Ника-центр. 2004. 656 с.
7. Бутинець Ф.Ф. Витрати виробництва та їх класифікація для потреб управління/ Ф.Ф. Бутинець// *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*: міжнар. зб. наук. праць. Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. 2012. №1 (22). С.11–18.
8. Гребельник О. П. Основи зовнішньоеко-номічної діяльності : підручник / О. П. Гребельник. [3-те вид., перероб. та доп.]. К. : Центр учбової літератури, 2008. 432 с.
9. Грідчина М.В. Финансовый менеджмент: Курс лекцій. 3-е узд. стереотип. К. МАУП, 2004. 160 с.
10. Грідчина М.В. Финансовый менеджмент: курс лекцій/ М.В.Грідчина. К. ДП „Вид. дім „Персонал”, 2015, 268 с.
11. Гуткевич С. О. Інвестування: теорія і практика: навч. посіб. / С. О. Гуткевич//. К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2006. 234 с.

12. Давидович І.Є. Управління витратами: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури. 2008. 320 с.
13. Дорогань В. К., Томілін О. О., Гаврилова О. А. Основи фінансової діяльності підприємства: підручник. К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2008. 259 с.
14. Економіка від А до Я: Понятійно-термінол. слов./ О.В.Куроченко, М.А. Копнов, В.П. Сладкевич та ін. К.: ДП „Видавничий дім Персонал”. 2008. 368 с.
15. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. [С. В. Мочерний, Я.С. Ларіна, Устенко О. А., С. І. Юрій]; за ред. С. В. Мочерного. Львів: Світ, 2005. Т. 1. 616 с.
16. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. [Мочерний С. В, Я.С. Ларіна, О. А.Устенко, С. І. Юрій]; за ред. С. В. Мочерного. Львів: Світ, 2005. Т. 2. 568 с.
17. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. 3-тє вид., випр. та доп. К.: Т-во „Знання”, КОО, 2000. 587 с.
18. Захарченко Л.А., Жаданова Ю.О., Яцкевич І.В. Управління витратами: навч. посібник до практичних занять з курсу „Управління витратами”. Одеса: ОНАЗ, 2009. 216 с.
19. Ключніков В.П., Надольний І.Ф., Черушева Г.Б., Сакада Л.Д. та ін. Філософія. Словник-довідник: навч. посіб./ ред. Пилипенко І.І. К.: „Дельта”. 2006. 160 с.
20. Крамаренко Г.О., Чорна О.Є. Фінансовий менеджмент. Підручник. К. Центр навчальної літератури. 2006. 520 с.
21. Кузьменко Л.В., Кузьмін В.В., Шаповалова В.М. Фінансовий менеджмент. Навчальний посібник. Херсон: Олді-плюс. 2003. 256 с.
22. Лабурцева О. І. Інноваційні підходи до управління цінами в рамках товарного асортименту / О. І. Лабурцева // *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 2. С. 27–36.
23. Організація виробництва: навч. посіб. / В. В. Прохорова, О. Ю. Давидава. Х. : Вид-во Іванченка І.С., 2018. 275 с.

24. Осовська Г.В., Юшкевич О.О., Завадський Й.С. Економічний словник. К: Кондор, 2005. 358 с.
25. Петленко Ю.В. Фінансовий менеджмент. Навчальний посібник. К. Кондор, 2007. 298 с.
26. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991р. № 1560–ХІІ.
27. Салига С. Я. Фінансовий менеджмент: [навч. посіб.] / С. Я. Салига, П. В. Дадій, С. О. Корецький. К. : Центр навчальної літератури, 2006. 274 с.
28. Томілін О. О. Вдосконалення управління грошовими потоками. *Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць*. Вип. № 237: В 6 т. Т. IV. Дніпропетровськ: ДНУ, 2008. С. 907–916
29. Томілін О. О. Диверсифікація аграрних підприємств як дієва стратегічна орієнтація в агропромисловій сфері. *Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія „Економічні науки”*. Вінниця, 2012. Вип. 3 (69). С. 205–211.
30. Томілін О.О. Організація господарської діяльності підприємства: монографія. Полтава: „Оріяна”, 2009. 176 с.
31. Томілін О. О. Особливості регулювання міжгалузевих відносин в системі ціноутворення. *Вісник Донецького університету економіки та права*. Донецьк, 2012. Вип. 2. С. 53–57.
32. Томілін О. О. Система якості підприємств аграрної сфери: регіональний аспект. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Спецвипуск*. Полтава. ПДАА. 2013. С. 281–286.
33. Томілін О. О. Управління грошовими надходженнями підприємств. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства*. Вип. № 72. Харків: ХНТУСГ, 2008. С. 392–395.
34. Томілін О. О. Фінансовий менеджмент в організаційній структурі підприємств агропромислового виробництва: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених „Наукове забезпечення розвитку національної економіки: досягнення теорії та проблеми практики”, 1 груд. 2015 р. Полтава, 2015. С. 113–115.

35. Томілін О.О., Безкровний О.В. Наукові основи становлення та розвитку інвестиційної діяльності: секторальний аспект. Розділ: Соціально-економічний розвиток міст в умовах децентралізації (колективна монографія) / за ред. Л.М. Ільч. К.: Київський університет ім. Б.Грінченка. 2020. С. 89–101.
36. Томілін О.О., Лоза С. С. Стан лізингового кредиту в Україні. *Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць*. Вип. № 265: В 9 т. Т. VII. Дніпропетровськ: ДНУ, 2010. С. 2468–2472.
37. Томілін О.О., Гаврилова О. А., Демчук Г. С. Гроші та кредит: навч. посіб. Полтава: ПОКППІТ „Освітаінфоком”, 2009. 172 с.
38. Томілін О.О., Гаврилова О. А., Демчук Г. С. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн: навч. посіб. Полтава: „Оріяна”, 2009. 284 с.
39. Томілін О.О., Гаврилова О. А., Мирошніченко А. О. Теорія бухгалтерського обліку: навч. посіб. Полтава: „Оріяна”, 2011. 305 с.
40. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб’єктів господарювання: навч. посіб. КНЕУ. 2003. 554 с.
41. Фінанси: підруч. / С. І. Юрій, В.М. Федосова; за ред. С. І. Юрія. К.: Знання, 2008. 611 с.
42. Фінансовий менеджмент: елект. навч. посібник / І.А.Бігдан, Л.І. Лачкова, В.М. Лачкова, О.В. Жилиякова. Х.: ХДУХТ, 2017. 197 с.
43. Фінансовий менеджмент: навчальний посібник / за заг. ред. В.М. Бороноса. Суми: Вид-во СумДУ, 2012. 539 с.
44. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. / [Васьківська К. В., Сич О. А.]. Львів : „ГАЛИЧ-ПРЕС”, 2017. 236 с.
45. Фінансовий менеджмент: навч. посібник / Д. І. Дема, Л. М. Дорохова, О. М. Віленчук [та ін.]. Житомир: ЖНАЕУ, 2014. 478 с.
46. Фінансовий менеджмент : підручник / Д. І. Дема, Л. М. Дорохова, О. М. Віленчук [та ін.] Житомир : ЖНАЕУ, 2018. 320 с.
47. Фінансовий менеджмент: підручник/О.А. Кнейслер, О.Р.Квасовський, О.Ю. Ніпіаліді; за ред. д-ра екон. наук професора Кнейслер О.В. Тернопіль: Вид-во „Економічна думка”. 2018. 478 с.

48. Фінансовий менеджмент : навч.-метод. посіб. для сам. ост. вивч. дисц. /А.М. Поддєрьогін, Л.Д. Буряк, Н.Ю.Калач та ін. К : КНЕУ, 2001. 294 с.

49. Фінансовий менеджмент [Текст] : навчальний посібник / за заг. редакцією д-ра екон. наук І. О. Школьник та канд. екон. наук В. М. Кремень [І. О. Школьник, В. М. Кремень, С. М. Козьменко та ін.]. Суми, 2014. 427 с.

50. Шелудько В.М. Фінансовий менеджмент. Підручник. К. Знання, 2006. 439 с.

Глосарій

А

АКТИВИ – ресурси, контрольовані підприємством в результаті минулих подій, використання яких, як очікується, призведе до отримання економічних вигод у майбутньому.

АКТИВИ ГРОШОВІ – це сума коштів, які перебувають у розпорядженні підприємства на певну дату і є його активами у формі готових засобів оплати (тобто у формі абсолютної ліквідності).

АМОРТИЗАЦІЙНА ПОЛІТИКА – це складова частина загальної політики формування власних фінансових ресурсів підприємства, яка полягає в управлінні амортизаційними відрахуваннями від використовуваних основних фондів і нематеріальних активів з метою реінвестування їх у виробничу діяльність.

АМОРТИЗАЦІЯ – це поступове перенесення вартості засобів праці у міру їх фізичного і морального зносу на вироблений продукт.

АМОРТИЗАЦІЙНІ ВІДРАХУВАННЯ – являють собою грошове вираження вартості зносу основних виробничих фондів і нематеріальних активів.

АНАЛІЗ – це розчленування, розкладання, роз'єднання – метод теоретичного пізнання, при якому об'єкт розчленовується на складові сторони, якості.

АНАЛІЗ ВИТРАТ – це система оцінювання інвестиційних проєктів, за якої розглядаються співвідношення всіх результатів і витрат незалежно від того, якими економічними суб'єктами вони здійснені.

АНТИКРИЗОВЕ ФІНАНСОВЕ УПРАВЛІННЯ – це система принципів, методів розробки й реалізації комплексу спеціальних управлінських рішень, спрямованих на попередження й подолання фінансових криз підприємства, а також мінімізацію їх негативних фінансових наслідків.

АУДИТ – перевірка офіційної бухгалтерської звітності, обліку, первинних документів та іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання з метою визначення достовірності їх звітності, обліку, його повноти і відповідності чинному законодавству.

Б

БАЛАНС – це звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає на певну дату його активи, зобов'язання і власний капітал.

БАНКРУТ – це підприємство, грошових коштів і майна якого недостатньо для погашення всіх його боргів.

БАНКРУТСТВО – це визнана арбітражним судом нездатність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як шляхом застосування ліквідаційної процедури.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ БАЛАНС – це не тільки метод узагальнення інформації про стан та склад господарських засобів підприємства і джерел їх формування, а й форма фінансової звітності, яка містить важливу інформацію про фінансовий стан підприємства.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК – це процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передавання інформації зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень.

БЮДЖЕТ – це фінансовий документ, що стосується конкретного напрямку діяльності, в якому узгоджуються та фіксуються за обсягами та розподілом у часі надходження й витрати грошових коштів, доходи та витрати структурного підрозділу чи підприємства в цілому.

БЮДЖЕТНА КЛАСИФІКАЦІЯ – єдине систематизоване, функціональне групування доходів і видатків бюджету за однорідними ознаками, що забезпечує загальнодержавну і міжнародну порівнянність бюджетних даних.

БЮДЖЕТУВАННЯ – це технологія складання, коригування, контролю та оцінювання виконання поточних фінансових планів, сутність якої полягає в узгодженні між собою основних складових фінансово-господарської діяльності – збуту, постачання виробництва з метою досягнення певних фінансових результатів.

В

ВАРТІСТЬ – виражена в грошах цінність будь-чого або величина витрат на будь-що.

ВЕНЧУРНИЙ КАПІТАЛ – це інвестиції у вигляді випуску нових акцій у нових сферах діяльності, які пов’язані з високим ступенем ризику.

ВИРОБНИЦТВО – це процес взаємодії сфер виробництва, переробки, галузей ринкової інфраструктури, зберігання, гуртової та роздрібної торгівлі.

ВИТРАТИ – це втрачена на що-небудь якась сума, витрати, а також зменшення засобів підприємства або збільшення його зобов’язань, що виникають у процесі господарської діяльності з метою отримання прибутку, яке призводить до зменшення розміру власного капіталу.

ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ – це грошові кошти і матеріальні засоби, які самостійно формуються підприємством для забезпечення свого розвитку.

Г

ГРОШОВИЙ ПОТІК – сукупність платежів, які обслуговують окремий етап (чи його частину) процесу простого і розширеного відтворення.

ГРОШОВІ АКТИВИ – сукупна сума грошових коштів підприємства, що знаходяться в його розпорядженні на певну дату і представляють собою його активи у формі готових засобів платежу (тобто у формі абсолютної ліквідності).

ГРОШОВІ КОШТИ – це доходи і надходження, що акумулюються в грошовій формі на рахунках підприємств, організацій, установ і домашніх господарств у банках і використовуються для забезпечення їхніх власних потреб або розміщення у вигляді ресурсів банків.

Д

ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ – наявні та очікувані джерела залучення фінансових ресурсів, а також економічні суб’єкти, спроможні надати ці ресурси.

ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА – це сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій.

ДИВІДЕНДИ являють собою доходи, які одержують власники цінних паперів з розподілу чистого прибутку відповідно до їх частки в статутному капіталі товариства.

ДИВІДЕНДНА ПОЛІТИКА – частина загальної фінансової стратегії ак-

ціонерного товариства, яка полягає в оптимізації пропорцій між споживчою і капіталізуючою частинами отриманої їм прибутку з метою забезпечення зростання ринкової вартості акцій.

ДИСКОНТУВАННЯ – це процедура, за допомогою якої обчислюється нинішній аналог суми, оплачуваної через певний строк за діючої норми відсотка.

ДІАГНОСТИКА БАНКРУТСТВА – це система цільового фінансового аналізу, метою якого є виявлення кризових тенденцій у розвитку підприємництва, що можуть призвести до його банкрутства.

ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА – це сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій.

ДОХОДИ БЮДЖЕТУ – це грошові кошти, що надходять в безоплатному і безповоротному порядку відповідно законодавством у розпорядження органів державної влади відповідного рівня.

Е

ЕФЕКТ ФІНАНСОВОГО ЛЕВЕРИДЖУ – це показник, що показує рівень отриманого прибутку на власний капітал при різній долі залучених коштів.

З

ЗАЛУЧЕНИЙ ФІНАНСОВИЙ КАПІТАЛ – являє собою частину власних коштів підприємства, призначену для погашення своїх короткострокових зобов'язань, але тимчасово використовувану в господарському обороті.

ЗБИТКИ – перевищення витрат підприємства над його доходами.

І

ІНВЕСТИЦІЇ – це сукупність витрат, що реалізуються у формі довгострокових вкладень капіталу в різні галузі національної економіки з метою отримання підприємницького доходу, прибутку, відсотка.

ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ – це сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб та держави, спрямованих на реалізацію інвестиційних програм з метою отримання доходу або прибутку.

ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА – це загальнодержавні принципові рішення та заходи, що визначають напрями капітальних вкладень у сферах і галузях національної економіки з метою забезпечення ефективності та пропорційності її розвитку, усунення міжгалузевих і внутрішньогалузевих диспропорцій, досягнення оптимальних співвідношень між розвитком матеріального виробництва і невиробничої сфери тощо.

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПРОЄКТ – це економічний проєкт, який базується на обґрунтуванні економічної доцільності щодо прямих інвестиційних вкладень в певний об'єкт, який включає в себе проєктно-кошторисну документацію, розроблену відповідно діючих міжнародних стандартів ISO з метою отримання прибутку.

ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА це – сукупність засобів для збереження, пошуку та отримання, видачі за запитом потрібної інформації.

К

КАПІТАЛ – загальна вартість засобів у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах, авансованих у формування активів підприємства.

КАПІТАЛ ПІДПРИЄМСТВА – це засвідчені в пасивній стороні балансу вимоги на майно, яке відображено в активах, який показує джерела фінансування та придбання активів підприємства.

КОМПАУНДИНГ– це принцип переходу від сьогоднішньої (поточної) вартості капіталу до його майбутньої вартості.

КОНТРОЛІНГ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ являє собою контролюючу систему, що забезпечує концентрацію контрольних дій на найбільш пріоритетних напрямках їхнього розвитку, своєчасне виявлення відхилень фактично досягнутих результатів їхнього формування від передбачених і прийняття оперативних управлінських рішень, що забезпечують їхню нормалізацію.

КОН'ЮНКТУРА ФІНАНСОВОГО РИНКУ – система факторів (умов), що характеризують поточний стан попиту, пропозиції, цін і рівня конкуренції на фінансовому ринку в цілому або окремих його сегментах.

КРЕДИТ – це економічні відносини між суб'єктами ринку з приводу пе-

перозподілу вартості на засадах поверненості, строковості і платності.

КРИЗА – це рішення, поворотний пункт: різкий крутий перелом в будь-чому, тяжке перехідне становище; утруднення з будь-чим; тяжкий стан.

КРИЗА ЛІКВІДНОСТІ – криза, спричинена неплатоспроможністю або реальною загрозою втрати платоспроможності підприємства.

Л

ЛЕВЕРИДЖ – фінансовий механізм управління формуванням прибутку, заснований на забезпеченні необхідного співвідношення окремих видів капіталу або окремих видів витрат.

ЛІЗИНГ – форма довгострокової оренди, яка пов'язана з передаванням у користування обладнання, транспортних засобів, споруд виробничого призначення та іншого нерухомого майна.

М

МАЙБУТНЯ ВАРТІСТЬ ГРОШЕЙ – це та сума, на яку мають змінитись через визначений час кошти, вкладені сьогодні під відповідний відсоток.

Н

НОРМА ПРИБУТКУ – це виражене у відсотках відношення прибутку, одержаного за певний період часу (звичайно за рік), до вкладеного капіталу, що забезпечив його одержання.

О

ОБОРОТНІ АКТИВИ – це сукупність оборотного капіталу (оборотні фонди) і оборотних коштів (фонди обігу).

ОБЛІК – це процес, який складається з операцій спостереження, сприйняття, вимірювання та реєстрації фактів, явищ природи чи суспільного життя.

ОПЦІОН – це стандартний документ, що засвідчує право придбати чи продати цінні папери (базовий актив) на визначених умовах у майбутньому, із фіксацією ціни на момент укладання учасників контракту.

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ – це взаємопов'язана (інтегрована) система внутрішніх підрозділів, служб та відділів підприємства, уповноважених брати на себе відповідальність

за вчинення і прийняття оперативних управлінських рішень по реалізації завдань та досягнення мети фінансового менеджменту.

II

ПАСИВ – це частина бухгалтерського балансу, яка показує джерела формування засобів підприємства, банку тощо (статутний фонд, спеціальні фонди, прибуток, кредити, кредиторська заборгованість) та їх приналежність (власні, приторговані до власних, позичені).

ПЛАНУВАННЯ – це розробка планових завдань і втілення їх в життя.

ПЛАНУВАННЯ ПРИБУТКУ – це процес розробки системи заходів щодо забезпечення її формування в необхідному обсязі і ефективного використання відповідно до цілей і завдань розвитку підприємства в майбутньому (плановому) періоді.

ПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ – здатність підприємства своєчасно розраховуватися за своїми фінансовими зобов'язаннями за рахунок достатніх наявних готових засобів платежу (залишку грошових коштів) та інших ліквідних активів.

ПОЛІТИКА АНТИКРИЗОВОГО ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ – це частина загальної фінансової стратегії суб'єкта господарювання, що полягає у розробленні системи ефективних методів превентивної (попередньої) діагностики загрози настання його банкрутства та використання спеціальних фінансових механізмів та інструментів, призначених для забезпечення виходу підприємства із кризового стану та його фінансового оздоровлення.

ПОЛІТИКА УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ являє собою процес передбачення загальної фінансової стратегії підприємства, яка полягає в розробці системи заходів щодо можливих негативних фінансових наслідків та нейтралізації ризиків.

ПРИЙНЯТНИЙ РІВЕНЬ РИЗИКУ – це суб'єктивний показник, що менеджери кожного підприємства визначають для себе індивідуально, встановлюючи, який ризик вважати для даного підприємства катастрофічним, який критичним, а який припустимим.

ПРИБУТОК – це конкретна форма вартості додаткового продукту або чистого доходу підприємства.

ПРИБУТОК ПІДПРИЄМСТВА – це перевищення доходів від його діяльності на сумою витрат.

ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ – це основні правила, що визначають набір стратегічних цілей управління, побудова організаційних структур, функціонування і розвиток керованої системи, прийняття рішень; найважливіші вимоги, дотримання яких забезпечує ефективність управління.

ПРОГНОЗ – це передбачення на основі наявних даних напряду, характеру й особливостей розвитку та закінчення явищ і процесів у природі й суспільстві.

ПРОГНОЗУВАННЯ – це наукове передбачення тенденцій розвитку економіки на перспективу – темпів економічного зростання, кон'юнктури ринку, тенденції розвитку науки і техніки, структурних змін у межах технологічного способу виробництва й економічної власності тощо.

ПРЯМІ ІНВЕСТИЦІЇ – вкладення в статутний капітал господарюючого суб'єкта з метою отримання доходу та отримання прав на участь в управлінні даним суб'єктом господарювання.

Р

РЕАЛЬНІ ІНВЕСТИЦІЇ – це вкладення капіталу з метою досягнення його інвестиційних цілей шляхом збільшення основних фондів підприємства.

РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ – це співвідношення доходу і капіталу, який був вкладений для отримання цього доходу і відображає ступінь прибутковості підприємства.

РЕСТРУКТИРИЗАЦІЯ – зміна структури чого-небудь за певними параметрами (терміну, призначенням, розміром, пільг, виплат і т.д.) у зв'язку зі зміненними умовами і з метою позитивного вирішення проблеми.

РИЗИК – це непередбачуваність і можливість настання подій з негативними наслідками (зазнати збитків, втратити вигоду тощо), зумовлених певними діями або рішеннями, які матимуть місце в майбутньому.

РИНОК КАПІТАЛУ – сегмент фінансового ринку, на якому продаються-купаються довгострокові кредитні ресурси, а також цінні папери з періодом обігу більше одного року.

С

САНАТОР – фізична або юридична особа, яка бажає взяти фінансову чи якусь іншу матеріальну участь (або бере таку участь) у санації підприємства, що зазнало фінансової кризи.

САНАЦІЙНИЙ ПРИБУТОК – це прибуток, який виникає внаслідок викупу підприємством власних корпоративних прав (акцій, часток) за курсом, нижчим за номінальну вартість цих прав, або внаслідок їх беззбиткового передавання для анулювання, а також у разі одержання підприємством безповоротної фінансової допомоги, у тому числі через списання кредиторської заборгованості.

САНАЦІЯ – це система заходів (субсидії, пільгові кредити, пільгове оподаткування) для попередження банкрутства або підвищення конкурентоспроможності підприємства.

САМОФІНАНСУВАННЯ – фінансування розвитку підприємства (інвестиційної діяльності) виключно за рахунок сформованих власних фінансових ресурсів.

„СВОП” – торговельно-фінансова обмінна операція, об'єктами якої є зобов'язання або активи, які здійснюються з метою поліпшення їх структури, зниження витрат, зменшення ризиків і привласнення більших прибутків.

СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ – являє собою взаємозв'язану сукупність внутрішніх структурних служб і підрозділів підприємства, які забезпечують розроблення і прийняття управлінських рішень з окремих напрямів його фінансової діяльності і несуть відповідальність за результати цих рішень.

СИСТЕМНЕ УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ – це багаторівнева система, яка об'єднує підсистеми: формування прибутку, забезпечувальну частину (організаційно-методичне забезпечення), розподіл і використання прибутку.

СОБІВАРТІСТЬ ПРОДУКЦІЇ (РОБІТ, ПОСЛУГ) – вартісна оцінка використуваних в процесі виробництва продукції природних ресурсів, сировини, матеріалів, палива, енергії, основних фондів, трудових ресурсів, а також інших витрат на її виробництво і реалізацію.

СПЕКУЛЯТИВНІ ІНВЕСТИЦІЇ – являють собою вкладення капіталу в найбільш ризикові активи (наприклад, в акції молодих компаній, де очікується одержання максимального доходу).

„СПОТ” – ціна, за якою відбувається продаж валюти або товару з негайною або швидкою його доставкою.

СТАТИСТИЧНА ЗВІТНІСТЬ – це форма спостереження, згідно з якою кожний суб’єкт діяльності регулярно подає відповідну інформацію до державних органів статистики та певних відомств у вигляді документів (звітів) спеціально затвердженої форми.

СТАТУТНИЙ КАПІТАЛ – це початкова сума капіталу підприємства, яка визначена його статутом і формується в основному за рахунок виручки від продажу акцій.

СТАТИСТИЧНИЙ ОБЛІК – вивчає і контролює масові соціально-економічні та суспільні процеси, явища природи (використання робочого часу робітниками).

СТРАТЕГІЧНИЙ ПЛАН – більш містке поняття, ніж довгостроковий, оскільки передбачає формулювання лише стратегічних для підприємства цілей, охоплює всі сфери його діяльності й окреслює основні етапи досягнення сформульованих у плані цілей.

СТРАТЕГІЯ – це мистецтво керувати соціально-економічними процесами, визначення головного напрямку у досягненні кінцевого результату.

СТРАТЕГІЧНА КРИЗА – криза, що руйнує виробничий потенціал підприємства і унеможлиблює довгострокові фактори його успіху. Криза прибутковості – криза, спричинена перманентними збитками, які зменшують власний капітал, що призводить до незадовільної структури балансу.

СТРАТЕГІЧНЕ ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ – визначає найважли-

віші показники, пропорції і темпи простого і розширеного відтворення.

СТРАТЕГІЯ ПІДПРИЄМСТВА – це загальний, всебічний план досягнення цілей; визначення основних довгострокових цілей та завдань підприємства, прийняття курсу дій і розподілу ресурсів, необхідних для досягнення поставлених цілей.

СТРУКТУРА КАПІТАЛУ – один з найважливіших показників оцінки фінансового стану підприємства, характеризує співвідношення суми власного і позикового капіталу, що використовується.

Т

ТОЧКА БЕЗЗБИТКОВОСТІ – це рівень виробництва або іншої економічної діяльності, за якого виторг від реалізації виготовленого товару, наданих послуг дорівнює витратам виробництва і обігу цього товару.

У

УПРАВЛІННЯ – специфічна функція організованих систем різної природи (соціальних, біологічних, технічних), які забезпечують функціонування їх структур, реалізацію програм, цілей та спрямованість діяльності суб'єктів.

УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ – це динамічний процес, який включає управлінські дії, мета яких полягає у досягненні високого економічного результату діяльності підприємства.

УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ ПІДПРИЄМСТВА – це процес цілеспрямованого впливу суб'єкта на об'єкт щодо питань формування та використання фінансових ресурсів підприємства та їх ефективного використання.

УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ – це сучасна системна методологія здійснення всіх процесів розробки і реалізації інвестиційного проєкта будь-якого виду протягом всього його життєвого циклу, яка забезпечує ефективне досягнення його цілей.

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ – це процес який включає розробку і реалізації заходів щодо попередження можливих наслідків і розміру збитків, мінімізація втрат.

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ – це сукупність прийомів, методів і за-

собів, які використовують підприємства для підвищення прибутковості і мінімізації ризику неплатоспроможності.

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ – це система управління фінансовою діяльністю, при якій використовуються різні форми і методи фінансового забезпечення з метою досягнення ними поставлених цілей щодо максимізації прибутку, підвищення рентабельності та платоспроможності.

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ представляють собою систему принципів і методів розробки і реалізації ризикових фінансових рішень, які забезпечують всебічну оцінку різних видів фінансових ризиків і нейтралізацію їх можливих негативних фінансових наслідків.

Ф

ФАКТОРИНГ (ФАКТОРИНГОВА ОПЕРАЦІЯ) – фінансова операція, яка полягає в тому, що підприємство поступається банку або спеціалізованій компанії право отримання грошових коштів за платіжними документами за поставлену продукцію.

ФІНАНСИ – це сукупність економічних відносин в процесі створення і використання централізованих та децентралізованих фондів грошових коштів.

ФІНАНСОВА ДІЯЛЬНІСТЬ – це сукупність відносин щодо забезпечення фінансовими ресурсами функціонування підприємства для досягнення намічених завдань економічного і соціального розвитку.

ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ – бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період.

ФІНАНСОВА КРИЗА – це фаза розбалансованої діяльності підприємства, порушення його фінансової рівноваги, обмежених можливостей для своєчасних розрахунків з постачальниками та впливу керівництва підприємства на фінансові відносини.

ФІНАНСОВА СИСТЕМА – це сукупність різних сфер фінансових відносин в рамках даної країни.

ФІНАНСОВА СТРАТЕГІЯ ПІДПРИЄМСТВА – це система довготер-

мінових заходів фінансової діяльності підприємства (фірми, компанії) та найефективніших шляхів їх реалізації.

ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ представляє собою процес розробки і складання комплексу планів, які забезпечують збалансування фінансових потреб і ресурсів на перспективу.

ФІНАНСОВЕ ПРОГНОЗУВАННЯ – це дослідження та розробка імовірних шляхів розвитку фінансів підприємства, альтернатив реалізації фінансових стратегій, які забезпечують стабільне фінансове становище підприємства в майбутньому.

ФІНАНСОВЕ УПРАВЛІННЯ – проведення загальної фінансової політики держави, фінансове планування, координація фінансових ресурсів, розробка фінансового законодавства, складання та виконання бюджету, збір податків, випуск позик, управління державним боргом.

ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ – це цілеспрямована діяльність щодо забезпечення виконання суб'єктами господарювання встановлених форм і методів реалізації фінансових відносин, аналізу їхньої ефективності і розробки пропозиції їх удосконалення.

ФІНАНСОВИЙ ЛІЗИНГ – це договір оренди, по закінченню якого об'єкт лізингу, переданий у платне користування лізингоотримувачу, переходить у його власність або викупується ним по залишковій вартості.

ФІНАНСОВИЙ МЕНЕДЖЕР – це посередник між підприємством і фінансовими ринками (або ринками капіталу) на яких інвестори купують фінансові активи, що випускаються підприємством в продаж.

ФІНАНСОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ – форма управління процесами фінансування підприємницької діяльності, адекватної економіці ринкового типу.

ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК – це сукупність правил і процедур, які забезпечують підготовку й оприлюднення інформації про результати діяльності підприємства в цілому та його фінансовий стан відповідно до вимог чинного законодавства і стандартів обліку.

ФІНАНСОВИЙ СТАН – рівень збалансованості окремих структурних

елементів активів і капіталу підприємства, а також рівень ефективності їх використання.

ФІНАНСОВИЙ РИНОК – ринок, на якому об'єктом купівлі-продажу виступають різноманітні фінансові інструменти і фінансові послуги.

ФІНАНСОВІ РИЗИКИ – це ризики підприємницької діяльності, що характеризуються імовірністю втрат фінансових ресурсів (коштів).

ФІНАНСУВАННЯ – це забезпечення фінансовими ресурсами національної економіки держави, соціальних потреб і програм, виробництва продукції, науково-технічних досліджень, будівництва й переобладнання підприємств, а також утримання бюджетних організацій тощо.

ФОРВАРДНИЙ КОНТРАКТ – строкова угода, що укладається з метою врегулювання валютної операції зі строком виконання на будь-який день (на умовах „спот” після строку угоди за негайний розрахунок).

ФОРФЕЙТИНГ – фінансова операція з рефінансування дебіторської заборгованості по товарному (комерційному) кредиту шляхом передачі (індосаменту) переказного векселя на користь банку (із сплатою банку відповідного комісійної винагороди).

Ф'ЮЧЕРС – специфічна страхова угода щодо поставки партії товару або інших цінностей у певний термін за визначеною ціною.

Х

ХЕДЖУВАННЯ – система укладання термінових контрактів і угод, що враховує ймовірні в майбутньому зміни обмінних валютних курсів і має на меті уникнути несприятливих наслідків цих змін.

Ц

ЦІНА ВИРОБНИЦТВА – перетворення, більш розвинена форма вартості товару, яка формується на нижчій стадії розвитку капіталізму і дорівнює витратам виробництва та середньому прибутку на авансований капітал.

Ч

ЧИСТІ ІНВЕСТИЦІЇ – сума фінансових ресурсів, спрямованих на приріст активів підприємства, що представляє собою різницю між обсягом валових

інвестицій підприємства в аналізованому періоді і сумою амортизаційних відрахувань в тому ж періоді.

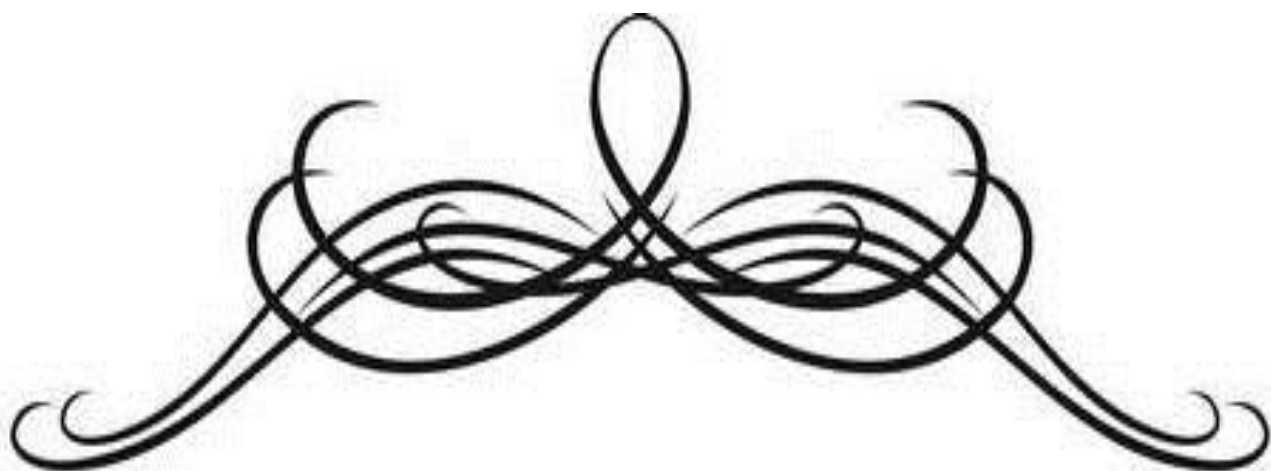
ЧИСТИЙ ДОХІД – сума доходу підприємства, яка залишається в його розпорядженні після виплати з отриманого валового доходу сум податкових платежів, включених до ціни продукції, зокрема податку на додану вартість, акцизного збору, митних та деяких інших зборів.

ЧИСТИЙ ПРИБУТОК – це прибуток, який залишається в розпорядженні підприємства після нарахування податку на прибуток.

Ш

ШВИДКІСТЬ ОБІГУ ГРОШЕЙ – це показник того, наскільки швидко відбувається перехід грошей від одного суб'єкта грошових відносин до іншого в обслуговуванні економічних операцій за певний період.

ДОДАТКИ

Додаток А

Підприємство
Територія
Форма власності
Орган державного управління
Галузь
Вид економічної діяльності
Одиниця виміру :

Дата (рік, місяць, число)
за ЄДРПОУ
за КОАТУУ
за КФВ
за СПОДУ
за ЗКГНГ
за КВЕД
Контрольна сума

КОДИ

БАЛАНС

На “__” _____ 20__р.

Форма №1

Код за ДКУД

Актив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
1	2	3	4
I. Необоротні активи			
Нематеріальні активи:			
Залишкова вартість	010		
Первісна вартість	011		
Накопичена амортизація	012		
Незавершене будівництво	020		
Основні засоби:			
Залишкова вартість	030		
Первісна вартість	031		
Знос	032		
Довгострокові фінансові інвестиції:			
які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	040		
інші фінансові інвестиції	045		
Довгострокова дебіторська заборгованість	050		
Відстрочені податкові активи	060		
Інші необоротні активи	070		

<i>Усього за розділом I</i>	080		
II. Оборотні активи			
Запаси:			
Виробничі запаси	100		
Тварини на вирощуванні та відгодівлі	110		
Незавершене виробництво	120		
Готова продукція	130		
Товари	140		
Векселі одержані	150		
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги:			
Чиста реалізаційна вартість	160		
Первісна вартість	161		
Резерв сумнівних боргів	162		
Дебіторська заборгованість за розрахунками:			
з бюджетом	170		
за виданими авансами	180		
з нарахованих доходів	190		
із внутрішніх розрахунків	200		
Інша поточна дебіторська заборгованість	210		
Поточні фінансові інвестиції	220		
Грошові кошти та їх еквіваленти:			
в національній валюті	230		
в іноземній валюті	240		
Інші оборотні активи	250		
Усього за розділом II	260		
III. Витрати майбутніх періодів	270		
Баланс	280		

Пасив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
1	2	3	4
I. Власний капітал			
Статутний капітал	300		
Пайовий капітал	310		
Додатковий вкладений капітал	320		

Інший додатковий капітал	330		
Резервний капітал	340		
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	350		
Неоплачений капітал	360		
Вилучений капітал	370		
Усього за розділом I	380		
II. Забезпечення наступних витрат і платежів			
Забезпечення виплат персоналу	400		
Інші забезпечення	410		
Цільове фінансування	420		
Усього за розділом II	430		
III. Довгострокові зобов'язання			
Довгострокові кредити банків	440		
Інші довгострокові фінансові зобов'язання	450		
Відстрочені податкові зобов'язання	460		
IV. Поточні зобов'язання			
Короткострокові кредити банків	500		
Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями	510		
Векселі видані	520		
Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	530		
Поточні зобов'язання за розрахунками:			
З одержаних авансів	540		
З бюджетом	550		
З позабюджетних платежів	560		
Зі страхування	570		
З оплати праці	580		
З учасниками	590		
Із внутрішніх розрахунків	600		
Інші поточні зобов'язання	610		
Усього за розділом IV	620		
V. Доходи майбутніх періодів	630		
Баланс	640		

Додаток Б

КОДИ
01

Дата (рік, місяць, число)

Підприємство _____ за ЄДРПОУ _____
 (найменування)

Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)
 за _____ 20__ р.

Форма № 2 Код за ДКУД 1801003

І. Фінансові результати

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
1	2	3	4
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000		
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	()	()
Валовий: прибуток	2090		
збиток	2095	()	()
Інші операційні доходи	2120		
Адміністративні витрати	2130	()	()
Витрати на збут	2150	()	()
Інші операційні витрати	2180	()	()
Фінансовий результат від операційної діяльності: прибуток	2190		
збиток	2195	()	()
Дохід від участі в капіталі	2200		
Інші фінансові доходи	2220		
Інші доходи	2240		
Фінансові витрати	2250	()	()

Втрати від участі в капіталі	2255	()	()
Інші витрати	2270	()	()
Фінансовий результат до оподаткування: прибуток	2290		
збиток	2295	()	()
Витрати (дохід) з податку на прибуток	2300		
Прибуток (збиток) від припиненої діяльності після оподаткування	2305		
Чистий фінансовий результат: прибуток	2350		
збиток	2355	()	()

II. Сукупний дохід

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
1	2	3	4
Дооцінка (уцінка) необоротних активів	2400		
Дооцінка (уцінка) фінансових інструментів	2405		
Накопичені курсові різниці	2410		
Частка іншого сукупного доходу асоційованих та спільних підприємств	2415		
Інший сукупний дохід	2445		
Інший сукупний дохід до оподаткування	2450		
Податок на прибуток, пов'язаний з іншим сукупним доходом	2455		
Інший сукупний дохід після оподаткування	2460		
Сукупний дохід (сума рядків 2350, 2355 та 2460)	2465		

III. Елементи операційних витрат

Назва статті	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
1	2	3	4

Матеріальні затрати	2500		
Витрати на оплату праці	2505		
Відрахування на соціальні заходи	2510		
Амортизація	2515		
Інші операційні витрати	2520		
Разом	2550		

IV. Розрахунок показників прибутковості акцій

Назва статті	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
1	2	3	4
Середньорічна кількість простих акцій	2600		
Скоригована середньорічна кількість простих акцій	2605		
Чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію	2610		
Скоригований чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію	2615		
Дивіденди на одну просту акцію	2650		

Керівник
Головний бухгалтер

Додаток В

КОДИ		

Дата (рік, місяць, число)

Підприємство _____ за ЄДРПОУ _____
(найменування)

Звіт про рух грошових коштів (за прямим методом) за 20__ р.

Форма № 3 Код за ДКУД 1801004

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
1	2	3	4
I. Рух коштів у результаті операційної діяльності			
Надходження від: Реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	3000		
Повернення податків і зборів	3005		
у тому числі податку на додану вартість	3006		
Цільового фінансування	3010		
Інші надходження	3095		
Витрачання на оплату: Товарів (робіт, послуг)	3100	()	()
Праці	3105	()	()
Відрахувань на соціальні заходи	3110	()	()
Зобов'язань з податків і зборів	3115	()	()
Інші витрачання	3190	()	()
Чистий рух коштів від операційної діяльності	3195		
II. Рух коштів у результаті інвестиційної діяльності			
Надходження від реалізації: фінансових інвестицій	3200		

необоротних активів	3205		
Надходження від отриманих: відсотків	3215		
дивідендів	3220		
Надходження від деривативів	3225		
Інші надходження	3250		
Витрачання на придбання: фінансових інвестицій	3255	()	()
необоротних активів	3260	()	()
Виплати за деривативами	3270	()	()
Інші платежі	3290	()	()
Чистий рух коштів від інвестиційної діяльності	3295		
III. Рух коштів у результаті фінансової діяльності			
Надходження від: Власного капіталу	3300		
Отримання позик	3305		
Інші надходження	3340		
Витрачання на: Викуп власних акцій	3345	()	()
Погашення позик	3350		
Сплату дивідендів	3355	()	()
Інші платежі	3390	()	()
Чистий рух коштів від фінансової діяльності	3395		
Чистий рух грошових коштів за звітний період	3400		
Залишок коштів на початок року	3405		
Вплив зміни валютних курсів на залишок коштів	3410		

Залишок коштів на кінець року	3415		
-------------------------------	------	--	--

Керівник

Головний бухгалтер

Додаток Г

КОДИ

Дата (рік, місяць, число)

Підприємст-
во _____

за ЄДР-
ПОУ

(найменування)

		0	
		1	

Звіт про власний капітал
за _____ 20__ р.

Форма № 4

Код за
ДКУД

1801005

Стаття	Код рядка	Зареєстрований (пайовий) капітал	Капітал у дооцінках	Додатковий капітал	Резервний капітал	Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	Неоплачений капітал	Вилучений капітал	Всього
--------	-----------	----------------------------------	---------------------	--------------------	-------------------	---	---------------------	-------------------	--------

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Залишок на початок року	4000								
Коригування:									
Зміна облікової політики	4005								
Виправлення помилок	4010								
Інші зміни	4090								
Скоригований залишок на початок року	4095								
Чистий прибуток (збиток) за звітний період	4100								
Інший сукупний дохід за звітний період	4110								
Розподіл	4200								

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
прибутку: Виплати власникам (дивіденди)									
Спрямування прибутку до зареєстрованого капіталу	4205								
Відрахування до резервного капіталу	4210								
Внески учасників: Внески до капіталу	4240								
Погашення заборгованості з капіталу	4245								
Вилучення капіталу: Викуп акцій (часток)	4260								
Перепродаж викуплених акцій (часток)	4265								
Анулювання викуплених акцій (часток)	4270								
Вилучення частки в капіталі	4275								
Інші зміни в капіталі	4290								
Разом змін у капіталі	4295								
Залишок на кінець року	4300								

Керівник
Головний бухгалтер

Навчальний посібник

ФІНАНСОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

Валентина Іванівна Аранчій

Олексій Олександрович Томілін

Людмила Олександрівна Дорогань-Писаренко

Підп. до друку 31.05.2021. Формат 60x90 1/16. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 18,8. Тираж 50 пр. Зам. 54. Гарнітура Times New Roman Cug.

Друк – Редакційно-видавничий відділ Полтавського державного аграрного університету.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №2174 від 26.04.2005 р.
Адреса: 36003, м. Полтава, вул. Сковороди, 1/3